

Univerzita Karlova
Filozofická fakulta
studijní obor: historie – český jazyk a literatura
Ústav hospodářských a sociálních dějin FF UK
seminář sociálních dějin
Jan Jaroš
diplomová práce z historie

Budovy zastupitelských úřadů ČSR v meziválečném období;
strategie jejich výběru a získávání

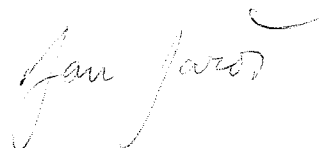
vedoucí práce: doc. PhDr. Jana Čechurová, PhD.
oponent: prof. JUDr. Jan Kuklík, DrSc.
Praha 2006

Budovy zastupitelských úřadů ČSR v meziválečném období;
strategie jejich výběru a získávání

Czechoslovak Embassy and Consulate Buildings
During the Inter-war Period:
Selection and Acquisition Strategies

Jan Jaroš

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně s využitím
uvedených pramenů a literatury.

Budovy zastupitelských úřadů ČSR v meziválečném období;
strategie jejich výběru a získávání

Jan Jaroš

Poděkování patří především docentce Janě Čechurové mimo jiné za trpělivost, dále panu doktoru Jindřichu Dejmkovi za cenné informace a magistře Heleně Teršlové z archivu MZV ČR za pomoc a ochotu.

Úvod

Ve své diplomové práci se hodlám zaměřit na to, jak významnou úlohu hrály zahraničněpolitické vztahy Československé republiky a orientace její zahraniční politiky spolu s neméně důležitými hospodářskými a společenskými faktory ve způsobu umístění jejích zastupitelských úřadů. Československo bylo stavovskou a národnostní politikou praktikovanou při personálním obsazení rakousko-uherské zahraniční služby odsouzeno k vybudování své reprezentace v zahraničí od základů. V relevantních zemích tak navíc muselo učinit co nejrychleji. Jistě proto bude zajímavé sledovat, jakou roli to hrálo v jejím přijímání v cizině ze strany tamních občanů a institucí. Zvláště v období těsně po první světové válce a ve druhé polovině třicátých let lze očekávat výrazné ovlivnění tohoto přístupu postojem společnosti k Československé republice a jejímu státnímu národu.

Zahraniční služba má dvojí úroveň: zastupování státu u nejvyšších představitelů ostatních zemí a hájení zájmů jeho občanů a právnických osob v jednotlivých státech. Tomuto odlišení zhruba odpovídá rozdělení na (vel)vyslanectví a konzulární úřady. Diplomacie jako součást mezinárodního práva a v praktické rovině umění jednání na úrovni mezinárodních subjektů se postupem času na personální úrovni vyvinula z vrstvy reprezentující nejvyšší představitele států v aktivní složku každé země, jež v cizině uplatňuje její zájmy a postupuje tak, aby tam ani na vlastním území nebyly dotčeny. Její exponenti představují suverenitu země a jejího plnoprávného postavení ve světovém společenství. Na nižších úrovních obdobným způsobem fungují konzulární úřady pomáhající konkrétním jednotlivcům, jejich sdružením či firmám.

Kvůli tomu, aby mohli diplomatictí zástupci vykonávat své poslání, je jejich postavení posíleno zásadou exteritoriality, jež se vztahuje

také na prostory, v nichž působí. Bývají ztělesněním nejvyšších morálních, intelektuálních či profesních kvalit, je proto logické, že v přeneseném smyslu stejné nároky jsou kladeny též na jejich sídla – úřední budovy a rezidence, potažmo dopravní prostředky. V případě Československa byla možnost požadované reprezentace na počátku výrazně komplikována nedostatkem vzdělaných diplomatů a v podstatě absencí patřičných nemovitostí, v nichž měla být zamýšlená činnost vyvíjena. Je proto důležité, jak právě vzniklá republika přistoupila k zajištění potřebných prostor pro své diplomatické zástupce. Teprve po vyřešení tohoto zásadního problému totiž mohla bez omezení přistoupit k tradičním „obřadům“ a „technickým“ prostředkům, jež jsou v diplomatických stycích používány, a s jejich pomocí se v zahraničí prezentovat.

Z toho přímo vyplývá, že největší význam byl zajištění odpovídající nemovitosti a inventáře přikládán v místech, která byla objektem hlavního politického a hospodářského zájmu ČSR. Případná odlišnost umístění československých zastupitelských úřadů v sousedních zemích a evropských i světových mocnostech od téhož ve vzdálených či malých nebo nevýznamných státech tak bude znamenat potvrzení této hypotézy. Lze pak předpokládat, že také opačný případ – pokud přijde první impuls z druhé strany, případně je její interest výraznější – se na konec projeví větším důrazem na reprezentaci, neboť vztahy mezi dvěma státy jsou už ze své podstaty vzájemné. Vzhledem k jednoznačnosti těsně poválečných vztahů ČSR a USA, dané už rolí, kterou americká politika přes svou izolaci hrála v československé zahraniční akci, a na druhé straně s ohledem na zřejmost minimálních kontaktů ČSR se vzdálenými teritorii, determinovanou už samou příslušností k jiným kontinentům, jsem se rozhodl omezit záběr této práce na Evropu. Jsem si však vědom, že z hlediska sociálních dějin může být v mnoha případech přínosné zkoumat, jak se jednotliví lidé činní v československé diplo-

macii vyrovnávali s procesem zakládání zastupitelských úřadů v mimo-evropských oblastech a jak při tom často bez kontaktů v dotyčném prostředí obstáli. Z pohledu hospodářských dějin je podstatná jednak značná míra determinace zřizování mimoevropských vyslanectví zájmy československých vývozců, jednak dominantní úloha hospodářských zájmů při budování sítě honorárních konzulárních úřadů; ty však ze své podstaty (neobsazení zaměstnanci ministerstva zahraničí, nýbrž místními vlivnými osobnostmi) nemají s tématem mé práce téměř nic společného. To však nic nemění na opodstatněnosti studia zakládání zastupitelských úřadů v dosud obchodně nevyužitých nebo kvůli první světové válce dočasně vyklizených teritoriích.

Předpokládám, že se přes zvolené geografické omezení prokáže souvislost přístupu k zajištění prostor pro zastupitelské úřady a jejich tituláře s úrovní vztahů jednotlivých zemí s ČSR. Jejich intenzita bude pravděpodobně záviset na několika faktorech: na předchozích kontaktech s územím a občany budoucího Československa, a to před první světovou válkou i za ní (zde by se mohl lišit přístup zvláště k Rakousku, Německu a Maďarsku); na zahraničněpolitickém významu dané země (především v evropském kontextu), potažmo na jejím postavení v rámci mocenských bloků velmocí; na její hospodářské úrovni; na vzdálenosti od ČSR; na přítomnosti krajanů v dotyčném státě a na jeho zařazení do sfér československého vlivu a zájmů ČSR. Poslední kritérium v sobě přitom zahrnuje několik předchozích – o tom, do jaké míry chtělo nebo mohlo Československo v dané zemi prosazovat své zájmy, rozhodovala její velikost a s tím většinou souvisící postavení na mezinárodním poli, hospodářská úroveň, zařazení do přátelského či nepřátelského tábora, přítomnost české či slovenské národnostní menšiny a vzdálenost od ČSR.

Mám za to, že ze strany ČSR se přístup k zajištění potřebných budov ani metody k němu vedoucí neměnily. Podnětem k této úvaze je konzistentnost prvorepublikové zahraniční politiky (dlouholeté působení Edvarda Beneše a názorová shoda jeho faktického nástupce Kamila Krofty s orientací Benešovy politiky) a krátkodobost druhorepublikového období – jediné možnosti k výrazným změnám v zahraniční politice. Hospodářské problémy, především na začátku třicátých let, nejspíše reprezentaci v zahraničí ovlivnily (už sníženými možnostmi státních financí), ale zásadní vliv na její vývoj není pravděpodobný.

Otázkou zatím zůstává, nakolik proces budování sítě zastupitelských úřadů ovlivnila domácí politika. Na svém ministerstvu měl Beneš nepochybně stále hlavní slovo, ale vzhledem k tomu, že o investicích v zahraničí jistě nerozhodoval pouze on, mohly být ovlivněny vnitropolitickými spory. Přitom nelze vyloučit ani roli osobních vztahů. Nepochybně se o ovlivnění strategie zřizování a vybavování zastupitelských úřadů pokoušely na základě svých priorit jiné resorty a silné zájmové skupiny. Hlavním cílem práce je prokázat nenáhodnost a systematickosti v případě nákupů nemovitostí a (pravděpodobně) projektů novostaveb pro vyslanectví a případně též pro konzulární úřady. Při realizaci vlastních staveb a při rozsáhlých adaptacích bylo jistě cílem prezentovat vyspělost československé společnosti, odrážející se také ve vysoké úrovni architektů a domácího průmyslu. Tato sebeprezentace státu skrze objekty a všechny věci, s nimiž se mohl cizinec při kontaktu se zastupitelskými úřady ČSR setkat, patří k tradičním nástrojům diplomacie. Nerozhodovalo přitom, zda jde o nepřímý styk spočívající ve vizuálním kontaktu nebo o přímou návštěvu zastupitelského úřadu – republika musela být patřičně reprezentována uvnitř i navenek. Obdobně se duch modernosti a občanskosti jistě projevil i v jiném přístupu diplomatů a jejich podřízených k občanům s nimi jednajícím. Nejspíše tím byly

ovlivněny i jejich sociální nároky. Přesto platí předpoklad, že přes mládí zahraniční služby a její odlišné personální zázemí diplomaté nemohli ignorovat zavedené rituály a konvence, značné přizpůsobení tradici alespoň navenek jistě bylo podmínkou úspěchu diplomatických jednání. Zásadní otázka tedy zní: odrazily se na budovách zastupitelských úřadů symbolicky spíše hodnoty vyznávané československou společností nebo se republika snažila přizpůsobit tradici okázalé reprezentace?

Stav zpracování tématu v české odborné literatuře je nízký, což snad lze přičíst blízkosti (co se týče časového i místního vymezení) atraktivnějších a z hlediska tradiční historiografie důležitějších témat. Z pohledu hospodářských a sociálních dějin však může jít o jedno z důležitých témat, jež svým zpracováním přispěje ke kompletnímu popisu činnosti zastupitelských úřadů ČSR v meziválečném období.

Základním zdrojem informací je archivní fond Archivu ministerstva zahraničních věcí Praha I/4, *Budovy ZÚ ČSR 1918–1940*, doplněný o několik archivních fondů z téhož archivu a ze Státního ústředního archivu České republiky. Pro přehled o počtu zastupitelských úřadů, úrovni, na níž působily, a jejich titulářů jsou k dispozici příručky vydané Federálním ministerstvem zahraničních věcí Československé socialistické republiky: *Konzulární zastoupení Československa v cizině a cizích zemí v Československu v letech 1918–1974*, *Oficiální styky a diplomatické zastoupení Československa v cizině a cizích zemí v Československu 1918–1973* a její aktualizovaná verze z roku 1987.¹ Dalším

¹ Nejednou se v nich však liší údaje uváděné ve výkladu o dané zemi od těch, jež jsou prezentovány v seznamu zástupců ČSR v dotyčném hlavním městě. Výklad a seznam týkající se jednotlivých zemí jsou přitom v příručce vždy otištěny v těsné blízkosti. Například na straně 108 se píše, že „byl zřízen v Budapešti úřad delegáta ČSR“ vedený Kornelem Stodolou“; na straně následující je uvedeno: „Emil Stodola, šéf úřadu plnomocníka ČSR“. Podobně na straně 152 je v zastupování československých zájmů v Rumunsku za nástupce kapitána Emila Švece (šéfa zvláštní vojenské mise) a předchůdce vyslance Bohumila Čermáka (oficiálně od 30. ledna 1920) považován major Jaroslav Čermák, a to od března roku 1919 v roli zmocněn-

pramenem jsou za první republiky pravidelně vydávané *Seznamy zastupitelských úřadů Československé republiky*. Podstatné informace nepochybně poskytnou také publikace řady Dokumenty československé zahraniční politiky vycházející v univerzitním nakladatelství péčí Ústavu mezinárodních vztahů a Historického ústavu Akademie věd České republiky.

ce ČSR. Na straně 153 je však v seznamu coby zmocněnec uveden major Miloš Čermák, a to od 16. ledna 1919. Otázka je, zda jsou nepřesnosti způsobeny nepozorností, nebo (pravděpodobnější možnost) eventuálním autorstvím více lidí v rámci jednoho hesla.

Rozdíly lze nalézt i při srovnání jinak v podstatě identických publikací *Oficiální styky a diplomatické zastoupení Československa v cizině a cizích zemích v Československu 1918–1973* z roku 1974 a *Příručka o navázání diplomatických styků a diplomatické zastoupení Československa v cizině a cizích zemích v Československu 1918–1985* vydané o třináct let později. Aktuálnější verze je sice doplněna o diplomaty působící v letech následujících po vydání staršího seznamu, zároveň však diplomatické kontakty s některými státy zamlčuje. Týká se to Estonska, Litvy, Lotyšska, ale také Lichtenštejnska.

Budování československé zahraniční služby

Počátky instrumentů zahraniční politiky meziválečné republiky včetně vytváření struktury budoucího ministerstva zahraničních věcí, budování zastupitelských úřadů a personálního složení sahají do doby působení Československé národní rady. ČSNR, nástupkyně Zahraničního komitétu, sídlila od roku 1916 v Paříži v rue Bonaparte 18,¹ v domě později zvaném podle prvního československého prezidenta.² Své informační a náborové kanceláře měla také ve Velké Británii, Itálii, Švýcarsku,³ Rusku a USA.

První kroky směřující k vytvoření zastupitelských úřadů Československé republiky byly podniknuty ještě před jejím vznikem. Už v nótě Edvarda Beneše, kterou předal 14. října 1918 francouzskému ministerstvu zahraničí a téhož či následujícího dne odeslal vládám dalších spojeneckých zemí, byli vedle informace o ustavení prozatímní českoslo-

¹ více o této budově v části pojednávající o zastupitelských úřadech ČSR v Paříži

² Tomáš Garrigue Masaryk však coby předseda ČSNR oficiálně sídlil v Londýně, odkud odcházely zprávy ČSNR z adresy: Thanet House, Strand 231, W.C. 2 (London Office of ČSNR). V příloze svého washingtonského memoranda z 31. srpna 1918, jež bylo adresováno ministru zahraničních věcí Spojených států Robertu Lansingovi a týkalo se uznání ČSNR, o pobočkách ČSNR uvádí: „Branch Offices... have been established in Petrograd, London, Rome and Washington (New York).“; *Vznik Československa 1918. Dokumenty československé zahraniční politiky* (dále jen DČZP) 1, Praha 1994, dok. 103, s. 235–244

³ Už na počátku války se Švýcarsko stalo velmi významnou zemí pro utváření československé zahraniční akce. Budoucí prezident Masaryk strávil v Ženevě po příjezdu z Říma (11. ledna 1915) tři čtvrtě roku, až poté ke své činnosti dlouhodobě využíval území Francie, Británie, Ruska a Spojených států. V Ženevě, kde se snažil omezit vliv působení rusofilů Svatopluka Koníčka-Horského a Vítězslava Štěpánka, měl k dispozici zázemí krajanského spolku Beseda Slovan a trio budoucích diplomatických zástupců ČSR: Lva Sychravu, Pavla Baráčka-Jacquiera a Miroslava Plešinger-Božinova. Do Ženevy ostatně v roce 1915 zamířil také Edvard Beneš, ale posléze také vídeňský agrární poslanec Josef Dürich; I. Pfaff, *Masaryk a Švýcarsko. Český časopis historický* 90, 1992, s. 555–570

venské vlády⁴ zmínění první českoslovenští zástupci pro Francii, Velkou Británii, Itálii, Spojené státy americké a Rusko: Lev Sychrava, Štefan Osuský, Lev Borský, Karel Pergler a Bohdan Pavlů.⁵ Zároveň je v nótě připomínka, že českoslovenští reprezentanti budou „ultérieurement“ jmenováni rovněž pro Japonsko a Srbsko.⁶ S Královstvím Srbů, Chorvatů a Slovinců byly diplomatické styky navázány jako se čtvrtou zemí po Francii, Itálii a Velké Británii, Japonsko však bylo předstiženo ještě dalšími šesti státy.⁷ Co se týče výše uvedených zemí, šlo o dva slovanské státy bojující proti poraženým mocnostem a pět nejsilnějších spojenců, kteří válku vítězně zakončili a měli v Paříži spolurozhodovat o podobě budoucího Československa. Nepochybně proto se právě u jejich vlád měli akreditovat první českoslovenští diplomaté.

Jenže v pověřování Čechů a Slováků zastupitelskými úkoly byl aktivní též Národní výbor právě vyhlášené republiky. Od jejího počátku byl vývoj instituce spravující zahraniční záležitosti ČSR poznamenán dlouhodobou nepřítomností ministra zahraničních věcí Edvarda Beneše v Praze.⁸ To se projevilo také v odlišném názoru na vysílání úředníků

⁴ Deklarován byl Tomáš Garrigue Masaryk coby hlava státu, předseda ministerské rady a ministr financí, Edvard Beneš jako ministr zahraničních věcí a vnitra a Milan Rastislav Štefánik coby ministr války.

⁵ Všichni až na Bohdana Pavlů, jenž úřadoval v čele úřadu plnomocníka československé vlády v Omsku, tehdejší sídle Odbočky Československé národní rady v Rusku, působili v hlavních městech uvedených států. Souhlasná vyjádření dotyčných vlád s přijetím jmenovaných zástupců, a tedy navázáním diplomatických styků, byla sdělena pro Sychravu 17. října, pro Borského 24. října a pro Osuského 26. října, vše v roce 1918. Oficiální diplomatické styky se Spojenými státy byly navázány 11. června 1919, se Sovětským svazem až 9. června 1934. Data navázání diplomatických styků (podle *Příručky o navázání diplomatických styků a diplomatickém zastoupení Československa v cizině a cizích zemích v Československu 1918–1985*) však neodpovídají vlastnímu zahájení činnosti zastupitelských úřadů.

⁶ Srv. *Vznik Československa 1918*. DČZP 1, Praha 1994, dok. 145, s. 305–307, a E. Beneš, *Světová válka a naše revoluce II*. Praha 1927, s. 362nn.

⁷ S Královstvím SHS 9. ledna 1919, přičemž prvním vyslancem byl Antonín Kalina, s Japonskem až 12. ledna 1920, jako první vyslanec ČSR tam působil v nótě jmenovaný Karel Pergler.

⁸ Beneš se z Paříže do Prahy vrátil až v třetí zářijové dekádě roku 1919.

určených pro zatím alespoň neoficiální, nediplomatický styk se sousedy Československa a předpokládanými nástupnickými státy monarchie.

V obou největších městech mocnářství začal působit takzvaný úřad plnomocníka (od konce října byli plnomocníky-zmocněnci ČSR ve Vídni Vlastimil Tusar a v Budapešti Emil Stodola, jenž byl 20. listopadu téhož roku nahrazen Milanem Hodžou; vyslanectví byla zřízena až po ratifikaci mírových smluv s Rakouskem a Maďarskem, přičemž budapešťský úřad byl předtím změněn na úřad delegáta).⁹ S tím však „pařížský“ ministr Beneš nesouhlasil, neboť „pokládal vždy za omyl, že byl akreditován zástupce ve Vídni a Budapešti. My jsme světem uznáni, oni nikoli“.¹⁰ Mimo rakouskou a maďarskou metropoli Národní výbor do konce roku 1918 inicioval působení svých zástupců také v Krakově, Záhřebu a Rijece.¹¹ Žádné z těchto tří se sice (pochopitelně až na sou-

⁹ Kramáře k vyslání Tusara a Stodoly vedla především snaha přihlásit se k hospodářské likvidaci Rakousko-Uherska a zakročit v centrech zaniklého soustátí ve prospěch československých zájmů. To se týkalo například železnice a jejího vybavení, pošty, financí, dunajské plavby, starosti o československé příslušníky dlící dosud mimo republiku včetně dopravy československých vojáků do vlasti.

¹⁰ E. Beneš, *Světová válka a naše revoluce III.* 2. vyd., Praha 1929, dok. 214, s. 526–531. Obhajobu existence úřadů zmocněnce ve Vídni a Budapešti včetně užitečnosti sjednání provizorní hranice mezi zmocněncem Hodžou a maďarským ministrem vnitra Barthou z 6. prosince 1918 viz S. Votruba, *V srdci Maďarska a Rumunska*. České Budějovice 1938, s. 20n. Za upozornění na tuto publikaci vděčím panu doktoru Jindřichu Dejmkoví.

¹¹ Srv. *Konzulární zastoupení Československa v cizině a cizích zemí v Československu v letech 1918–1974*. Praha 1974, a J. Dejmek, *Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX. století (1918 až 1992)*. Praha 2002, s. 334. V Krakově šlo o kontakt s takzvanou Likvidační komisí, od 30. května 1919 pak fungoval Československý pasový úřad v Krakově. V Záhřebu byla tamní Národní radou 29. října vyhlášena nezávislost jihoslovanských národů na Rakousku-Uhersku, až 1. prosince 1918 vyhlásil srbský princ Alexandr Království Srbů, Chorvatů a Slovenců se sídlem v Bělehradě. V přístavu Rijeka (Rjeka, Fiume), obývaném převážně Chorvaty a Italy, bylo vládním usnesením z 22. listopadu 1918 zřízeno Zastupitelství ČSR, jež zahájilo činnost 1. prosince 1918. V té době však ještě zdaleka nebyla vyjasněna otázka, komu bude Rijeka patřit. Více o vývoji Rijeky od konce války po obsazení fašistickou Itálií včetně aktivit básníka Gabriela D’Annunzia a toho, co problém Rijeky způsobil na pařížské konferenci, viz například M. MacMillanová, *Mírotvorci*. Praha 2004, s. 194nn.

časnou výjimku chorvatského Záhřebu) nestalo hlavním městem, šlo však o významná místní centra habsburského soustátí.

V rámci aktivit Národního výboru v budování státní správy začal vznikat takzvaný prozatímní výbor pro věci zahraniční, což byl „jakýsi zárodek budoucího zahraničního úřadu, jehož skutečným hybatelem byl Ferdinand Veverka“.¹² Po návratu prezidenta Masaryka do Prahy¹³ pokračovalo rozšiřování zahraničního resortu, a to pod jeho ideovým vedením. O strukturu úřadu a jeho chod včetně organizace zahraniční služby se staral Bedřich Štěpánek,¹⁴ zástupce ministra zahraničí Edvarda Beneše po dobu jeho nepřítomnosti v ČSR. Se Štěpánkem se už v říjnu roku 1919 počítalo coby s vyslancem ve Washingtonu, na zamíni však působil i po svém jmenování mimořádným vyslancem a zplnomocněným ministrem,¹⁵ poté zamířil do Washingtonu, kde se oficiálně od ledna následujícího roku stal prvním československým vyslancem ve Spojených státech amerických.¹⁶ I po Benešově návratu z Paříže v září roku 1919 zůstalo jeho úkolem uspořádat narychlo vznikající adminis-

¹² *Československo na pařížské mírové konferenci 1918–1920*. DČZP A/2/1, s. 18

¹³ Revolučním Národním shromážděním byl zvolen na jeho první schůzi 14. listopadu 1918, do Prahy po vyplutí z New Yorku 20. listopadu 1918 a týdenním pobytu v Paříži dorazil 21. prosince téhož roku.

¹⁴ Bedřich Štěpánek v letech 1913–1915 působil jako vicekonzul v Cařihradě, do roku 1916 ještě pracoval na rakousko-uherských konzulárních úřadech v Brémách a Dortmundu, poté v Praze spolupracoval s Maffii (o jeho anabázi z Čech do Itálie v roce 1918 viz M. Nechvátal, „*Záležitost washingtonská*“, *Dějiny a současnost* 19, 1997, č. 3, s. 41), 23. listopadu 1918 přijel do Prahy z Paříže se zprávami a instrukcemi od ministra Beneše pro premiéra Karla Kramáře a jeho vládní kolegy ohledně situace v Paříži; srv. *Československo na pařížské mírové konferenci 1918–1920*. DČZP A/2/1, dok. č. 14, s. 73–74, a dok. 17, s. 77–80. Štěpánek byl prezidentem Masarykem 22. ledna 1919 pověřen „vedením zahraničního úřadu pražského“; Nechvátal 1997, s. 41

¹⁵ Stalo se tak 27. května 1920, správou záležitostí washingtonského vyslanectví byl pověřen 22. září téhož roku; M. Nechvátal, cit.d., s. 41

¹⁶ Zprávy z Washingtonu však zasílal už na podzim roku 1920. Jeho vyslanecká činnost v USA byla kritizována (více viz M. Nechvátal, cit.d.), což se ostatně týkalo už Štěpánkova působení v Praze (srv. Votruba 1938, s. 37n.; autor se zmiňuje o pětihodinové „výměně názorů“ v lednu roku 1919 na Hradě se Štěpánkem, jenž kritizoval působení zástupců ČSR ve Vídni, Budapešti a Bukurešti).

trativu ministerstva tak, aby byla schopna efektivně plnit úkoly kladené na ni všemi vrstvami společnosti – politiky, podniky i veřejností.

S pařížskou mírovou konferencí souvisela část agendy průběžně vytvářeného úřadu. Materiály pro ni připravovala komise složená z odborníků mnoha oborů, relevantních vzhledem k předpokládaným bodům programu konference.¹⁷ Její pro budoucnost ČSR velmi podstatná činnost skončila před Vánocemi roku 1918.¹⁸ Právnícké důsledky smluv uzavřených v rámci pařížských jednání zase měla na starosti zvláštní právní sekce, o niž se v roce 1920 zasloužil profesor pražské univerzity Antonín Hobza, jenž v tomto roce nastoupil do služeb ministerstva a byl pro ně velmi cenný díky svým znalostem mezinárodního práva. Po něm sekci od roku 1921 vedl Pavel Wellner.¹⁹ Podíl na činnosti československé delegace na mírové konferenci, ať už v podobě přímé účasti v Paříži nebo spočívající v sestavení podkladů pro československé delegáty v rámci činnosti Úřadu pro přípravu mírové konference, některým lidem usnadnil nastartování diplomatické kariéry.²⁰ Vzhledem k tomu,

¹⁷ Šlo o Úřad pro přípravu mírové konference, v jehož čele stál advokát Vladimír Slavík. Zřízen byl 29. listopadu 1918. Na přípravy k jednáním bylo zákonem přijatým 19. prosince téhož roku povoleno 10 milionů korun, přičemž později byla tato částka zvýšena na 30 milionů; *Československo na pařížské mírové konferenci 1918–1920*. DČZP A/2/1, s. 24

¹⁸ R. Künzl-Jizerský, *V diplomatických službách ČSR*. Praha 1947, s. 13

¹⁹ Jako vyslanec působil v Athénách (1924–1928), Bělehradě (1933–1935), a pak dokonce ještě coby chargé d'affaires po komunistickém převratu vedl vyslanectví v Haagu (1948–1949). V letech 1928–1938 s přestávkou v podobě bělehradské vyslanecké mise působil v politické sekci ministerstva.

²⁰ Z členů mírové delegace, jež tvořila samostatný odbor resortu zahraničních věcí a skládala se z přidělených konceptních úředníků, sboru odborných poradců a kancelářského oddělení, se později stali vyslanci následující: Cyril Dušek (ve Švýcarsku 1920–1921 a v Egyptě 1923–1924), Miroslav Plesinger-Božinov (v Dánsku 1920–1927, v Nizozemsku, kde v letech 1919–1920 působil nejprve jako šéf úřadu delegáta a chargé d'affaires, 1928–1933), Vladimír Slavík (v Belgii – též pro Lucembursko – 1931–1939), Hugo Vavrečka (v Maďarsku 1922–1926, v Rakousku 1926–1932); nemluvě o generálním sekretáři delegace Štefanovi Osuském, jenž se v průběhu pařížských jednání stal z chargé d'affaires v Londýně tamním vyslancem, přičemž londýnské vyslanectví vedl v době jeho nepřítomnosti Ferdinand Veverka, respektive Vladimír Nosek. Z poslanců se mezinárodní události roku účastnil napří-

že se s jejich prací v Paříži osobně seznámil, si na ně ministr Beneš mohl bez zprostředkování udělat vlastní názor, což u něho hrálo nemalou roli.

Štěpánka v roli Benešova zástupce postupně nahradili Vojtěch Mastný a Ferdinand Veverka a od listopadu roku 1920 budoucí pomnichovský ministr zahraničí František Chvalkovský. Ten rovněž obdržel titul státního tajemníka. Koncem zimy roku 1921 se však Benešovým zástupcem stal Václav Girs, Chvalkovský byl po svém působení na římské konferenci zástupců nástupnických států jmenován vyslancem v Japonsku.²¹ Jím zastávaná pozice státního tajemníka se však ve struktu-

klad budoucí vyslanec Karel Mečíř. Krátce též Paříž navštívili Bedřich Štěpánek (v lednu před svým pověřením vedením ministerstva) či Jan Masaryk (v červenci 1919; P. Kosatík – M. Kolář, *Jan Masaryk – Pravdivý příběh*. Praha 1998, s. 62n). Ve stejné době jako Jan Masaryk do Paříže ze Sofie přicestoval také pozdější vyslanec Rudolf Künzl-Jizerský (vyslanec v Rumunsku 1926–1932, ve Švýcarsku 1932–1938 a v Rakousku 1938). Navazujícím jednáním o mírové smlouvě s Maďarskem byli mimo jiné přítomni Ivan Krno (vyslanec v Nizozemsku 1934–1938) a Jaroslav Novák (vedoucí varšavského vyslanectví coby chargé d'affaires 1920–1921 a vyslanec sídlící v Caracasu 1937–1939, fungující též pro Kostariku a Panamu). Pařížské konference se také účastnil znalec místního prostředí Ludvík Strimpl (vyslancem v Belgii – též pro Lucembursko – 1922–1927) a první vyslanec ČSR v Brazílii Jan Klecanda-Havlasa (1920–1924).

²¹ Na konci roku 1920, tedy před Girsovým nástupem do funkce na ministerstvu, však existoval jiný plán, jehož uskutečnění by znamenalo Girsův odchod do Varšavy o šest let dříve, než tam nakonec opravdu coby vyslanec začal působit (1927); pro Poláky však byl tento rodák z Ruska nepřijatelný. Pro funkci Benešova zástupce na ministerstvu se vážně uvažovalo o vyslanci u Vatikánu Kamilu Kroftovi. Ten se během své návštěvy Prahy přímo z ministrových úst 8. ledna 1921 nejprve dověděl, že „musí“ do Vídně, kde to na vyslanectví „hoří“. Jenže 22. ledna byl Krofta přijat prezidentem Masarykem, jenž mu sdělil, že v souvislosti s Vídní se o něm uvažovalo kvůli tomu, aby poznal činnost na významnějším zastupitelském úřadě. Do Vídně snad bude moci jít vyslanec v Haagu Prokop Maxa (nakonec na jaře roku 1921 zamířil místo Girsy do Varšavy). Vídeň neměla podle prezidentových slov být pro Kroftu cílem, nýbrž prostředkem. Masaryk, zabíraje se vzhledem k probíhající nemoci eventualitou vlastního úmrtí, totiž budoucímu ministru zahraničních věcí (1936–1938) oznámil, že při předpokládaném zvolení Beneše novým prezidentem by si přáli coby Benešova nástupce v ministerské funkci právě jeho. Proto bylo záhodno, aby se Krofta stal Benešovým zástupcem v jeho resortu, věnoval se jeho vnitřní organizaci, prozatím neuspokojivé, a převzal část ministrových úkolů a povinností. Ještě před svou zpáteční cestou do Říma (25. ledna 1921) se opět dočkal zpochybnění brzkého přesunu z Vatikánu na sever. Krofta v tom cítil intriky lidí, kteří se s jeho eventuálním příchodem a následnou reorganizací obávali ztráty svého

ře ministerstva neudržela. Odrážela mimo jiné vliv organizační struktury Quai d'Orsay,²² v reálu však byly životnější zkušenosti a návyky, jež si s sebou do Prahy přinesli zaměstnanci habsburské diplomacie. S Girsovým nástupem souviselo přijetí mnoha legionářů, kteří se vrátili většinou v roce 1920, do státní služby na jaře roku 1921. Na ministerstvu zahraničních věcí byli při Girsově reorganizaci jmenováni do vedoucích funkcí.²³ Na dobu jeho působení²⁴ totiž připadla náhrada stále ještě provizorní organizace ministerstva trvalejším rozvržením úřadu. Trvalejším výsledkem byl Organizační statut ministerstva zahraničních věcí platný od 1. dubna 1925.²⁵ Navazoval na obdobný předpis z roku 1923 a na déle než jednu dekádu znamenal „definitivní“ organizaci resortu, v jejímž rámci docházelo pouze k dílčím změnám souvisejícím s rozšiřováním agendy úřadu.

postavení na ministerstvu; Deník Kamila Krofty (zápis ze 4. 2. 1921, pokrývající Kroftův lednový pobyt v Praze – s. 137nn). Nakonec se Krofta stal jak vyslancem ve Vídni, kde v lednu roku 1922 vystřídal chargé d'affaires Hanuše Peterku, tak Benešovým zástupcem v Praze, kde v roce 1927 nahradil Václava Girsu poté, co ukončil své dvouleté účinkování na pozici vyslance v Berlíně. Stojí za to zdůraznit, že ačkoli anticipovaná situace nastala až o patnáct let později, stejně se uplatnilo již na samém počátku 20. let zamýšlené řešení. Pouze s těmi odlišnostmi, že TGM abdikoval už přesně jedenadvacet měsíců před svou smrtí a mezi konec Benešova a začátek Kroftova působení ve funkci ministra zahraničních věcí vstoupilo přibližně dvouměsíční intermezzo předsedy vlády Milana Hodži, vedoucího dočasně též resort sídlící už v pražském Černínském paláci.

²² V Paříži (i Londýně) šlo o neopomenutelnou pozici na ministerstvu, její představitelé (Maurice Paléologue a od září roku 1920 Československu nakloněnější Philippe Berthelot) výrazně ovlivňovali zahraniční politiku dané země.

²³ H. Masařík, *V proměnách Evropy*. Praha a Litomyšl 2002, s. 57. K tomu též dopomáhala zákonná úprava, podle níž se doba strávená v legiích započítávala do služebního (a tedy i finančního) postupu.

²⁴ Z ústředí odešel do Varšavy, kde pracoval od března roku 1927 po dobu necelých devíti let coby vyslanec ČSR v Polsku; tam také po většinu času vystupoval jako vyslanec pro Finsko, Estonsko a Lotyšsko.

²⁵ Sbírka služebních předpisů MZV 1925, s. 9–25

Jejich předchůdcem byl organizační statut schválený 12. května 1921,²⁶ který ministerstvo dělil na pět sekcí označených na rozdíl od pozdějších úprav písmeny. Šlo o následující sekce: politickou (A), právní (B), administrativní (C), národohospodářskou (D) a zpravodajskou (E). Činnost resortu rovněž zajišťovalo několik dalších orgánů (kabinet ministra, prezidium, šifrové oddělení, archiv, knihovna...).

Podle výše zmíněného statutu z roku 1925 vypadala struktura úřadu následovně: ministr měl k dispozici svůj kabinet, šifrové oddělení a pět sekcí, a to prezidium, sekci politickou, zpravodajskou, národohospodářskou a administrativní.²⁷ Všech pět sekcí se dále dělilo na jednotlivá oddělení podle zaměření. Oproti struktuře schválené roku 1921 tedy skončil právní odbor, jenž se stal součástí politické sekce, na sekční úroveň se posunulo prezidium, již dříve představující organizační centrum úřadu.

Kabinet ministra měl na starosti evidenci cizích diplomatických a konzulárních úřadů fungujících v Československu a činnost jejich představitelů související s ministrovým programem, například setkání s ním. Podílel se též na vyřizování ministrový korespondence a přípravě jeho služebních cest. Šifrové oddělení, jež organizačně nepatřilo pod žádnou sekci, zajišťovalo komunikaci se zastupitelskými úřady.

Prezidium se skládalo z šesti oddělení: organizačního a inspekčního, osobního, budgetního (agenda finanční a účetní), hospodářského, archivu a knihovny. V úřední komunikaci vystupovala jednotlivá oddělení prezidia pod označením I/1 (oddělení organizační a inspekční) až I/6 (knihovna). Prezidium, na počátku 20. let vedené Ludvíkem Strim-

²⁶ Odrážel změny v provizorní struktuře resortu zahraničí, jež proběhly v průběhu několika měsíců po návratu ministra Beneše z pařížské mírové konference, tedy především v letech 1919 a 1920.

²⁷ Pro sekce byl rovněž užíváno označení odbor; srv. např. *Deset let československé zahraniční politiky*, s. 107

plem,²⁸ ministrovým spolupracovníkem již z dob fungování ČSNR, tak mělo na starosti organizační chod úřadu i důležitou archivní činnost. Mezi jeho aktivity patřilo též zajištění finančních zdrojů pro zamíni ze státního rozpočtu,²⁹ tedy sestavení podkladů pro ministra na základě předpokládaných výdajů celého resortu včetně zahraniční služby, jež se následně Beneš snažil prosadit při jednání o státním rozpočtu.³⁰

Politická sekce sestávala ze dvou teritoriálních oddělení (geografické rozdělení lze velmi zjednodušeně vystihnout jako na evropské a mimoevropské země), oddělení všeobecněprávního, oddělení pro Společnost národů a mezinárodněprávního oddělení, jež nesla označení II/1 až II/5. Oddělení II/3 a II/5 měla na starosti agendu, již se dříve věnoval samostatný právní odbor. Tato sekce z politického hlediska posuzovala i oblasti zájmu ostatních sekcí, mimo jiné otázky administrativní, fi-

²⁸ Strimpl však od roku 1922 coby vyslanec zachraňoval situaci v Belgii, odkud byl do Athén „uklizen“ jeho předchůdce v Bruselu Karel Mečír; viz pozn. 6 v kapitole Personální obsazení. V té době již prezidium vedl právník a ruský legionář Bohdan Štrér. Strimpl též dlouhodobě působil v čele kabinetu ministra.

²⁹ Do roku 1926 představoval rozpočet ministerstva zahraničních věcí 10. kapitolu státního rozpočtu. Od roku 1937 se pak z něj stala 4. kapitola spadající do Skupiny I – Vlastní státní správa, Oddíl B – Správa zahraniční a vojenská. Od 1. ledna 1933 vypadala struktura rozpočtu zamíni a zařazení výdajů zastupitelských úřadů do ní následovně: Kap. 4. – Ministerstvo zahraničních věcí; Kap. 4., Tit. 1 – Ministerstvo zahraničních věcí (ústředí); Kap. 4., Tit. 2 – Zahraniční služba; Kap. 4., Tit. 2, Par. 1. – Vyslanectví; Kap. 4., Tit. 2, Par. 1., Pol. 10. – nájemné za legační budovy (úřad, služební byt), za naturální byty, garáž, zařízení; Kap. 4., Tit. 2, Par. 2. – Konzuláty; Kap. 4., Tit. 2, Par. 2., Pol. 10. – totéž co v případě 10. položky 1. paragrafu. Ministerstvo veřejných prací, jež se zastupitelskými úřady souviselo prostřednictvím agendy státních budov, jejich staveb a rekonstrukcí, potřebné prostředky dlouhodobě čerpalo z 15. a později ze 14. kapitoly státního rozpočtu.

³⁰ Pravidelné výdaje na nájemné, jejichž výše se navíc dala předem odhadnout, jistě nebyly předmětem výraznějších sporů. Své přesvědčovací schopnosti však Beneš musel být připraven použít při snaze zařadit do rozpočtu prostředky na nákupy či stavby budov pro zastupitelské úřady. To se sice netýkalo rozpočtu jeho resortu, nýbrž ministerstva veřejných prací, ale podle pokynů ministerstva financí bylo třeba nejprve získat schválení ministerské rady, aby mohl být nějaký investiční záměr zařazen do kapitoly rozpočtu s titulem Stavby budov a koupě realit pro potřeby civilní státní správy. Postavení Beneše a jeho úřadu při jednáních částečně ztěžovalo to, že tradiční výdajovou položkou státního rozpočtu byly náklady na rekonstrukci a zařízení Černínského paláce, do nějž se zamíni sestěhovalo v polovině 30. let.

nanční, národohospodářské i kulturní. Na starosti měla též zřizování zastupitelských úřadů. Velmi důležitou pracovní náplní teritoriálních oddělení bylo zpracovávání politických zpráv došlých z jednotlivých zastupitelských úřadů a formulování jim určených politických instrukcí. Oddělení II/4 se zabývalo především tím, co se dělo na půdě Společnosti národů, a to většinou za aktivní spoluúčasti československých delegátů. Netřeba snad ani připomínat přímý podíl Edvarda Beneše na činnosti v Ženevě sídlící organizace, ať už šlo o přípravu takzvaného Ženevského protokolu nebo jednání odzbrojovací konference. Na judiciální agendu zaměřená oddělení II/3 a II/5 sledovala vývoj právního řádu v ČSR, ale také relevantní záležitosti mezinárodního práva. V jejich působnosti se ocitlo též uskutečňování mírových a jiných mezinárodních smluv.

Zpravodajská sekce se dělila na pět oddělení (III/1-III/5): propagační, literární, redakční, pomocné a překladatelské. První z nich mapovalo problematiku propagace jednotlivých států v cizině. Do tohoto okruhu patřila též otázka menšin a její využívání (či zneužívání) v mezinárodní politice. Další součásti sekce sledovaly, jak je v zahraničí informováno o Československu, jeho vnitropolitické situaci i zahraničně-politických záměrech. Nechybělo ani pravidelné monitorování zahraničního tisku z hlediska zájmů ČSR, jehož produktem byly denní přehledy. Tisková služba ministerstva rovněž neoficiálně instruovala Hradu a zamíni nakloněná média, Beneš dokonce často přímo formuloval jim určená stanoviska, případně rozhodoval o tom, co nemá získat publicitu. Na třetí sekci bylo napojeno vydavatelství Orbis, založené v roce 1921 z iniciativy dlouholetého přednosty zpravodajské sekce Jana Hájka.³¹ Podstatou aktivit Hájkovy sekce byla propagace oficiální čes-

³¹ J. Čechurová – J. Čechura, *Edvard Beneš /diplomat na cestách/*. Praha 2000, s. 48; Orbis vydával i cizojazyčná periodika (týdeník *l'Europe Centrale* ve francouz-

koslovenské politické koncepce, přičemž s ní mělo být seznamována veřejnost tuzemská i zahraniční. Zároveň byly evidovány v cizím tisku publikované zprávy o ČSR a z nich vyplývající postoje zaujímané k první republice. V rámci zpravodajské sekce byl od začátku 20. let provozován takzvaný výstřižkový archiv.

Sekce národohospodářská (IV/1-IV/7) zahrnovala oddělení všeobecné, čtyři teritoriální oddělení,³² finanční a dopravní oddělení. Agenda obchodní politiky státu byla zpočátku v kompetenci ministerstva obchodu (od druhé Tusarovy vlády, tedy od května roku 1920, ministerstva průmyslu, obchodu a živností) a ministerstva zahraničí včetně politické reprezentace dlící v Paříži.³³ Vzhledem k životní důležitosti

štině či čtrnáctideník Central European Observer v angličtině), dále vycházely deníky a časopisy i Masarykovy a Benešovy knihy. První periodicky publikovanou českou tiskovinou, která měla informovat o různých problémech a událostech mezinárodní politiky z pohledu ČSR, se od ledna roku 1920 stal Sborník zahraniční politiky. Od počátku roku 1922 byl název změněn na Zahraniční politiku, což byl „Sborník pro studium mezinárodních otázek politických, právních, hospodářských a sociálních s přílohou Úřední věstník ministerstva zahraničních věcí“. Politickým ředitelem byl šéf zpravodajské sekce Hájek, šéfredaktorem Alois Hajn a odpovědným redaktorem Josef Chmelař z literárního oddělení zpravodajské sekce. Do roku 1926 vycházela dvakrát měsíčně, později se roční počet vydání snižoval až na měsíční frekvenci. Naopak věstníků bylo ročně nejprve dvanáct, později většinou o několik více. Pro ty, kdo při čtení preferovali němčinu, byl určen oficiální deník Prager Presse vycházející od března roku 1921.

³² Teritoriální rozdělení národohospodářské sekce, jež do jisté míry kopírovalo dělení jazyků podle jejich příbuznosti, vypadalo následovně: oddělení IV/2 zahrnovalo někdejší baltoslovanskou jazykovou jednotu, dále Estonsko a Finsko, ale také Řecko a Turecko; IV/3 charakterizovala příslušnost ke germánským řečem, šlo tedy o Nizozemsko, dva skandinávské zástupce a pochopitelně též německy mluvící země; oblast mapovaná IV/4 byla geograficky mnohem rozsáhlejší, neboť vzhledem ke své románské orientaci obstarávala údaje nejen z Francie, Belgie, Itálie, Španělska a Portugalska, nýbrž také z Latinské Ameriky; *last, but not least* – anglofonní svět, o jehož podnikatelském prostředí shromažďovalo informace čtvrté teritoriální oddělení národohospodářské sekce, přičemž šlo nejen o stále důležitější Spojené státy a Spojené království, ale také o Londýnem spravované impérium. Je však třeba podotknout, že počet teritoriálních oddělení a zařazení států do nich se v rámci politické a národohospodářské sekce v meziválečném období měnily.

³³ Existenční význam dovozu a vývozu dokládá například komunikace vedená mezi ministrem zahraničí Benešem a předsedou vlády Kramářem, čili mezi Paříží a Prahou, na konci roku 1918. Beneš vybízel k podporování Rakouska, Kramář si stěžoval na katastrofální situaci v zásobování Československa a žádal ministra zahraničí

především dovozu potravin pro obyvatele ČSR a vybavení pro rozvíjející se domácí armádu se na ní podílela i další ministerstva. Na zamíni zahraničněobchodní agendu od svého návratu z Paříže na konci roku 1919 organizoval legionář, pozdější vyslanec a velvyslanec, sociálně-demokratický a posléze komunistický politik Zdeněk Fierlinger.³⁴ Fierlinger zároveň v Paříži působil jako Benešův obchodní referent, vyjednával nejen o přesunu vojáků do ČSR, ale také o dodávkách potravin a vojenského materiálu. Rozsah problematiky zahraničního obchodu byl však stále větší, a tak bylo spolu s nástupem druhé Tusarovy vlády založeno specializované ministerstvo, v jehož čele stanul národohospodář Rudolf Hotowetz. Ten byl na „svém“ ministerstvu ve funkci správce resortu ponechán i v následné Černého úřednické vládě, Benešův kabinet, jmenovaný v září roku 1921, však znamenal konec činnosti ministerstva pro zahraniční obchod. Jeho správcem byl Ladislav Novák, úřad byl zrušen 19. ledna 1922.³⁵ Po Fierlingerovi se stal přednostou národo-

ních věcí o zákrok na příslušných místech v Paříži, jehož výsledkem měly být dodávky pro ČSR. K tomu srv. *Československo na pařížské mírové konferenci 1918–1920*. DČZP A/2/1, dok. č. 1, 2, 6, 12, 13, 17 a 18.

³⁴ Zdeněk Fierlinger získával zkušenosti se zahraničním obchodem od roku 1911 v ruském Rostově na Donu coby obchodní zástupce americké firmy vyrábějící zemědělské stroje, své organizační schopnosti prokázal v roce 1914 při zakládání rostovského oddílu takzvané České družiny, na přelomu let 1917 a 1918 při náboru krajanů do legií ve Spojených státech, při organizaci přesunu československých vojáků z Itálie a Francie a po válce ve funkci vedoucího vojenské mise ČSR v Paříži (předtím tamtéž vedl vojenskou kancelář ČSNR). Jako jeden z mála meziválečných diplomatů se aktivně účastnil politického vývoje v Československu nejen po druhé světové válce, ale také po únoru roku 1948. Postupně zastával funkce předsedy vlády (1945–1946), jeho náměstka (1946–1947, respektive 1948–1953), ministra průmyslu (1948) a předsedy Národního shromáždění (1953–1964). V roli předsedy Československé sociální demokracie se zásadně podílel na jejím červnovém sloučení s Komunistickou stranou Československa v roce 1948.

³⁵ Hotowetz a Novák byli pouze správci ministerstva pro zahraniční obchod, neboť zároveň vedli resort průmyslu, obchodu a živností (Hotowetz v Černého úřednické vládě, 1920–1921, Novák v Benešově vládě, 1921–1922, dále v následném prvním Švehlově kabinetu, 1922–1925, pak vystřídal Františka Peroutku ve třetí Švehlově vládě, 1928–1929, a nakonec ještě toto ministerstvo vedl v prvním Udržalově kabinetu, 1929).

hospodářské sekce Jan Dvořáček, jenž byl navíc od roku 1922 zplnomocněným ministrem pro obchodněpolitická jednání s cizími státy.³⁶

Sekce též měla na starosti především v počátcích republiky velmi důležité uzavírání mezistátních obchodních smluv. Mapovala vývoj hospodářských vztahů v jednotlivých regionech, a to zejména z pohledu možnosti uplatnění československého zboží. S aktivní obchodní politikou souvisela též agenda dopravního oddělení, jež se zabývalo politickými okolnostmi rozvoje mezinárodní přepravy osob, surovin a výrobků. Spolehlivé dopravní cesty totiž byly pro československý obchod se zahraničními partnery velmi důležité, to se týkalo hlavně železniční a lodní dopravy. Napojení Československa na stále budovanou síť mezistátních leteckých linek zase odráželo postavení ČSR na mezinárodní scéně.

A konečně činnost administrativní sekce (V/1-V/4) zajišťovalo oddělení všeobecné, administrativně-právní, oddělení sociální péče a společné oddělení poplatkové a pasové. Těžištěm práce této sekce byly záležitosti spojené s pobytem československých občanů v zahraničí a cizinců v ČSR; tedy mimo jiné vydávání pasů, řešení problémů lidí, kteří se mimo svou vlast ocitli v existenční nejistotě, a agenda poplatková.

Problematikou budov československých zastupitelských úřadů se nejčastěji zabývalo oddělení I/4 (hospodářské), pod něž agenda budov přímo spadala, a I/3 (v interní úřední komunikaci většinou vystupující coby finanční oddělení), k těmto otázkám se však vyjadřovala též administrativní sekce a další oddělení prezidia.

³⁶ Sekčním šéfem, který vedl zahraničněobchodní jednání za ministerstvo obchodu, byl od roku 1919 František Peroutka; Čechurová – Čechura 2000, s. 77. Není bez zajímavosti, že jak Dvořáček, tak Peroutka později působili ve funkci ministra průmyslu, obchodu a živností (Dvořáček v letech 1925–1926, avšak pouze ve druhé Švehlově vládě, jež fungovala jen čtvrt roku, Peroutka v období 1926–1928).

Ve druhé polovině roku 1927 byl zřízen zvláštní diplomatický protokol, jenž dostal na starost část agendy ministrova kabinetu. Šlo o záležitosti ceremoniálu, formální stránku diplomatických styků, dále o diplomatický servis pro prezidenta republiky. Poslední agenda zůstala zachována i poté, co se prezidentské funkce na konci roku 1935 ujal Edvard Beneš. To usnadňovalo komunikaci mezi novou hlavou republiky a ministrem zahraničních věcí Kamilem Kroftou. Hlavním zaměřením protokolu tedy byla oficiální komunikace představitelů ČSR se zahraničními vyslanci a konzuly včetně problematiky udílení agrément a exequatur a jejich nástupních audiencí, zaměstnanci protokolu zároveň zajišťovali potřebné diplomatické dokumenty pro československé vyslance a konzuly mívající na svá nová působiště.

V průběhu roku 1938, posledního léta existence první Československé republiky, se počet sekcí rozšířil z pěti na šest. Kromě nich kosturu zahraničního resortu představoval kabinet ministra (oddělení A), diplomatický protokol a oddělení B, jehož pracovní náplň spočívala zejména v šifrování a dešifrování úřední korespondence, tedy i té, jež pocházela od zastupitelských úřadů.

Prezidium nadále tvořilo šest stejných oddělení. Výraznějších změn však doznala druhá, tedy politická sekce. Její páteř stále představovala dvě teritoriální oddělení. První mělo na starosti většinu Evropy, a to kromě Sovětského svazu a tří pobaltských republik. Do její agendy však také spadaly součásti britského Commonwealthu a zámořská území a kolonie ostatních evropských koloniálních mocností. Druhé oddělení zpravovalo o „zbytku“ světa, do nějž patřily nejen americké a asijské samostatné státy, nýbrž také zmíněný východ Evropy. Od roku 1925 však ke dvěma teritoriálním, všeobecněprávnímu, mezinárodněprávnímu (jež se rozdělilo na dvě části) a oddělení pro Společnost náro-

dů přibýlo církevní oddělení.³⁷ Celkově jich tedy bylo sedm. Během roku 1938 však byla ze tří na otázky práva zaměřených součástí politické sekce po třinácti letech obnovena právní sekce. V ní bylo ke třem uvedeným přiřazeno právně-administrativní oddělení.

Rovněž zpravodajská sekce se co se týče vnitřního členění rozrostla, a to z pěti na sedm dílů. V roce Mnichova zahrnovala následujících sedm oddělení: všeobecné, propagační, novinářské, politicko-informační, literární, redakční a tiskový archiv. Také sekce národohospodářská částečně změnila svou strukturu, ačkoli nešlo o úpravy zásadního významu. Z pojmosloví roku 1925 bylo zachováno dopravní a čtyři teritoriální oddělení, dále sekci tvořilo obchodnězpravodajské a obchodně-politické oddělení. Díky snaze o zintenzivnění spolupráce ČSR, Jugoslávie a Rumunska byl do této sekce zařazen také československý sekretariát Hospodářské rady Malé dohody. Pátá sekce, administrativní, sestávala z pěti odborů, přičemž původní oddělení sociální práce bylo nahrazeno dvěma teritoriálními odděleními.

³⁷ Bylo pověřeno politickými souvislostmi vztahu církve a státu, kromě jiného též uskutečňováním takzvaného modu vivendi s Vatikánem. Založení samostatného církevního odboru v rámci zamíni požadoval už v roce 1920 tehdejší vyslanec Kamil Krofta, a to ještě před nástupem do své diplomatické funkce. Církevní záležitosti dříve spadaly hlavně pod ministerstvo školství a národní osvěty, pravděpodobně jako pozůstatek příslušnosti církevní agendy pod rakouské ministerstvo kultu a vyučování. Na zamíni se problémy vztahu republiky a církve, respektive Vatikánu na počátku 20. let věnovalo specializované oddělení právního odboru, později zrušeného a opět obnoveného.

Personální obsazení

Tvůrci československé zahraniční politiky (a to v několika případech ještě před vyhlášením republiky) využívali diplomaty se zkušenostmi nabytými v rakousko-uherské zahraniční službě a ty, kdo se na tuto dráhu připravovali. Někteří z nich dokonce díky vzniku ČSR dosáhli vyššího postavení, než na jaké by mohli reálně pomýšlet při pokračování v kariéře rakousko-uherských diplomatů. Své znalosti a dovednosti osvojené v prostředí zastupitelských úřadů monarchie republiky poskytli například Bedřich Štěpánek, Ferdinand Veverka, Eduard Machatý, Vladimír Radimský, Miloš Kober (v dobovém tisku velmi často psáno Kober), Václav Lejhanec, Karel Halla, Vladimír Fric, Karel Feistmantl (psáno též Feistmantel), Robert Feitscher, Viktor Zahn, Anton Mayr-Harting, Rudolf Weinzetl (též Weinzettel), Arnošt (Ernst von) Lavante (Lawante). Posledních jmenovaných – Němců – se však národnostní omezení praktikované při obsazování nejvyšších postů habsburské diplomacie netýkalo. Bývalé děsloužící důstojníky rakousko-uherské armády mezi československými vyslanci zastupoval Rudolf Künzl-Jizerský. Posilou pro nově vznikající zastupitelský sbor se stali též úředníci z jiných oblastí, než je zahraniční politika, a to jak z řad zemské správy, tak z okruhu mocnářství reprezentující byrokracie. Ale ne všichni, kdo měli schopnosti k tomu, být dobrými československými diplomaty, o to měli zájem, o čemž svědčí mimo jiné Kroftův záznam rozhovoru s kancléřem Šámalem: „jsou veliké nesnáze s obsazováním míst vyslaneckých, protože naši páni, kteří by k tomu byli způsobilí, jsou příliš pohodlní“.¹

Významné posty obsadili z pochopitelných důvodů také ti, kdo se v zahraničí účastnili propagování československé věci, emigranti nebo

¹ Deník Kamila Krofty (zápis z 8. 4. 1920 – s. 3)

krajané usedlí v cizině: Lev Borský, Pavel Baráček-Jacquier, Karel Pergler, Lev Sychrava, Štefan Osuský, Miroslav Plesinger-Božinov či Ludvík Strimpl. Z dlouhodobých účastníků domácího odboje lze jmenovat Cyrila Duška, Jana Hájka nebo již zmíněného Bedřicha Štěpánka.

Vzhledem k jejich zásluhám o vznik republiky bylo s důležitými funkcemi pamatováno na mnohé legionáře včetně těch, kteří působili v orgánech Odbočky ČSNR v Rusku. Z nich se mezi zástupce ČSR v zahraničí zařadili mimo jiné Zdeněk Němeček, Zdeněk Fierlinger, Vladimír S. Hurban, Václav Rejholec, Bohdan Štrér, Josef Košek, bratři Girsové, Prokop Maxa, Bohdan Pavlů či Bohumil Čermák.

Výraznou skupinu mezi vyslanci a diplomaty nižších šarží představovali lidé s právnickým vzděláním. Šlo například o meziválečné vyslance Vojtěcha Mastného, Pavla Wellnera, Štefana Osuského, Ferdinanda Veverku, Františka Chvalkovského, Roberta Fliedera, Bohdana Štréra, Artura Pacáka, konzuly Eduarda Barchana, Jindřicha Starcha, Jindřicha Andriála, Jindřicha Hálu, Františka Resla či o československého zmocněnce v Budapešti Emila Stodolu. Právníkem byl také dlouholetý přednosta národohospodářské sekce ministerstva zahraničí Julius Friedmann.

Do diplomacie se v rolích vyslanců už v roce 1920 zapojili rovněž profesori pražské (od roku 1920 opět Karlovy) univerzity, historici Kamil Krofta a Vlastimil Kybal, přičemž s obdobnou nabídkou byl osloven i Josef Šusta. Ten se nakonec v září roku 1920 stal ministrem školství a národní osvěty v úřednické vládě Jana Černého. Již výše byl zmíněn profesor Antonín Hobza. Českou šlechtu zastupovali Max Lobkowicz a František Bořek-Dohalský.

Ze zástupců občanů v říšském sněmu Vlastimila Tusara a Roberta Fliedera se stali zástupci ČSR v zahraničí, týmž směrem se vydali i někteří českoslovenští zákonodárci, například Karel Mečír. Tusar, jenž

přes její bernskou tiskovou kancelář spolupracoval přímo s ČSNR,² patřil mezi vyslanci k nemnoha členům politických stran. Vedle sociálního demokrata Tusara, jehož krátké vyslanecké kariéře dokonce předcházelo zastávání postu ministerského předsedy, šlo většinou o agrárníky: zmíněného Mečříře, Švehlova tajemníka na ministerstvu vnitra Františka Chvalkovského,³ Juraje Slávika (ministrem zemědělství v roce 1926 a vnitra v letech 1929–1932), Rudolfa Künzla-Jizerského, dále národního demokrata Kamila Kroftu (ministrem zahraničí v letech 1936–1938) či národního socialistu Jana Šebu. Agrárník Milan Hodža byl v Budapešti „pouze“ zmocněncem a pak delegátem ČSR, zato krátce celé ministerstvo reprezentoval coby ministr. Z vyslanců byl ministrem (propagandy, respektive bez portfeje) v roce 1938 krátce též Hugo Vavrečka.

Nejznámějšími diplomaty ve službách ČSR, kteří se narodili mimo území budoucího Československa, byli Josef a Václav Girsové (Vsepotovice v Rusku) a František Havlíček (v Kyjevě na Ukrajině, tehdy součásti carského Ruska). Zamini za první republiky zaměstnávalo také několik jejich níže postavených kolegů, kteří přišli na svět v Rusku, dále například v Německu a v oblastech patřících tehdy do habsburské říše – v Haliči, Tyrolsku, Bukovině nebo Chorvatsku.

Při výběru zaměstnanců zamini určených pro působení v zahraničí tedy bylo přihlíženo ke zkušenostem s diplomacií, či alespoň s prací ve státních službách, k organizačním schopnostem, ke znalosti prostředí v jednotlivých zemích a v neposlední řadě i ke vzdělání. Právě ono se vzhledem k nedostatku školených diplomatů stalo jedním z nejdůležitějších kritérií při posuzování vhodnosti jednotlivých kandidátů na po-

² viz Pfaff 1992, s. 563

³ Chvalkovský měl přitom rovněž jistou zkušenost s diplomacií. Od roku 1917 totiž byl konzulárním tajemníkem španělského honorárního konzula v Praze Karla Marii Herrmanna; E. Maršoun, *Diplomat a politik František Chvalkovský a vyslanectví protektorátu Čechy a Morava* (diplomová práce, FF UK). Praha 2002, s. 15

zice diplomatických zástupců ČSR. I podle ministra Beneše tak bylo nutné „nahrazovat školenost a obratnost vzděláním a prací... aby naši vyslancové, nemající diplomatické rutiny, zjednávali sobě i republice vážnost svými vědomostmi a schopnostmi k vážné práci“.⁴ Velmi důležité bylo z pochopitelných důvodů posouzení vztahu kandidátů k Československu a jeho zřízení.⁵ Při zjišťování vhodnosti „kádrovaných“ lidí pro službu ve státní správě (samozřejmě nešlo jen o kandidáty funkcí na zamíni) nevyhnutelně docházelo k nespravedlnostem, což je bohužel při státních převratech spojených s obsazováním nových funkcí (nebo přebíháním starých) obvyklé. Nejinak tomu bylo při vytváření československé administrativy včetně orgánu spravujícího její zahraniční agendu. Při všeobecné reorganizaci doprovázené heslem očisty od rakůšáctví byly postiženy rovněž osoby, které se žádným protinárodním jednáním neprovinily, nebo dokonce vykonaly leccos dobrého.

Republika tak někdy nepustila do svých úřadů lidi, kteří nejenže by jí neškodili, naopak jí mohli být prospěšní. Někdy by napáchali méně škody než nezkušení, někdy též přes známosti protežování diplomatictí nováčci.⁶ Na druhou stranu se obezřetnost při rozdělování funkcí často-

⁴ Deník Kamila Krofty (zápis z 8. 4. 1920 – s. 5)

⁵ Rudolf Künzl musel při nástupu do zahraniční služby loajalitu písemně doložit následujícím způsobem: ministerský rada Bedřich Štěpánek, dočasný šéf pražského zahraničního úřadu, ho vyzval k předložení přihlášky se jmény alespoň pěti lidí z řad neaktivních československých důstojníků, kteří by mohli dosvědčit jeho národní spolehlivost. Toto všeobecné opatření mělo zabránit proniknutí bývalých c. a k. důstojníků, kteří se projevovali protičesky, do řad zaměstnanců ministerstva; Künzl-Jizerský 1947, s. 20. Rudolf Künzl svůj postoj k republice deklaroval též rozšířením jména (kvůli německy znějícímu příjmení) na Rudolf Künzl-Jizerský, a to podle řeky protékající Mladoboleslavskem, jeho rodným krajem. Tato změna mu byla příslušnými orgány povolena 8. února 1919; Künzl-Jizerský 1947, s. 23. Podobně jako Künzl(-Jizerský) se zachoval Miroslav Plesinger (nebo též Plessinger), jenž „německé“ příjmení doplnil o Božinov, tedy jméno ze zfalšovaného bulharského pasu, na nějž z Čech v červnu roku 1915 vycestoval do Ženevy; E. Kubů, *Životní osudy odbojáře a diplomata* – předmluva in: M. Plesinger-Božinov, *Vzpomínky na první odboj*. Praha 1997, s. 9

⁶ Kupříkladu agrárník Karel Mečtř, bývalý poslanec, při působení ve funkci vyslan- ce v Bruselu způsobil ne jeden skandál, stále však na svém postu zůstával, konec-

krát vyplatila, neboť zájemců bylo mnoho, a to s různou minulostí. Nastaly vpravdě „závody o získání vedoucích míst v úřadech a ve veřejném životě“.⁷

Rozdílný byl rovněž postup, jakým se budoucí českoslovenští diplomaté ke svému poslání dostali. Někteří obdrželi nabídku od zaměstnanců ministerstva zahraničí i jiných domácích orgánů, eventuálně ještě před vznikem republiky od vůdčích osobností zahraničního (i domácího) odboje. Na oslovování a následném jednání s potenciálními vyslanci se podílelo rovněž prezidentovo okolí včetně prezidenta samého.⁸ První kontakt přitom nemusel být oficiální, mnohdy nabídka vyplynula z nezávazného rozhovoru budoucího diplomata s někým z ministerstva či s třetí osobou, která ho resortu zahraničí následně doporučila.⁹ Další své služby nabídli sami.¹⁰ Podobně jako v jiných sférách společnosti k přijetí do diplomatických služeb dopomáhaly vedle kvalifikace také kontakty. Tato skutečnost některé kariérní diplomaty pobuřovala. Vzhledem k dosud nesystematizované činnosti úředníků zahraničního ministerstva docházelo k tomu, že také při hledání osob vhodných pro diplomatickou kariéru bylo podniknuto mnoho nekoordinovaných kroků. Ty však směřovaly ke stejnému cíli – obsazení zastupitelských úřadů ČSR lidmi, kteří budou svědomitě a odpovědně vykonávat svou funkci, a to v zájmu republiky a jejích občanů.

konců z vnitropolitického hlediska nedělal ostudu Benešovi a jeho úřadu, nýbrž vlastní straně. Mečír byl odvolán až po další kompromitující události: milostné aféře s ženou vůdce II. internacionály a zároveň belgického ministra Emila Vanderveldeho; nahrazen byl jedním z mužů, na něž se Beneš mohl spolehnout – Ludvíkem Strimplem. Následně byl roku 1922 přeložen do Athén, ani tam však dlouho nepobyl. Po další aféře byl už roku 1924 vystřídán vyslancem Pavlem Wellnerem a ze zahraniční služby musel definitivně odejít; Masařík 2005, s. 64

⁷ Künzl-Jizerský 1947, s. 16

⁸ Kamil Krofta ve svém Deníku zaznamenal, že v polovině listopadu roku 1919 si ho pozval prezidentův kancléř Přemysl Šámal, jenž se ho přímo „otázal, chtěl-li bych být vyslancem“; zápis až z 8. 4. 1920 – s. 3

⁹ viz např. V. Mastný, *Vzpomínky diplomata*. Praha 1997, s. 173

¹⁰ viz např. Künzl-Jizerský 1947, s. 13

Obvyklá doba trvání jednoho vyslaneckého mandátu činila čtyři až šest let. Nezřídka šlo o delší časové úseky, někdy dokonce výrazně překračující hranici jedné dekády. Nejdéle sloužícím vyslancem ČSR v rámci jedné metropole byl bezkonkurenčně Štefan Osuský v Paříži. Ačkoli do úřadu nastoupil až v roce 1921, neboť předtím zastával stejný post v Londýně, vydržel ve francouzské metropoli téměř dvacet let. Po 15. březnu 1939 totiž odmítl předat legaci německému vyslanectví a z Paříže odešel až v dalším roce po jejím obsazení německou armádou. Osuský navíc v Paříži strávil většinu času ještě před svým jmenováním do funkce vyslance ČSR ve Francii, a to jako generální sekretář československé delegace účastníci se pařížských mírových jednání.¹¹ Nejvíce se mu přiblížili Jan Masaryk v Londýně¹² a Vladimír Radimský coby vyslanec ČSR u Svatého stolce.

Vzhledem k omezenému a pouze pozvolna se rozšiřujícímu seznamu vhodných kandidátů na jmenování do vyslanecké funkce bylo zamíni nuceno využívat stále tytéž jedince. K takovým „tradičním“ vyslancům patřili Zdeněk Fierlinger, Robert Flieder, Miloš Kobr, Ferdinand Veverka, Rudolf Künzl-Jizerský či Vlastimil Kybal.¹³ Jak vyplývá

¹¹ viz pozn. 20 v kapitole Budování československé zahraniční služby

¹² Jan Masaryk ostatně působil v Londýně coby legační rada už předtím, než oficiálně od 23. července 1925 nahradil ve funkci vyslance ČSR ve Velké Británii Vojtěcha Mastného, jenž se přesunul do Říma „ke Quirinálu“. Masarykovo washingtonské angažmá v roli chargé d'affaires a.i., ukončené na podzim roku 1920, vystřídal pobyt na londýnské legaci. Až do převzetí funkce vyslance v Londýně však Masaryk trávil mnoho času také v Československu – „pendloval mezi britskými ostrovy, Hradem a lánským zámkem“; Kosatík, Kolář 1998, s. 75

¹³ Zdeněk Fierlinger – postupně vyslancem v Nizozemsku, Rumunsku, Spojených státech (s diplomatickou působností též pro Kubu), Švýcarsku (zároveň stálým delegátem ČSR při Společnosti národů), Rakousku a Sovětském svazu; Robert Flieder – nejprve pouze chargé d'affaires a.i. v Rakousku, poté byl vyslancem ve Švýcarsku (od roku 1922 též stálým delegátem ČSR při SN), Polsku, Švédsku (též pro Norsko a Litvu), Jugoslávii a ve Španělsku (akreditován i v Portugalsku); Miloš Kobr – nejprve pouze chargé d'affaires a.i. ve Francii, pak coby ministr-rezident v Německu, poté vyslancem ve Španělsku (akreditován i v Portugalsku), Turecku a Maďarsku; Rudolf Künzl-Jizerský – nejprve pouze chargé d'affaires a.i. v Bulharsku (a již předtím vládní delegát), vyslancem pak až od roku 1926 v Rumunsku, ve Švýcarsku

z poznámky, počet jejich rezidenčních měst za (zjednodušeně vzato) dvacetileté období v některých případech překročil pět, což někdy obnášelo časté změny působiště, třeba i po dvou letech. Množstvím zemí, v nichž byli jako vyslanci akreditováni, je sice předstihli někteří českoslovenští diplomaté reprezentující ČSR v Latinské Americe, ale politickým významem se s nimi mohli rovnat jen stěží.¹⁴

Kratší než tříleté „funkční“ období vyslanců na jednom místě bylo obvyklé jak v počátcích Československé republiky, tak na konci její předválečné existence. Příčiny se však lišily. Kolem roku 1920 souviselo časté střídání šéfů vyslanectví jednak s nahrazováním leckdy provizorně pověřených diplomatických zástupců nižší úrovně jejich výše postavenými kolegy, většinou řádnými vyslanci, jednak s hledáním vhodných vyslanců a pro ně optimálních působišť. V roce 1939 však za ukončením vyslanecké činnosti po nemnohaletém působení v rámci jedné země stála jediná událost: pokyn k ukončení fungování vyslanectví jako doprovodný jev zániku republiky a vyhlášení takzvaného protektorátu Čechy a Morava. Pravděpodobně nejkratší dobu však coby vyslanec ve svém úřadě pobyl už o rok dříve Rudolf Künzl-Jizerský,

(zároveň stálým delegátem ČSR při SN) a krátce v Rakousku; Vlastimil Kybal – vyslancem v Itálii, Brazílii (akreditován též v Argentině), ve Španělsku (akreditován i v Portugalsku) a v Mexiku (zároveň vyslancem s působností pro Guatemalu, Salvador, Honduras a Nikaraguu); Ferdinand Veverka – vyslancem v Rumunsku (a to dokonce dvakrát – v 1. polovině 20. let a ve 2. polovině 30. let), ve Švýcarsku (zároveň stálým delegátem ČSR při SN), USA (též pro Kubu) a Rakousku.

¹⁴ Z diplomatů zastupujících ČSR v Jižní a Střední Americe spravovali československé záležitosti v několika zemích například vyslanci František Kadeřábek a Jaroslav Novák. Kadeřábek měl rezidenci v Buenos Aires, mimo Argentinu však obstarával diplomatické styky s Bolívií, Paraguayí, Peru a Uruguayí. Novák sídlil ve venezuelském Caracasu, ale spadaly pod něho také Kostarika a Panama. Novákův předchůdce v Caracasu, chargé d'affaires a.i. Josef Košek, vedle dvou zmíněných středoamerických zemí hájil interes ČSR také v Ekvádoru a Kolumbii, přičemž do Bogoty se nakonec po Novákově nástupu do Caracasu přesunul. Čtyři státy vedle toho, v němž sídlil, měl v agendě rovněž chargé d'affaires e.p. Jan Brož, rezidující v Mexiku. Co se týče „přidružených“ vyslanectví se však nikdo nemohl rovnat jeho nástupci Kybalovi, jemuž k tomuto nejspíše nesledovanému primátu dopomohla vyslanecká působení v Brazílii, Mexiku a Španělsku.

jemuž bylo Vídní uděleno agrément jen necelých šest týdnů před anšlusem, jímž diplomatické styky mezi ČSR a Rakouskem až do 2. poloviny 40. let zanikly. Podobně na tom byl Vlastimil Čermák, jemuž bylo uděleno agrément v Římě 10. ledna 1939, kde bylo třeba nahradit vyslance Chvalkovského, jenž se posunul na pozici ministra zahraničních věcí. Čermákovo fungování na postu vyslance v Itálii však kvůli zastavení činnosti legace po 15. březnu 1939 nemělo dlouhého trvání. Čermák přitom už předtím (1. listopadu 1938) obdržel agrément pro působení v Budapešti, kde přesluhoval dlouholetý vyslanec Miloš Kobr.

Vedle nezkušenosti pracovníků resortu komplikovala jeho fungování rovněž ta skutečnost, že mnoho dokumentů, dokladů či formulářů dosud neexistovalo v českém ani slovenském jazyce. Prostý překlad z němčiny či maďarštiny, co se týče materiálů pocházejících z činnosti habsburské administrativy, ani francouzštiny u některých diplomatických písemností však nestačil. Československou verzi výše zmíněného bylo nutné přizpůsobit státnímu zřízení ČSR, poválečné situaci v diplomatických vztazích. Na postu nejvyššího představitele Čechů, Slováků a dalších národností žijících nejprve v habsburské monarchii a poté v československém státě, nahradil císaře demokraticky volený prezident. Tento fakt se nevyhnutelně musel odrazit v obsahu i formě upravených písemností. Například došlo ke změně chápání samé podstaty této pozice. Zatímco dříve byla spjata s jednou osobou, a to až na výjimky do okamžiku její smrti, v republikánském zřízení se jednotlivec stal pouze dočasným nositelem funkce hlavy státu. Toto omezení doby vládnutí navíc nebylo určováno shůry, tedy délkou života, nýbrž psanými zákony, konkrétně ústavou. I v dokumentech či různých slavnostních formulích tedy do jisté míry byl nahrazen konkrétní člověk zastávanou funkcí. V myslích mnoha občanů však tato změna neproběhla nijak náhle. To mělo za následek, že rovněž postava prezidenta někdy

stále představovala jedinečného, až do smrti nenahraditelného panovníka, i s některými výsadami.¹⁵

Vzhledem k tomu, že mnohé písemnosti nezbytné k výkonu zahraniční služby ani neexistovaly v českém jazyce, bylo také třeba definovat nové termíny. Tato terminologie musela respektovat zavedené diplomatické pojmy, nesměla být v rozporu s mezinárodním právem. Přitom právě v počátcích republiky byla třeba uzavřít mnoho mezistátních smluv, vybavit československé diplomaty patřičnými dokumenty a v předepsané formě reagovat na kontakty ze strany ostatních zemí.¹⁶ Stabílní formu musely mít například uvozovací články a závěrečné klauzule mezistátních smluv, pověřovací a odvolací listiny vyslanců, žádosti o agrément u vyslanců a exequatur u konzulů a vyjádření k témuž v případě zástupců jiných států.¹⁷ Nešlo však pouze o ustálení obsahu a formy dokumentů, zjišťovat bylo třeba (někdy za cenu drobných nedorozumění přímo v působišti československých diplomatů)¹⁸ též přesný

¹⁵ Při uzavírání specifických kupních smluv (šlo o takzvaný Leasehold) týkajících se budov využívaných vyslanectvím v Londýně (Grosvenor Place 8 a 9) figuroval v roce 1920 vedle ministra zahraničí Beneše a F. P. Woodcocka, právníka spolupracujícího s vyslanectvím, jako smluvní strana též prezident Masaryk. Praha potom zastupitelským úřadům důrazně doporučovala, aby prezident nebyl při koncipování smluv do nich nijak zahrnován. Tato situace byla pravděpodobně zapříčiněna tím, že podle britského práva cizí stát nemohl být majitelem nemovitostí. Při sepisování kontraktu tedy nejspíše zainteresovaní měli na mysli spolehlivé zajištění nabývaného majetku pro ČSR. A kdo jiný by měl v tomto případě lépe hájit státní zájmy než jeho prezident a ministr zahraničních věcí? U obou navíc existoval předpoklad (naštěstí pro Československo později naplněný) dlouhodobějšího setrvání ve funkcích. Rovněž v případě právníka Woodcocka šlo o úctyhodnou osobnost, zastupoval totiž britský nejvyšší soud. Na konci 30. let však způsob uzavření smlouvy přinesl problémy kvůli tomu, že ze zmíněné trojice zůstal naživu již pouze Edvard Beneš. Více v charakteristice umístění zastupitelských úřadů ČSR v Londýně.

¹⁶ Na ministerstvu bylo v letech 1918–1919 vyřízeno 55 436 spisů, v roce 1920 šlo o 142 853 spisů, v následujícím roce se jejich počet vyšplhal až na 239 042. V roce 1922 se ustálil u hranice 200 000 spisů, kolem níž kolísal i po zbytek dekády; *Deset let československé zahraniční politiky*, s. 107

¹⁷ tamtéž

¹⁸ Viz např. *Československá zahraniční politika a vznik Malé dohody 1920–1921*. DČZP A/3/1, Praha 2004, dok. 487, s. 702: Miloš Kobr, první vyslanec ČSR ve Španělsku, se po svém příjezdu do Madridu dověděl, že delší oslovení při audienci

průběh nástupních audiencí a podobných oficiálních jednání s představiteli cizích zemí. Nejednotné přitom na počátku dvacátých let stále ještě bylo samo pojmenování zastupitelských úřadů.¹⁹ Tato oblast tak náležela k prioritám při utváření československé zahraniční politiky.

Celkově lze konstatovat, že v československé zahraniční službě se tak výrazně jako v jiných resortech neprosadili exponenti politických stran, zájmových skupin a jednotlivých firem. Většinu svého personálu zamini muselo vychovat, což se na druhou stranu projevilo v demokratickém duchu a principech, na jejichž základě zastupitelské úřady ČSR fungovaly. Díky tomu bylo mezi diplomaty málo těch, kteří toto poslání brali především jako možnost prezentace vlastní osoby a soukromých zájmů. Vzhledem k nepřebírání vysloužilců z domácí politické scény byla možnost kariérního postupu velmi reálná, což začínajícím diplomatům usnadnilo identifikaci s cíli československé zahraniční politiky bez pochyb o vlastní budoucnosti v jejích službách.

u krále jsou výsadou velvyslanců, nikoli vyslanců, od nichž je očekáváno pouze pronesení několika frází. Též předání pověřovacích listin v otevřené obálce se v této zemi ukázalo jako nesprávný postup.

¹⁹ Střídal se například termín „zastupitelství“ (v současnosti používáno nejčastěji jako označení státních orgánů činných při trestních soudních řízeních, dále pro obchodní zastoupení a právě pro zastupitelské úřady v oboru diplomacie) a „zastupitelstvo“ (dnes ve významu úřadu státní samosprávy; zastarale mimo jiné termín pro „zastupitelství“). Při úředním používání pojmu „zastupitelstvo“ šlo pravděpodobně o vliv ruštiny, neboť byl používán takřka výhradně na tamních československých zastupitelských úřadech, ministerstvo užívalo termín „zastupitelství“. Volba české nebo mezinárodní varianty se odrazila například ve výskytu „konsulárních jednatelství“ vedle „konsulárních agencí“ a „místokonsulátů“ vedle „vicekonsulátů“. V tomto případě došlo ke sjednocení terminologie: zatímco na začátku dvacátých let i v úředních přehledech v rámci jedné země figurovaly „místokonsulát“ a „vicekonsulát“ (místokonzulát v Dortmundu a Lipsku, vicekonzulát ve Frankfurtu nad Mohanem; *Zahraniční politika 1922*, s. 1239), přičemž převažovala první varianta, v polovině téže dekády už bylo preferováno označení „vicekonsulát“. Na razítkách některých konzulárních zastupitelství však lze nalézt slovo „místokonsulát“ vedle mezinárodních varianty i v této době.

Vytváření sítě zastupitelských úřadů

Vedle hlavních měst a hospodářských center se sídly úřadů zastupujících nově vzniklou republiku stala místa, která spojovala jedna velvýznamná skutečnost, a to výskyt lidí hlásících se k československému státu. Nemuselo přitom jít pouze o Čechy či Slováky, tedy podle tehdy raženého přístupu o příslušníky československého národa, nýbrž také o další národnostní skupiny: zejména Němce, Maďary, Rusíny, Židy a Poláky. Motivace lidí, jejichž mateřskou řečí byl jiný jazyk než čeština nebo slovenština, pro rozhodnutí stát se občany Československé republiky, byla různá. Ať už šlo o vztah k místům spadajících pod její územní pravomoc, o majetek v ní vlastněný, nebo o ztotožnění se s jejími idejemi. Nelze však opomenout ani ty, kteří svůj osud s novým státním útvarem spojit nehodlali. Všichni, kdo se po válce ocitli mimo československé území, ať už je s ním pojil jazyk, majetek nebo rodná hrouda, se však při pokusu o návrat, návštěvu nebo při řešení problémů daných jejich vztahem k Československu setkali s činností institucí, jimiž bylo v cizině zastupováno. Šlo o vyslanectví, konzuláty několika úrovní, hlavně zpočátku též zvláštní zplnomocněné úřady a různé mise, především repatriační a vojenské.

Kvůli vyhlášení Československé republiky se mimo její hranice ocitly v komplikované situaci statisíce osob. Češi a Slováci, kteří především kvůli práci žili vně prostoru českých zemí a takzvaných horních Uher, přesto stále v rámci habsburské monarchie, byli postaveni před obtížné dilema: přijmout státní občanství Československé republiky, nebo jiného nástupnického státu Rakousko-uherského mocnářství? Toto rozhodování bylo ovlivňováno mnoha různorodými faktory, například délkou pobytu v „cizině“, intenzitou styků s českým, respektive slovenským územím, sociálním postavením; do hry argumentů pro a proti

ČSR rovněž vstupovalo to, jaké v ní měli dotyční obyvatelé rodinné a majetkové zázemí, a naopak jakou pozici si vybudovali v jiných částech bývalé monarchie, určující bývalo též národnostní složení rodiny a její poměr k československé státnosti, u „Čechoslováků“ pochopitelně v naprosté většině kladný. Potenciální českoslovenští občané žili před první světovou válkou také mimo monarchii, hlavně jinde v Evropě nebo též v Americe. Ti, kdo se jimi nakonec stali, se však rekrutovali především z populace habsburské monarchie, konkrétně obyvatel českých zemí, Slovenska a Podkarpatské Rusi. Nejpočetnější kolonie Čechů a Slováků žily v obou hlavních centrech habsburské říše, Vídni v rámci Předlitavska, respektive Budapešti, co se týče Zalitavska. Z hlediska Prahy bylo důležité vyřešit hlavně problém vídeňské menšiny a kolonie.¹ Do 28. října 1918 tamní Češi a Slováci pobývali v hlavním městě říše, jejímiž občany byli. Najednou se však ocitli v cizině. Bylo jasné, že se všichni nerozhodnou pro přesun do Československa a jeho občanství, na to už mnozí ve Vídni příliš zapustili kořeny.² První československý stát však měl eminentní zájem o přesun jemu loajálních schop-

¹ Podle oficiálních údajů žilo v roce 1900 ve Vídni 1 648 335 lidí, o šest let později 1,9 milionu obyvatel; češtinu jako obcovací řeč z nich v roce 1900 uvedlo 102 974 obyvatel (6,1 %), ačkoli původem Čechů a Slováků tam bydlelo „ve skutečnosti nejméně 300.000 či 20 %“; *Ottův slovník naučný, díl XXVI.*, heslo Vídeň, s. 656. V době existence habsburského Rakouska, respektive Rakouska-Uherska nebylo rozlišování pojmů menšina a kolonie (samozejmě v národnostním smyslu) odůvodněné. Později však bylo při činnosti zastupitelských úřadů nutno odlišovat národnostně spřízněné obyvatele jiného státu, již už se stali jeho občany, a vlastní občany, kteří v cizině různou dobu žijí, ale stále mají občanství vyslanectvím či konzulátem zastupované země. Při snaze postihnout tuto nuanci byla využívána též dvojice pojmů menšina a kolonie, jež jsou však v současnosti ve spojení s atributem národnostní chápána spíše jako synonyma.

² Dokonce i vysoce postavení politici se zaobírali představou, že většina krajanů Vídeň opustí, čímž dále výrazně oslabí nové Rakousko. Nakonec se vztahy ČSR a Rakouska na počátku 20. let zejména po lánské smlouvě zlepšily a vyznačovaly se československou pomocí ve výši několika set milionů Kč, jež mířila jak k německy mluvícímu obyvatelstvu, tak ke krajanům. V zájmu ČSR bylo hospodářské posílení Rakouska, neboť neustále panovala obava, vzhledem k budoucímu vývoji opodstatněná, z vytvoření celní unie s Německem a z anšlusu.

ných státních zaměstnanců teď již zaniklé monarchie na posty v československé administrativě. Někteří se následně uplatnili právě ve službách ministerstva zahraničí věcí. Z Vídně i jiných míst bývalé monarchie tak bylo třeba organizovat přepravu československých příslušníků. Všem těmto občanům bylo třeba vydat nové osobní doklady. K tomu sloužila od základu budovaná síť výše jmenovaných úřadů. Významná část jejich činnosti spočívala v ochraně práv a zájmů těch, kdo přijali občanství Československé republiky, ale zůstali dočasně (eventuálně nakonec trvale) mimo její území.³

Mimo republiku také stále dlelo několik desítek tisíc československých legionářů (mezi nimi též zástupci jiných národností, kteří se pak rozhodli pro život v Československu) a vojáků armády monarchie.⁴ Republika byla nucena ve svých počátcích řešit nasazením ozbrojených složek několik vnitřních i vnějších konfliktů,⁵ a proto byl k zajištění její

³ Potřebnou úpravu vztahů ČSR a Rakouska týkající se rozhodnutí o státní příslušnosti osob žijících na jejich území přinesla vzájemná smlouva o státním občanství a ochraně menšin. V Brně, kde se o ní jednalo od ledna 1920, ji 7. června téhož roku za ČSR podepsal Antonín Hobza. K této smluvní úpravě došlo kvůli nejednoznačnému výkladu mírové smlouvy ze St. Germain z 10. září 1919 a jejím možným rozporům se Smlouvou mezi čelnými mocnostmi spojenými a sdruženými a republikou Československou uzavřenou tamtéž v tentýž den. Československo-rakouská smlouva upřesňovala výklad domovského práva a lhůty, dokdy bylo možné vzdát se státního občanství jednoho ze smluvních států a optovat pro státní občanství druhého. Pojednávala též o zřizování škol pro jazykovou menšinu.

⁴ Služba v armádě nepřátelské Československu dokonce hrozila i po válce, Maďarsko ještě v roce 1920 povolávalo do vojenské služby občany ČSR s odkazem na dosud nedokončenou ratifikaci trianonské mírové smlouvy (podepsané 4. června 1920, v Budapešti ratifikované Národním shromážděním 13. listopadu téhož roku); viz *Československá zahraniční politika a vznik Malé dohody 1920–1921*. DČZP A/3/1, Praha 2004, dok. č. 44, zvl. s. 110

⁵ Až v průběhu prosince 1918 bylo dokončeno obsazení českými Němci (mimochoodem, v českých textech, a to i prvorepublikových, lze často nalézt spojení „český Američan“ pro člověka s občanstvím USA a českou národností; k používání tohoto výrazu, vzhledem ke skutečностям označeným pojmy „český Němec“ či „volyňský Čech“ nelogického, pravděpodobně přispívá podoba se slovem „Čechoameričan“, jež správně znamená totéž co „americký Čech“) ovládaných měst a okresů; v polovině prosince se tak stalo v Liberci, kde před svým přemístěním do Teplic sídlila vláda vedená Rudolfem Lodgmanem von Auen, o několik dní později došlo k témuž ve Znojmě a v Opavě. Ozbrojené síly musely být nasazeny rovněž při snaze

existence nezbytný jejich neodkladný návrat do vlasti.⁶ Vzhledem k tomu byly nejvýznamnějšími částmi konzulátů a dalších úřadů, které jejich činnost suplovaly, pasová a vojenská oddělení.⁷ Kvůli rozsáhlosti armádní agendy v rámci zastupitelských úřadů docházelo v počátcích republiky ke sporům mezi ministerstvy zahraničí a obrany. Jejich hlavním motivem nebylo vyjasňování pravomocí, nýbrž peníze. S kompetencemi problémy většinou nebyly, jiná situace nastávala při řešení

Prahy o faktické ovládnutí Slovenska; v listopadu 1918 po bojích s maďarskými vojáky přes jejich úspěchy v polovině tohoto měsíce byla obsazena nejprve část Pováží, postupně následovala další místa na Slovensku, na přelomu prosince 1918 a ledna 1919 se pod kontrolu československých orgánů dostaly též Košice a Bratislava. Bylo nutné bojovat jak se snahami o přímé ovládnutí Slovenska maďarskými vojáky, tak s pokusy o vyhlášení Československu nepřátelských států na jeho území; zde lze připomenout Dvorcsakovu takzvanou Slovenskou lidovou republiku s centrem v Košicích, vyhlášenou v prosinci roku 1918. Až poté došlo k obsazení Podkarpatské Rusi, ovšem pouze západní části; východní dočasně dobylo Rumunsko. Spor o Těšínsko, Oravu a Spiš, vyřešený až v červenci roku 1920, přinesl na konci ledna 1919 pokus českých ozbrojenců ovládnout území, jehož se předtím zmocnili Poláci. Válečný konflikt s cizí mocí nastal po komunistickém převratu Bély Kuna z 21. března 1919, kdy českoslovenští vojáci začátkem května překročili hranice s Maďarskem a obsadili Miškovce; při následné protiofenzivě Maďaři od poloviny května do počátku června ovládli podstatnou část Slovenska, po nátlaku Dohody se však v červenci stáhli. Angažmá Maďarské republiky rad umožnilo 16. června 1919 v Prešově vyhlásit Slovenskou republiku rad, jež však neměla ani třítydenního trvání. Maďarské aktivity zaměřené na svržení československé státní moci v někdejších horních Uhrách však neustaly ani po pádu Kunova režimu. Šlo například o připravované vojenské ovládnutí Slovenska v létě roku 1920, maskované Budapeští jako snaha ochránit slovenské území před bolševickým vojskem dlícím v Polsku, či o vpád chystaný na 23. prosince 1920, jemuž zabránila sama budapešťská vláda premiéra Telekiho; srv. *Československá zahraniční politika a vznik Malé dohody 1920–1921*. DČZP A/3/1, Praha 2004, dok. 44, 55, 70, 83 a 94, resp. dok. 244 a 247

⁶ V případě přesunu těchto vojáků šlo v podstatě o několik typů repatriace. Většina se z vlasti vzdálila pouze kvůli vypuknutí první světové války. Jiní z českých zemí či Slovenska odešli už dříve, a někteří se po návratu z bojů na československé území dostali vůbec poprvé. Mezi ty, kdo se narodili mimo budoucí Československo, patřili i budoucí významní zaměstnanci ministerstva zahraničních věcí, například Václav a Josef Girsovi.

⁷ Například ve Vídni bylo zpočátku pasovou a vízovou agendou zaměstnáno přes sto lidí, ve všech tamních úřadech a komisích v době po převratu hájilo československé zájmy „na tisíc osob“; *Deset let československé zahraniční politiky*, s. 116. Ještě pro rok 1921, kdy už největší nápor pominul, bylo pro československé úřady v Rakousku projektováno 68 míst (od vyslance po 32 smluvních úředníků); *Státní rozpočet Republiky československé pro rok 1921*. Praha 1921

úhrady nákladů spjatých s činností vojenských oddělení.⁸ Orgány reprezentující Československo v zahraničí se vedle organizace přesunu československých civilistů i vojáků musely postarat rovněž o podporu občanů dlících dosud v cizině. Šlo například o vyživovací příspěvky adresované rodinám československých vojáků.

Hlavní však bezpochyby bylo, aby se lidé, kteří o to měli zájem a splňovali podmínky, dostali do Československé republiky bez zbytečných komplikací co nejdříve.

Československo se snažilo využít nejen své loajální občany, kteří byli v rámci monarchie činní v diplomacii, ale také nemovitosti, jež sloužily jako sídla rakousko-uherských vyslanectví a konzulátů (o tom viz kap. Snahy o převzetí bývalých zastupitelských úřadů monarchie). Situace na těchto úřadech byla po zániku monarchie leckde nepřehledná. Mnohé z nich byly rozděleny mezi orgány, které reprezentovaly státy vzniklé rozpadem habsburské říše, nejednou včetně fyzické přítomnosti jejich zástupců různé úrovně v budovách zastupitelských úřadů monarchie. V zájmu států, jež na taková místa vyslaly své zástupce, bylo podílet se na převzetí tamních spisů, fondů či nadačních prostředků. Výhodné samozřejmě bylo, pokud k tomu případně mohly využít své občany na dotyčných legacích a konzulátech již dříve působící. V případě, že se určitý stát přebírání administrativy nechtěl nebo nemohl fyzicky zúčastnit, byl nucen počkat až na dokončení procesu spisové rozluky. Při pokračování v činnosti bývalého rakousko-uherského úřadu

⁸ Konflikt mezi zmíněnými ministerstvy vypukl kupříkladu i tehdy, když zamini hodlalo nadále platit jen část nájemného za prostory, v nichž pracovali úředníci vojenského odboru Úřadu zástupce ČSR v rakouské sekci reparační komise ve Vídni; zbytek měl hradit armádní resort. Ten argumentoval tvrzením, že úřad československého reparačního komisaře je podřízen zamini, jež má tedy také nést jeho provozní náklady. Přednosta reparačního úřadu Bohdan Zahradník se snažil svůj návrh ke konci roku 1920 obhájit poukazováním na nepoměr v zastoupení zaměstnanců jednotlivých resortů: počet úředníků a zřízců vojenského odboru přesahoval sto lidí, což bylo více než v případě zástupců ostatních ministerstev dohromady.

těž bylo eventuálně třeba převzít jeho personál, případně jej doplnit.⁹ Při pokusech o převzetí budov rakousko-uherských ambasád a konzulátů bylo Československo vedeno také ekonomickými zájmy – úsilím o využití objektů, které se zemi nabízely. Tato hospodárností odůvodněná snaha tak nebyla v rozporu se základními postoji státu.

Mnohem častějším případem však bylo vytváření zastupitelských úřadů nezávisle na eventuálním dřívějším diplomatickém zastoupení monarchie v dotyčné zemi a v jednotlivých městech. To odpovídalo stylu, jímž se nová republika hodlala prezentovat: jako demokracie s jinou orientací zahraniční politiky, než mělo habsburské mocnářství. Součástí jejího pojetí mezinárodních vztahů bylo budování diplomatických styků podle vlastních zahraničněpolitických priorit, jež se přirozeně lišily od rakousko-uherských mezinárodních ambicí a způsobu jejich prosazování. Potřeba zřízení zastupitelských úřadů ČSR a jejich úroveň byly ovlivněny několika faktory, jež spolu navíc často přímo souvisely.

⁹ *Deset let československé zahraniční politiky*, s. 104

Faktory ovlivňující úroveň zastoupení ČSR

V navazování oficiálních styků a zřizování diplomatických zastoupení Československa hrály v některých případech roli okolnosti, které nesouvisely s koncepcí postupného budování zahraniční služby podle politických a hospodářských potřeb republiky. Bylo totiž například využito přítomnosti zástupců mnoha zemí na mírové konferenci v Paříži nebo aktivit krajanů dlících v některých zemích. Přesto bylo o navázání diplomatických styků a zřízení zastupitelských úřadů ČSR většinou rozhodnuto na základě několika faktorů. Lze je shrnout takto: zahraničně-politické, hospodářské a místní (geografické, demografické a kulturní). Většinou nepůsobily jednotlivě, finální rozhodnutí týkající se existence konkrétních zastupitelských úřadů tak vznikalo zohledněním všech zmíněných faktorů. Ty se totiž navíc často navzájem ovlivňovaly.

Co se týče navazování oficiálních styků, byly nejdůležitější faktory zahraničněpolitické. Vzhledem k podstatě uznání prozatímních československých vládních orgánů a vzniku Československa samého je přirozené, že úvodní diplomatické aktivity směřovaly k představitelům vítězných spojeneckých států a zemí, jež díky výsledkům války vznikly, případně měly zájem na udržení principů, které vedly k vytvoření nové politické mapy Evropy (viz úvod kap. Budování československé zahraniční služby). Poté byly na základě mírových smluv normalizovány oficiální styky také s poraženými státy, eventuálně těmi, jež za tuto válčící stranu musely převzít odpovědnost. Díky tomu byla nově vzniklá republika diplomaticky zastoupena jak u všech svých sousedů, tak u světových mocností s výjimkou pozdějšího Sovětského svazu.

Po tomto nutném mezinárodněprávním zakotvení už se Praha mohla o další způsobu a tempu navazování oficiálních kontaktů rozhodovat svobodněji. S tím souviselo přihlížení i k jiným než zahraničněpoli-

tickým aspektům. Při posuzování vhodnosti navázání diplomatických styků s dalšími zeměmi (ať už prvotní impuls pocházel ze strany ČSR či dotyčného státu) sice Československo nadále muselo sledovat svou zahraničněpolitickou orientaci, ale stále více mohlo volit podle svých hospodářských zájmů. Vzhledem k tomu se dalšími oboustranně plnohodnotně uznanými partnery ČSR na mezinárodní scéně staly pro československý průmysl relevantní evropské (ale postupem času stále častěji i mimoevropské) země. Jejich důležitost pro ČSR tedy také vyplývala z těchto skutečností: hospodářské úrovně, velikosti území a počtu obyvatel hodnoceného státu, jeho polohy a vzdálenosti od Československé republiky a významu pro její ekonomiku (odbyt pro tuzemské zboží, potažmo výskyt potřebných surovinových zdrojů).

Brzké navázání diplomatických styků přitom nemuselo nutně znamenat zahájení činnosti zastupitelského úřadu. Například s Islandem (v letech 1918–1944 nezávislým státem spojeným personální unií s Dánským královstvím) byly navázány už 19. května 1921, a to prostřednictvím dánského vyslance, ačkoli samo Islandské království uznalo ČSR až 24. ledna 1922. Na Islandu však nebyl zřízen žádný efektivní konzulární úřad zastupující ČSR,¹ natož vyslanectví, oficiálními diplomatickými kontakty byl pověřen od roku 1936 Čeněk Ibl, vyslanec rezidující v Kodani. Podobně s Lucemburským velkovévodstvím došlo k vzájemnému diplomatickému uznání 24. dubna 1922, zastupování ČSR však zajišťovali vyslanci sídlící v Bruselu. Co se týče konzulární agendy, patřilo Lucembursko v roce 1922 do obvodu spravovaného pařížským generálním konzulátem, o rok později však pražská vláda schválila zřízení konzulátu přímo v Lucemburku, jenž pak nakonec s výjimkou ob-

¹ Od roku 1926 však v Reykjavíku fungoval alespoň honorární konzulát.

dobí 1928–1932 fungoval ve všech zbylých letech existence první republiky.²

Vzdálenost, nižší počet obyvatel a s tím související menší význam z hlediska politických a hospodářských zájmů ČSR delší dobu ovlivňovaly úroveň československého zastoupení též v dalších evropských státech. Z pohledu pražských úřadů například bylo přirozené vnímat pobaltské republiky jako určitý geopolitický celek,³ přičemž tato představa dosud přežívá. Zpočátku v tomto teritoriu československé zájmy hájil dánský konzulát v Rize.⁴ Vzhledem k vývoji po první světové válce na východě Evropy, zvláště polsko-ruské válce, v Praze převládaly pochyby o hranicích vytvořených na základě míru uzavřeného 18. března 1921 v lotyšské Rize. Československo uznalo pobaltské republiky *de iure* až na konci téhož roku.⁵ Z toho (a za spolupůsobení rusofilské části tuzemské politické scény, zavrhuující účast státu na mezinárodněprávním potvrzení rozbití carské říše) plynulo váhání s přechodem na udržování plnohodnotných diplomatických kontaktů, v Pobaltí dlouho působily pouze československé konzuláty. Vyslanectví v těchto třech zemích tak byla zřízena až na přelomu let 1927 a 1928,⁶ jim určení vyslanci však poté sídlili mimo dotyčné státy. Estonsko a Lotyšsko měl do

² I po druhé světové válce sídlili vyslanci, respektive velvyslanci v Bruselu, až v poslední dekádě 20. století bylo zajištěno umístění ambasády přímo v Lucemburku.

³ Samy se v podobném duchu zorganizovaly v roce 1934 v podobě Baltické smlouvy.

⁴ V tom lze spatřovat kontinuitu s rakousko-uherskou zahraniční službou, Dánsko se totiž na počátku války zavázalo zastupovat monarchii na území Ruska; J. Dejmek, *Československo a Lotyšsko: nástin historie vzájemných diplomatických a politických vztahů*. In: *K historii česko-lotyšských diplomatických vztahů*. Praha 2001, s. 4 (www.prague.am.gov.lv)

⁵ *Československá zahraniční politika a vznik Malé dohody 1920–1921*. DČZP A/3/1, Praha 2004, s. 13; stalo se tak 29. prosince

⁶ Tamní československé konzuláty byly změněny na vyslanectví vládním usnesením z 13. ledna 1928. Jako konec působnosti konzulárních úřadů a začátek fungování vyslanectví je však někdy též zmiňován rok 1927, a to v souvislosti s uváděným začátkem působení československých vyslanců ve Varšavě a Stockholmu coby vyslanců u estonské a lotyšské, respektive litevské vlády v roce 1927. Československá vláda totiž o zřízení vyslanectví v Pobaltí rozhodla už v polovině roku 1927.

roku 1935 na starosti vyslanec ve Varšavě Václav Girsu, v lotyšské Rize začal po několika letech ve funkci chargé d'affaires v roce 1935 působit konečně jako plnohodnotný vyslanec Jaroslav Lípa, pod něhož spadal také estonský Tallinn, který byl diplomaticky obsazen až v roce 1938 chargé d'affaires Jaroslavem Šejnolou. Naproti tomu Litva byla od roku 1927 v kompetenci československých vyslanců ve Švédsku, z Kaunasu byly československé záležitosti spravovány až od roku 1936, kdy tam nastoupil jako vyslanec Jan Skalický.⁷ V zájmech jednotlivých pobaltských států však Praha hrála různě důležitou roli. Nejaktivnější byli Litevci, kteří s ČSR navázali diplomatické styky na počátku roku 1922 (Estonci tak učinili 3. února 1922, Lotyši nejpozději 13. června 1927⁸) a hned v následujícím roce v Praze začal působit litevský vyslanec. Vyslanec Lotyšska v Praze sídlil od roku 1930, zájmy Tallinnu nejprve zajišťoval estonský zastupitelský úřad v Berlíně, od roku 1925 pak vyslanectví ve Varšavě.

Ve vztazích Finska s ČSR bylo vzájemné zastupování rovnoměrnější. Diplomatické styky byly navázány 18. prosince 1921,⁹ nejprve fungovaly konzuláty (československý v Helsinkách od roku 1923, finský v Praze od roku 1924), od října roku 1927 byli na obou stranách zastupováním pověřeni vyslanci sídlící ve Varšavě.¹⁰ V zastupování ČSR u finské vlády nahradil v Polsku dlícího Girsu roku 1934 Karel

⁷ Jan Skalický několik let vedl kabinet ministra zahraničí, za druhé světové války byl československým vyslancem u polské „londýnské“ vlády.

⁸ Pozdní datum se však týká pouze formální stránky vztahů Lotyšska a ČSR. Obě země totiž své vzájemné konzuláty zřídily už v roce 1921.

⁹ Jde o datum sdělení kladné odpovědi ze strany vyslance ČSR v Kodani Miroslava Plesingera-Božinova na finskou žádost o udělení agrément pro vyslance Karla Gustava Idmana se zamýšleným trvalým sídlem v Kodani. Šlo tedy o typický případ navázání diplomatických styků konkludentním činem. Československo v té době hodlalo zřídit v Helsinkách konzulát s diplomatickou mocí, k čemuž však nedošlo; *Průručka o navázání diplomatických styků a diplomatické zastoupení Československa v cizině a cizích zemích v Československu 1918-1985*. Praha 1987, s. 40

¹⁰ Rovněž první diplomaté v „hodnosti“ vyslanců nastoupili v Praze i Helsinkách přibližně ve stejnou dobu, ale tak se stalo až v létě roku 1947.

Dvořáček coby chargé d'affaires na vyslanectví ČSR v Helsinkách, jež bylo zřízeno už na počátku roku 1928.

S Portugalskem potřebná diplomatická procedura proběhla nejpozději 18. října 1920, což ovšem neznamenal okamžité zřízení vyslanectví, ba ani konzulátu; ten v Lisabonu fungoval až od dubna roku 1924. Už na počátku července byl jako vyslanec v Portugalsku akreditován československý vyslanec v Madridu Miloš Kobr. Ačkoli bylo v Lisabonu v září roku 1927 zřízeno vyslanectví ČSR, spadaly diplomatické styky nadále pod československé vyslance rezidující v Madridu. To platilo až do roku 1937, kdy byly diplomatické styky s Portugalskem 18. srpna přerušeny kvůli tomu, že Československo váhalo s realizací zbrojního kontraktu v obavě, že by Lisabonu prodané zbraně mohly být použity ve španělské občanské válce, a sice na straně Frankových povstalců.

V Albánii sice po přeměně tiranského konzulátu na diplomatickou agencii v roce 1927 a jejím povýšení na vyslanectví o dva roky později sídlil oficiální diplomatický úřad, ale neoficiálně byl obhospodařován z vyslanectví v Bělehradě. Vyslanectví v Tiraně totiž bylo zřízeno především z prestižních důvodů, neboť mělo odrážet velmi významné postavení československých produktů na místním trhu, kde probíhalo soupeření ČSR s Itálií. Před zřízením vyslanectví fungující generální konzulát s diplomatickou agencíí totiž v Tiraně neměl dostatečnou autoritu.¹¹

Irsko bylo až do roku 1949 členem britského Společenství národů, ale už od proběhnuvší občanské války bylo od konce roku 1922 samostatnou zemí (ač coby britské dominium) s názvem Svobodný irský stát. Československý konzulát začal v Dublinu úřadovat v polovině listopa-

¹¹ Podobný experiment, generální konzulát s diplomatickou mocí, byl opuštěn též v Mexiku, kde byl rovněž z důvodů nízké prestiže po pěti letech v roce 1927 povýšen na vyslanectví; srv. E. Kubů – P. Holásek, *K navazování diplomatických styků v československé zahraničně politické praxi v letech 1918–1939*. ČsČH 35, 1987, s. 878

du roku 1929.¹² K přeměně na republiku došlo až ve 2. polovině 30. let, vyslanectví ČSR v Dublinu vzniklo až roku 1947.

Nepočítáme-li státy o velikosti Lucemburska či ještě menší,¹³ zůstalo jedinou nezávislou evropskou zemí, v níž mezi válkami nevznikl ani efektivní konzulární úřad ČSR, pouze Norsko. Přes celkem obvyklou dobu navázání diplomatických styků (19. ledna 1921) a československou snahu z roku 1929 zahájit v Oslu činnost vyslanectví řízeného titulářem sídlícím ve Švédsku obě vlády setrvaly u zastoupení prostřednictvím diplomatů rezidujících ve třetích zemích. V případě ČSR do Osla občas zavítali vyslanci pobývající ve Stockholmu, Norové ke kontaktům s pražskou vládou využívali svůj zastupitelský úřad ve Varšavě. Není jasné, nakolik byla tato situace způsobena menším významem Norska pro ČSR či norskou neochotou zřídit vyslanectví v Praze či alespoň v jednom ze států Malé dohody s působností pro československé území. Vzhledem k datu vzniku ČSR je nepravděpodobné, že by důvodem absence vyslanectví, případně řádného konzulátu v Oslu

¹² Prvním konzulem byl rovněž od poloviny listopadu roku 1929 Pavel Růžička.

¹³ Malta coby součást Commonwealthu s vnitřní samosprávou od roku 1921 (plně autonomie dosáhla roku 1947, nezávislosti v rámci britského Společenství národů v roce 1964 a suverenity o dalších deset let později) stěží mohla mít takový význam, aby byl na tomto středomořském ostrově zřízen efektivní československý konzulát. Interes republiky (zaměřený převážně hospodářsky) ve Valletě od roku 1925 hájil honorární konzul Remy Vadala.

Monacké knížectví bylo co se týče zastupování ČSR spravováno z Marseille.

Především z politických důvodů (majetkové spory související s nároky lichtenštejnského panovnického rodu, které se týkaly území na Opavsku) nebyly dlouho navázány diplomatické styky s Lichtenštejnskem, které bylo od roku 1923 v celní a hospodářské unii se Švýcarskem (v období 1876–1918 bylo hospodářsky napojeno na Rakousko-uherské mocnářství). Na počátku 20. let měl související konzulární agendu na starosti curyšský konzulát. Podle příručky *Oficiální styky a diplomatické zastoupení Československa v cizině a cizích zemích v Československu 1918–1973* vydané federálním ministerstvem zahraničí roku 1974 mělo Československo s Lichtenštejnskem oficiální styky od roku 1938, v roce 1939 však byly přerušeny.

Vztahu ČSR s andorrským knížectvím se netýkaly žádné diplomatické aktivity.

bylo krátké trvání úplné samostatnosti Norska.¹⁴ To se v pohledu pražských orgánů mohlo projevit snad pouze při rozhodování o tom, které jinde sídlící vyslanectví bude mít na starosti československé zájmy v Norském království. Přímo v Oslu tak byl provozován pouze honorární generální konzulát, zato od roku 1921 až do roku 1939.

Oddalování zřízení plnohodnotného zastupitelského úřadu však mělo i jiné příčiny. Složitá vnitropolitická situace v Turecku po ohlášení podmínek míru, který byl uzavřen 10. srpna 1920 v Sèvres, vedla k tomu, že sultán ztratil moc nad naprostou většinou Turecka, tehdy ostatně územně dosud jasně nevymezeného. Přesto delegáti vyslaní vládou ČSR¹⁵ působili v tehdejšímu Cařihradě, ačkoli faktická výkonná moc se postupně přesouvala do Ankary (v československé diplomatické korespondenci tehdy figurovala coby Angora) ovládané stoupenci pozdějšího prezidenta Mustafy Kemala.¹⁶ Vzhledem k omezenému vlivu sultána dokonce podle tehdejšího zvláštního delegáta československé vlády Klemense měl do budoucna postačovat pro zastupování zájmů ČSR úřad na konzulární úrovni.¹⁷ V Istanbulu sice později skutečně fungoval generální konzulát, ale nad ním ještě působilo ankarské vyslanectví.

Ve vztahu k Maďarsku se po ukončení vojenských konfliktů a pádu bolševické vlády v Budapešti čekalo na ratifikaci trianonské mírové

¹⁴ V roce 1905 se Norské království na základě výsledků uspořádaného referenda osamostatnilo ze svazku se Švédským královstvím. Bylo tak o třináct let „starší“ než Československá republika.

¹⁵ Před příchodem prvního vyslance Miloše Kobra v polovině 20. let jimi od května roku 1919 byli Vladimír Fric, Peter Klemens a Rudolf Světlík.

¹⁶ Československá delegace fungující v Cařihradě se snažila o takový postup, aby ona i občané ČSR při očekávaném kontaktu s kemalisty nebyli chápáni coby nepřátelé nacionalistického Turecka; srv. *Československá zahraniční politika a vznik Malé dohody 1920–1921*. DČZP A/3/1, Praha 2004, dok. 219, s. 346. Intenzivnější styky s kemalisty navázala Francie, sovětské Rusko, jež s kemalisty spolupracovalo při ovládnutí Zakavkazska, dokonce až do začátku roku 1921 udržovalo diplomatické styky pouze s Ankarou, tedy Mustafou Kemalem; viz DČZP A/3/1, cit. d., pozn. č. 3 dok. 14, s. 74, resp. dok. 434, s. 628

¹⁷ srv. DČZP A/3/1, cit. d., dok. 14, s. 73

smlouvy (v Budapešti v listopadu roku 1920, v Praze v lednu roku 1921; v platnost vstoupila 26. července 1921). Ani poté se však situace nevyvíjela uspokojivě, její normalizaci už v roce 1921 zabránily restaurační pokusy Karla Habsburského. Vyslanectví oficiálně nahradilo předchozí úřad delegáta vlády ČSR až v únoru roku 1922.¹⁸

Stejnou příčinou (stát oficiálně považovaný za odpovědný za válku) oddálení normalizace oficiálních styků a stejnou funkcí prvního zástupce ČSR (šéf úřadu plnomocníka) se vyznačuje Rakousko. Vzhledem k těsnému provázání především s českými zeměmi tam však po válce československé zájmy zastupovalo největší množství lidí (úředníků i vojáků) pracujících v oficiálních úřadech či komisích. Vysoký počet osob schopných a ochotných hájit a prosazovat československé zájmy působil samozřejmě také na území budoucího Sovětského svazu, jejich oficiální pravomoci však byly výrazně menší.

Třetí ze sousedů ČSR nesoucích si z války stigma poražených viníků – Německo – se vzhledem ke své velikosti, hospodářskému významu (a tím i provázání s mnoha československými občany a firmami) stal místem fungování vůbec nejvyššího počtu zastupitelských úřadů ČSR, z nichž většina svou činnost zahájila už v letech 1919–1920.

Obecně lze tvrdit, že snížená či nulová úroveň zastoupení první republiky v některých evropských státech (avšak i mimo Evropu) byla zapříčiněna především velikostí a významem daných zemí a jejich vzdáleností od ČSR. Samozřejmě zde platí přímá úměra v prvních dvou případech a nepřímá, co se týče posledního uvedeného měřítko.

¹⁸ V metropoli nad Dunajem na přelomu druhé a třetí dekády rovněž působila československá vojenská mise vedená majorem Emmingerem. Do Prahy zasílala cenné informace o maďarské vnitropolitické situaci, taktéž v souvislosti s aktivitami armády a různých ozbrojených skupin i s úvahami o výběru nového krále; viz např. DČZP A/3/1, cit.d., dok. 198, s. 315–320

Co se týče geografického rozmístění zastupitelských úřadů, byla v případě vyslanectví situace jasná: pokud nebylo Československo zastupováno vyslancem sídlícím v metropoli jiného státu, sídlila v hlavních městech daných zemí, a to vzhledem k nutnosti být nablízku tamní vládní moci. V tehdejší Evropě existoval pouze jeden stát, v němž hlavní město nebylo zároveň hospodářským a kulturním centrem, a to Nizozemsko. Vzhledem k jeho menší rozloze však Československo nepovažovalo za nezbytné zřídit efektivní konzulární úřady v Amsterdamu ani Rotterdamu, ač šlo (a jde) i pro ČSR o ekonomicky významná místa. V obou tak fungovaly pouze honorární konzuláty. V Království SHS sice Bělehrad jako město nad Záhřebem či Lublaní nijak nevyčníval, což však bylo zapříčiněno historickým vývojem v rámci různých státních celků. Postupem času se z něj stalo jugoslávské centrum, a umístění hlavního města (tedy též československé legace) tak působilo přirozeně. Na podobnou vyrovnanost několika hospodářských a kulturních center lze poukázat i ve Švýcarsku, kde má obdobný význam Bern, Curychu, Ženevy či Basileje základ v decentralizovaném kantonálním uspořádání. V Litvě vyslanectví nesídlilo v tradičním hlavním městě Vilnius kvůli jeho obsazení polskou armádou, faktickou metropolí se tak na dvacet let stal Kaunas. A poslední evropskou zemí, v níž hlavní město co do počtu obyvatel, tradice, hospodářského a kulturního nebylo tím nejpřednějším, bylo Turecko. Tam však výběr nové metropole souvisel s vnitropolitickým vývojem podstatně ovlivněným výsledky jednání pařížské konference. Diplomatičtí zástupci ČSR navíc začali v Ankaře naplno úřadovat až v době, kdy už se v lecčems Istanbulu vyrovnala, nebo se alespoň přiblížila.¹⁹

¹⁹ Problémy s umístěním československé diplomatické mise výrazně ovlivnily úroveň zastoupení ČSR v Ankaře, a to přes její dynamický rozvoj.

Jako první byl zastupitelský úřad ČSR, ať už měl jakékoli označení, většinou zřízen v hlavním městě. Ve státech, v nichž tomu bylo jinak, tento stav zapříčinilo několik okolností, přičemž většinou šlo o působení zástupců s různou úrovní pověření ze strany československých orgánů: někdy vzešla iniciativa ze strany Národního výboru (úřady v Záhřebu a Krakově), jindy oficiální úřad republiky navazoval na kancelář ČSNR (Ženeva). Zvláštní situace nastala v Turecku: ministrem Benešem vyslaný delegát Fric (stejně jako jeho nástupci Klemens a Světlík) svou činnost vykonávali v Cařihradě, ač tehdy nebylo jasné jeho postavení v mezinárodním ani tureckém kontextu. Stále v něm však sídlil sultán Mehmed VI. Ve Španělsku a Řecku se na vyslanectví v metropoli dostalo až na počátku 20. let, v těchto zemích přitom již dříve fungovaly konzulární úřady, a to v Barceloně, respektive Soluni, potažmo ve Smyrně.²⁰

Zvláštní situace, co se týče zastupování československých zájmů, panovala na ruském území. Tam fungovala Odbočka Československé národní rady v Rusku, jež po pádu Mikuláše II. svým významem předstihla carským režimem protežovanou Národní radu československou na Rusi, vytvořenou (v lednu roku 1917) a vedenou agrárním poslancem vídeňské říšské rady Josefem Dürichem.²¹ Odbočka sídlila na ně-

²⁰ V Barceloně byla nejprve konzulární agencie, její povýšení na generální konzulát bylo spojeno s přesunem do Madridu a zahájením činnosti tamtéž od Nového roku 1920. Přeměna na vyslanectví se udála v roce 1921. Také v Heladě bylo hlavní město zpočátku opomíjeno. Vyslanectví ČSR v Athénách se stalo skutečností až v roce 1922, což znamenalo zrušení přibližně rok provozovaného soluňského generálního konzulátu. Navíc se bylo možné už od roku 1920 obracet na vicekonzulát ve Smyrně, tehdy ještě ovládané Řeky.

²¹ Ukončení činnosti Odbočky Národní rady v Rusku znamenala až cesta ministra národní obrany Milana Rastislava Štefánika, který v polovině listopadu roku 1918 přijel navštívit legionáře společně s francouzským generálem Mauricem Janinem, v té době vrchním velitelem československých a spojeneckých vojsk na Sibiři. Štefánik považoval vzhledem k existenci pražských ústředních orgánů další působení odbočky za zbytečné, a proto ji 14. prosince 1918, tedy ještě před odjezdem z Rus-

kolika místech,²² což souviselo s ruskou vnitropolitickou situací a s pohybem československých legionářů. Vývoj postupu legií se odrazil i v poválečném rozmístění orgánů zastupujících ČSR v sovětském Rusku (a na Ukrajině), v některých městech, jež legionáři kontrolovali, působení institucí zastupujících ČSR navazovalo na fungování Odbočky ČSNR v Rusku.²³ V Moskvě však byla činnost odbočky zastavena zásahem sovětských orgánů.²⁴ V Moskvě a Charkově²⁵ fungovaly od srpna roku 1921 obchodní mise ministerstva zahraničních věcí, postupně obě vedené Josefem Girsou. Oficiální styky byly navázány až smlouvami o zřízení zastupitelstev mezi ČSR a Ruskou sovětskou federativní socialistickou republikou z 5. června 1922, respektive Ukrajinskou sovětskou socialistickou republikou podepsanou o den později. Avšak ve Vladivostoku, tedy místě, na kterém mnozí legionáři při čekání na cestu do vlasti pobýli déle než rok, byl zřízen rovnou konzulát. Předchůdci obchodních misí byla od července roku 1920 repatriační mise (spravovaná nejprve J. Skálou a po něm v roce 1921 V. Znojemským) s pobočkami v Petrohradě, Charkově, Kyjevě, Tomsku a Novorossijsku.

ka, formálně zrušil. Nahradil ji takzvaným Zvláštním odborem pro Rusko, který ho měl jako ministra na Sibíři zastupovat.

²² Představitelé Odbočky ČSNR v Rusku, jejíž sídlo se průběžně měnilo (Petrohrad, Moskva, Omsk, Jekaterinburg) své zprávy posílali i z jiných měst (Samara, Vladivostok nebo Čeljabinsk).

²³ Na počátku roku 1918 měla odbočka kanceláře v Petrohradě (Naděždinskaja 36), Moskvě (Bolšaja Presnaja 7, byt č. 3) i Kyjevě (Bolšaja Podvalnaja 1); *Vznik Československa 1918*. DČZP 1, Praha 1994, dok. 13, s. 55–63

²⁴ V Moskvě byly 9. května 1918 příkazem sovětské ústřední rekviziční komise zrekvírovány místnosti OČSNR v Rusku (Bolšaja Presnaja 7), a to ve prospěch československých probolševicky orientovaných komunistů působících v Rusku. Ti se pak koncem května roku 1918 na sjezdu konaném v Moskvě shodli na založení Československé komunistické strany v Rusku. V polovině května už tedy pro moskevskou odbočku platila nová adresa: Bohumil Čermák, Bolšaja Dmitrovka 4, kv. 31. To však netrvalo dlouho, neboť 20. května byli Čermák a Prokop Maxa, tedy první a druhý místopředseda Odbočky ČSNR pro Rusko, a jejich spolupracovníci (Ivan Markovič, František Janík) zatčeni. Viz *Vznik Československa 1918*. DČZP 1, Praha 1994, dok. 30 a 70, s. 104–107, resp. 164–166

²⁵ Charkov byl ukrajinskou metropolí až do roku 1934, kdy se hlavním městem stal Kyjev.

Československo mělo coby suverénní stát s rovnoprávným postavením v mezinárodním společenství náhle právo vysílat své zástupce (a přijímat na vlastním území cizí) do ostatních zemí za účelem navázání a udržování diplomatických styků. Vzhledem k tomu, že šlo o právo, nikoli o povinnost, mohla republika sama volit, ve kterých státech své „droit de légation“ uplatní. S tím souvisela možnost přizpůsobit vzájemným vztahům také trvání a úroveň takového zastoupení.

V meziválečném období československý stát coby nejvýše postavení tituláři zastupitelských úřadů zastupovali vyslanci.²⁶ V porovnání s tradičním dělením diplomatických agentů,²⁷ pocházejícím z doby konání vídeňského kongresu, tedy až na zvláštní situace mezi československými diplomaty chyběli velvyslanci.

Československo, jehož hospodářství se orientovalo především na vývoz, se dlouhodobě snažilo přizpůsobit tomu též svou zahraničněpolitickou agendu. Koncepce podpory exportu domácí produkce výrazně ovlivnila počet a rozmístění zastupitelství v cizině. To se týkalo především konzulárních úřadů, a to jak takzvaných efektivních (generální konzuláty, konzuláty a vicekonzuláty), tak čestných (honorární varianty obdobných úřadů). Zpočátku jim předcházely či je doplňovaly různé zvláštní mise, zejména vojenské a repatriční, později především obchodní.

K zahraničněpolitickým (ale do jisté míry též k ostatním výše zmíněným) faktorům při rozhodování o umístění zastupitelských úřadů ČSR patřilo také to, jaký význam jednotlivým zemím, případně částem jejich území či určité skupině jejich obyvatel, Československo přikládá-

²⁶ viz pozn. 1 v kapitole Koupě nemovitostí pro zastupitelské úřady

²⁷ Jde o čtyři kategorie: nejvýše stál velvyslanec (ambasador, legát, nuncius), následoval vyslanec nebo takzvaný mimořádný vyslanec a z(plno)mocněný ministr, dále ministr-rezident a nakonec jednatel (chargé d'affaires). V současnosti se diplomatictí zástupci dělí podle Vídeňské úmluvy o diplomatických stycích z roku 1961 do tří tříd: velvyslanec, vyslanec a chargé d'affaires.

lo. To, zda (a do jaké míry) určitá země náležela do sféry zahraničněpolitických zájmů, tak ovlivnilo počet provozovaných zastupitelských úřadů i jejich úroveň. Stačí připomenout množství konzulátů ve spojeneckých zemích Malé dohody. Nezanedbatelnou roli však hrál také momentální stav vzájemných vztahů. Jistě nebylo náhodou, že v Rakousku (ač jich postupně též ubývalo) působilo více československých konzulárních úřadů než v Maďarsku, kde ani nedošlo ke zřízení zamýšlených konzulátů. Naopak v dobách napjatých vztahů bylo udržování rozsáhlé sítě efektivních konzulárních úřadů důležité pro udržení zdrojů informací o dotyčné zemi, o čemž svědčí úroveň zastoupení ČSR v Německu ve 30. letech.

Postupem času o zřízení nových, zachování už fungujících zastoupení či o jejich přeměně stále více rozhodovaly hospodářské faktory. Mezi nimi byly nejdůležitější zájmy tuzemského průmyslu a ekonomická situace ČSR. Bilance státního rozpočtu se totiž odrážela v objemu financí, které mohlo ministerstvo zahraničí požadovat k pokrytí nákladů na provoz své zahraniční služby. Tomu se musely přizpůsobit nejen plány na zřízení nových zastoupení, ale také jednotlivé úřady při žádostech o prostředky na investice do svých sídel, nemluvě o záměrech na koupi či stavbu nových budov.

V první řadě kvůli hájení zájmů československých podnikatelů a hledání odbytu pro jejich produkci začaly být v roce 1921 zřizovány honorární konzuláty. Nešlo o efektivní konzulární úřady, tedy obsazované úředníky ministerstva zahraničních věcí, nýbrž o čestné úřady, jak už vyplývá z názvu. Jejich zakládání se časově překrývalo s dobudováním sítě diplomatických a efektivních konzulárních úřadů. Pro ČSR provozování sítě čestných zastoupení na rozdíl od efektivních úřadů představovalo nepoměrně nižší výdaje. Honorární konzuláty jednak pokrývaly města a oblasti, někdy dokonce i země, jež pro ČSR nebyly tak

hospodářsky ani politicky významné, v nichž však bylo nenákladné zastupování československých zájmů užitečné. To se týkalo nejen míst dosud netknutých působením zastupitelských institucí ČSR, nýbrž také sídel, v nichž se dosavadní vydržování normálního konzulátu ukázalo jako zbytečné či finančně příliš náročné. Právě v takových případech bylo upřednostňováno řešení pomocí honorárních konzulátů. Důvod jejich vzniku zároveň zapříčinil to, že jich už po šesti letech, tedy v roce 1927, fungovalo více než vyslanectví a efektivních konzulátů dohromady.²⁸ V některých letech jich dokonce v průběhu jednoho roku přibýlo více než dvacet.

Převaha honorárních konzulátů však spočívala pouze v kvantitě, rozhodně nebyla kvalitativní.²⁹ Jejich chod býval většinou svěřován ob-

²⁸ Po rozšíření skupiny vyslanectví hlavně o pobaltské republiky počet provozovaných legací v období 1927–1928 překročil třicítku. Počet efektivních konzulárních úřadů až do roku 1928, kdy klesl v souvislosti s přeměnou některých z nich na vyslanectví, šest let osciloval kolem hodnoty 56. Honorárních konzulátů bylo v roce 1927 po světě už více než 90, o rok později dokonce jejich počet překročil stovku, čímž pro období první republiky definitivně početně převýšil efektivní konzuláty a legace.

²⁹ Zobecňovat jejich výkonnost je však zavádějící, neboť mezi nimi panovaly obrovské rozdíly. Například diplomat Hubert Masařík ve svých vzpomínkách (Masařík 2002, s. 65) velmi oceňuje honorárního konzula ČSR v Antverpách Roberta Wernera, který vedl světový obilní podnik Bunge-Born, a to nejen díky podpoře československého exportu, ale také vzhledem k poskytovaným informacím politického charakteru. Na jiných místech naopak honorární konzul nevykonával téměř žádnou činnost: kupříkladu inženýr Veselý, jeden z mála čestných konzulů české nebo slovenské národnosti, po zřízení úřadu z existenčních důvodů odjel do Británie a v sídle svého úřadu, severoitalské Padově, se vyskytoval jen zřídka. Nižší úspěšnost a vykazovaná aktivita měly objektivní příčiny ve více případech, Československu se však nevyhnula ani blamáž v podobě podvodu: v Africe se Thomas William Stuart Shaw z jihoafrického města Bulawayo v roce 1927 stal prvním honorárním konzulem reprezentujícím ČSR jižně od Sahary, přestože své služby úspěšně nabídl několika dalším státům – Finsku, Lotyšsku a Rumunsku. Z očekávaného hájení československých zájmů pochopitelně nebylo nic. Viz J. Olša, *Českoslovenští diplomaté v černé Africe, 1918–1955*. Mezinárodní vztahy 2/2005, s. 93. Činnost-nečinnost T. W. Stuarta Shawa neunikla ani cestovateli a častému kritikovi poměrů Viktoru Mussikovi, jenž tuzemské čtenáře seznámil s urážkou republiky v podobě československého státního znaku povalujícího se u konzula na podlaze; SÚA Praha, Výstřižkový archiv, k. 2664. Příznačné je, že článek vyšel v listu Venkov (31. srpna 1929).

čanům dotyčných států s významným postavením v tamní společnosti,³⁰ osobám s československým občanstvím, eventuálně státním příslušníkům třetích zemí, jak tomu bylo zvláště v koloniích. Vítána byla především příslušnost titulářů k podnikatelské sféře. Potřeba jejich účasti na hospodářském životě dané země totiž úzce souvisela s činností honorárních konzulátů. Tu vykonávali buď zdarma, nebo jejich přímá odměna pocházela z poplatků uhrazených na dotyčném konzulátu. Další výhodou pro ně bylo obvykle zvýšení prestiže díky zastávané funkci, což pochopitelně v některých státech hlavně ve 30. letech 20. století neplatilo.

Honorární konzuláty tedy snižovaly náklady republiky na tradiční konzulární agendu tam, kde by zřízení efektivního konzulátu vzhledem k jeho předpokládané vytíženosti bylo příliš nákladné nebo kde by nebylo nezbytné, či dokonce žádoucí. Hlavní přínos honorárních konzulátů však spočíval v propagování produktů československých firem a ochraně jejich exportních zájmů. Proto bylo výhodné obsazovat je lidmi s významným postavením a kontakty v tamní společnosti, především v obchodních kruzích. To většinou nejlépe splňovali občané státu, v němž honorární konzulát sídlil. Umístění honorárních konzulátů někdy nejspíše odráželo i způsob a směr pronikání československého průmyslu. Například v Albánii šlo o vnitrozemská města Skadar a Korča, žádný zastupitelský úřad však nebyl v přístavech, přes něž do země pronikal hlavní obchodní konkurent ČSR v Albánii – Itálie.

Jak už je uvedeno výše, počet československých zastupitelských úřadů v jednotlivých zemích odrážel zejména jejich velikost, hospodářský a politický význam a vzdálenost od ČSR. K tomu však přistupovala

³⁰ Například v Itálii, kde fungovalo až devět československých honorárních konzulátů současně, zastávali funkci jejich přednostů téměř výhradně Italové.

struktura daného státu, a to hospodářská, demografická a politická. Tu se Československo především z praktických důvodů snažilo zohlednit.

Až na výjimky (výše zmíněné příklady Haagu a Ankary) bylo politické a hospodářské centrum země zároveň nejlidnatější. Někdy postačovalo plnohodnotné zastoupení v metropoli. Z relevantních států (pochopitelně z pohledu ČSR) se tak vedle odlišného Nizozemska stalo v Maďarsku, kde dokonce ani nebyla vytvořena zamýšlená síť honorárních konzulátů, a Belgie, v níž bylo bruselské vyslanectví doplňováno honorárními konzuláty v hlavním městě, Antverpách a Lutychu. Podobně jako v Belgii si republika s vyslanectvím a několika čestnými konzulárními úřady vystačila i na jiných místech Evropy, kde se předpokládalo, že čilý obchodní styk budou důležitější než pasová a vízová agenda: v Dánsku a ve Švédsku. Vzhledem k tomu, že turistický ruch zaměřený na letní pobyty u moře zdaleka nebyl na takové úrovni jako v současnosti, udržovalo zatím podobně zaměřenou síť rovněž ve Španělsku.³¹ Překvapivě převládaly honorární konzulární úřady ČSR také ve Velké Británii, kde z efektivních zastoupení vedle londýnského vyslanectví a konzulátu fungoval pouze konzulát v Liverpoolu. Ten byl však v roce 1925 nahrazen honorárním vicekonzulátem, přičemž v téže době byly stejné úřady zřízeny v dalších sedmi britských městech. Na tom se zřejmě vedle vzdálenosti od ČSR a ochabování britského zájmu o střední Evropu podílela skutečnost, že československý obchodní interest mohli v tamní konzervativní podnikatelské sféře hájit v podstatě jen v ní etablovaní lidé, tedy v naprosté většině Britové. K takovému způsobu zastupování sloužily právě honorární konzulární úřady.

Mocenská a hospodářská struktura některých států však mohla být komplikovanější než například v Maďarsku, kde je Budapešť jediným

³¹ Vzhledem ke španělskému vnitropolitickému vývoji však vyslanectví sídlilo též v Barceloně, specifické bylo i zastupování u frankistické vlády. Přehled o působení zastupitelských úřadů ČSR v Evropě viz tabulky v Příloze

významným centrem. Počet hospodářských středisek v jednotlivých zemích většinou vyplýval z historického vývoje: při vyšší průmyslové vyspělosti celé společnosti se jich vytvořilo více, k čemuž navíc například v případě Itálie a Německa přistupoval fakt pozdějšího sjednocení menších státních útvarů v celky, jejichž hranice do určité míry odpovídaly dnešním. S tím souvisí i vyšší hustota zalidnění, jež činí takové oblasti z obchodního hlediska atraktivnějšími.

Vydržování efektivních konzulárních úřadů mělo ještě jedno významné opodstatnění: dlouhodobý i přechodný (takřka bez výjimky pracovní) výskyt občanů ČSR či osob hlásících se k Československu již pouze na základě národnosti v zahraničí. To byl případ hlavně nástupnických států habsburské monarchie, ale také Německa či Francie, kde si vydělávalo mnoho československých státních příslušníků. Zastupitelské aktivity spojené s kontakty s národnostní menšinou se týkaly například Jugoslávie, Rumunska, Polska a Bulharska.

Ve státech sousedících s ČSR (ale nejen v nich) tedy při rozmístování konzulátů nehrály roli pouze hospodářský a dopravní význam místa, nýbrž také výskyt české či slovenské národnostní menšiny či blízkost území ČSR. Z tohoto pohledu je typický tehdy polský, nyní ukrajinský Český Kvasilov ve Volyni, kde sídlil honorární konzulát ve 30. letech, respektive úřady v Saské Kamenici, polském Těšíně a Černovicích.

Mezi československými zastupitelskými úřady bylo mnoho těch, jež sídlily v evropských přístavech. Příčin takového umístění bylo několik. Zaprvé nešlo pominout hlavní města, z nichž některá jsou zároveň významnými přístavy (například Lisabon a metropole severovýchodních zemí). Zadruhé se v některých evropských státech vzhledem k přírodním podmínkám významná města vyskytují téměř pouze na pobřeží: typickým příkladem je Norsko, kde zastoupení republiky fungovala

pouze v (pěti) přístavech. V omezené míře to platí též o Švédsku (československé úřady kromě Jönköpingu také jen v přístavních městech) a Finsku (zastupitelství pouze ve dvou městech, a to přístavech). Zatřetí byl nejeden evropský přístav důležitý pro vývoz československého zboží a dovoz surovin a zahraničních výrobků do ČSR. V některých částech kontinentu tento hospodářský faktor významně poznamenal rozmístění československých konzulátů. Československo tak mělo pouze přístavní vyslanectví a konzuláty – mimo výše zmíněné Norsko a Finsko – v Portugalsku (Lisabon a Porto jsou však nejvýznamnější portugalská města, mimo ně žádné zastupitelství ČSR nepůsobilo) a Řecku (počítáme-li Athény vzhledem k blízkému Pireu také za přístav).³² V Dánsku přítomnost jediného nepřístavního zastupitelského úřadu ČSR (Odense) nepřekvapí, neboť všechna ostatní ze čtveřice tamějších nejlidnatějších měst (a zároveň sídel československých úřadů) leží u moře. Zato ve Španělsku do této mimopobřežní kategorie vedle „povinného“ zastoupení v hlavním městě spadá pouze Sevilla.

K jednomu ze základních zájmů ČSR patřilo zmezinárodnění vodních toků. Vzhledem k tomu, že se stalo po první světové válce skutečností, měla republika zajištěnu možnost přepravy zboží mezi svým územím a mořskými přístavy. Labe, Dunaj a Odra coby životně důležité dopravní tepny sloužily československému exportu a importu. Ve městech ležících na těchto řekách fungovalo několik zastupitelských úřadů, mimo vyslanectví jejich zřízení většinou souviselo s potřebami československého hospodářství. Na Labi šlo o konzulární úřady v Drážďanech, Magdeburku a hlavně v Hamburku, na Odře byla první republika reprezentována v Opolí, Vratislavi a Štětíně. K Dunaji to sice také měli blízko zástupci ČSR v Linci a Vídni, pro tuzemské obchodní využití

³² Výčet se týká států, v nichž bylo Československo zastupováno alespoň ve dvou městech. Vedle nich totiž vystupuje několik zemí, v nichž byl jediný tamní zastupitelský úřad ČSR také v přístavu (například Estonsko a Lotyšsko).

této vodní cesty však byly důležitější konzulární úřady v Ruščuku (Ruse), Brăile a Galaci (Galați). Mimo to na ní leží Budapešť a Bělehrad, tedy sídla vyslanectví ČSR. Ani jiné dopravní uzly, především silniční a železniční (mezinárodní letecká doprava se teprve začínala rozvíjet), v bezprostředním okolí ČSR nezůstaly bez konzulárního zastoupení první republiky (Lipsko či Norimberk).

Ve většině dalších evropských zemí československé úřady fungovaly v metropoli a dále v místech, jež splňovala podmínku hospodářského významu a příslušnosti k nejlidnatějším městům daného státu. Ve Velké Británii šlo o všechna hospodářsky významná města s výjimkou Leedsu (ale honorární vicekonzulát byl v nedalekém Bradfordu) a Manchesteru (do 50 kilometrů od něj však zastoupení v Bradfordu, Liverpoolu a Sheffieldu), totéž platilo v Německu a do značné míry také ve Francii. Rozložení zastupitelských úřadů ČSR respektovalo význam jednotlivých regionů též v Itálii, za zmínku stojí to, že jediný generální konzulát byl v Terstu, bývalém hlavním přístavu Předlitavska. Překvapivý je však výskyt hned tří honorárních konzulátů na Sicílii, přičemž v letech 1924–1926 dokonce byly všechny v provozu souběžně. Zato na Sardinii (ale ani na francouzské Korsice) nefungovalo žádné oficiální zastoupení ČSR. Jinde v Evropě zaujme absence zastupitelství v Salcburku, Lodži, Vilnius (tehdy polské Wilno) či Kišiněvě (tehdy Chişinău v Rumunsku). U posledních dvou (zejména v případě Vilnius) se tak pravděpodobně stalo z politických důvodů. Ty rovněž byly příčinou vzhledem k velikosti a významu Sovětského svazu neobvykle nízkého počtu zastupitelských orgánů ČSR v největší zemi světa. Nešlo však pouze o pozdní navázání oficiálních diplomatických styků (vyslanectví v Moskvě až od roku 1934), nýbrž také o přístup SSSR k zahra-

ničním zastupitelským misím.³³ Výsledkem bylo výrazné snížení počtu orgánů hájících československé zájmy: z mnoha míst, v nichž sídlily na počátku 20. let, ve druhé polovině 30. let zbyly pouze Moskva a Kyjev (vyslanectví, respektive generální konzulát). Takový vývoj byl z hlediska československé meziválečné zahraniční služby výjimečný.

Za téměř zbytečné bylo jistě považováno umístění zastupitelských úřadů v navzájem blízkých městech. To samozřejmě neplatí pro zdvojené zastoupení typu vyslanectví-konzulát (eventuálně generální nebo též honorární) v metropolích. To však bylo odůvodněno odlišnou vyslaneckou a konzulární agendou. Pokud se ale v jednom regionu nacházelo více významných hospodářských center, nebránilo to zřízení několika zastoupení ČSR v oblasti. To je případ konzulátu v Kolíně nad Rýnem, k němuž v roce 1927 přibýly honorární konzuláty v Düsseldorfu a Essenu, navíc v místě na začátku 20. let ČSR reprezentoval ještě vicekonzulát v Dortmundu. Podobně blízko od sebe byly od roku 1925 dvě přístavní města na Dunaji Braila (honorární konzulát) a Galac (konzulát). Jinak platilo, že konzulární úřady stejné úrovně nemají fungovat v těsné blízkosti.³⁴ Přesto se tak v jednom případě stalo, avšak z jiných příčin: v letech 1937–1939 přímo vedle sebe hájily československé zájmy honorární konzuláty v Rijece a Sušaku.³⁵

V meziválečném období bylo zakládání nových zastoupení někdy doprovázeno rušením stávajících úřadů, změny se týkaly také jejich

³³ Moskva se snažila omezit cizí zastoupení na vlastním území také podmínkou vzájemné rovnováhy v počtu zastupitelských úřadů. To byl pochopitelně problém především pro menší země, na jejichž území mohlo vedle sovětského vyslanectví smysluplně fungovat minimum konzulátů. Další komplikací činností zahraničních diplomatů v SSSR byl záměr sestěhovat moskevské ambasády na jedno místo, aby se zamezilo styku jejich osazenstva s místními občany.

³⁴ Například rok 1928 byl datem zahájení činnosti honorárního konzulátu v Benátkách, v tomtéž roce však skončil honorární konzulát v nedaleké Padově.

³⁵ Řím a Bělehrad se v roce 1924 dohodly na rozdělení tehdejšího svobodného přístavu Rijeky (Fiume), na nějž si činily nárok obě strany. Sama Rijeka byla potvrzena Itálii, předměstí Sušak bylo přičleno Království SHS.

úrovně. Ministerstvo zahraničí se snažilo síť zastupitelství zdokonalit. Tento proces spočíval jak ve zřizování nových zastoupení a rušení již fungujících, tak v úpravě jimi vyřizované agendy. Taková optimalizace probíhala kvůli měnícím se podmínkám v ČSR i zahraničí. Když se zjistilo, že další vydržování zastupitelského úřadu v současné podobě není výhodné, a bylo rozhodnuto o nápravě tohoto stavu, následovalo buď jeho úplné zrušení (někdy byla také zvolena možnost dočasného zastavení činnosti, jež se však často fakticky rovnalo zrušení dotyčného úřadu), nebo snížení jeho úrovně. Většinou šlo o změnu konzulátu na honorární konzulát (Neapol, Split). Častá však naopak byla též přeměna vicekonzulátu na konzulát (Katovice, Lille, Skopje). Měníci se potřeby zastoupení ČSR v dané oblasti odrážel i komplikovanější postup – nejprve vicekonzulát, pak konzulát a nakonec pouze honorární konzulát (Černovice, Linec, Smyrna). Nejednou se však ukázalo, že zrušení konzulárního úřadu či snížení jeho úrovně nebylo pro budoucnost tou nejvhodnější variantou. Takové situace se daly vyřešit povýšením úřadu na předchozí, či dokonce na vyšší úroveň, než byla původní (Frankfurt nad Mohanem), nebo jeho opětovným aktivováním (Janov, Varna).

Konzuláty byly samozřejmě nejen rušeny a omezovány ve svých pravomocích, zároveň vznikaly nové či byly povyšovány stávající. Po vytvoření sítě skutečných (efektivních) konzulátů, jež trvalo od vzniku republiky do roku 1921, nastalo období zakládání čestných (honorárních) konzulátů. Nových efektivních konzulátů již přibývalo výrazně méně. Převládala úprava jejich úrovně, a to na nižší (viz výše) i vyšší, většinou z konzulátu na generální konzulát (Berlín, Curych, Záhřeb), ale i na vyslanectví (metropole pobaltských států).

Rušení úřadů však bylo zapříčiněno i vývojem na mezinárodní scéně. Příkladem budiž nucená likvidace československých zastoupení v Rakousku (vyslanectví a generální konzulát ve Vídni, honorární kon-

zuláty v Innsbrucku a Linci) coby následek anšlusu v roce 1938. Činnost některých konzulárních úřadů skončila na začátku 30. let v souvislosti s hospodářskou krizí (honorární konzuláty v Bordeaux, Lutychu či Benátkách),³⁶ úsporná opatření byla jako důvod uváděna například též při uzavírání konzulárních úřadů v roce 1938.

Zřízení, zrušení či přeměna úřadu však bývaly také součástí reorganizace v rámci jednoho státu: například v roce 1925 byl zrušen generální konzulát v Bělehradě, konzulát ve Splitu byl změněn na pouze honorární. Zároveň však byl zřízen vicekonzulát ve Skopji, o němž se vážně uvažovalo již v roce 1920, kdy však československý záměr narazil v Bělehradě na odpor.³⁷ Polský Těšín byl sídlem československého pasového úřadu do roku 1924, kdy byl do provozu uveden vicekonzulát v Katovicích.³⁸ Návaznost byla ještě zvýrazněna osobou tituláře, jíž byl pro oba úřady Jiří Zedwitz, a zasíláním nabídek ke koupi (vzhledem ke stanovisku ústředí odmítaných) či zprostředkování nájemního vztahu z Katovic na pravý břeh řeky Olše. Konzulát v Mnichově byl povýšen na generální ve stejném roce (1929), kdy byl zrušen norimberský konzulát a frankfurtský honorární konzulát.³⁹ Časem na některých místech pominuly důvody k provozování zastupitelských úřadů: například v Rakous-

³⁶ Světová hospodářská krize negativně poznamenala například také plán povýšení honorárního vicekonzulátu v Glasgowě na skutečný konzulární úřad se zařazením výdajů na to do rozpočtu na rok 1931; AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 16

³⁷ Viz *Československá zahraniční politika a vznik Malé dohody 1920–1921*. DČZP A/3/1, Praha 2004, dok. 37, s. 102

³⁸ Když byl v roce 1937 pro změnu zrušen katovický úřad (od roku 1929 konzulát), byla část jeho inventáře po uskladnění v Krakově použita pro nově vzniklý konzulát v Gdyni. Mít předem připravený inventář pro nový úřad se však vždy nemuselo ukázat jako prozíravé: kupříkladu varšavské vyslanectví se v únoru roku 1938 táže do Prahy, co má dělat s inventářem přichystaným pro nakonec neotevřené konzuláty v Gdaňsku a Lodži, a navrhuje jeho využití právě v Gdyni; AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 16

³⁹ Vzhledem k rozšíření agendy a zvýšení počtu úředníků (kvůli zrušení zmíněných konzulátů se pod působnost mnichovského generálního konzulátu dostaly čtyři další kraje) došlo i k přesunu do vhodnějších prostor; AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 30

ku, kde v různých úřadech a komisích hájících zájmy Československa a jeho občanů po vzniku republiky pracovaly stovky úředníků, od roku 1934 vedle vídeňských úřadů fungovaly pouze honorární konzuláty.

Z výše uvedeného vyplývá, že Československo se při zřizování svých konzulárních zastupitelství řídilo několika různorodými kritérii. Vzhledem k jejich uplatňování se nesnažilo o rovnoměrné pokrytí území Evropy, k tomu docházelo jen v rámci některých států.

Postup při výběru a schvalování nemovitostí

Podobně jako v případě celé československé zahraniční politiky (potažmo dalších oblastí spojených s budováním nového státu) provázel umisťování jednotlivých zastupitelských úřadů zpočátku nekoordinovaný postup spočívající často v aktivitě jednotlivců. V zájmu republiky však bylo vystřídání tohoto překotného vývoje stabilním postupem. K ustálení způsobu výběru a schvalování potřebných prostor docházelo průběžně především na začátku dvacátých let společně s vytvořením trvalejší struktury ministerstva zahraničních věcí.¹ K tomu přistupovala konsolidace vztahů mezi jednotlivými ministerstvy, co se týče vyjasňování kompetencí. Zkušenosti plynoucí ze způsobu získávání místností pro účely zastupitelských úřadů i ubytování jejich titulářů na přelomu druhé a třetí dekády dvacátého století vedly k potřebě vytvoření definitivních závazných předpisů. Vzhledem k tomu, že shánění výše zmíněných prostor doprovázelo nemálo nejasností i excesů oproti představám ústředních orgánů, bylo do později užívaného procesu schvalování zahrnuto hned několik resortů. To mělo zabránit stížnostem a výtkám některých ministerstev ohledně postupu úředníků zamini. Vymýtit nežádoucí meziresortní pnutí týkající se zastupitelských úřadů se však úplně nepodařilo. Někdy byla vina na straně ministerstva zahraničí a jeho zaměstnanců, jindy však konflikty odrážely vnitropolitickou situaci – soupeření takzvaných hradních stran a agrárníků. Rovněž v tisku bylo kritizováno situace na československých zastupitelských úřadech a nadřízeném ministerstvu (a širěji též zahraniční politiky jako celku) doménou především skupin vymezujících se vůči Hradu a jeho politice; Edvarda Beneše skrze domnělé či skutečné nedostatky v zahraniční službě

¹ viz kap. Budování československé zahraniční služby

později kritizoval především Polední list někdejšího spolustraníka Jiřího Stříbrného.

Podobně různorodé byly příčiny sporů týkajících se nájemních či kupních smluv a zařizování budov mezi úředníky působícími přímo na zamíni a jejich kolegy v cizině, nebo dokonce mezi aktivními diplomaty samými. Stížnosti ze strany ústředí na nesprávný postup zástupců ČSR v cizině byly většinou oprávněné. Hlavně mezi šéfy zastupitelských úřadů se však také objevovaly připomínky motivované osobními antipatiemi, příslušností k jiné zájmové skupině či jen potřebou vykreslit působení svého předchůdce co nejčerněji. Několik příkladů takového jednání je uvedeno na jiných místech této práce.

Jak je již zmíněno výše, zpočátku se přednostové oficiálních zastupitelských úřadů či různých misí, jež jim na některých místech předcházely, při shánění prostor pro kanceláře a služební byt neřídili podle jednotných směrnic. Někde postupovali zcela podle vlastního úsudku, jinde podle pokynů obdržených z Prahy, eventuálně do léta roku 1919 také z Paříže.² Samostatnost konání některých zástupců Československa byla způsobena též tím, že před nastoupením funkce ani nebyli v nově vzniklé republice; mnohdy měli k dispozici jen zprostředkované pokyny. Další skupina je obdržela přímo v Praze na úřadu zahraničních věcí, kde ministra Beneše po dobu jeho nepřítomnosti v Praze zastupoval především Bedřich Štěpánek. Zejména diplomatům mířícím na významný zastupitelský úřad se v Praze dostalo ústních instrukcí přímo od prezidenta Masaryka, rovněž Edvard Beneš měl možnost v Paříži několika diplomatům sdělit své představy osobně.

² Edvard Beneš se z Paříže do Prahy vrátil až v září roku 1919 po mírové konferenci, ve své kanceláři v rue Bonaparte 18, pozdějším takzvaném Masarykově domě, přijímal také zprávy o nabídkách koupě budov pro československé zastupitelské úřady; udílení instrukcí z Paříže i Prahy nejednou vedlo k nejasnostem a dvojímu pohledu na postup při jednáních o koupi zastupitelských budov (Řím, Londýn).

Při výběru vhodných prostor se ponechávala československým zástupcům určitá svoboda především v případě nájmu. Ministerstvu zahraničí leckdy stačilo zaslání plánů domu; chtělo se vyjádřit k počtu i velikosti místností a jejich rozvržení. To se však nejednou dělo až po podepsání nájemní smlouvy. Nebylo rovněž výjimkou, že přednosta zastupitelského úřadu požádal skrze mateřské ministerstvo, aby byl na místo vyslán znalec z ministerstva veřejných prací, jenž by posoudil jeho návrhy, případně připojil vlastní po seznámení se s tamní situací. Vyslání takového experta však většinou iniciovala Praha kvůli podkladům pro schvalovací proceduru. Některé návrhy, týkající se v naprosté většině prodeje budov, byly od majitelů zasílány přímo pražskému ústředí, především pokud šlo o majetek lidí bydlících v Československu. V poválečné atmosféře ovlivněné změnami politických režimů, hranic mezi zeměmi a s tím souvisejícími pohyby obyvatelstva patřily státy a jejich instituce k nejdůvěryhodnějším potenciálním kupcům.

Stav, kdy zamíni v mnoha případech až dodatečně schvalovalo smlouvy uzavřené přednosty v cizině působících úřadů či jejich zástupci, byl při budování zahraniční služby akceptovatelný.³ Se stabilizací mezinárodní situace a zdokonalováním státní správy však stále častěji zaznívaly požadavky, především z ministerstva financí a Nejvyššího účetního kontrolního úřadu,⁴ na hospodárnost, efektivitu a transparentnost československé zahraniční služby. To se pochopitelně týkalo také uzavírání nájemních a kupních smluv, jež pravidelně (u nájmu) či nárazově (v případě zakoupení nemovitostí, respektive jejich staveb a adap-

³ Příčinou mohla být také obtížná komunikace, v mnoha případech (i v evropských státech) neexistovalo přímé telefonní spojení s Prahou.

⁴ Nejvyšší účetní kontrolní úřad byl zřízen zákonem č. 175 Sbírky zákonů a nařízení z 20. března 1919 coby nezávislý a ministerstvům rovnocenný úřad. Jeho prvním předsedou byl Josef Zavadil, kterého nahradil Edvard Koerner (Eduard Körner), první diplomatický zástupce ČSR v Berlíně, jenž byl do čela „núkúřadu“ jmenován 29. září 1920.

tací) ovlivňovaly výši výdajů státu. Ministerstvo zahraničních věcí se chtělo vyhnout opakování situace, do níž se několikrát dostalo poté, co bylo nuceno akceptovat nepřiměřeně vysoké nájemné či nevýhodnou koupi. Nemuselo však jít pouze o výši vynakládaných částek, komplikace mohly spočívat také v dlouhodobosti uzavřeného nájmu či v nevhodnosti najatých či koupených nemovitostí.

Zamini tedy začalo po svých zaměstnancích striktně požadovat předkládání smluv ještě před jejich uzavřením. V případě nedostatku času pro postoupení rozhodování o smlouvě do Prahy si vyhrazovalo právo podepsaný kontrakt dodatečně zneplatnit. Při uzavírání a úpravách nájemních smluv ministerstvo přihlíželo k částkám preliminovaným k tomuto účelu v jeho kapitole státního rozpočtu. Z podstaty umístění úředních místností a služebních bytů pro tituláře v nájmu pochopitelně vyplývala nutnost každoročních výdajů, jejichž výše byla známa, nebo se alespoň dala odhadnout.⁵ Zamini se v případě nájmu samo snažilo pohybovat v rámci rozpočtových mantinelů, a nebylo tedy zapotřebí předkládat smlouvy k vyjádření dalším resortům. Tato agenda navíc by je zbytečně zatěžovala, nehledě k tomu, že by schvalovací proces neúměrně prodlužovala. V některých případech byl k rozhodování o uzavření nájemní smlouvy přizván expert ministerstva veřejných prací, a to kvůli posouzení technického stavu zamýšleného objektu. Po schválení v ústředí mohl zastupitelský úřad nájemní smlouvu podepsat.

⁵ Samozřejmě se předpokládalo postupné zvyšování cenové hladiny, zvláště při prodlužování nájmu ve stejných prostorách bývala přiměřená úprava směrem vzhůru bez problémů přijímána. Při potřebě vynaložení nižší částky v sídle daného zastupitelského úřadu tak většinou nezbylo než hledat nájem na jiném místě. Někdy však vyšel vstříc majitel již využívaných prostor snížením požadovaného obnosu. Výši vynakládaných prostředků rovněž ovlivňoval kurs koruny, například ohromný propad marky v letech 1922–1923 vedl k placení nepatrných částek za nájem československých konzulátů v Německu. Vývoj směnného kursu koruny k ostatním měnám mívával také opačný efekt, nikdy však natolik výrazný.

Při zakoupení nemovitostí pro zastupitelské účely však šlo jednorázově o výrazně vyšší částky, jejichž vydání už ovlivňovalo bilanci státního rozpočtu znatelněji. Koupené domy se staly majetkem Československé republiky, přičemž státní budovy mělo v kompetenci ministerstvo veřejných prací. Z tohoto důvodu se také koupě vyslaneckých a konzulárních budov, jejich stavby a adaptace posléze objevovaly v jeho rozpočtu. Takové investice byly buď rovněž preliminovány ve státním rozpočtu, konkrétně v kapitole Ministerstvo veřejných prací, nebo bylo třeba při neplánovaných výdajích tohoto typu využít úvěr, úsporu či rezervu v rozpočtu, eventuálně šlo použít prostředky určené původně pro budovu jiného zastupitelského úřadu. Záležitosti týkající se státního rozpočtu, přesunů v něm a státních úvěrů mělo na starosti ministerstvo financí. A hospodaření státních institucí, tedy rovněž ministerstva zahraničních věcí, spadalo pod kontrolní pravomoci Nejvyššího účetního kontrolního úřadu. Tyto tři resorty společně se vyjadřovaly k návrhům zamíni na zakoupení nemovitostí pro účely československých zastupitelských úřadů. O tom rozhodla ministerská rada, jak tehdy bývala označována vláda, na svém zasedání 9. února 1921, což následně oznámila svým podřízeným orgánům.⁶ Tento intimát prezidia ministerské rady čj. 5262/21m.r. z 11. února 1921 o závazném „postupu při opatrování nezbytných vlastních budov pro československé zastupitelské úřady v cizině“ popisoval vzorové zakoupení, jež mělo vypadat takto: ministerstvo zahraničních věcí předloží návrh ministerské radě, Nejvyššímu účetnímu kontrolnímu úřadu, ministerstvu veřejných prací

⁶ Ministerstva financí a veřejných prací (a po svém založení také Nejvyšší účetní kontrolní úřad) se ke koupím budov vyjadřovala už před vydáním intimátu z 11. února 1921. V zákonech byl tento postup zachycen paragrafem 7 Sbírky zákonů a nařízení z 20. března 1919. U některých získaných vyslaneckých budov však šlo spíše o dodatečné „posvěcení“ koupě než o vyjádření k nabízeným nemovitostem. Například Štefan Osuský z Londýna v roce 1919 a Vlastimil Kybal z Říma o rok později navrhli koupi ministru Benešovi do Paříže a na základě jeho telegrafického souhlasu pokračovali v jednání vedoucím nakonec k uzavření smluv.

a ministerstvu financí. Ministerská rada schválí koupi do určité limitní částky, a pokud nemají Nejvyšší účetní kontrolní úřad ani ministerstvo financí proti návrhu námitky, ministerstvo veřejných prací vyšle na místo svého odborníka. Tento znalec se vyjádří k přiměřenosti ceny, technickému stavu domu, vhodnosti polohy objektu či rozčlenění místností. Vysloví se též k případné nutnosti adaptace objektu.⁷ Na základě expertovy technické zprávy pak v Praze proběhne definitivní schválení ministerskou radou, po němž následuje podepsání kupní smlouvy. Jednotlivé kroky při uskutečněných nákupech ne vždy kopírovaly předepsaný postup, ale v podstatě mu odpovídaly.⁸ Odchytky spočívaly v prodloužení schvalovací procedury, nepodařilo-li se dosáhnout souhlasu všech zainteresovaných institucí hned v „prvním kole“. Pokud nebyl návrh po prvotním neúspěchu ministerstvem zahraničí stažen, nastupovalo přesvědčování rozhodujících činitelů: tradiční metodu porovnávání

⁷ Zároveň někdy ministerstvo zahraničních věcí z vlastní iniciativy pověřovalo spolehlivé zaměstnance, aby obhlédli uvažované budovy při svých služebních cestách. Například budoucí vyslanec v Rumunsku, Švýcarsku a Rakousku Künzl-Jizerský, v letech 1922–1926 činný v ústředí, dostal za úkol při návratu z jednání v Ženevě do Prahy prohlédnout v Bernu v doprovodu tamního vyslance Veverky jím navrhovanou (později koupenou a dodnes státu sloužící) vilu Muristrasse 53. Podobně se například umělecký expert zamini Stretti-Zamponi při svých inspekcích zastavoval i v městech, jež nebyla cílem jeho cesty, aby zhodnotil nabízené budovy, zhlédl postup adaptačních prací či při zařizování vybral vhodný inventář.

⁸ Zatímco pražské orgány se začaly pravidly intimátu čj. 5262/21m.r. bez odkladu řídit (či jen upravily již dříve užívané služební postupy), zastupitelské úřady je ne vždy vzaly hned na vědomí. Kupříkladu Zdeněk Tobek z dortmundského vicekonzulátu poslal do Prahy 27. srpna 1921 žádost o svolení ke koupi domu za 90 tisíc marek. Tvrdil, že v pokladně jeho úřadu je dostatek financí, a nebude tedy třeba úvěr, a žádal o jednoznačné telegrafické sdělení („buď ano, nebo ne“) do 30. srpna. Jenže téhož dne zpráva do Prahy teprve došla. Zamini přes naditou dortmundskou pokladnu zůstalo neoblomné a odpovědělo, že nelze schválit bez úředního vyjádření dalších resortů; navíc připomnělo, že zatím není rozhodnuto o dalším působení vicekonzulátu v Dortmundu (byl zrušen už za půl roku, 28. února 1923, agendu převzal Kolín nad Rýnem). Otázka je, zda Tobek o novém nařízení ještě nevěděl, nebo spoléhal na rychlé rozhodnutí bez schvalování vzhledem k časové tísní či na to, že zapůsobí finanční zajištění koupě z místních zdrojů; AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 14. Snahy přednostů československých zastupitelských úřadů o vyhnutí se komplikovanému schvalování koupě nemovitostí poukazem na časovou tíseň nebyly ničím výjimečným, viz dále v textu.

s jinými československými zastupitelskými úřady, pro niž bylo typické nezřídka zjednodušené uvádění nejkřiklavějších příkladů odjinud, doprovázely například osobní dopisy diplomatů ministrům. Někdy však byly pouze zopakovány argumenty sestávající z vylíčení nevyhovujícího dosavadního umístění, blížícího se konce nájemního vztahu nebo připomenutí výhodné nabídky. Nijak neobvyklé nebylo, že diplomaté naléhali na ministerstvo zahraničních věcí, aby jim bylo uděleno zmocnění k jednání o koupi vyhlédnuté budovy a jejímu uzavření, samozřejmě s výhradou dodatečného schválení. Někdy dokonce bylo přáním šéfa zastoupení ČSR, aby z Prahy obdržel svolení ke koupi, aniž podal konkrétní návrhy. Dotyční vyslanci či konzulové takové obcházení služebních předpisů ospravedlňovali časovou tísní a neúspěchem předchozího vyjednávání, za který podle nich mohlo zdlouhavé schvalování zainteresovaných československých úřadů. Tento požadavek se často objevoval také při pátrání po vhodném nájmu. Vystavování takových bílých šeků zamíni v naprosté většině pochopitelně zamítalo.

Resorty vyjadřující se k předkládaným nabídkám ne vždy zaujímalý jednoznačné postoje. Po čase už ministerstvu zahraničí bezpochyby nepřišlo nezvyklé, když reakcí na přednesenou žádost o svolení ke koupi byla vyhýbavá formulace. Nejvyšší účetní kontrolní úřad a ministerstvo veřejných prací někdy návrh přijaly s dovětkem, podle nějž rozhodne až to, zda ministerstvo financí odsouhlasí přesun v rozpočtu, jindy byly ministerstvo financí a Nejvyšší účetní kontrolní úřad pro, ale s definitivním rozhodnutím hodlaly počkat až na technickou zprávu experta ministerstva veřejných prací... I když padl ze strany jednoho z resortů zdánlivě jednoznačný souhlas, byl někdy alibisticky (pokud tedy nešlo o přehnaně zdvořilé ohledy na názor ostatních ministerstev) doplněn větou ve stylu „pokud nebude mít námitek ministerstvo financí ani Nejvyšší účetní kontrolní úřad“ (eventuálně jiné dva ze zajate-

sované trojice). Taková podmíněná souhlasná vyjádření však přece jen spíše dokládají pečlivost uvedených institucí a snahu vyhovět předpisům než potřebu vyhnout se jednoznačnému vyjádření.

Neměnné stanovisko především ministerstva financí (obvyklé spojení „zásadně proti“) a Nejvyššího účetního kontrolního úřadu se odrazilo také v náhledu zamíni na nabízené nemovitosti. Ačkoli možnosti zakoupení většinou podporovalo, zejména vzhledem k zamýšlenému definitivnímu umístění v sídlech významnějších diplomatických misí, kvůli předpokládanému negativnímu postoji resortu financí a kontrolního úřadu některé zasílané návrhy ani nepostupovalo ministerské radě. Pravděpodobnost zamítavého rozhodnutí tlumočilo ministerstvo zahraničních věcí také svým podřízeným úřadům v cizině. Zpráv, v nichž tituláři informovali o možnostech zakoupit vhodnou nemovitost pro úřad či byt nebo obojí, ubývalo. Hlavní příčiny tohoto jevu byly dvě: jednak to, že v cizině předpokládali neúspěch návrhu po jeho průchodu schvalovací mašinerií, jednak dovršení (až na výjimky) formování základní sítě československých zastupitelských úřadů. K poznání prvního diplomaté došli díky vlastní zkušenosti s předchozími neúspěšnými nabídkami, po obdržení zpráv z mateřského ministerstva o vytrvalém negativním postoji ze strany některých resortů nebo díky informacím od svých kolegů, kteří už zažili neuskutečnění koupě ve svém působišti. Druhý důvod snížení počtu návrhů souvisel s tím, že v nejdůležitějších sídlech československých diplomatických misí už potřebné budovy byly zakoupeny a v ostatních se s koupí (alespoň v prvním desetiletí republiky) nepočítalo. Přesto se nadále objevovaly nové, případně staronové návrhy, i když už jich bylo méně. Jako argumenty pro ně vyslanci či konzulové uváděli nemožnost nalezení vhodného nájmu v místě úřadu nebo možnost velmi výhodné koupě. Eventuálně se snažili zapůsobit oběma případy. V takových situacích zůstávalo pevné hlavně minister-

stvo financí, jehož stanovisko se od počátku dvacátých let neměnilo, o čemž svědčí mimo jiné vyjádření resortu k záměru koupit budovu v Budapešti, poslané na ministerstvo zahraničí 23. června 1921: „Bylo již několikrátě poukázáno na to, že z cizích zastupitelských úřadů v Praze snad ani jediný nepostaral se o umístění ve vlastní budově, kdežto my, malá a hospodářsky slabá republika, zakupujeme v cizině paláce s obrovským nákladem.“⁹ Například po přesunu československých diplomatů z Istanbulu do Ankary, kde začalo působit vyslanectví, byla patrná snaha o koupi nebo stavbu (což se později přece jen uskutečnilo) odpovídající budovy. Ministerstvo financí však svým přípisem dalo jasně najevo, že z úsporných a rozpočtových důvodů je zásadně proti každému dalšímu návrhu na zakoupení nemovitostí v cizině.¹⁰ Několik měsíců předtím totiž ustoupilo při koupi vily pro vyslanectví v Bernu, ačkoli také tam se ohánělo ustáleným slovním spojením „zásadně proti“. Nejvyšší účetní kontrolní úřad býval většinou také proti, ale z jeho strany nebyl nesouhlas tak striktní. Když se jednalo o koupi hned dvou nemovitostí (pro služební byt a kanceláře; nakonec získány) pro generální konzulát v Hamburku, oznámil 19. října 1927 do Toskánského paláce své stanovisko: „Nejvyšší účetní kontrolní úřad je toho názoru, že budovy pro zastupitelské úřady v cizině měly by se kupovati jen ve výjimečných případech, kde je možnost nájmu vhodného objektu úplně vyloučena nebo kde vhodnou budovu lze příležitostně získati za zvláště

⁹ AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 11. Zajímavý je rozpor obou ministerstev v pojmání hospodářské síly ČSR a z toho vyplývající potřeby reprezentace země v zahraničí: zamínilo přijalo za svou devízu o ČSR coby moderním státu s hospodářstvím orientovaným na vývoz a podřídilo tomu částečně (zahraničněpolitické cíle samozřejmě nezmizely) orientaci zahraniční služby, kdežto ministerstvo financí střízlivě hodnotí okamžitý stav ekonomiky, výrazně ovlivněný skutečností tehdy panující krize. Přitom jako by v argumentaci resortu financí zároveň chybělo vnímání souvislostí – vzhledem k tomu, že Praha tehdy byla hlavním městem nového státu, byla opatrnost při zařizování v metropoli ČSR celkem pochopitelná, v případě některých zemí ještě ani nebyly navázány plnohodnotné diplomatické styky.

¹⁰ čj. 96048/I/2c ze 7. září 1926; AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 2

výhodných podmínek.“¹¹ Zamíni se proto snažilo seznámit své podřízené úřady s pravděpodobným odmítnutím žádosti předem a zbavit je tím zbytečných nadějí na definitivní umístění úřadu.¹²

Lze shrnout, že (alespoň zprvu) negativní postoj zvláště ministerstva financí a Nejvyššího účetního kontrolního úřadu ke koupím ne vždy zabránil jejich uskutečnění. Všechny zainteresované pražské úřady se však snažily splnit podmínky stanovené služebním postupem z roku 1921. Podle výše zmíněného intimátu se posléze řídilo ministerstvo zahraničí po celou dobu existence první republiky.

¹¹ AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 18

¹² V roce 1925 v reakci na žádost pařížského generálního konzulátu o svolení ke koupi vlastní budovy upozorňuje, že ministerstvo veřejných prací „žádá vždy předložení konkrétního návrhu, aby mohlo posouditi vhodnost nabízeného objektu a mohlo jeho nákup doporučiti, Ministerstvo financí staví se důsledně proti investicím v budovách v cizině a odůvodňuje své stanovisko tím, že vydání za nájemné byt sebe vyšší, hrazeno jest z výdajů řádných, pro něž krytí opatřeno je finančním zákonem, kdežto nákladné investice vyžadují opatřování úvěru a zatěžování nekrytého úvěru investičního“; AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 33

Snahy o převzetí bývalých zastupitelských úřadů monarchie

Při získávání budov pro československé zastupitelské úřady bylo třeba vynaložit nemalé množství finančních prostředků. Nejnákladnější byly pochopitelně koupe nemovitostí, rovněž při podepisování nájemních smluv se však někdy vyskytovaly vedlejší výdaje v podobě odstupného či jiné kompenzace požadované dosavadními obyvateli. Další náklady představovaly například cesty ministerských expertů, kteří se podíleli na hodnocení nabízených budov, hrazení služeb realitních kanceláří, případně provizí jiných zprostředkovatelů. V neposlední řadě shánění odpovídajících prostor zatěžovalo personál daného zastupitelského úřadu, především nutností vynaložit dostatek času, což mohlo být ke škodě úřední činnosti. Především však situace, kdy pro zastupitelský úřad nebylo nalezeno důstojné, či po nějakou dobu dokonce žádné umístění, poškozovala kredit mladé republiky. Existovaly ovšem rozdíly dané kulturními i historickými odlišnostmi; respekt k diplomatům a státu, který zastupovali, v jedné části Evropy mohly vyvolávat účelnost a skromnost, jinde se naopak vyžadovala okázalost a honosnost.

Vzhledem k těmto okolnostem se jako výhodná varianta řešení problému volby vhodných nemovitostí jeví ty, jež ke své reprezentaci využívala habsburská monarchie. Československu se sice nedostávalo lidí, kteří by měli zkušenosti s vysokými diplomatickými funkcemi, nižší posty v rakouské zahraniční službě však budoucí českoslovenští občané zastávali ve vyšším počtu. Tito lidé, kteří před válkou či za ní poznali prostředí diplomatických zastoupení podunajské monarchie, mohli na základě svých zkušeností posoudit vhodnost jednotlivých „rakouských“ budov pro československé zastupitelské úřady. Ještě přínos-

nější (většinou) pro Československou republiku bylo, pokud pokračovali v diplomatické kariéře v jejích službách.¹

Palácům využívaným rakouskou diplomacií mohla těžko být vyčítána nedostatečná reprezentativnost, což se týkalo také vnitřního zařízení. V případě jejich získání by tak odpadla další nezanedbatelná položka na straně nutných výdajů. Navíc byla po rozpadu monarchie ve hře možnost bezplatného získání některých těchto budov.

Zpočátku nebylo jasné, nakolik jsou opodstatněné nároky nástupnických států na majetek monarchie, tedy také na budovy bývalých zastupitelských úřadů, jež vlastnila. Právní podklady k řešení takových situací byly k dispozici až po vypracování mírových smluv s Rakouskem a Maďarskem a jejich ratifikaci.² Do té doby se nově vzniklé státy leckde snažily podpořit své nároky prostým obsazením dotyčných komplexů, nebo alespoň jejich částí. Panovalo též přesvědčení o tom, že fyzická přítomnost v nich zvyšuje šanci na jejich získání při likvidaci majetku zaniklé monarchie.³ Přímo ve Vídni nabyli zástupci ČSR⁴ kvůli intrikám přesvědčení, že tamní Mezinárodní likvidační komise nedá z legačních a konzulárních budov monarchie Praze skoro nic. Důsledkem tohoto názoru byl návrh zabrat objekty bývalých rakousko-uherských vyslanectví v dohodových zemích, konkrétně ve Washingtonu a v Londýně. V komunikaci s Benešovým „pařížským“ ministerstvem zahraničních věcí zazněla další doporučení: být aktivní ve městech, v nichž

¹ viz kap. Personální obsazení

² Saintgermainská mírová smlouva byla podepsána 10. září 1919, ta trianonská pak 4. června 1920.

³ Nešlo však pouze o rakousko-uherské zastupitelské úřady v zahraničí. Úřad plnomocníka, respektive delegáta ČSR v Budapešti obýval tamní místnosti bývalé c. a k. rakouské parlamentní delegace v ulici Akademie, a to dokonce nejprve déle než rok bez podepsané nájemní smlouvy. To bylo napraveno až 1. srpna 1920. Jednání o koupi však úspěch nepřinesla.

⁴ Plnomocníkem ČSR ve Vídni byl od převratu Vlastimil Tusar (od července roku 1919 byl ministerským předsedou), jeho nástupcem se oficiálně od ledna roku 1920 stal chargé d'affaires Robert Flieger.

ČSR chce převzít nemovitosti sloužící diplomatickým účelům, jinak vídeňské ministerstvo zahraničních věcí svými obstrukcemi znemožní převzetí těchto budov do správy Československé republiky. Toto nebezpečí hrozilo především ve státech spřátelených se zaniklou monarchií.⁵

V seznamu jí vlastněných budov vytištěném ve Vídni v červnu roku 1919 je jako jediná „Missiongebäude“ převzatá Československem („von der tsch. Vertretung in Benützung genommen“) označena ta v Drážďanech; dále jsou zmíněny „Konsulargebäude“ v Tientsinu a Üsküpu (dnešní Skopje) a „andere Gebäude“ v Istanbulu, Soluni a Vídni. Podle tohoto seznamu měla ČSR zájem o domy v jedenácti městech: Bukurešti, Bělehradě, Istanbulu, Jeniköji (dnešní Novo Selo), Drážďanech, Haagu, Londýně, Sofii, Tokiu, Washingtonu a ve Skopji. Naopak nezájem z československé strany převládal v případě Tientsinu, Paříže, Berlína, Pekingu, Petrohradu a Říma. Ve výše zmíněných městech nakonec Československo v meziválečném období koupilo celkem dvanáct budov pro zastupitelské účely. Nešlo však o vyslanectví ani konzuláty zaniklé monarchie, vybrány byly jiné objekty.

Tuzemská veřejnost byla pochopitelně převážně toho názoru, že z majetku monarchie by bylo škoda nezískat co nejvíce. Zvláště když se všeobecně vědělo o hospodářské síle českých zemí, z čehož plynul výrazný podíl českých zdrojů na financování habsburského mocenského aparátu. Bylo tedy považováno za spravedlivé požadovat též výrazný podíl na movitém i nemovitém majetku rakouských ministerstev, což zahrnovalo diplomatická zastoupení monarchie.⁶

⁵ AMZV, I/1-I/2, Diplomatický sbor 1918–1939, k. 1

⁶ Naprostá většina obyvatel Československa pochopitelně (ostatně podobně jako dnes) neměla ponětí o konkrétním umístění jednotlivých diplomatických misí, zato v případě sídel ministerstev ve Vídni byla situace jiná. Například bývalé ministerstvo vnitra (po válce rakouský Staatsamt für Inneres) ležící mezi Wipplingerstrasse

Těmto spekulacím učinil konec článek 208 Saintgermainské mírové smlouvy, jenž stanovil, že státy vzniklé rozpadem monarchie nabývají veškerý její majetek nalézající se na jejich území, což platilo také pro „nové“ Rakousko: vídeňské úřední budovy připadly jemu. Nově vzniklé státy tak nemohly požadovat z majetku soudobé ani bývalé rakouské vlády nic, co nebylo na jejich území. Budovy bývalých zastupitelských úřadů připadly Vídni a Budapešti. Bylo tedy jasné, že k umístění československých zastupitelských úřadů v budovách patřících dříve rakousko-uherské monarchii povedou pouze standardní postupy: koupě nebo nájem nemovitosti.

Zástupci Československé republiky využívali stavby obývané nedlouho předtím rakouskými vyslanectvími či konzuláty v těchto evropských městech: Budapešti,⁷ Sofii, Hamburku, Berlíně, Bukurešti, Drážďanech⁸ a Dortmundu.⁹ Ne vždy se pokusili usídlit na delší dobu, někdy šlo pouze o dočasné ubytování úřadu nebo jeho tituláře. Vzhledem k rozsáhlosti komplexů sloužících jako vyslanectví monarchie a zájmu o ně ze strany několika států v mnoha z nich přebývali zástupci více než

a Judenplatzem, jež vzbudilo zájem zástupců republiky při hledání domů vhodných pro československé úřady působící ve Vídni, vyvolávalo vzpomínky na tamtéž v 1. polovině 18. století působící Českou dvorskou kancelář. Následná jednání o koupi však k úspěchu nevedla, proti prodeji cenné stavby od Fischera z Erlachu z let 1711–1714 do československých rukou se mimo jiné postavili vlivní lidé z vídeňského univerzitního prostředí.

⁷ viz pozn. 3 v této kapitole

⁸ někdejší rakousko-uherské vyslanectví v Saském království ve Wienerstrasse 13, koupené monarchií v r. 1917, začalo být využíváno bez nájemní smlouvy. Proběhlo mnoho jednání o prodeji československému státu, ale ten nakonec ztratil zájem. Generální konzulát se však vystěhoval až v roce 1928; AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 14

⁹ Zástupce ČSR Vilém Rejchrt nejprve úřadoval ve stejné budově jako německorakouský konzulát, teprve po československých urgencích na magistrátu a bytovém úřadě se v březnu roku 1920 jeho nástupce Jaroslav Křídlo mohl přestěhovat do nových prostor na adrese Hiltropwall 9 i s částí od Rakušanů v květnu roku 1919 půjčeného inventáře (psací stroje a nábytek); AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 14. Kromě Drážďan a Dortmundu jsou všechna zmíněná sídla zpracována v samostatných charakteristikách.

jedné vlády. V některých případech docházelo ke konfliktům, jindy vše probíhalo na základě dohody, ať už vzniklé na místě nebo iniciované nadřízenými ministerstvy.

Dlouhodobě se však československé zastupitelské úřady v bývalých vyslaneckých a konzulárních budovách habsburské monarchie neudržely. Tato skutečnost, ovlivněná mezinárodními jednáními i konkrétní situací v jednotlivých sídlech diplomatických misí, jistě vyvolávala rozdílné hodnocení. Z pohledu těch, kdo doufali v převod některých z těchto nemovitostí na nově vzniklou republiku, to znamenalo mimo jiné konec možnosti snížit tímto způsobem náklady na vytváření sítě zastupitelských úřadů ČSR. Jiní naopak bezpochyby uvítali přetržení svazků se zaniklou monarchií i v této rovině.

Koupě nemovitostí pro zastupitelské úřady

Při pohledu na hospodářskou vyspělost českých zemí byla lidem, kteří se seriózně zabývali budoucností mladé republiky a úlohou, již by měla hrát za hranicemi, zřejmá důležitost reprezentace Československa v zahraničí. Jednak byla životně důležitá pro samo udržení republiky, jež ani na začátku roku 1920 ještě neznala definitivní podobu svých hranic, jednak měla v dalších letech po konsolidaci domácích poměrů umožnit rozvíjení obchodních styků s cizinou, spojené od počátku s potřebou podpory vývozu.

Jak zahraničněpolitické, tak zahraničněobchodní aspekty tedy vedly k nutnosti urychleně vybudovat odpovídající zastoupení v relevantních zemích. Osobnosti podílející se na vytváření československé zahraniční služby si byly vědomy toho, že se nelze do budoucna spokojit s příznivým dojmem vyvolaným u politiků významných zemí i nemalé části světové veřejnosti působením československých legií za války a těsně po ní. Totéž se týkalo politických představitelů na pařížské mírové konferenci. Z tohoto důvodu bylo třeba dobré jméno „Čechoslováků“ udržovat a dále rozšiřovat.

Československým záměrem bylo prezentovat se čitelně jako demokratický stát s rozvinutým hospodářstvím a kulturou, obývaný vzdělanými lidmi, kterému v oblasti zahraniční politiky záleží na prosazování spravedlnosti a přátelských stycích. To vše se mělo odrazit i na úrovni prostor zastupitelských úřadů, v nichž bylo Československo, jeho politika, kulturní vyspělost i výrobky propagovány. V případě vyslancectví¹ byl kladen důraz na reprezentativní vzhled budovy a tomu od-

¹ Meziválečná Československá republika nebyla nikde na světě zastupována diplomatem nejvyšší úrovně, tedy velvyslancem. Prvními takovými tituláři se stali až v roce 1942 Max Lobkowicz v Londýně a Zdeněk Fierlinger v Moskvě. Výjimky spočívaly v používání titulu velvyslanec pouze u příležitosti jednorázových událos-

povídající zařízení interiéru, konzuláty naopak měly zaujmout především moderností a účelností. Nešlo však o striktní požadavek, na některých zastupitelských úřadech tomu bylo naopak, zároveň hodně záleželo na místních podmínkách, především kulturně-politických. Navíc také vývoj československých vyslanectví postupně směřoval k prezentaci ČSR coby moderního státu, jak je patrné z podoby vyslanectví, jež republika dala postavit.²

Díky zlepšení vnitropolitické a hospodářské situace i mezinárodního postavení republiky po uzavření Saintgermainské a Trianonské mírové smlouvy bylo při rozšiřování sítě skutečných zastupitelských úřadů možno pomýšlet i na jejich dlouhodobější umístění. Po vyřešení sporů s Poláky a Maďary provázených ozbrojenými konflikty a díky výsledkům mírové konference se před ČSR rýsovala bezproblémovější budoucnost, stíny 30. let byly zatím daleko. Proto mělo z pohledu mnoha státních úředníků opodstatnění snažit se při získávání budov pro zastupitelské úřady o definitivní řešení. Počáteční vysoké náklady se měly v průběhu různě dlouhé doby amortizovat, málokdo si připouštěl, že by republika mohla o postupně nabývaný majetek v cizině po dvaceti letech svého trvání přijít. Ve významných evropských metropolích proto od roku 1920 přibývalo několik vyslaneckých a konzulárních budov vlastněných československým státem. Nejvíce, a to sedm (v pěti městech), jich bylo zakoupeno hned roku 1920. Další zvolna následovaly ve 20. i 30. letech.

tí, například při korunovaci krále Jiřího VI. nebo při nástupu nového papeže Pia XII.; L. K. Feierabend, *Politické vzpomínky I.* Brno 1994, s. 125

² Prezident Masaryk během své dovolené, kterou trávil na italském ostrově Capri, v polovině července roku 1921 soukromě pobyl týden v Římě, přičemž navštívil 17. července krátce též Kroftovo vyslanectví ve Via Virginio Orsini 15. Když vyslanec prezidenta upozornil na skromnost a prostotu místností, Masaryk odpověděl, že „by naše vyslanectva měla se demokratisovat, zbavovat se zastaralé okázalosti a obřadnosti, pokud to je možno“; Deník Kamila Krofty (zápis z 22. 7. 1921 – s. 3)

Důvodů pro zakoupení vlastních budov bylo několik: lze je shrnout jako reprezentační, finanční a bezpečnostní. Ne všechny přitom byly zmiňovány při argumentaci na meziministerské a parlamentní úrovni.

reprezentační:

Jak už je uvedeno výše, Československá republika považovala za důležité, aby ji důstojně reprezentovaly už samy budovy zastupitelských úřadů a jejich interiér. Nehodlala riskovat pracně nabývaný kredit nedostatečnou úrovní svého zastoupení. To by totiž mohlo zapříčinit nežádoucí komentáře ze strany členů diplomatického sboru, místních politických špiček či vyvolat jednostranně zaměřený zájem tisku včetně domácího. Zahraniční novináři by připomínáním takových nedostatků negativně ovlivňovali veřejné mínění, což hrozilo zhoršením postoje k Československu a jeho občanům a pozice československých exportérů. Samozřejmě je, že ona reprezentativnost byla chápána jak z pohledu Československa, tak země, v níž bylo zastupováno. Také proto byly (a dodnes jsou) nejhonosnější budovy pořízeny v Paříži a ve Vídni, tedy v metropolích evropských států, v nichž měla reprezentativní architektura dlouhou tradici. V obou případech šlo o palácové objekty, které odrážely všeobecné chápání diplomatické mise jako důstojné výspy prezentovaného státu v zahraničí. Zároveň jejich volba charakterizovala sepětí s hostitelskou zemí a symbolizovala uznání tomu, co bylo na jejím území vytvořeno.

Vkusu jednotlivých zemí a obývaným budovám bylo záhodno přizpůsobit rovněž jejich vybavení. Šlo přitom o jednu z oblastí, jež umožňovaly představit schopnosti československých výrobců. Na vyslanectvích i konzulátech byl používán inventář státní, dále převzatý se

získanými místnostmi a vlastní nábytek titulářů.³ Právě jejich soukromý nábytek býval po ukončení činnosti na daném zastupitelském úřadě většinou odvezen na nové působiště nebo do ČSR.⁴ Někdy však byl též postoupen státu a ponechán na místě nebo tamtéž prodán.⁵

Využívání státního a převzatého inventáře v najatých budovách mělo dva zásadní nedostatky vzhledem k dočasnosti nájmu. Zaprvé bylo pravděpodobné, že se státní nábytek nebude do nových prostor hodit tak jako do stávajících.⁶ Kromě toho se nedalo vyloučit, že bude při stě-

³ Zejména v počátcích republiky bylo pro státní pokladnu výhodné, když se nemusela koupit inventáře podílet na zařizování zastupitelských úřadů. Výhoda vyslanců a konzulů používajících vlastní nábytek byla subjektivního i objektivního rázu: spočívala jednak v tom, že na něj byli zvyklí a vyhovoval jim, jednak za to od státu dostávali finanční náhradu.

⁴ Ve „svém“ bydleli mnozí vyslanci i konzulové. Jejich nástupci či oni sami v případě čekání na vlastní nábytek tak někdy museli strávit několik dní v hotelu nebo v provizorně najatých pokojích. To se stalo například Janu Masarykovi a jeho rodině v polovině roku 1925, kdy vystřídal Vojtěcha Mastného na postu vyslance ČSR v Londýně. Masarykovi, jeho manželce a vyženěným dětem Mastný v londýnském služebním bytě po odjezdu na vyslanectví v Římě zanechal pouze dvě postele. V takových případech bylo na ministerstvu, aby dokázalo zorganizovat včasnou přepravu soukromého nábytku, případně stihlo zařídit náhradní. Stěhování nábytku a svršků na jiná působiště, eventuálně do či z Československé republiky většinou zajišťovaly tuzemské společnosti Řivnác & Šula a Čechoslavia. Cizí spediční firmy si ministerstvo objednávalo především při dopravních službách, jimiž se domácí konkurence tolik nezabývala, jako byla přeprava zásilek po moři (to se týkalo i vnitrozemských evropských zastupitelských úřadů, například do Tirany se nábytek přepravoval přes Terst po Jaderském moři). Při stěhování osobního majetku též docházelo k neoprávněnému převzetí částí inventáře daného úřadu, jež bylo později interně prošetřováno. Ministerstvo i po letech zjišťovalo, zda šlo o úmysl či nedbalost při nakládání osobních věcí.

⁵ Na jeden takový případ vzpomíná Hugo Vavrečka: při přemístění z hamburského generálního konzulátu na vyslanectví v Budapešti se rozhodl vzhledem ke komplikované dopravě nestěhovat vlastní nábytek z labského přístavu do maďarské metropole. Pověřil ředitele konzulární kanceláře jeho prodejem na místě, utržená mnohamilionová částka v markách se však kvůli rychlému pádu německé měny po převodu na československou smrškla na přibližně sto padesát korun; H. Vavris, *Život je spíš román*. Třebíč a Ostrava 1997, s. 16

⁶ Šlo o častý argument titulářů zastupitelských úřadů ČSR při (nejednou dost naléhavých) žádostech o koupi najatých budov. Například tak v září roku 1922 učinil nedlouho v Hamburku působící generální konzul Jan Šeba, jenž navrhl získání vily Jungfrauenthal 33, v níž byl umístěn služební byt. Ten byl zařízen státním nábytkem, jenž se podle Šeby hodí přímo do tohoto bytu, po vypršení nájemní smlouvy by byla škoda kupovat jinam nový; AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 18

hování poškozen. Zadruhé se po vrácení inventáře, jež majitel státu pronajal spolu s místnostmi, zastupitelský úřad najednou ocitl v nedostatku zařízení, k řádnému fungování nezbytného. Navíc bylo často nutno kompenzovat pronajímateli opotřebení, eventuálně ztráty zařízení. Někdy tedy bylo výhodné přejít do nových prostor bez nevhodného nábytku navrhovaného pro předchozí působiště, jindy naopak činnost legací či konzulátů kvůli dočasnému nedostatku odpovídajícího zařízení po přestěhování utrpěla újmu. Obě nechtěné situace se řešily několika způsoby: přesunem inventáře mezi československými zastupitelstvími, nákupem nebo prodejem na místě,⁷ zasláním náhle nepotřebného zařízení do Prahy,⁸ nebo naopak přijetím zásilky tamních zásob. Nejzdlouhavější varianta – výroba zařízení na zakázku v Československu a následná přeprava na dotyčné místo – se týkala především zakoupených nemovitostí a vlastních staveb, u najatých byla praktikována pouze okrajově.

Diplomatické a konzulární úřady k vlastní činnosti patřičně vybavené prostory nepochybně potřebovaly. Konzuláty měly s přesunutím kanceláří a jejich inventáře, eventuálně s koupí nového menší problé-

⁷ Výjimečnou variantu představoval pronájem inventáře: po ukončení činnosti charkovské odbočky zastupitelství ČSR v Moskvě na počátku roku 1927 schválilo ministerstvo zahraničí právě na návrh moskevského úřadu v září 1928 předání práv k užívání domu čp. 46 v Puškinské ulici v Charkově tamnímu italskému vicekonzulátu. Inventář byl Italům nejprve pronajímán, patrně v souvislosti s tím, že původně mělo jít pouze o dočasné zastavení úřední činnosti odbočky. V roce 1932 jim pak byl nábytek a inventář za 750 amerických dolarů prodán; AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 19

⁸ Zaslaný inventář byl rovněž využíván přímo v Praze, což bylo spojeno především se zařizováním nového sídla ministerstva, Černínského paláce, vzhledem k dokončení jeho rekonstrukce v roce 1934. Některá zastupitelství byla dokonce pověřena sháněním vhodného inventáře ve svém obvodu. Například ve Smyrně bylo zakoupeno mnoho perských koberců. Dovoz zařízení do Prahy však také vyvolával protesty ze strany tuzemských podnikatelů (podrobněji v charakteristice moskevského zastupitelského úřadu).

my, neboť nebyvaly zařizovány nijak honosně.⁹ Totéž platilo v případě jejich přednostů; ti neměli takové společenské povinnosti jako kolegové na vyslanectvích. Tomu odpovídal i rozdíl v počtu místností služebního bytu, na něž měli nárok. Českoslovenští vyslanci se totiž při svém diplomatickém působení bez důstojných reprezentačních místností obejít nemohli.¹⁰ K navázání a udržování potřebných styků s cizími diplomaty a představiteli místní státní moci sloužily obvyklé diplomatické prostředky: vzájemné návštěvy, různé „déjeuner“ a „dinner“, koncerty či velké recepce, jichž se účastnili též nejvýše postavení politici dané země a někdy i ČSR, pokud se zrovna u příležitosti své služební cesty nebo oslav vzniku republiky zdržovali v zahraničí. Takové aktivity nemohly probíhat v provizorně vyhlížejících místnostech a také nebylo únosné, aby na delší dobu ustaly.¹¹ Toto nebezpečí nastávalo právě při

⁹ Někdy byl pouze problém nalézt prostory odpovídající velikosti, a to kvůli počtu kancelářských sil. Zvýšené nároky na místo zapříčinily též vzorkovny československého zboží zakládané na některých konzulátech, přičemž se hledělo především na obchodní význam sídla daného úřadu.

¹⁰ Československý stát si jako nový člen mezinárodního společenství nemohl dovolit zůstat stranou obvyklého kolotoče vzájemných styků členů diplomatického sboru mezi sebou a s místními politiky. Například v dubnu roku 1920 zareagoval vyslanec Krofta na poznámku bavorského vyslance u Vatikánu Rittera, jenž o tehdejších sociálních a politických poměrech prohlásil, že nejsou vhodné k pořádání společenských diplomatických setkání, takto: „jako mladý stát musíme se teprve uvádět do diplomatického světa“, a proto se jejich pořádání nelze vyhýbat; Deník Kamila Krofta (zápis z 23. 4. 1920 – s. 50). Na druhou stranu si byl Krofta vědom, že vzhledem k poměru ČSR a Vatikánu „není žádoucí, aby zde naše vyslanectví vystupovalo se zvláštní okázalostí“; AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 37

¹¹ Potíže s nedostatečnou reprezentací při společenských setkáních se nevyhnuly jednomu z nejdůležitějších československých vyslanectví, a to v Rakousku. Vyslanec Krofta bydlel ve služebním bytě o sedmnácti místnostech, jenž vykazoval několik vad, které téměř znemožňovaly jeho využívání ke společenským stykům: zaprvé se nalézal v Cumberlandském paláci, sídle československého generálního konzulátu ležícího asi šest kilometrů od centra Vídně, což ostatně bývalo předmětem stížností občanů, kteří byli nuceni použít jeho služeb. Zadruhé nešlo o nijak zvlášť reprezentující prostory. Hugo Vavrečka, Kroftův nástupce ve funkci vyslance ve Vídni, je označil za „labyrint kumbáleků a nepravdělných místností a klikatých chodeb“, lepší než „poprýskaná talmiparáda cumberlandského bytu“ (jistě není na škodu připomenout v této souvislosti Vavrečkovu novinářskou a literární činnost) by bylo najmout pěti- až šestipokojový byt v činžovním domě v centru. Krofta hned v úvodu svého

zařizování nově získaných vyslaneckých budov. Proto bylo nejvhodnější mít jistotu definitivního umístění ve vlastních objektech, jímž se bylo možno vyhnout dalším náhlým přesunům personálu a inventáře.

finanční:

Finanční důvody nebyly tak jednoznačné, především se lišily podle místa i v průběhu let. V hodnocení výhodnosti zakoupení vlastních budov se ministerstvo zahraničních věcí velmi často rozcházelo s kolegy z finančního resortu. Příčinou rozporů ve zdánlivě objektivně zjištělé záležitosti bylo rozdílné pojetí problému. Zamini při snášení všech možných pro a proti bralo v úvahu politickou důležitost působení ve vlastním objektu, jež do jisté míry vypovídalo o stabilitě státu a jeho dlouhodobé perspektivě. Všívalo si též vedlejších výdajů, souvisejících například se stěhováním, sháněním jiných prostor při ukončení stávajícího nájemního vztahu či jejich zařizováním novým inventářem. Před-

pobytu ve Vídni požadoval doplnění inventáře, přičemž podotkl, že na to má právo vzhledem k tomu, že „jiná vyslanectví, i méně významná... jsou opatřena, namnoze téměř s přepychem... příkladem kvirinální vyslanectví v Římě“. Krofta měl sice s bývalým univerzitním kolegou Kybalem, toho času vyslancem v Itálii, osobní neshody, srovnání Vídně s Římem však bylo opodstatněné; jiné státní budovy zastupitelských úřadů tehdy pravděpodobně ani neznal. Z výše uvedených příčin se velké recepce či významná setkání musely odehrávat v úřední budově vyslanectví, v Lobkovickém paláci. Vzhledem k tamnímu nedostatku místa však bylo třeba při takových akcích mezi oběma paláci přesouvat například připravené občerstvení a část inventáře. V kupní smlouvě týkající se Cumberlandského paláce sice bylo umožněno využívat šestkrát ročně reprezentační místnosti vedlejší budovy palácového komplexu, jehož část Československo zakoupilo v listopadu roku 1920. Toto právo však nebylo uplatňováno, pořádání recepcí v zapůjčených prostorech by nepůsobilo seriózně, navíc to nic neměnilo na velké vzdálenosti místa od středu rakouské metropole. Politickou neudržitelnost situace dokládal též obsáhlý Vavrečkův referát z 22. ledna 1926, určený ministru Benešovi: Rakousko se mělo brzy stát „objektem veškeré politiky středoevropské a naše legace potřebuje zde k uplatnění našich tendencí také technické prostředky diplomatické. K těm patří též byt vyslancův.“ Vyřešila se prohozením vyslancova bytu v Cumberlandském paláci s jedním úřednickým bytem na vyslanectví a souvisejícími stavebními zásahy. Od počátku roku 1927 se tak v Cumberlandském paláci v rámci rok trvající adaptace upravoval nový byt pro generálního konzula a čtyři další úřednické byty, vyslanec už však od roku 1926 disponoval odpovídajícím služebním bytem v Lobkovickém paláci; AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 58

pokládalo využívání daných budov po dlouhou dobu, což se přes jejich protektorátní osud nakonec potvrdilo jako pravdivá premisa v rozhodování o výhodnosti koupě vlastních domů. Díky tomu mohli na zamíni operovat s tím, že po několikaletém období, v němž se umoří kupní cena v porovnání s pravděpodobnou výší nákladů na nájem, už bude pouze investováno do údržby a eventuálních úprav objektu, tedy do „svého“.

Naproti tomu ministerstvo financí mělo ve svých kalkulacích výrazně menší počet vstupních položek. V podstatě šlo pouze o obvyklou výši nájmu v uvažovaném městě a její vývoj a porovnání s cenou navrhovaných objektů. Nezapomínalo na nutnost dalších investic v podobě předpokládaných úprav, oprav a údržby, ať už byl podíl státních prostředků při takových zásazích u najmutých budov jakýkoli.¹² Je pochopitelné, že většinou odmítalo spekulovat o úspoře díky nižším vedlejším nákladům, pokud to nebylo zjevné, nebo dokonce o momentální výhodnosti vzhledem k poměru koruny k jiné měně. Ministerstvo financí se chovalo v souladu s podstatou jím vykonávané činnosti. Jeho zaměstnanci zajímali v souvislosti se zastupitelskými budovami okamžité či krátkodobější výdaje. Nemohli se příliš zabírat tím, jak dlouho budou moci českoslovenští zástupci uvažované nemovitosti obývat. Při obstarávání objektů pro zastupitelské úřady se od resortu financí stěží daly očekávat „státnické“ činy. Jeho úkolem bylo posoudit okamžité finanční možnosti republiky a nalézt pro výdaj místo ve státním rozpočtu, eventuálně zajistit potřebný úvěr.

¹² Lišil se podle místních zvyklostí, smluvních ujednání i vztahů s konkrétními pronajímateli. Někteří z nich se zastupitelský úřad coby spolehlivého plátce činže snažili udržet i za cenu dodatečných investic, jinde se naopak zastupitelství snažilo udržet na výhodném místě, přestože náklady byly nakonec výrazně vyšší než zamýšlené. Standardní však bylo uhrazení nájmu plynoucího ze smlouvy a poškozeného či opotřebovaného zařízení, případně až poloviční podíl na mimořádných úpravách sledujících jako cíl zdokonalení objektu, například zavedení plynu, telefonu...

Důležitost vyjádření ministerstva financí však nabyla vrchu až postupem času, na počátku 20. let byly podstatnější argumenty a zájmy ministerstva zahraničních věcí. Při počátečních „spěšných“ nákupech v některých případech zainteresovaná ministerstva původně ani nedostala podrobnosti o transakcích. Vzhledem k tomu zpětně požadovala jejich sdělení.¹³ Docházelo přitom k mnoha nedorozuměním, v nichž hrály roli pohybující se měnové kursy či komplikované podmínky uzavíraných kupních smluv. Ministerstvu zahraničí se v průběhu 20. let i v následující dekádě několikrát podařilo finanční resort přesvědčit o nezbytnosti nebo výhodnosti koupě dalších budov. Zamini systematicky sledovalo vývoj úrovně nájemného v sídlech zastupitelských úřadů. Údaje shromážděné v roce 1929 z vyslanectví a konzulátů mu daly další podklady k přesvědčování.¹⁴

Díky definitivnímu umístění též odpadaly stěhovací výlohy a náklady na pořízení nového inventáře, pokud tedy byl používán inventář státní a nešlo o majetek titulářů či dalších osob. Vlastnictví nemovitostí mělo různý finanční efekt při jednání o cenách stavebních úprav a podobných prací. Pokud bylo cílem firem především vylepšení či získání prestiže, spojené s možnými výhodami v budoucnu, nebyly pro ně finanční otázky tak podstatné jako při běžných zakázkách.¹⁵ Běžnější

¹³ Kupříkladu 14. září 1921 ministerstvo veřejných prací zamini požádalo o doklady o koupi domů v Berlíně: chtělo vidět kupní smlouvy a příslušná usnesení ministerské rady; AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 6

¹⁴ Například 29. březnem 1929 je datována Edvardem Benešem podepsaná zpráva ministerstva zahraničí určená předsednictvu ministerské rady, v níž je zmínka o tom, že úroveň činží má téměř všude vzestupnou tendenci. Vedle toho se tvrdí, že „koupě budov bývá daleko hospodárnější nežli nájem“; AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 1. Zamini se snažilo přesvědčit předsednictvo ministerské rady z jednoho prostého důvodu: potřebovalo jeho svolení k tomu, aby mohlo závazně jednat o koupi, a to jak s majiteli vyhlédnutých nemovitostí, tak s ministerstvy financí, veřejných prací a Nejvyšším účetním kontrolním úřadem (viz kap. Postup při výběru a schvalování nemovitostí).

¹⁵ Zřídka se objevily i nabídky na provedení určitých zásahů zdarma. Kupříkladu vyslanec v Londýně Jan Masaryk si stěžoval na chybějící výtah v budově Gros-

však bylo, že se stavební společnosti chovaly standardně, nebo se dokonce snažily zneužít zdánlivě neomezené státní zdroje „nafukováním“ rozpočtu prováděných prací. Republika někdy naopak nespěchala se zaplacením,¹⁶ ale žádnou ostudu si kvůli tomu nemohla dovolit, a tak převládala snaha spory urovnat.¹⁷

Patrně nejzanedbatelnějším finančním přínosem vlastních objektů bylo osvobození od některých poplatků, ale nebylo tomu tak všude. Většinou bylo podmíněno recipocitou. Variant placení různých daní a příspěvků bylo jak u státních budov, tak v nájmu mnoho. V případě nájmu se zastupitelský úřad leckde o vedlejší poplatky vůbec nemusel starat, šly na vrub pronajímatele. Jinde se na jejich hrazení (v různé míře) podílel. Při koupi na sebe prodávající většinou bral minimálně polovinu poplatků souvisejících s prodejem nemovitostí, což někdy vedlo ke snaze tyto částky snížit.¹⁸ Zastupitelský úřad pak mohl na základě exte-

venor Place 9, v níž byl jeho služební byt: do 4. patra to prý je 133 schodů, navíc má jeho žena křečové žíly. V červenci roku 1927 je navštívila příbuzná E. A. Russellová, jejíž manžel byl prezidentem firmy Otis a hodlal vyslanectví věnovat společný výtah pro legaci i rezidenci (čp. 8, respektive 9). V Praze bylo zřízení osobní zdviže na konci téhož měsíce schváleno, ale mateřské ministerstvo nepovažovalo za vhodné, aby se na úhradě nepodílel stát. Ten nakonec zaplatil přibližně 1237 liber, čímž ušetřil dva tisíce liber z rozpočtu stavby; AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 26

¹⁶ Například firma Frič a Novák (stavitelé se sídly v Praze a Košicích) nedostala za práci odvedenou při adaptaci budapešťského vyslanectví ani v roce 1926, tedy déle než rok; AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 11. Podobně na začátku 30. let po dokončení prací ve Varšavě vážly zbytečně dlouho kauce firmám Víšek a Rako, a to kvůli opožděné kolaudaci; SÚA, Ministerstvo veřejných prací, k. 139

¹⁷ Soudní spor však československý stát mohl potkat i před zahájením stavebních prací: v soutěži o zakázku stavby tří budov pro vyslanectví v Ankaře skončil vyslancem Kobrem propagovaný stavitel Heinrich Sedlatschek (původně zastupující rakouskou firmu Redlich a Berger, jež o stavbě uvažovala v roce 1930) v roce 1931 třetí za konkurenty Nekvasilem a Aggimanem. Za vypracování návrhů přímo v Ankaře, kde pobýval rok, požadoval asi sedm tisíc tureckých liber, československé úřady mu nabízely jako kompenzaci deset tisíc korun; AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 2

¹⁸ Pražské ústředí zastupitelské úřady opakovaně nabádalo k tomu, aby se pokoušely spoluúčasti na takových machinacích vyhnout. Podíl na finančním oklamání úřadů cizího státu pochopitelně nebyl v zájmu ČSR.

ritoriality či reciprocity očekávat různou míru zproštění povinnosti placení místních daní.¹⁹

bezpečnostní:

Mezi bezpečnostními důvody pro koupi hraje prim možnost svobodněji rozhodovat o okolí úřadu. Především nebylo nutné ohlížet se na ostatní obyvatele dotyčné budovy, jako tomu bylo v případě většiny nájmu. Měla-li veřejnost možnost dostat se do blízkosti kanceláří bez problémů i mimo úřední hodiny, znamenalo to pro zastupitelství zvýšené bezpečnostní riziko, s čímž souvisely vyšší výdaje. Přesto došlo i k tomu, že si československý stát sám pořídil spolu s budovou i nájemníky.²⁰ V té chvíli se ocitl v síti místních předpisů a ochranných opatření, jichž ostatně československé zastupitelské orgány po uplynutí nájemní smlouvy samy nejednou využily.²¹ Někdy (například při koupi v Hamburku v roce 1928) bylo součástí smlouvy rovněž ujednání o tom, že v něm majitel bude moci ještě určitou dobu (většinou několik měsíců) zůstat. Odměnou za to byla nižší kupní cena.

Do vlastních nemovitostí mohl stát bez problémů dosadit coby domovníka prověřené osoby,²² pro které byla (na rozdíl od kolegů hlídajících domy s mnoha různými obyvateli či firmami) prioritou starost

¹⁹ Kupříkladu za rezidenci haagského vyslanectví (Laan Copes van Cattenburch 1), koupenou v roce 1930, byla místním orgánům odváděna pouze částka 4 Hfl (guldeny) ročně, a to za rouru okapu garáže na městském pozemku; AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 17

²⁰ Taková komplikace nastala například v Hamburku či Berlíně, kde se týkala rozsáhlého domu čp. 27 v Rauchstrasse, původně postaveného jako objekt s pěti luxusními byty a garážemi. Ačkoli byl státem koupen v květnu roku 1920, některých nájemníků se nemohl zbavit několik let; AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 7

²¹ Týkalo se to především nájmu v německých městech ve 20. letech 20. století.

²² O zásadní důležitosti domovníka a nutnosti strategického umístění jeho bytu v objektech ambasad se zmiňuje architekt Jan Bočan – autor několika zastupitelských budov – ve svých skriptech *Zastupitelské úřady*.

o kanceláře a byty československých zastupitelství.²³ Vlastní nemovitost též umožňovala lepší ochranu proti moderním způsobům nelegálního sledování činnosti zastupitelských úřadů včetně monitorování telefonických a radiotelegrafních spojení. Jenže na druhou stranu poskytoval dlouhodobý pobyt na jednom místě více času k realizaci takových nekalých praktik.²⁴

Důležité rovněž bylo, že zastupitelské úřady sídlící v československých státních budovách se nemusely obávat následků sporů mezi majiteli domů a třetí stranou, jejichž důsledky se těchto nemovitostí mohly dotknout,²⁵ nebo dokonce přímo zlovůle pronajímatelů. Potíže se však

²³ Někde však bylo podmínkou smlouvy ponechání dosavadního domovníka v budově, případně i se zachováním jeho pracovní náplně. To se opět týkalo československého vyslanectví v Berlíně, konkrétně objektu Rauchstrasse 27. Po převzetí budovy Auswärtiges Amtem v roce 1939 v ní jako jediný mohl zůstat německý domovník Bratek, jenž byl pověřen funkcí strážce objektu. Tentýž člověk tam působil coby správce domu už od jeho postavení v roce 1912, Československu se ho po koupi v roce 1920 nepodařilo dostat z objektu; AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 6

²⁴ Srv. Z. Vacek, Distanční elektronická komunikace – jeden z nástrojů politiky Edvarda Beneše. In: Z. Veselý a kol. *Edvard Beneš – Československo – Evropa*. Praha 2005, zvláště s. 104: V Berlíně sídlil „výzkumný ústav“ působící v rámci ministerstva vzduchoplavby, který systematicky sledoval vnitroněmecké a mezinárodní telefonické hovory i radiotelegrafní depeše. Podle Vacka si zamíni nebezpečí plynoucí z této takzvané Pavoučí sítě pravděpodobně neuvědomovalo.

²⁵ Nejkomplikovanějším případem tohoto druhu byl spor, jehož součástí se stalo sídlo vyslanectví ČSR v Rakousku. Lobkovický palác, původně Dietrichsteinský, postavený v letech 1685–1687 podle návrhu císařského architekta Giovanniho Pietra Tencaly (mimochodem autora raně barokního zámku v Kroměříži, arcibiskupského paláce v Olomouci či pro diplomaty významné vídeňské Tereziánské akademie), sloužil zástupcům Československa už od konce roku 1918. Byly v něm též kanceláře Úřadu zástupce ČSR v rakouské sekci reparační komise (v současné době v paláci působí Divadelní muzeum). Komplex spravovalo „Ferdinanda Zdenka Lobkowicze centrální ředitelství“ sídlící v severočeské Bílině. Po přestěhování ze sídla generálního konzulátu v Cumberlandském paláci v něm vedle kanceláří vyslanectví byl též vyslancův služební byt, a to od roku 1926 (viz pozn. 11 v této kapitole). Původně mělo vyslanectví v paláci fungovat pouze do té doby, dokud bude najmut pro účely spisové rozluky, ale vzhledem k výhodné poloze a problémům při snaze zakoupit objekt podobné úrovně tam v nájmu vydrželo až do anšlusu Rakouska v roce 1938. Působení československého vyslanectví v Lobkovickém paláci však bylo ve 30. letech ohroženo: od počátku roku 1932 se totiž táhla pře Ferdinanda Zdenka Lobkowicze s firmou Heinrich Tiefenbrunn z Vídně. Předmětem sporu bylo, že má vídeňská společnost právo opce na dodání přibližně deseti vagonů cí-

nedaly vyloučit ani ve vlastním.²⁶ Patřilo mezi ně poškození budov jako následek zemětřesení.²⁷

Stav republikou zakoupených domů podléhal zevrubné kontrole, především při jejich získávání. Proto nebyly potíže tak časté, a pokud se přece jen vyskytly, záviselo zejména na státních úřednících, jak dlouho budou trvat. Nezanedbatelné rovněž bylo, že jako zadavatel a investor stavebních prací i úprav interiéru stát mohl lépe kontrolovat jejich kvalitu, eventuálně také vyžadovat lepší provedení zakázky.

nové a wolframové rudy (v hodnotě přibližně 4,5 tisíce britských liber) z dolu Cinvald. Tento požadavek byl soudy první a druhé instance zamítnut, soud třetí instance však (ve Vídni) rozhodl bez upřesnění podmínek o tom, že firmě Heinrich Tiefenbrunn musí být dodáno deset vagonů rudy. Ta toho ihned využila a tvrdila, že má deset vagonů s nákladem dostat, ale nemusí je ani platit. Soud povolil exekuci, jež se týkala Lobkovického paláce. Firma Heinrich Tiefenbrunn své pohledávky vůči Lobkowiczovi prodala společnosti Comptoir Franco Danubien, jež se odkupováním pohledávek zabývala. Lobkovický palác dostal soudem určeného správce v osobě Davida Krattera, poté se dalším „vnuceným správcem“ (dřívější právní termín pro nuceného správce) se stal Rudolf Skrein, od něhož v lednu roku 1935 vyslanectví obdrželo výpověď z paláce. Rovněž byla podána žaloba na uhrazení 105 tisíc Kč, což odpovídalo výši nájemného od zahájení sporu, tedy od roku 1932. Vyslanectví se najednou ocitlo v ohnisku dvou sporů: o výpověď z nájmu a o zaplacení nájemného. Československo v nich zastupoval advokát Rudolf Lengsfeld, vedlejším intervenientem byl Arthur Kantor, právní zástupce pronajímatele, tedy Lobkowicze. Nastala zvláštní a pro Československo velmi nepříjemná situace, jež spočívala v tom, že se republika stala účastníkem soudní pře, ačkoli s jeho podstatou neměla nic společného. To potvrzoval i její právní zástupce Lengsfeld: „Jest to také mimořádný případ, že ve sporu vnuceného správce, jenž svojí žalobou uplatňuje jen smluvní práva dlužníkovy, dlužník účastní [sic!] se sporu na straně odpůrce žaloby.“ Správce Lobkowiczova majetku Tomáš dopisem z Běliny 8. března 1935 ministerstvo zahraničních věcí ujišťoval, že nemusí hledat jinou nemovitost pro vyslanectví, neboť spor bude podle jeho slov vyřešen. Lobkowiczova správa se v květnu roku 1935 zavázala k tomu, že uhradí všechny minulé i příští soudní útraty spojené s touto kauzou, a zahraničnímu resortu (a tedy ani ČSR) tak nevznikne žádná škoda. Bělinská správa nakonec přistoupila na vyrovnání, díky čemuž mohly být obě pře ukončeny; AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 57

²⁶ Československo koupilo pro zastupitelské účely v Berlíně v roce 1920 dva objekty, jež sloužily vyslanectví a konzulátu, respektive generálnímu konzulátu, na nějž byl konzulát v roce 1928 povýšen. Rezidence Grossadmiral Prinz Heinrichstrasse 11 (do roku 1935 nesla název Regentenstrasse) měla být v rámci plánu nové výstavby Berlína stržena, o čemž československá s německou vládou jednaly od konce roku 1937. Podrobněji viz charakteristiku umístění zastupitelských úřadů ČSR v Berlíně.

²⁷ viz pozn. 12 v kap. Vyslanectví a konzulární úřady ve spleti nájemních vztahů

Proti některým nebezpečným jevům však nemohlo pomoci ani opatření vlastních objektů. Po celém světě se zastupitelské úřady stávaly (příčemž to bohužel platí i pro současnost) terčem různých kriminálních aktivit. Mezi nimi jsou hojně zastoupeny pokusy o vloupání.²⁸ Provoz vyslanectví a konzulátů ohrožovaly také mezinárodní a vnitropolitické ozbrojené konflikty. Kupříkladu polsko-sovětská válka znamenala v rámci úřednické evakuace (týkající se rovněž polského ministerstva zahraničí) přesun většiny diplomatických zástupců na dobu dvou týdnů (15.–28. srpna 1920) do Poznaň. Příčinou byla ve Varšavě panující nejistota plynoucí z blízkosti fronty.²⁹ Přítomnost Rudé armády v okolí československého zastupitelského úřadu však dokonce vedla též k definitivnímu ukončení jeho činnosti; stalo se tak v Gruzii.³⁰ Při květnovém převratu, jímž se v Polsku v roce 1926 dostali k moci stoupenci bývalého náčelníka státu (1918–1922) Józefa Piłsudského, bylo varšavské vyslanectví zasaženo pouličními konflikty, jež se v polské metropoli 12.–14. května odehrávaly.³¹ Rovněž uchopení moci stoupenci Bély

²⁸ Asi nejdramatičtější případem tohoto druhu, který se udál na některém z československých zastupitelství, byly události z roku 1922 odehrávající se v Moskvě. Josef Girs, který vedl tamní československou obchodní misi, v polovině června roku 1922 (tedy krátce po oficiální přeměně mise na zastupitelství) upozorňuje politickou sekci zamini, že obchodní mise je organizovaně přepadávána, přičemž zmiňuje několik takových incidentů z dubna a května. To vedlo k přijetí nočního hlídače. V noci na 8. června ho však obstoupili čtyři lidé ozbrojení revolvéry. Když šli loupit a s hlídačem zůstal jen jeden, začal se dotýčný bránit; byl střelen do obličeje, ale zavolal pomoc. Vzbudil se úředník Bohdan Jelínek, jenž při přestřelce „banditu“ trefil do prsou; ten při útěku přes plot vykřvácel. Podle Girsy policejní orgány při vyšetřování „projevují zvláštní inertnost“; AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 31. Dále bylo vloupání zaznamenáno například v Galaci či Kolíně nad Rýnem.

²⁹ Srv. *Československá zahraniční politika a vznik Malé dohody 1920–1921*. DČZP A/3/1, Praha 2004, např. dok. 86, 88, 89, 92, 95 a 97.

³⁰ Obsazení samostatné Gruzie sovětskými vojáky na počátku roku 1921 znamenalo zrušení československého efektivního konzulátu v Batumi, pokračoval už pouze coby honorární vicekonzulát.

³¹ Svržena byla vláda Wincentyho Witose, 16. května nastoupila vláda Kazimierze Bartela, prezidentskou funkci 15. května 1926 složil Stanisław Wojciechowski, jehož nahradil Ignacy Mościcki. Československá legace byla 14. května poškozena

Kuna v Maďarsku poznamenalo chod úřadu zastupujícího československé zájmy:³² v Budapešti došlo 21. března 1919 k obsazení místností, v nichž pracovali českoslovenští úředníci, přepadení bylo doprovázeno (částečně úspěšnou) snahou o zatčení některých z nich a zabavením části úředního majetku i osobních věcí.

Mnohem dramatictější a dlouhodobější boje zažil v Barceloně v roce 1938 a na počátku roku následujícího Zdeněk Němeček, chargé d'affaires a.i. do Katalánie přesunutého vyslanectví; pod jeho předchozím sídlem v Madridu³³ byl kvůli bojům (legace zasažena kusy granátů) v roce 1938 vybudován podzemní kryt. Boje (bohužel včetně desetitisíců obětí hromadného násilí a rozsáhlého požáru) se odehrávaly také v sídle jiného zastupitelského úřadu: ve Smyrně, kde fungoval československý vicekonzulát. Jinde se politika promítala i do drobných útoků proti československým objektům³⁴ či verbálních napadení.³⁵

Provoz vlastněných nemovitostí však mohly postihnout i jiné komplikace: například se nedala vyloučit změna výhodnosti polohy. V okolí mohly být náhle provozovány aktivity znesnadňující činnost úřadu nebo

při bombardování z letadel vládě věrných jednotek, ale „v menší míře“ než papežská nunciatura a vyslanectví Francie a Dánska, v jejichž případě došlo k výraznému poničení, jak z Varšavy informuje chargé d'affaires a.i. Bedřich Kalda; J. Dejmek *Coup d'état Józefa Piłsudského v květnu 1926 v pohledu čs. diplomacie*. Moderní dějiny 3, 1995, s. 121

³² Dramatické okolnosti přepadení úřadu a následný únik do vlasti popisuje tajemník úřadu plnomocníka ČSR v Budapešti Stanislav Votruba ve svých vzpomínkách *V srdci Maďarska a Rumunska*. Za upozornění na tuto publikaci vděčím panu doktoru Jindřichu Dejmekovi.

³³ Vila Calle de Miguel Angel 23, využívaná vyslanectvím ČSR od roku 1931. Byly v ní úřední místnosti i služební byt vyslance.

³⁴ Podepsání německo-polské deklarace o neútočení z 26. ledna 1934 bylo spojeno s protičeskoslovenskou kampaní, jež souvisela s patnáctým výročím bojů o Těšínsko. V Polském Těšíně se manifestovalo, vyslanectví ve Varšavě to odneslo vytlučenými okny.

³⁵ srv. například *Československá zahraniční politika v roce 1938*. DČZP A/20/1, Praha 2000, dok. 310, s. 464

postaveny objekty měnící svým vzhledem či obyvateli povahu místa.³⁶ Taktéž místní instituce, jimž chtěla být legace či konzulát nablízku, se mohly přestěhovat.³⁷ Pokud bylo uznáno za vhodné následovat je v jejich přesunu, bylo jednodušší tak učinit nahrazením jedné nájemní smlouvy jinou. O některých hrozících potížích se však bylo možno předem dovědět a podle toho se s předstihem zařídit, eventuálně jim dokonce jednáním na patřičných místech zabránit. Za působení uvedených nepříznivých okolností byl výhodnější spíše nájem, jenž vzhledem k většinou pouze několikaměsíčním výpovědním lhůtám zastupitelským úřadům umožňoval lepší mobilitu. Tyto případy však nebyly tak časté, navíc schopnost rychlého přesunu nepatřila při shánění prostor pro vyslanectví a konzulární úřady mezi podstatná kritéria, a tak o volbě mezi koupí a nájmem nijak výrazně nerozhodovala.

Existovalo tedy mnoho argumentů pro umístění zastupitelských úřadů ve vlastních budovách. Jiná věc je, nakolik zapůsobily na zainteresované orgány státní správy. Některé jimi byly považovány za nepodstatné, jiné dokonce přes svou oprávněnost mohly vyvolat zamítavou reakci v obavě, že bude-li v daném případě vyhověno, dají se očekávat mnohé obdobné žádosti. To neznamená, že by bylo rozhodováno na precedentním základě. Ze strany pražské exekutivy však byla patrná snaha zavdávat co nejméně příčin k používání mezi zastupitelskými úřady oblíbené „srovnávací metody“, kdy jimi byla jako jeden z argu-

³⁶ V Berlíně dokonce na sklonku 30. let vyslaneckým budovám na základě urbanistických plánů hrozilo zbourání (viz pozn. 26 v této kapitole).

³⁷ Madridské vyslanectví (jak úřední místnosti, tak byt vyslance Kybala) bylo umístěno od 1. února 1928 v domě čp. 4 v Calle de Quintana, nepříliš vzdáleném od královského paláce; po odchodu Bourbona Alfonse XIII. ze země a obnovení republiky na jaře roku 1931 však blízkost královskému sídlu přestala být výhodou. V témže roce se vyslanectví přestěhovalo na adresu Calle de Miguel Angel 23, hlavní příčinou však pravděpodobně bylo uplynutí platnosti nájemní smlouvy. V Turecku se však odehrál mnohem výraznější přesun centra moci, a to z Cařihradu do Ankary.

mentů zdůrazňována lepší situace v jiném sídle, nejlépe méně významném.

Při schvalování nákupů se nijak výrazně neprojevovalo, že by jiné resorty československým vyslanectvím a konzulátům nepřály vlastní budovy (ač pravděpodobně nelze opominout fakt, že ministerstvo financí bylo dlouhodobě kontrolováno a vedeno „protihradními“ agrárníky a národními demokraty), pouze si uvědomovaly provázanost jednotlivých kapitol státního rozpočtu. Limitujícím faktorem tak většinou byl nedostatek na nákupy vyhrazených prostředků, jenž ovlivňoval zejména stanovisko ministerstva financí.

V době existence meziválečné Československé republiky byly pro její evropské zastupitelské úřady postupně zakoupeny (či jinak získány) nemovitosti v těchto městech: Londýně,³⁸ Berlíně, Římě, Haagu, Vídni, Bukurešti, Sofii, Varšavě, Budapešti, Bělehradě, Paříži, Bernu, Hamburku, Ankaře, Galaci, Tiraně (pozemek), Záhřebu a Curychu.³⁹ Mimo Evropu byla budova pro vyslanectví zakoupena ve Washingtonu.

Seznam nemovitostí podle místa působení:⁴⁰

místo	rok	adresa	cena	přepočet
<i>Ankara</i>	1928	Çankaya caddesi 53	24 tisíc tur. liber	417 600 Kč
<i>Bělehrad</i>	1923	Kralja Alexandra 20	4 543 060 dinárů	1 612 943,30
Berlín (úřad)	1920	Rauchstrasse 27	1,74 mil. marek	2,1 milionu

³⁸ V případě londýnského komplexu šlo o zvláštní formu vlastnictví, o tom viz níže.

³⁹ Jde o chronologické řazení, přičemž rozhoduje datum kupní smlouvy, nikoli den, jímž započalo užívání budovy československým státem. Totéž platí také tehdy, týkala-li se kupní smlouva pozemku a objektů na něm stojících, jež se však sídlem úřadu nestaly, neboť tam proběhla stavba jiných budov. Pokud v daném městě bylo ve sledovaném období koupeno více objektů, je brán v úvahu dříve získaný.

⁴⁰ V abecedně řazeném seznamu s adresami objektů je uveden též rok uzavření kupní smlouvy a způsob využití nemovitosti, nešlo-li o umístění úřadu i služebního bytu v téže budově.

Berlín (služ. byt)	1920	Regentenstrasse 19a	2,25 mil. marek	2 722 500
Bern*	1926	Muristrasse 53	350 tisíc švýc. franků	2,2 milionu
Budapešť'	1922	Szegfü utca 2/Rózsa utca 61	25 mil. maď. korun	1,375 milionu
Bukurešť'	1921	Strada Vasile Lascăr 41–45	3,4 mil. lei	3,5 milionu
Curych*	1938	Restelbergstrasse 49		
Galac*	1935	Strada Codreanu 7	2,2 mil. lei	
Haag (úřad)	1920	Juliana van Stolberglaan 45	70 tisíc guldenů	2 miliony
Haag (služ. byt)	1930	Laan Copes van Cattenburch 1	290 tisíc guldenů	4 miliony
Hamburk (úřad)	1927	Feldbrunnenstrasse 17	70 tisíc marek	550 tisíc
Hamburk (služ. byt)	1927	Abteistrasse 57	62 tisíc marek	500 tisíc
Londýn (úřad)	1920	Grosvenor Place 8	6,5 tisíce liber	1,55 milionu
Londýn* (služ. byt)	1920	Grosvenor Place 9	8 tisíc liber	1,9 milionu
Paříž*	1924	avenue Charles Floquet 15–17	4 mil. franc. franků	7 milionů
Paříž	1937	rue Bonaparte 18		
Řím	1920	Via Luisa di Savoia 22–24	2,65 mil. lir	7 623 661,02
Sofie	1921	Boulevard Ferdinand 18–22	2,4 mil. leva	2 miliony
Tirana	1935			
Varšava (úřad)	1921	Koszykowa 18	31 milionů pol. marek	1,07 milionu
Varšava (služ. byt)	1921	Szopena 13	310 tisíc franc.franků	2,14 milionu
Vídeň	1920	Penzingerstrasse 11–13		4,2 milionu
Záhřeb	1935	Deželićeva 10		

Kurzivou označeny novostavby (alespoň jedné z užívaných budov). Ceny však platí pro koupi, stavební a adaptační náklady jsou uvedeny v následujících charakteristikách umístění jednotlivých zastupitelských úřadů.

Hvězdičkou jsou označeny budovy, v nichž československé zastupitelské úřady původně byly v nájemním vztahu.

Cena v Kč je v některých případech pouze odhadem.

V Londýně nešlo o klasickou koupi, viz níže.

V pařížském domě rue Bonaparte 18 (Národní dům T. G. Masaryka) nebylo ve sledovaném období umístěno vyslanectví ani generální konzulát, je však zahrnut vzhledem ke svému osudu před zakoupením československou vládou i po druhé světové válce: od roku 1916 v něm sídlila Československá národní rada, od začátku roku 1919 československá delegace na pařížské mírové konferenci, nyní generální konzulát ČR a České centrum Paříž.

V Tiraně byl pouze zakoupen pozemek, ke stavbě však nedošlo.

Místa, kde došlo ke koupi či stavbě objektů pro některý z československých zastupitelských úřadů, lze rozdělit do několika kategorií podle důvodů a okolností vedoucích ke koupi či stavbě. Avšak vzhledem k první kategorii a tomu, že většina nákupů se uskutečnila ve významných sídelních městech vyslanectví ČSR, dá se nejeden případ zařadit do několika kategorií.

základní síť: Londýn, Paříž, Berlín, Vídeň, Bělehrad, Bukurešť, Řím, Varšava, Budapešť

existenční nutnost: Ankara (kvůli nevyhovujícím podmínkám dokonce v 1. polovině 30. let déle než tři roky bez vyslance), do jisté míry sem patří také Bělehrad, Bukurešť a Sofie

výhodná koupě: Hamburk (do této kategorie by v případě uskutečnění patřilo mnoho dalších návrhů, například Smyrna či budovy bývalých zastupitelských úřadů monarchie; u nich původně dokonce přicházela v úvahu možnost bezplatného převodu z bývalého majetku monarchie)

přechod z nájmu: Paříž, Bern, Londýn, Galac, Curych (typickým jevem bylo to, že panovaly obavy ze ztráty vyhovujících prostor, v některých případech majitel nabízel budovu ke koupi už v době uzavírání nájemní smlouvy)

symboly: Paříž (takzvaný Masarykův dům; dále neuskutečněná koupě paláce ministerstva vnitra ve Vídni – bývalá česká dvorská kancelář)

Města, v nichž byly koupeny či postaveny nemovitosti pro zastupitelské účely, se od sebe rovněž liší dalším nakládáním se zakoupenou nemovitostí a také tím, pro jakou úroveň zastupitelského úřadu byla budova získána. Následující charakteristiky umístění nejdůležitějších evropských zastupitelských úřadů ČSR v jednotlivých městech se dají podle zmíněných dvou odlišností rozřadit do těchto skupin (kvůli větší přehlednosti jsou však seřazeny v abecedním pořadí):

vyslanectví: nájem – Moskva

koupě – Řím

nájem a koupě – Bern, Londýn, Paříž

koupě a stavba – Ankara, Bělehrad, Bukurešť, Varšava

koupě a adaptace – Berlín, Budapešť, Sofie

konz. úřady: nájem a koupě – Hamburk

koupě a adaptace – Vídeň

Ankara

Ankara se stala sídlem československého zastupitelského úřadu až v roce 1926. Ministr zahraničí Edvard Beneš sice vyslal v dubnu roku 1919 do Turecka Vladimíra Frice, a to jako konzulárního agenta, ale ten úřadoval v Cařihradě.¹ Prvním vyslancem se stal Miloš Kobr, jenž tedy v roce 1926 nastoupil svůj úřad již v novém hlavním městě Turecké republiky.²

Ankara (až do konce 20. let byl používán název Angora) se jím stala 23. října 1923. Tehdy byla městem bez kanalizace, elektráren a plynáren, v němž žilo přibližně 30 tisíc lidí. Společně s úřady státní správy se tam postupně stěhovaly i zastupitelské úřady mnoha zemí. Většině diplomatů se do Ankary kvůli její zaostalosti doprovázené výskytem mnoha nemocí příliš nechtělo.³ Pokud již ke stěhování z Cařihradu muselo dojít, panovala snaha o výstavbu nových domů, jež by především lépe odpovídaly hygienickým požadavkům nově příchozích. Spolu s přistěhováním mnoha tureckých občanů do nového hlavního města tak zavládl čilý stavební ruch, jenž výrazně zvedl cenu stavebních prací i nemovitostí.

¹ Od 16. května téhož roku Fric vedl tamní úřad delegáta ČSR. Na počátku července 1919 ho vystřídal Peter Klemens, od října roku 1920 byl delegátem ČSR Rudolf Světlík.

² Československo do Ankary nijak nespěchalo. Určité kontakty se stoupenci Mustafa Kemala mělo už počátkem 20. let. Ani po oficiálním přesunu hlavního města do Ankary však nebylo jisté, zda jde o dlouhodobou změnu. Kupříkladu organizační a inspekční oddělení prezidia ministerstva zahraničí v polovině roku 1925 stále nevědělo, zda bude vyslanec sídlit v Cařihradě, nebo v Ankaře.

³ Maďarský legační tajemník zemřel na následky infekce, jíž se v Ankaře nakazil, proto maďarská diplomatická mise po většinu roku raději sídlila v Cařihradě; AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 2. Podle Světlíkovy zprávy pro Benešovo ministerstvo z 25. listopadu 1924 Spojené státy americké v roce 1922 zřídily spojovací službu mezi Ankarou a Cařihradem, její úředník rok a půl „bydlel a úřadoval ve zvláštním vagoně na nádraží“, neboť nemohl nalézt dům nezamořený nemocí či štěnicemi, pak se konzul a legační tajemník v Ankaře po měsíci střídali; AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 19

Po nástupu vyslance Miloše Kobra v lednu roku 1926 řešil jeho úřad umístění kanceláří i vyslancova bytu nájemními smlouvami. Roku 1928 republika koupila pozemek s menší vilou, jež sloužila jako prozatímní byt vyslance. Ke stavbě potřebných budov mělo dojít v roce 1931, avšak cena vyplynuvší ze soutěže se pohybovala jen těsně pod částkou 800 korun za metr krychlový stavby. Vzhledem k nutným úsporám, souvisícím s nástupem hospodářské krize, bylo od výstavby upuštěno, ministerstvo dokonce po více než tři roky až do nástupu vyslance Karla Hally v červnu roku 1935 dočasně neobsazovalo post vyslance v Ankaře, sídlil tam pouze správce úřadu. Nové vyslanectví bylo postaveno v letech 1936–1938 (úřad předán v září 1937, rezidence v lednu 1938), kolaudace proběhla v červnu 1938.

Vzhledem k specifičnosti budování zastupitelského úřadu v Ankaře, dané jak překotným rozvojem města, tak dobou, kdy proběhlo, stojí za to popsat je podrobněji:

Na začátku prosince 1928 se německé vyslanectví přesunulo do sedmi nových budov v Ankaře. To byl podle jedné diplomatické zprávy adresované na zamíni signál pro ostatní státy, aby začaly hledat možnost definitivního umístění v novém hlavním městě a přesunuly svou agendu z Istanbulu (tehdy stále ještě Konstantinopole, tedy Cařihradu), o němž se dosud soudilo, že si uchová svůj dosavadní význam pro správu země a kontakty s tureckými politiky. Zastupitelské úřady začaly z pochopitelných důvodů zřizovat svá nová sídla v blízkosti míst, kde sídlil prezident, předseda vlády i další ministři.

Územím, kde turečtí vysocí úředníci rychle skoupili levné pastviny, které posléze se ziskem prodávali jako stavební pozemky (eventuálně s nově postavenými domy) pro zastupitelské úřady, se stalo okolí návrší Çankaya (Çan-Kaja; asi 1000 m n. m.), na němž stála prezidentova budova. Toto předměstí umístěné na jihozápad od centra staré An-

kary s ním bylo spojeno novou, širokou ulicí Çankaya caddesi. Mezi návrším a starým centrem vznikala nová, moderní Ankara (čtvrť Yeni Şehir, Jeni Şehir; Nové Město). Tam byly například umístěny zastupitelské úřady Maďarska a Iráku, dále od starého centra, ve vzdálenosti přibližně 4,5 kilometru, své budovy postavilo Německo. V jejich sousedství si od paní Šadié Hamun (manželky generálního sekretáře významné banky) najal místnosti pro kanceláře československý stát. K úředním účelům tak vyslanectví využívalo jednopatrový dům čp. 16 v Çankaya caddesi, postavený v roce 1927. Českoslovenští úředníci za něj na základě nájemní smlouvy uzavřené na tři roky (a později prodloužené) od 1. října 1927 platili 4,5 tisíce tureckých liber ročně. V blízkosti se usadil i úřad SSSR, o kilometr dále (tedy 5,5 kilometru od centra) stála druhá budova využívaná vyslanectvím ČSR, a to vila čp. 53, jež sloužila jako vyslancův byt. Jednopatrový dům s prostornou garáží byl menší než úřední budova. V přízemí byl salon, jídelna, pokoj a několik menších místností, v prvním patře měl vyslanec k dispozici čtyři pokoje s příslušenstvím. Vila stála na rovné části pozemku asi patnáct metrů od ulice, za budovou se v téměř patnáctiprocentním sklonu zvedal svah, na němž byla vinice a ovocná zahrada. Nájemní smlouva na dům postavený v roce 1925 byla uzavřena na dva roky od 1. dubna 1926 za 2800 Ltq ročně. Ještě dále od centra, ve vyšší nadmořské výšce, a tedy i blíže k prezidentově sídlu, měly svá zastupitelství například Velká Británie a Egypt.

V roce 1928 v Ankaře pobýval vrchní odborový rada ministerstva veřejných prací Antonín Hupka. Coby technický znalec byl pověřen výběrem budovy pro potřeby československého zastupitelského úřadu. Ve své zprávě z 1. května 1928 ministerstvu veřejných prací oznámil, že v úvahu připadají pouze dvě již využívané budovy, tedy Çankaya caddesi 16, respektive 53. Vzhledem k ceně požadované majitelem, jež

se blížila Hupkovu odhadu, doporučil nákup čp. 53. Falih Rifki z tureckého tiskového generálního ředitelství tak v tomtéž roce prodal svou vilu i se zařízením a okolním pozemkem (3590 m²) československému vyslanectví za 24 tisíc Ltq (asi 417 600 Kč). Pak byl ještě za 8 tisíc tureckých liber přes prostředníka (vyslanectví se tak chtělo vyhnout očekávaným spekulacím majitele), aktuárského tajemníka Samana, přikoupen pozemek sousedící s hlavní ulicí Çankaya caddesi.

Nyní již ČSR patřící vila byla přes nedávné datum svého zhotovení ve špatném stavu, nutné byly časté opravy (prováděla je především firma J. Aggiman), jež však měly pouze dočasný efekt. Pokud chtěl vyslanec Miloš Kobr uspořádat recepci či podobnou akci, musela se kvůli nereprezentativnosti státní vily konat v úřední budově čp. 16, kam bylo třeba při podobných příležitostech z vily přinést vhodný nábytek. Kobr varoval, že je „v této zemi, kde zevnějšek je hlavním kriteriem při posuzování“⁴ umístění československého zastupitelského úřadu považováno za ostudné. Po Atatürkových reformách se již sice společenské prostředí do jisté míry změnilo, vzpomínky na pompéznost a vznešenost sultánova dvora však stále ovlivňovaly přístup k vnějším atributům politické reprezentace. Stav československého vyslanectví tak vyvolával pocit nezájmu ČSR o Tureckou republiku.⁵ Na dlouhodobou neudržitelnost způsobu prezentace ČSR v Ankaře upozorňoval ve své zprávě z března roku 1929, určené ministerské radě, rovněž šéf Kobrova nadřízeného pražského orgánu. Beneš v ní poznamenal, že někde umístění

⁴ důvěrná zpráva z 13. prosince 1928; AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 2 (není-li uvedeno jinak, pocházejí následující informace z tohoto kartonu)

⁵ Zájem ČSR o Turecko především z obchodních důvodů samozřejmě existoval. Například v roce 1929 se jednalo o výstavě československého stavebnictví. Kobr s jejím uspořádáním souhlasil, ale varoval (ve zprávě z 19. března 1929), že je nutné uspíšit projekt stavby a adaptace vyslanectví na koupeném pozemku. Bylo by podle něho trapné ukazovat modely moderních staveb, jež vyrostly v Československu, „zatím co zastupitelský úřad naší republiky je ubytován dosud po asiatsku“; SÚA, Ministerstvo veřejných prací, k. 22

zastupitelského úřadu ČSR kritizovala dokonce už i místní veřejnost, přičemž je zjevné, že tím narážel na situaci panující v tureckém hlavním městě.

Rozměry domu čp. 53 nedovolovaly umístění bytu i kanceláří, a tak se předpokládala novostavba na již vlastněném pozemku, jež měla vyřešit jak kvalitativní, tak kvantitativní potřeby vyslanectví. S ohledem na nemožnost důstojně reprezentovat Československou republiku Kobr navrhoval odvolání vyslance z Ankary do doby, než bude vyslanectví disponovat adekvátními prostory. Po dva roky (podle jeho odhadu) by na vyslanectví mohl jako správce působit chargé d'affaires, navíc by tato situace odpovídala soudobému diplomatickému zastoupení Turecka v Praze, neboť místo vyslance Vassifa od počátku roku 1928 působil dočasně chargé d'affaires Djevad (v Praze turecký vyslanec znovu působil až od roku 1936).

Přípravné práce na nákladném projektu tří budov začaly v roce 1929.⁶ Jejich průběh se přitom odlišoval od předchozích zvyklostí, novinkou byla stavební komise ministerstva zahraničí. Vznikla kvůli tomu, že předchozí novostavby provedené v režii ministerstva veřejných prací byly předimenzované. Vyslanci totiž nejednali přes svůj nadřízený úřad, nýbrž přímo se stavební správou na místě, přičemž prosazovali své subjektivní požadavky. Tomu se do budoucna hospodářské oddělení zamini snažilo předejít právě ustavením komise, přes niž mělo být případ od případu rozhodnuto o námětech a přáních budoucích uživatelů

⁶ Stejně jako o několik let dříve v Bělehradě se přitom objevily úvahy o možné výměně státního pozemku. Měl totiž tvar kosodélníku s kratší stranou (47,45 metru) při ulici, navíc vadila nerovnost terénu. Vyslanec Kobr proto na konci srpna roku 1929 přímo v Praze rozebral situaci takto: buď si vyměnit pozemky se sousedem Kazaldžim (Gaseldji) z jižní strany, přičemž by vyslanectví byla prozatímně ponechána k užívání státní vila čp. 53, nebo odkoupit z jihu přiléhající pruh půdy od Kazaldžiho a k tomu od souseda ze severní strany pozemek ve tvaru klínu. Cílem těchto úprav bylo především rozšířit uliční frontu státní parcely.

staveb zastupitelských úřadů. Případné změny v projektech pak oddělení I/4 hodlalo prosazovat přímo na ministerstvu veřejných prací.

Projekt novostavby v Ankaře vypracoval pražský architekt Alois Mezera. Na jeho realizaci byla vypsána soutěž. K účasti byly 17. září 1931 vyzvány tři v Turecku působící firmy. Po otevření nabídek 3. listopadu téhož roku na půdě ministerstva veřejných prací bylo zřejmé, že nedopadla příznivě, nejnižší nabídka zněla na 452 tisíc tureckých liber (tehdy 7,232 milionu korun). Ještě se kvůli této vysoké sumě uvažovalo o stavbě pouze jedné budovy,⁷ ale bylo pravděpodobné, že v letech 1932 a 1933 nebude k tomuto účelu v rozpočtu dostatek prostředků. Ministerstvo veřejných prací proto 16. prosince ministerstvu zahraničí oznámilo, že soutěž byla zrušena a stavba odložena na neurčito.

Na odklad nemohl nereagovat vyslanec Kobr, jenž Prahu zprávou z 29. února 1932 upozornil, že po poslední zimě se státní budova sesouvá, jsou v ní trhliny a často do ní zatéká. Zároveň kritizoval architekta Mezeru, že svými nákladnými plány zavinil neúspěch soutěže. Opět navrhl, tentokrát úspěšně, ponechání ankarského vyslanectví po dobu krize pod správou chargé d'affaires a.i. Považoval za ostudné, že šest let od zahájení provozu vyslanectví disponuje nejhoršími prostory ze všech československých zastupitelských úřadů. Ubohý stav státní vily čp. 53 záhy (v důvěrné zprávě z 2. března) připomněl dočasný chargé d'affaires v Ankaře Michal Hanák. Budovu označil za téměř neobyvatelnou, Československo podle něho bylo jedinou středoevropskou zemí, jež ještě nezačala stavět významu Turecka odpovídající zastupitelský úřad.

⁷ Totéž navrhoval už v březnu roku 1931 vyslanec Kobr v případě neúspěchu Mezerova plánu (stále však věřil, že stavba bude zahájena na jaře téhož roku). Pokud by se nezačalo urychleně stavět, požadoval zmocnění k zadávání nezbytných oprav. Zamýšlel postavit rezidenční budovu a státní vilu upravit na kanceláře a byty pro úředníky. Vypracování projektu doporučoval přenechat staviteli Aggimanovi.

Turecko bylo stále důležitější především v balkánské politice, stejně jako Jugoslávie a Rumunsko bylo členem Balkánské dohody, a tak československé zahraniční ministerstvo opět jmenovalo vyslance v Turecku. Od 20. června 1935 jím oficiálně byl Karel Halla. V roce 1935 byly kanceláře od rezidence vzdáleny tři kilometry, za nájem se platilo 2350 tureckých liber, tehdy přibližně 45 tisíc korun ročně. V Toskánském paláci se 12. července 1935 konala porada hospodářského oddělení MZV, jíž se osobně účastnil i vyslanec Halla, dále zástupci ministerstev financí, veřejných prací, Nejvyššího účetního kontrolního úřadu, projektant stavby architekt Mezera a umělecký poradce Stretti-Zampomi. Po příspěvku ve výši 50 tisíc korun na přípravné práce v roce 1935 měl státní rozpočet na rok 1936 na ankarskou stavbu pamatovat třemi miliony korun. Vrchní odborový rada Kouřimský, zástupce ministerstva financí, při jednání proti projektu dvou staveb neměl námitek, o dvanáct dní později však toto ministerstvo Černínu sdělilo, že projekt je nákladný,⁸ a v případě nutnosti navrhuje stavbu jedné budovy místo dvou. Na hospodářském oddělení MZV se tedy 9. srpna 1935 konala další porada, jejímž výsledkem byla o den později ministerstvu financí zasláná zpráva, jež na šesti stranách obšírně vysvětlovala situaci v Ankaře.⁹

V polovině roku 1935 již vlastní budovy měli k dispozici Poláci, Íránci, Maďaři a Švédové, právě stavěli Rakušané a Jugoslávci a k témuž se chystali Rumuni (osobně o tom po své návštěvě na místě v říjnu

⁸ Ministerstvo financí připomnělo schodky státního rozpočtu a nutnost šetřit a prostředky vynakládat především na domácí problémy. Po zamíni požadovalo doložení nevhodnosti současných prostor a informací o situaci „jiných států přibližně stejného významu“

⁹ Na námitku ministerstva financí, že oproti dosavadnímu nájmu, jenž činil přibližně 45 tisíc korun, jsou předpokládané náklady na stavbu nevýhodné, ministerstvo zahraničních věcí reagovalo ujištěním, že nutný nový, reprezentativní nájem pro vyslance by představoval roční náklady ve výši nejméně 150 tisíc korun, navíc jsou do projektu novostavby zahrnuty byty pro úředníky, takže ti budou náklady na provoz zčásti pokrývat.

roku 1934 rozhodl ministr zahraničí Nicolae Titulescu).¹⁰ O doposud Československem využívané budově se s podivem opakovaně nepříznivě vyjádřil i nedaleko sídlící turecký prezident, své rezidence poblíž měli také předseda vlády, ministr zahraničí či ministr vnitra.

Vyslanec Halla rovněž doporučil přikoupení sousedního pozemku ve tvaru klínu o rozloze přibližně 3500 metrů čtverečních za 10,5 tisíce tureckých liber (přibližně 200 tisíc korun). Motivem byly obavy z toho, že na doposud zalesněném pozemku (samo o sobě v Ankaře vzácnost) v budoucnu vyrostou nevzhledné domky. V té době už se v Ankaře nestavělo tak živelně jako o několik let dříve, díky čemuž klesly ceny stavebních prací, jež se příliš nelišily od tehdejší úrovně v Československu.

V září roku 1935 dokončil architekt Mezera práci na stavebních plánech budov. Původní projekt tří budov byl změněn na dvě (pokud by se stavěl pouze jeden dům, muselo by vzhledem k potřebné výšce a nebezpečí zemětřesení jít o železnou či železobetonovou konstrukci, což by znamenalo prodražení); v první měly být v přízemí čtyři společenské místnosti, v 1. patře byt vyslance a v suterénu byt domovníka a pokoje pro personál. V případě druhé budovy projekt počítal s pěti kanceláři, bytem vyslancova zástupce, dvěma úřednickými byty a bytem pro řidiče.

Situace v Ankaře již byla vyslancem Hallou pokládána za neudržitelnou, 1. října 1935 žádal svůj mateřský úřad, aby naléhal na ministerstvo veřejných prací se zahájením stavby, při nedostatku financí by podle něho šlo uskutečnit výstavbu kanceláří až v roce 1937. Varoval, že stavba legační budovy již nesnese odkladu, do tehdy obývané při déle trvajících deštích zatékalo. Rovněž připomněl, že v Ankaře je nepříznivě vnímáno to, že Rakušané na svém projektu šetřili, což se odrazilo

¹⁰ důvěrná zpráva vyslance Hally z 19. června

v kvalitě a reprezentativnosti novostavby. Halla se tímto způsobem pravděpodobně pokoušel předejít možnému omezení rozpočtu stavby nového vyslanectví, stejně jako jeho předchůdce Kobr si uvědomoval, jak by byla případná nedostatečná okázalost Turky kritizována a považována za vyjádření úrovně vzájemných vztahů.

Po prostudování stavebních plánů zaslal ministr veřejných prací Jan Dostálek 13. prosince 1935 předsednictvu ministerské rady informace o projektu. Opisy byly dále k vyjádření odeslány všem ministerstvům a Nejvyššímu účetnímu kontrolnímu úřadu. Dotazované úřady postupně ankarskou stavbu schvalovaly, výraznější připomínky mělo ministerstvo financí. Jeho šéf, ministr Karel Trapl, ministerstvu veřejných prací 13. ledna 1936 oznámil, že s projektem souhlasí, pokud zamíni upustí od nákupu sousedního východního pozemku za 200 tisíc korun (čímž se náklady udrží pod hranicí 3,6 milionu korun) a od dalších plánovaných součástí projektu – vodního bazénu a tenisového hřiště (s tím Černínský palác posléze souhlasil). Bylo doporučeno použití československých výrobků a materiálů, pokud tomu nebrání vysoké přepravní náklady, dále bylo záhodno, aby místní produkty byly po dohodě s Národní bankou československou financovány prostřednictvím pohledávek akciové společnosti Čsl. zbrojovka Brno u tureckého ministerstva obrany.

Po schválení v Praze tak mohli do Turecka 18. dubna 1936 vlakem přijet stavební správce budov československého vyslanectví v Ankaře, architekt Josef Turek, a jeho manželka. Architekt Turek měl po celou dobu budování nových prostor pobývat v Turecku, podílet se na výběru dodavatelů a dohlížet na chod prací.

Ankarská urbanizační komise plány nových budov beze změny schválila a 4. května 1936 požádala městskou správu o udělení stavebního povolení. Soutěž o realizaci stavby proběhla mezi čtyřmi místními

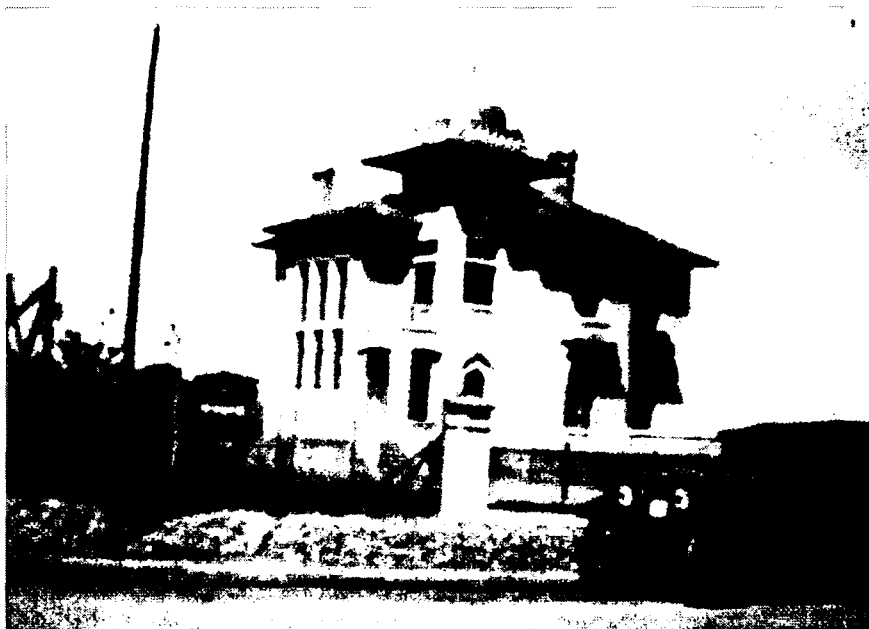
firmami, na základě své nabídky z 16. května 1936 ji vyhrál stavitel Aggiman,¹¹ jemuž bylo na konci června provedení prací zadáno. Zavázal se dokončit obě budovy do konce července 1937, do konce srpna téhož roku pak měl rovněž odstranit původní rezidenční vilu, v níž byl plánován pobyt vyslance až do dokončení nového bytu.

Hrubé stavby (do základů byl rovněž vložen pamětní spis s několika československými mincemi a politickým poselstvím) byly dokončeny v prosinci roku 1936. Úřední budova byla kompletně dokončena až 26. září roku následujícího, o den později se mohli úředníci a jejich rodiny nastěhovat. Překročení termínu o 57 dní československému státu nevadilo, neboť nájemní smlouva na úřední místnosti byla uzavřena do konce září 1937. Rezidenční budova s vyslancovým bytem byla předána až 27. ledna 1938, tedy 180 dní po termínu, poté ještě do poloviny března probíhalo zařizování interiéru. Ani tím však ČSR nevznikla výrazná finanční ztráta. Dosavadní vyslanec Karel Halla totiž odjel z Ankary už koncem června roku 1937, jeho nástupce Robert Feitscher přijel do tureckého hlavního města až v zimě. Od 1. do 19. března 1938 bydlel v hotelu, poté se již mohl nastěhovat.

Firma J. Aggiman ke zhotovení stavby hojně využívala československý materiál a výrobky (sklo, měděný plech, dlaždice, sporáky, vany...), což někdy způsobilo kvůli přepravě opoždění prací, zato odpovídalo požadavku československých orgánů. Úspěšnou kolaudaci v Ankaře ukončil v červnu roku 1938 vrchní odborový rada ministerstva veřejných prací Vladimír Čech. Jím vyjádřená cena za provedenou stavbu činila 156 740,03 Ltq (přibližně 3 miliony Kč).

¹¹ Tento absolvent studia architektury v Kanadě nabídl provedení stavebních prací za 156 433,46 Ltq, po přidání nových položek do zadání stavby v jejím průběhu (krb, mramorové obložení topení...) cena stoupla na 164 905,37 Ltq. Aggiman, původem Armén, již měl za sebou stavby zastupitelských úřadů Velké Británie, Persie (od roku 1934 Írán), Belgie a Maďarska.

Areál vyslanectví byl po 15. březnu 1939 vydán podle pokynů odeslaných z ústředí, vyslanec Robert Feitscher však nezabránil tomu, že v Istanbulu likvidace generálního konzulátu zdaleka neprobíhala tak hladce.¹² Po válce se Československu jeho majetek vrátil, jedna budova je nyní využívána jako rezidence českého velvyslance, druhá budova připadla Slovenské republice.

Çankaya caddesi 16: původní najatá budova úřadu

Çankaya caddesi 53: novostavba, dnes rezidence velvyslance ČR

¹² viz pozn. 4 v kapitole Rušení zastupitelských úřadů v roce 1939

Bělehrad

Úřad vyslanectví sídlil od zimy roku 1923 v čp. 7 v Krunské ulici, předtím zástupci ČSR využívali místnosti v Djoka Dimitrijevič. Po přemístění kanceláří vyslanectví na adresu Knjaž Miloša Velikog 37 od 1. května 1921 prostory v Krunské ulici do užívání převzal československý generální konzulát,¹ jenž podle vyslance Kaliny² v Krunské 7 používal větší část budovy i s legačním personálem už od 1. dubna 1920.³ Nájem byl sjednán na tři roky, poslední prodloužení bylo podepsáno do 1. listopadu 1927 s dvouměsíční výpovědí. Do nově postavené budovy čp. 20, stojící v ulici Krále Alexandra (Kralja Aleksandra), se úřad z Knjaž Miloša Velikog 37 stěhoval 27. října 1927.

Služební byt byl umístěn od srpna roku 1919 v Šumadijské ulici 37 (kam byly od dubna roku 1920 na rok přemístěny také kanceláře) původně na rok, byl však několikrát prodloužen. Druhý tamní československý vyslanec Jan Šeba, jenž v Bělehradě začal úřadovat na jaře roku 1923, od 1. května téhož roku bydlel v Pozorišné ulici 32. Nájemní smlouva byla uzavřena na dva roky, naposledy byla prodloužena s platností od 1. května 1927, a to o rok s tříměsíční výpovědní lhůtou. Byt byl vyklizen k 29. březnu 1928, kdy se vyslanec konečně mohl přestěhovat do státní budovy v ulici Krále Alexandra.

¹ Prolínání a střídání zástupců generálního konzulátu a vyslanectví několikrát způsobilo nedorozumění. V místnostech v ulici Krunské i Knjaž Miloša Velikog nebyl vždy nájemce totožný s uživatelem najatých prostor. Zmatek v rozmístění československých diplomatů například mělo v červenci roku 1920 dokonce finanční oddělení mateřského úřadu, na něž předtím přešla agenda koupě a nájmu budov zastupitelských úřadů; AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 4 (není-li uvedeno jinak, pocházejí informace z tohoto kartonu)

² Antonín Kalina byl prvním vyslancem ČSR v Bělehradě, dalšího diplomatického postu se však už nedočkal, zemřel v prosinci roku 1922.

³ Takové rozmístění (kanceláře generálního konzulátu v Krunské 7 a vyslanectví v Knjaž Miloša Velikog 37) si přál po svém nástupu do bělehradského úřadu též vyslanec Jan Šeba; AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 3

Vyslanectví oficiálně navrhlo koupi pozemku pro výstavbu budovy, do níž by se vešel jak byt tituláře, tak úřední místnosti, 18. února 1921. Při schvalovací proceduře, jež v Praze musela proběhnout, však bylo na začátku dubna téhož roku ministerstvo veřejných prací proti. Následovalo několik dalších návrhů, a to na zakoupení již stojících budov, například hotelu Slavie nebo již využívaného domu Knjaž Miloša Velikog 37.⁴

Ministerstvo veřejných prací v září roku 1922 do Bělehradu poslalo svého znalce, aby se tam seznámil se situací a vybral vhodné stavební místo. Zamini požádalo ministerskou radu o plnou moc pro něho ke koupi pozemku. Proti tomu se však ještě v září postavilo ministerstvo financí i Nejvyšší účetní kontrolní úřad, a tak předsednictvo ministerské rady odložilo rozhodnutí až do doby, než se stavební expert vrátí z Bělehradu. Ten posléze v Praze doporučil zakoupení nemovitosti Birčanova 11–13, kde mohl být postaven objekt pro československé zastupitelství, za 3,11 milionu dinárů. Nejvyšší účetní kontrolní úřad však ze svého stanoviska neustoupil vzhledem k tomu, že bylo umístění úřadů prozatím zajištěno nájemními smlouvami.

Ministerstvo zahraničních věcí zahájilo novou ofenzivu v polovině prosince téhož roku, kdy ministerskou radu informovalo o možnosti koupit staveniště v ulici Kralja Alexandra 20 (v blízkosti královského dvora a nově budované skupštiny) za 4,5 milionu dinárů. Ministr Edvard Beneš písemně upozornil předsednictvo ministerské rady (a v opisech rovněž ministerstvo veřejných prací, Nejvyšší účetní kontrolní úřad a ministerstvo financí) na vážné důvody pro stavbu v Bělehradě: „úzké a bratrské spojení s Jugoslavií“ a nutnost prohlubování a utužování „pobratimství“. Žádal proto ministerskou radu, aby na své nej-

⁴ Kalina se snažil Prahu přesvědčit o výhodnosti stavby nebo koupě vhodné budovy: „Strašně nesnáze bytové a stále úžasně stoupající činže i stoupající ceny domů i pozemků...“

bližší schůzi zmocnila zamíni ke konkrétnímu jednání a k uzavření příslušné smlouvy.⁵ Po tentokrát úspěšném projednání v ústředí byla do Bělehradu 29. prosince 1922 odeslána plná moc, a tak už nic nebránilo uzavření kupní smlouvy, jež proběhlo 3. ledna 1923. Prodávajícím, advokátům Najdanovičovi a Dimitrijevičovi, kteří vzápětí téměř polovinu částky použili k uhrazení pohledávek, bylo zaplaceno 4 543 060 dinárů (tehdy 1 612 943,30 Kč).⁶ Stavební parcela o rozloze 2271,53 m², s uliční frontou dlouhou přibližně 45 metrů a hloubkou pozemku přibližně 50 metrů, tak stála dva tisíce dinárů za metr čtvereční.

Vyslanec Jan Šeba přitom s výběrem spokojen nebyl. Podle něho bylo zbrklé, že koupě proběhla před jeho jmenováním do Bělehradu. Dokonce tvrdil, že všichni českoslovenští architekti, kteří získaný pozemek zhlédli, jej označili za naprosto nevhodný. Stěžoval si rovněž na to, že byl v Praze na počátku roku 1923 (před odjezdem do Bělehradu) ministry veřejných prací, financí i zahraničních věcí ujišťován o dokončení stavby do února roku 1925.⁷

Ministerská rada 1. srpna 1923 schválila stavební záměr a povolila investici s limitem ve výši 4 milionů Kč.⁸ Stavební program odsouhlasila 8. listopadu téhož roku.⁹ Přitom zmíněná dvě kladná rozhodnutí nevznikla nijak snadno. Ministerstvo zahraničí muselo odrážet snahy ko-

⁵ Benešova zpráva ze 13. prosince 1922

⁶ Na stránkách ministerstva zahraničních věcí (www.mzv.cz) se však lze dočíst, že budova byla „postavena v roce 1927 na půdě, kterou král Srbů, Chorvatů a Slovinců, Aleksandar I. Karadjordjević daroval po první světové válce svému blízkému spojenci a příteli, prezidentovi Československé republiky, T.G. Masarykovi“.

⁷ Šebova zpráva z 16. ledna 1925 určená zamíni, v níž zároveň naznačuje, že ví něco o zvláštních okolnostech koupě. Ani při snášení dalších výtek si nebral servítky (postup československých orgánů je pomalý i na balkánské poměry, kdyby věděl, že se bude stavět v podobném tempu jako Svatý Vít...), vadí mu především nákladné umístění zástupců ČSR v pěti budovách. Většinu z toho vyvrátilo ministerstvo veřejných prací ve své zprávě z 8. května 1925. Srv. též zprávy, v nichž Šeba krátce po svém příjezdu do Hamburku hodnotil prostory najmuté předtím pro tamní generální konzulát (AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 18).

⁸ výnos čj. 19275/m.r./23

⁹ výnos čj. 26117/m.r./23

legů z financí a „núkúřadu“, kteří vzhledem k velkému počtu místností v návrhu stavby byli pro odstranění bytu generálního konzula. Zamini však trvalo na tom, že generální konzul má na služební byt nárok. Hospodářské oddělení Benešova úřadu to ve svém návrhu, sestaveném na základě Řádu pro správu budov, samozřejmě zohlednilo.

Veřejné architektonické soutěže se účastnilo 34 architektů z obou zemí, oceněné projekty postoupily dále. Nakonec zvolený návrh pražského architekta Aloise Mezery rozhodně neopomíjel zadání ministra Beneše, aby monumentálnost a vnitřní uspořádání stavby vyjadřovaly vyspělost Československa a jeho váhu na Balkáně.

Soutěž o získání zakázky byla vyhlášena 14. dubna 1925 se lhůtou do 12. května.¹⁰ Vítěznou nabídku podala dva dny před jejím uplynutím karlínská firma Blecha a Mašek, jež se v Praze mimo jiné podílela na výstavbě státních budov.¹¹ V další nabídce (z 23. května 1925) se zavázala slevit pět procent snížením započteného zisku z deseti na pět procent.¹²

Stavba byla výkopovými pracemi zahájena v roce 1925. Přitom už v jejím průběhu se ústředí bylo nuceno zabývat hrozbou výrazné změny projektu. Bělehradský královský dvůr totiž nabídl výměnou pozemek čp. 9 v Krunské ulici, tedy vedle dřívějšího sídla kanceláří vyslanectví, respektive generálního konzulátu. Zamini však ve shodě s minister-

¹⁰ Ještě před jejím vyhlášením probíhaly spory o rozsah projektu. Ministerstvo financí chtělo jeho změnu z budovy zastupitelských úřadů v Bělehradě na stavbu vyslanecké budovy. Upozorňovalo na to, že ministerstvo zahraničních věcí v návrhu na zřízení vicekonzulátu ve Skopji argumentovalo také rušením bělehradského generálního konzulátu. Naproti tomu vyslanec Šeba podporoval původně zamýšlené rozměry stavby, přičemž jako odůvodnění pro zachování eventuálně nadbytečných místností prezentuje případ možné jugoslávsko-bulharské konfederace (!); podle něho by při takovém vývoji společné vyslanectví ČSR sídlilo v Bělehradě.

¹¹ Její bělehradská filiálka přitom již na počátku 20. let prováděla opravy pro generální konzulát.

¹² Předběžný rozpočet činil zhruba 5,5 milionu korun, zvýšení oproti limitu schválenému v roce 1923 (viz výše v textu) bylo povoleno vzhledem k posílení dináru v porovnání s korunou.

stvem veřejných prací změnu z technicko-ekonomických důvodů zamítlo.¹³ Ministerstvo veřejných prací v červnu vzhledem k nákladnosti prosadilo vypuštění 3. poschodí z projektu a úpravu vnitřních dispozic, kde už neměl opodstatnění dvoupatrový byt pro generálního konzula, neboť tento úřad byl již předtím zrušen.¹⁴

Největší objem prací provedla firma Blecha. Na začátku listopadu roku 1927 už v novostavbě fungovaly kanceláře vyslanectví i jeho konzulárního oddělení přestěhované koncem října z ulice Miloše Velikého 37, resp. 41. Zároveň se však stále pracovalo na druhé části budovy (služební byt pro vyslance a reprezentační místnosti), jež měla k dokončení stále daleko. Oddalování dokončení novostavby několikrát vyvolalo potíže s tím, kde budou působit pracovníci vyslanectví. Například už v červnu roku 1926, kdy se předpokládalo dokončení stavby k 1. květnu 1927, bylo nesnadné pro vyslanecké kanceláře v Knjaž Miloša Velikog 37 prodloužit nájem do 1. května 1927, neboť majitel, diplomat Bela Markovič, již část nábytku prodal britskému vyslanectví. Nakonec bylo nutné nájem prodloužit ještě o další půlrok, aby mělo vyslanectví vůbec kde působit. Podobně majitel domu čp. 41 Miloš Stanojevič neměl zájem na prodloužení platnosti nájemní smlouvy do 1. května 1928 vzhledem k možnosti pronajmutí své nemovitosti albánskému vyslanectví.

¹³ Zprvce by šlo o výměnu státního majetku, což vyžadovalo tradiční schvalovací koloběh v Praze, zadruhé byly rozměry parcel odlišné, takže by bylo třeba přepracovat projekt, a zatřetí by se stát nevyhnul finanční náhradě firmě Blecha za již provedené práce; hlavně by se však stavba minimálně o rok zdržela. Podobný návrh na výměnu (tehdy pouze části) pozemku přitom českoslovenští zástupci odmítli už v roce 1923.

¹⁴ Ministerstvo zahraničních věcí na počátku roku 1925 rozhodlo o reorganizaci sítě československých zastupitelských úřadů v Království SHS (výnos čj. 22495/I-1/25 z 9. února 1925). Součástí této úpravy (zároveň byla zahájena činnost vicekonzulátu ve Skopji a ve Splitu byl konzulát změněn na pouze honorární konzulát) bylo zrušení bělehradského generálního konzulátu a přesun části jeho agendy na konzulární oddělení tamního vyslanectví. Kvůli tomu byl vypovězen nájem kanceláří generálního konzulátu v Krunské 7, ale bylo třeba najít umístění pro konzulární oddělení. Nakonec byl zvolen byt bývalého generálního konzula Lešera (využívaný od začátku roku 1923) na adrese Knjaž Miloša Velikog 41.

Několik stížností poslaných do Prahy z Bělehradu v letech 1927 a 1928 dávalo vinu na zpoždování stavebnímu správci Jaroslavu Dankovi z ministerstva veřejných prací, jenž v této funkci působil od roku 1925. Danko si nechal upravit byt v nedokončené novostavbě, kam se nastěhoval, a údajně záměrně prodlužoval stavební práce kvůli tomu, že v Bělehradě zároveň dohlížel na stavbu továrny firmy Šplíchal a Jarolímek. Na nastěhování do novostavby musel později vzhledem k Dankově neochotě vystěhovat se čekat i budoucí správce budovy Josef Havlíček.

Kolaudaci v roce 1928 provedl vrchní komisař ministerstva veřejných prací Vladimír Čech, po dalších dvou letech proběhla takzvaná superkolaudace. Celkové náklady (koupě a novostavba) představovaly 12 855 315,58 Kč.¹⁵ Robustně vyhlížející neoklasicistní dvouposchodová budova,¹⁶ postavená v centru města, svou mohutností jistě symbolizovala postavení ČSR v Jugoslávii.¹⁷ Názory na výsledek se různily, a to dost výrazně. Oficiálně se o první velké československé stavbě tohoto druhu v zahraničí bylo možno dočíst například následující: „Krásné nové budovy dostalo se vyslanectví...“¹⁸ V interní komunikaci resortu zahraničí však zaznívalo také opačné hodnocení.¹⁹ Též některé drobněj-

¹⁵ AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 3

¹⁶ Její vnitřní členění vypadalo následovně: v přízemí byly dvě velké místnosti (pro úředníky, respektive vzorkovnu), byty pro vrátného a řidiče služebního automobilu (garáž stála ve dvoře areálu) a část vyslancova bytu (dva pokoje pro služebné s příslušenstvím); v mezipatře působil ve třech kancelářích úřad vojenského atašé, dále nabízelo pokoj pro kurýra, ale hlavně reprezentační místnosti (velká jídelna, slavnostní mramorový sál, dámský salon a kuřácký salon) a byt pro vyslance (šest pokojů); v 1. poschodí byly čtyři místnosti konzulárního oddělení a ve 2. poschodí pracovna vyslance, jedenáct kanceláří, tři pokoje určené tiskovému oddělení a pět místností vyslancova bytu; tamtéž

¹⁷ Symbolické mělo být i zahájení činnosti v nových prostorách: ministr Edvard Beneš v roce 1927 původně schválil slavnostní otevření vyslanectví k datu narozenin prezidenta Masaryka, tedy na 7. března 1928; tamtéž

¹⁸ *Deset let Československé republiky II*, s. 613

¹⁹ Vyslanec v Turecku Miloš Kobr ve zprávě pro ministerstvo zahraničí (z 23. dubna 1931) uvažoval o tom, jak řešit další umístění úřadu a rezidence, pokud by kvůli

ší provedené práce a část zařízení byly při superkolaudaci hodnoceny jako velmi špatné, avšak vzhledem k rozsáhlosti objektu nešlo o zásadní závady.

Objekt československého prvorepublikového vyslanectví v Bělehradě byl za druhé světové války využíván mimo jiné gestapem. Kompletní inventář byl odevzdán německému vyslanectví, část pak používalo vyslanectví slovenského státu. V roce 1945 se do budovy vrátil vyslanec ČSR. Pražskému ministerstvu zahraničních věcí slouží dodnes, a to coby sídlo velvyslanectví České republiky v Srbsku a Černé Hoře (adresa úřadu: Kralja Alexandra 22).

Kralja Alexandra 20: novostavba vyslanectví ČSR podle projektu arch. Mezery

vysokým nákladům byl odložen plán na stavbu vyslanectví v Ankaře podle Mezerových návrhů. Při té příležitosti architekt Mezery zmínil coby „nechvalně proslulého“ výstavbou čs. vyslanecké budovy v Bělehradě“; AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 2

Berlín

Zpočátku pokusy o získání trvalejšího ubytování pro berlínského zástupce ČSR a jeho úřad¹ spočívaly ve snaze o některou z budov bývalého rakousko-uherského velvyslanectví: Moltkestrasse 3 a Kronprinzenufer 14.² Československo chtělo z bývalého velvyslaneckého komplexu dvě budovy včetně hlavního paláce čp. 3. Argumentovalo tím, že je nejlidnatější a nejvýznamnější ze zaniklé monarchie, má nejrozsáhlejší agendu, zato ta německorakouská se soustředí hlavně na připojení k Německu.³ Ukázalo se však, že českoslovenští úředníci už ve vedlejší budově bývalého rakousko-uherského velvyslanectví, v níž obývali přízemí, 2. a část 1. poschodí, nebudou moci dlouho setrvávat. Vídeň naléhala na diplomatického zmocněnce ČSR Koernera, aby dvoupatrový dům, který využívali též Maďaři (v 1. patře), se svým úřadem co nejdříve opustil. Rakušané v ní totiž hodlali umístit svůj generální konzulát. Československo se sice pokoušelo Kronprinzenufer 14 koupit, ale totéž zamýšlelo Rakousko. V jednání s částečným vlastníkem – Maďarskem – bylo nepochybně v lepší pozici než ČSR. Bylo tedy třeba poohlédnout se jinde, zamíni a jeho exponenti v Berlíně však měli stále na mysli variantu koupě, jež by umožnila definitivní umístění v metropoli největšího sousedního státu.

V roce 1920 bylo pro úřad a rezidenci (a také pro konzulát, fungující od června téhož roku) v úvahu bráno mnoho variant, například Regentenstrasse 19a, Rauchstrasse 27, Bismarckplatz 2, Regentenstrasse

¹ Nejprve jím byl Edvard Koerner coby zmocněnec (bývá uváděno s přívlastkem „diplomatický“) ČSR v Berlíně, a to od května roku 1919. Po ratifikaci versailleské mírové smlouvy bylo 24. března 1920 zřízeno vyslanectví, jehož se stal Koerner jako chargé d'affaires správcem.

² Areál zahrnující i další čísla popisná zajímal především Rakušany, kteří zabrali dvoupatrový palác velvyslanectví (Moltkestrasse 3). Německorakouský konzulát rovněž převzal dlouhodobý nájem bývalého rakousko-uherského generálního konzulátu v Kaithstrasse 6 a 19; AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 6

³ Koernerova zpráva poslaná v květnu roku 1919 do Prahy; tamtéž

7, Regentenstrasse 5. Ministerstvo zahraničí pověřilo vypracováním zprávy o vhodných objektech architekta Jana Kotěru,⁴ jenž své závěry z cesty do Berlína shrnul doporučením některých výše zmíněných nemovitostí. Zamini 25. února 1920 podalo ministerské radě návrh na zajištění umístění úřadu i služebního bytu koupí dvou budov. Na základě Kotěrových poznatků ministerská rada schválila 27. února koupí Regentenstrasse 7 a Regentenstrasse 19a, téhož dne byla Berlínu odsouhlasena plná moc ke koupí. Hned další den byl Kotěra Benešovým úřadem opět vyslán do Berlína, aby pomáhal při dojednávání koupě. Téhož dne svůj souhlas ministerstvu zahraničí projevil kontrolní úřad.⁵ Ministerstvo financí 1. března souhlasilo s čp. 19a, pokud se stejně vyjádří ministerstvo veřejných prací a najde na transakci prostředky v rozpočtové kapitole týkající se pozemních staveb. To tak učinilo a vyslalo do Berlína svého zástupce, stavebního radu Pacolda. Ten na objektu neshledal nic, co by závažně bránilo v jeho předpokládaném využití.

Dům Regentenstrasse 19a tak byl od majitele Siewekinga, bývalého vyslance Hansy, zakoupen 10. března 1920, a to za 2,25 milionu marek (1 milion M za budovu, 1,25 milionu M za inventář), což tehdy odpovídalo částce 2 722 500 Kč. Na domě dále vázly dvě hypotéky.⁶ Do správy státu byla úzká protáhlá dvoupatrová budova (s dalšími místnostmi v podkroví) převzata 1. června 1920.

⁴ S ministerstvem spolupracoval coby odborný poradce až do své smrti v roce 1923.

⁵ Samozřejmě s dovětkem: pokud to schválí ostatní. Zároveň zamini požádal, aby se drželo zákonného postupu (paragraf 7 Sbírký zákonů a nařízení z 20. března 1919) a v jeho duchu návrhy nejdříve posílalo finančnímu resortu; tamtéž

⁶ Obě (ve výši 100 tisíc, respektive 260 tisíc marek) byly zaplacený na počátku roku 1921 (věřitelé Rotschild a Eysler je totiž tehdy vypověděli s podmínkou okamžité splatnosti), kvůli výrazně jinému kursu (počítáno podle zlaté marky) to však představovalo výdaj 2 826 336,12 Kč. Celkově (i s adaptací provedenou v roce 1932) se náklady na rezidenci vyšplhaly až na 7 333 500,27 Kč; tamtéž

Z varianty Regentenstrasse 7, nabídnuté německým ministerstvem zahraničí, však v březnu sešlo.⁷ Jako náhrada pro umístění úřadu byla zvolena budova čp. 27 v Rauchstrasse, jež byla koupena 24. května 1920 za 1,74 milionu marek (v tom 100 tisíc M za inventář a 80 tisíc M za stroje a zařízení).⁸ Prodávala ji společnost s ručením omezeným Neue Hausverwaltung. Za ČSR smlouvu s výhradou dodatečného schválení ministerstvem zahraničí podepsal nový přednosta vyslanectví Miloš Kobr, honosící se titulem pro československou zahraniční službu neobvyklým: ministr-rezident. Mohutný luxusní činžovní dům čp. 27 s pěti byty, postavený v roce 1912, stál na rohu Rauchstrasse, Friedrich Wilhelmstrasse a soukromé uličky Hansemannstrasse ve čtvrti Tiergarten.⁹ Tehdejší konzulát byl nedaleko – v Hildebrandstrasse 11. První rok po nabytí budovy vyplnila snaha o vystrnadění několika nájemníků, mimo jiné bývalého siamského vyslance a italského generálního konzula. Do koupeného objektu se vstupovalo třemi vchody, přičemž ten z Hansemannstrasse – pro konzulát, respektive generální konzulát – byl využíván až od roku 1926 na základě smlouvy uzavřené na deset let se spolkem Evangelischer Bund.

⁷ Bylo proti ní ministerstvo financí, a to kvůli předpokládané nákladné adaptaci, nepomohlo ani Benešovo telegrafické schválení; tamtéž

⁸ Z toho necelých 800 tisíc papírových marek představovaly dvě hypotéky (750 tisíc, respektive 44 tisíc marek). Československo je uhradilo k 14. srpnu 1922, k čemuž se rozhodlo s ohledem na výhodný kurs (tehdy měly zmíněné hypotéky hodnotu celkem asi 200 tisíc Kč). Proti tomu se však postavil věřitel, curyšská akciová společnost Leu & Co., jež požadovala valorizaci hypotéky, přičemž se odvolávala na německý zákon z 16. července 1925 o zhodnocení hypoték a jiných pohledávek. Republika proti tomu podala odpor postavený na zásadě exteritoriality, spor se pak řešil u soudu, nakonec bylo ve 2. polovině 20. let zvoleno smírné řešení; tamtéž

⁹ Jednotlivá podlaží (suterén, zvýšené přízemí, 1. a 2. patro, půda s mansardami) skýtala obvykle více než dvacet místností (většinou kolem patnácti pokojů), několik místností bylo ještě na horní půdě, ve sklepních prostorách bylo pět garáží (ty byly pronajímány, v roce 1930 však bylo rozhodnuto o ukončení této praxe kvůli možnosti kontrolování prostoru berlínskou policií). Generální konzul a jeho úřad měli k dispozici suterén a zvýšené přízemí, od 1. patra výše byly kanceláře vyslanectví a byty jeho zaměstnanců; tamtéž

Kvůli vnitřním dispozicím budovy, nevhodným pro zastupitelské účely, se často řešila otázka ideálního rozložení kanceláří a bytů v ní.¹⁰ Vzhledem k tomu bylo navrženo několik variant adaptace, ministerstvo veřejných prací v roce 1926 dokonce uvažovalo o možnosti výměny Rauchstrasse 27 za nějakou zánovní budovu, případně o prodeji a novostavbě ve vlastní režii.

Nejrozsáhlejší adaptace spadá do roku 1932, kdy byly výrazně změněny vnitřní dispozice rezidenční budovy. Projekt dostal na starost architekt Alois Mezera, pozdější autor bělehradského vyslanectví. Do Berlína na průběh adaptačních prací jezdili dohlížet Mezera, stavební správce Josef Turek (ve 2. polovině 30. let ve stejné funkci při novostavbě v Ankaře) a umělecký expert zamini Jaromír Stretti-Zamponi. Od konce února roku 1932 ji realizovala firma Heilmann & Littmann.¹¹ Mastný se ve 2. poschodí ubytoval 24. října 1932, pak práce jinde v domě ještě pokračovaly.¹² Státní úřední budova v té době poskytovala útočiště zaměstnancům vyslanectví¹³ a kompletnímu generálnímu kon-

¹⁰ Konzul Ladislav Málek po svém přesunu z generálního konzulátu ve Vídni do funkce konzula v Berlíně musel od konce roku 1921 téměř rok bydlet v Ilmenauerstrasse 9, neboť v Hildebrandstrasse 11 (úřední budově konzulátu) ani v Rauchstrasse 27 pro něho nebylo místo; AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 7

¹¹ Uspěla v omezené soutěži, jíž se dále účastnily firmy Singer a Schück & Lada (té byly už v roce 1926 zadány drobné adaptační práce v obou státních budovách). Náklady činily přibližně 1,7 milionu Kč; tamtéž

¹² SÚA, Ministerstvo veřejných prací, k. 139

¹³ Vzhledem k tomu, že objekt byl postaven k ubytovacím účelům, bylo toho náležitě využito: ve zmíněném období v Rauchstrasse 27 bylo možné nalézt pětipokojový byt legačního rady, šestipokojový byt přednosta tiskového oddělení, třípokojový mansardní byt pro šéfa kanceláře vyslanectví, dvoupokojový byt v mansardě a obdobný (dispozicemi, stěží však poskytovaným výhledem) v suterénu pro zřízence a tamtéž třípokojový byt domovníka (o něm viz pozn. 23 v kapitole Koupě nemovitostí pro zastupitelské úřady); AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 6

zulátu¹⁴, vyslanec Vojtěch Mastný bydlel odděleně ve svém služebním bytě na Regentenstrasse.

Rezidence Regentenstrasse 19a (od roku 1935 nesla vzhledem ke změně ve značení ulic název Grossadmiral Prinz Heinrichstrasse 11) však měla být v rámci plánu nové výstavby Berlína stržena, o čemž československá s německou vládou jednaly od konce roku 1937. Československý stát a později protektorát měl obdržet náhradu: novou budovu čp. 22 v Rauchstrasse, tedy v blízkosti úředních místností vyslanectví. Z ní však na počátku dubna roku 1939 byly hotovy pouze sklepy a suterén, neboť předcházející objekt stojící na pozemku byl zbourán teprve v srpnu roku 1938. Otázka je, nakolik mohl být plán berlínského přesunu brán vážně, v úřední korespondenci však určitě nebylo moudré projevit případné pochybnosti. A tak legační rada Miroslav Schubert ve zprávě poslané z Berlína 8. dubna na ministerstvo zahraničních věcí v likvidaci uvažoval o tom, kterou z obou budov si ponechat.¹⁵ Schubert, jenž jako první coby konzulární atašé zastupoval Československo v Berlíně už od května roku 1919 v Koernerově úřadu, považoval za výhodnější prodat legaci a ponechat si rezidenci Grossadmiral Prinz Heinrichstrasse 11, po jejímž zboření měla následovat zmíněná kompenzace. Pokud by čp. 22 nebylo dostavěno, museli by Němci podle jeho názoru rezidenci nahradit jinak, protože říšská vláda uznala majetkové právo protektorátu na ni. Před polovinou května roku 1939 Auswärtiges Amt nařídil okamžité vyklizení obou československých objektů, 12. května

¹⁴ Kanceláře generálního konzulátu (tehdy ještě pouze konzulátu, povýšen byl až 15. února 1928) se do Rauchstrasse 27 přemístily k 1. říjnu 1926, konzul tam měl svůj služební byt přesně o čtyři roky déle.

¹⁵ Považoval za pravděpodobné, že o jednu z nich požádá Slovensko, neboť byl po návštěvě Jozefa Tisa, Ferdinanda Ďurčanského a Matúše Černáka ze strany Auswärtiges Amtu dotázán, které části legační budovy Rauchstrasse 27 jsou volné (na likvidovaném ministerstvu se v té době aspoň oficiálně ještě nevědělo, zda Slováci budou jeden ze státních objektů požadovat; v každém případě panovala snaha nepřipustit společné umístění); AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 6

přijal rezidenci a 15. května téhož roku ji (včetně inventáře) předal zástupci slovenského vyslanectví.¹⁶ Přejímání úřední budovy se odehrálo 6.–10. června, část inventáře pak obdržel protektorátní vyslanec.¹⁷

Jak už je zmíněno v poznámce 13, po zániku společného státu čeští zástupci především nechtěli připustit, aby chystané protektorátní vyslanectví sídlilo ve stejné budově se slovenským zastupitelským úřadem. To se nakonec podařilo, ale zároveň to znamenalo, že vyslanec protektorátu František Chvalkovský si musel hledat jiné sídlo.¹⁸

Generální konzulát svou činnost oficiálně ukončil už 31. prosince 1938, a to na základě usnesení vlády z 29. listopadu téhož roku; příčinou byla především úsporná opatření.

¹⁶ J. Němeček, *Likvidace československé zahraniční služby po 15. březnu 1939*. In: AUC, *Studia historica* XLVIII, s. 149, a AMZV, I/4, *Budovy ZÚ ČSR 1918–1940*, k. 7

¹⁷ Zbylému vyslaneckému personálu byly přikázány tři místnosti na adrese Jägerstrasse 12

¹⁸ viz E. Maršoun, *Diplomat a politik František Chvalkovský a vyslanectví protektorátu Čechy a Morava* (diplomová práce, FF UK). Praha 2002, s. 115nn: staronový vyslanec v Německu (tentokrát ovšem pouze za protektorát, či spíše sám za sebe) František Chvalkovský, jenž neměl kde začít vykonávat svou funkci, od 19. června 1939 bydlel a úřadoval v hotelu Eden. Koncem téhož měsíce obdržel k obývání reprezentativní vilu čp. 11 ve Sven Hedin Strasse, dříve obývanou říšským ministrem hospodářství Waltherem Funkem. V polovině července dostal pro úřední účely k dispozici deset místností v 1. patře budovy finančního prezidia na adrese Kurfürstendamm 190/192, kde úřad začal fungovat na konci srpna roku 1939. V obou případech šlo o bezplatné propůjčení uživatelského práva, obě budovy též spojovalo pozdější poškození spojeneckým bombardováním.

Bern

Československé vyslanectví v Bernu díky osobě prvního zástupce státu Pavla Baráčka-Jacquiera (nejprve delegát, poté chargé d'affaires) přímo navazovalo na činnost informační a propagační tiskové agentury Československé národní rady ve Švýcarsku.¹ Odborník na šifry Baráček-Jacquier byl dokonce ředitelem zmíněné tiskové kanceláře. Zpočátku republiku zastupoval v sídle Československé tiskové kanceláře: v Ženevě. Na jaře roku 1919 se však na pokyn ministra Beneše vydal do Bernu organizovat budoucí vyslanectví.²

Československý úřad řešil své umístění uzavřením nájemních smluv (v letech 1919–1922 v Alpenstrasse 29, pak tři roky fungoval na adrese Amthausgasse 24), služební byt vyslance byl stejným způsobem zajištěn postupně ve dvou vilách od téhož architekta (Kirchenfeldstrasse 8, poté Thunstrasse 68). V březnu roku 1921 navrhl vyslanec Dušek koupit reprezentativní vily za 310 tisíc švýcarských franků. Kýženého souhlasu se mu však z Prahy nedostalo. Vyslanectví kvůli rostoucí agendě a z toho vyplývající potřebě větších prostor hledalo vhodnější umístění, přičemž využívalo služby realitních kanceláří. Též díky tomu se v dubnu roku 1925 mohlo přemístit do vily s adresou Muristrasse 65.

Už v době podpisu nájemní smlouvy přitom její majitel nabízel, že ji Československu prodá. V srpnu téhož roku byl tento návrh (znějící na 380 tisíc švýcarských franků) tlumočen do Prahy, kde se rozběhl obvyklý schvalovací proces. Zamini předložilo ministerské radě záměr koupit komplex Muristrasse 65/65a v poslední březnový den roku 1926. Reakce ministerstva financí a Nejvyššího účetního kontrolního úřadu

¹ Bureau Tchecoslovaque

² Prvním vyslancem se však stal až jeho nástupce Cyril Dušek, jehož diplomatickou kariéru ukončila brzká smrt v lednu roku 1924, kdy byl vyslancem v Egyptě.

byla zamítavá.³ Vzhledem k předchozím případům, kdy bylo nutno po zakoupení ve vysokých výdajích pokračovat rozsáhlými adaptačními pracemi, se tyto instituce obávaly dalšího finančního břímě. Ministerstvu veřejných prací cena připadala vysoká. Ministerstvo zahraničí však u ministerské rady prosadilo svou a ta 4. června (po snížení požadované částky o pět tisíc franků) rozhodla o uskutečnění prodeje, přičemž vybídla k dalšímu jednání, jež mělo vést k ještě výraznějšímu zlevnění. Sumu se nakonec podařilo snížit o 25 tisíc franků, a tak mohl správce vyslanectví (po předchozím dobrozdání o budově od sekčního šéfa Piskače z resortu veřejných prací, jenž budovu na začátku července prohlédl) Jan Reisser 16. července 1926 kupní smlouvu podepsat. Nedlouho po zapsání změny vlastníka do bernské pozemkové knihy došlo ke změně čísla popisného – na 53/53a.⁴

Za tuto reprezentativní patrovou vilu s vysokou střechou (s dalším poschodím v podstřeší) československý stát zaplatil 350 tisíc švýcarských franků.⁵ Před vchodem orientovaným k jihu se kromě menšího bazénu vyjímá honosné schodiště. Stavba, pro niž bývá používáno označení vila Jenner (podle jejího investora a prvního majitele, místního bankéře Maxe von Jennera), připomíná spíše zmenšený zámek. V letech 1918–1922 sloužila jako úřad i rezidence vyslanectví Spojených států amerických.⁶ I když šlo o klidné rozhraní vilových čtvrtí Murifeld a Kirchenfeld,⁷ nebylo vyslanectví od centra Bernu nijak daleko.⁸ Po-

³ Dle vlastního vyjádření z 27. dubna 1926 byl finanční resort (nejen) v té době zásadně proti kupování budov v cizině, v případě Bernu však byl nakonec ochoten souhlasit, pokud zamíni najde prostředky na transakci ve svém rozpočtu. Díky tomu podmíněčně souhlasil také kontrolní úřad; AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 5

⁴ A. Aerni – M. Kováč, *Budova kanceláře a rezidence Velvyslanectví České republiky ve Švýcarsku*. Bern 1995, s. 18

⁵ Budova byla postavena na pozemku ohraničeném ulicemi Muristrasse, Burgernzielweg a Kasthoferstrasse.

⁶ Aerni, Kováč 1995, s. 16

⁷ Od té doby v okolí vily vyrostla čtvrť obytných domů.

zemek a budovy na něm stojící byly zakoupeny od architekta Maxe Zeerledera.⁹ Bernské vyslanectví vedle přiléhající zimní zahrady disponovalo i tou skutečnou (spíše parkem) a reprezentativním inventářem.¹⁰ V přízemí byly reprezentační místnosti, v prvním poschodí vyslancův služební byt.

Po 15. březnu 1939 se vyslanec Bohdan Štrér rozhodl neklást odpor a objekt dal kompletně k dispozici. Stejně se zachoval v případě dalšího státního domu (Restelbergstrasse 49) generální konzul v Curychu Jan Laška.¹¹ Kontinuitu zachoval Jaromír Kopecký, jenž v Ženevě zachoval Úřad Stálého delegáta ČSR při Společnosti národů, v jejíchž orgánech později vykonával různé funkce.¹² Před uplynutím první poloviny roku 1939 se v Praze uvažovalo o tom, zda bernskou státní vilu prodat nebo pouze pronajmout. Situaci však rozřešil německý postup: po převzetí areálu¹³ v něm německé vyslanectví umístilo konzulární a hospodářské oddělení. V průběhu druhé světové války se několikrát pokusilo o zapsání Německa coby majitele nemovitosti do bernských úředních dokumentů.¹⁴

V polovině května roku 1945 bylo švýcarskými státními orgány rozhodnuto o navrácení vily československému státu, 16. května ji pře-

⁸ Po Muristrasse to bylo severozápadním směrem asi kilometr k zákrutu řeky Aare, jež obepíná staré centrum Bernu.

⁹ Vilu (i s přilehlou hospodářskou budovou – čp. 53a) postavil v roce 1895 jiný architekt – René von Wurstenberg.

¹⁰ Celá vila byla luxusně vybavena, a to vesměs starožitným nábytkem, především ve stylu holandského baroka. Všechn nábytek byl státní, a tak o něj byl v době rušení československého vyslanectví v roce 1939 velký zájem. Podstatnou část získal František Chvalkovský, což při likvidaci inventáře na rušených zastupitelských úřadech zdaleka nebyla výjimka; AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 5

¹¹ Svůj úřad předal 17. března, v činnosti neoficiálně pokračoval jeho podřízený Arnošt Jokl.

¹² J. Kopecký, *Paměti diplomata*. Praha 2004, s. 352nn., kde Kopecký přibližuje březnové události a svou další činnost ve Švýcarsku.

¹³ Úředník Cyril Kneidl, který měl na starosti likvidaci vyslanectví, podepsal protokol o předání vily 22. června 1939 společně se zástupcem německého zastupitelského úřadu; AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 5.

¹⁴ Aerni, Kováč 1995, s. 19

jal Jaromír Kopecký. V devadesátých letech minulého století rekonstruovaný komplex je v současné době sídlem českého velvyslanectví.

Muristrasse 53/53a – vila Jenner: (vel)vyslanectví ČSR, ČSSR, ČSFR i ČR

Budapešť

Do Budapešti přijel na konci října 1918 československý zmocněnec Emil Stodola – bez úředníků. Najal dva pokoje v hotelu Astoria, personál budovaného úřadu tvořili místní Češi a následně také Slováci (mimo jiné pozdější vyslanec Ivan Krno). V prosinci roku 1918 se úřad zmocněnce ČSR přestěhoval z hotelu Astoria do paláce delegací rakousko-uherského parlamentu v Akademia utca 17.¹

Agenda československých úředníků působících v Budapešti a tamtéž dlících vojáků byla značná: důstojníci na místních nádražích pomáhali projíždějícím vojákům mířícím do ČSR, k tomu se přidávala starost o bezpečnost československých občanů. Na pasové oddělení, jež mělo na začátku roku 1919 k dispozici velkou místnost s dvanácti úředníky, tehdy kvůli kolkování bankovek a chystanému bolševickému převratu denně přišlo o pas žádat pět set až šest set lidí.² Kvůli značným nárokům na počet personálu československých úřadů v Budapešti bylo na počátku 20. let třeba zajistit pro ně mnoho kanceláří, což na jednom místě bez vysokých výdajů (navíc v nepřátelském prostředí)³ nebylo snadné. Pobočky úřadu plnomocníka, úřadu delegáta a (až od 6. února 1922) vyslanectví tak fungovaly na mnoha místech: pasový úřad na adrese Kun utca 3, vízové oddělení na Rudolf rakpart 10 (od 1. května 1922 v ulici Széchenyi), vojenské a pasové oddělení na Rudolf tér 2. Dům čp. 2 na Rudolfově náměstí byl k umístění pasového, vojenského

¹ Stodolu brzy vystřídal Milan Hodža. Stodolův tajemník Stanislav Votruba totiž dospěl k názoru, že „dr. Emil Stodola na tak velký úkol nervově nestačí“, a jel do Prahy s cílem, aby byl vybrán „energický muž, samostatný pracovník“; Votruba 1938, s. 19. S Hodžovými projevy samostatnosti však zase nebyl spokojen ministr Edvard Beneš.

² Češi, Slováci i Maďaři (s majetkem na Slovensku i špioni); cit.d., s. 40

³ Při Kunově převratu byla činnost československým zástupcům znemožněna, někteří byli dokonce zatčeni a většina z nich okradena. Hájení zájmů ČSR tedy převzal švýcarský konzulát; cit.d., s. 54

a vízového oddělení vyslanectví využíván také ve 30. letech (výpověď pasového oddělení přišla až 1. listopadu 1938, a to k 30. dubnu 1939).

Československo platilo rakouskému vyslanectví za místnosti bývalé c. a k. rakouské delegace 45 tisíc maďarských korun, za což mohli jeho zástupci využívat celé 2. patro, avšak pouze k úředním účelům.⁴ Objevily se též úvahy o koupi této budovy, probíhala dokonce jednání, ale z pohledu ČSR bez kladného výsledku. Návrh byl součástí snahy o dlouhodobé umístění zastupitelského úřadu. Ministerstvo financí však ve svém vyjádření z 23. června 1921 určeném Benešovu resortu zaujalo k záměru koupit něco v Budapešti jasně zamítavé stanovisko.⁵

Mnoho nabídek domů ke koupi obdrželo vyslanectví hlavně v roce 1921, uvažovalo se také o tom, že v eventuálně získaném objektu bude umístěn rovněž konzulární úřad, jenž v samostatné formě nakonec v Budapešti nebyl zřízen. S Rakušany měli zástupci ČSR dobré vztahy, ale úvahy představitelů vídeňské zahraniční politiky o prodeji bývalého delegačního paláce situaci československého úřadu zhoršovaly.⁶ Ministerská rada také s ohledem na to odsouhlasila 6. dubna 1922 zakoupení sanatoria profesora Horzela na adrese Fásor 9, a to nejvýše za 1,5 milionu Kč, majitel si to však rozmyslel.⁷

Pak konečně přišla nabídka, která pro ČSR znamenala definitivní umístění vyslanectví: bývalý palác hraběte Zichyho⁸ na adrese Szegfü

⁴ V prvním patře sídlil nový rakouský konzulát v čele s baronem Knoblochem; cit.d., s. 39

⁵ viz pozn. 9 v kapitole Postup při výběru a schvalování nemovitostí

⁶ zpráva delegáta ČSR Václava Lejhance ze 7. června 1921; AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 11

⁷ Předtím už bylo mnoho nabídek odmítnuto, československý úřad byl z Prahy nabádán k diskrétnímu jednání, aby požadovaná cena nebyla přemrštěná.

⁸ To, že chargé d'affaires v Sofii Rudolf Künzl-Jizerský bydlel na dřívějším vyslanectví habsburské monarchie (na bulváru Cara Osvoboditele) do roku 1921 v bytě bývalého rakousko-uherského legačního rady, barona Rubido-Zichy, byla pouze shoda okolností; AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 43

utca 2 (2. vchod – Rózsa utca 61)⁹. Ministerstvo veřejných prací monumentálně působící, částečně dvoupatrovou budovu se dvěma vchody a divadelním sálem z technického hlediska nedoporučovalo,¹⁰ ale respektovalo zájmy kolegů ze zamini. Ministerstvo financí bylo pro, pokud bude kupní cena uhrazena v maďarských korunách. Ministerská rada tedy schválila 19. června 1922 maximální cenu nabízeného areálu 25 milionů maďarských korun (tehdy 1,375 milionu Kč) a adaptace do 6 milionů maďarských korun.¹¹ O tři dny později byla kupní smlouva uzavřena.¹²

Byl vyslyšen požadavek na zadání adaptačních prací slovenským řemeslníkům, prezentovaný především ministrem pro správu Slovenska Josefem Kállayem, ačkoli kvůli tomu došlo ke kompetenčnímu sporu. Ministerstvo veřejných prací totiž adaptaci svěřilo svému bratislavskému referátu (vládní referát veřejných prací), jenž práce zadal architektu Krupkovi,¹³ členovi bratislavské Spoločnosti umeleckého priemyslu, dodávající na vyslanectví vybavení. Ministerstvo zahraničních věcí však uspořádalo vlastní soutěž, v níž vybralo architekta Otakara Novotného. Práce nakonec prováděla košická firma Frič a Novák, jež s nimi začala 3. října 1923, zamini souhlasilo i s účastí Spoločnosti umeleckého priemyslu.

Přes odlišné plány zůstalo budapešťské vyslanectví jediným zastupitelským úřadem ČSR v Maďarsku. Po 15. březnu 1939 bylo vyslanectví předáno dle pokynů přijatých z ústředí. Po druhé světové válce se

⁹ Tato adresa byla později používána častěji. Areál vyslanectví postavený kolem roku 1890 (s přístavbou 2. patra z roku 1913; tehdy nesl název Dům umělců) byl vzdálen asi dva kilometry severovýchodně od centra, 1,5 km východně od Dunaje.

¹⁰ Nabízenou nemovitost prohlédl Rudolf Javůrek, vrchní stavební komisař zmíněného resortu; AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 11

¹¹ Adaptace si nakonec vyžádala náklad 2 264 398,62 Kč; tamtéž

¹² Výhodné bylo, že v paláci nikdo nebydlel, pouze jej využívala lázeňská společnost Egioz a jeden úřad spadající pod ministerstvo financí; tamtéž. To nebylo v Budapešti, plnící se lidmi přicházejícími z odňatých území, obvyklé.

¹³ Dříve pracoval na vídeňském císařském hradě; tamtéž

však vyslanectví (v roce 1954 povýšené na velvyslanectví) do státní budovy vrátilo. V současnosti v komplexu funguje velvyslanectví (adresa úřadu: Rózsa utca 61), konzulární oddělení a České centrum Budapešť (Szegefi utca 4).

Bukurešť

Úřad československého zástupce nejprve sídlil v budově bývalého rakousko-uherského vyslanectví. Od 23. dubna 1919 bylo ubytování úřadu zmocněnce ČSR¹ zajištěno nájemní smlouvou týkající se domu čp. 9 ve Strada Episcopiei,² uzavřenou majorem Milošem (Vlastimilem) Čermákem, jenž tento úřad vedl. Až do koupě vlastní budovy tam našli své působiště vyslanec Bohumil Čermák³ (a po jeho smrti Ferdinand Veverka), konzulární oddělení i vojenský atašé.

Vzhledem k roli, již se Československá republika chystala v balkánském prostoru převzít, bylo důležité, aby tomu odpovídalo též umístění jejího vyslanectví. K tomu přistupoval význam přikládáný v Bukurešti úrovni reprezentace jednotlivých států skrze diplomatické mise. Předsednictvo ministerské rady na počátku ledna 1921 schválilo koupi potřebného areálu v Bukurešti do 4 milionů lei, na svém trvalo přes zamítavé stanovisko Nejvyššího účetního kontrolního úřadu. Původní záměr (dům Cerker) kvůli ceně zvýšené o milion lei nevyšel, a tak vyslanec Veverka navrhl zakoupení nedokončeného objektu za 3,5 milionu lei. Nový návrh (Strada Vasile Lascăr 45) vzhledem k okolnostem podpořilo ministerstvo financí i veřejných prací. Kupní smlouva (s ce-

¹ Předchůdcem tohoto úřadu byla od 12. listopadu 1918 zvláštní vojenská mise vedená kapitánem Emilem Švecem, kterého zmocněnec Miloš Čermák, budoucí poslední československý meziválečný vyslanec v Itálii, vystřídal v lednu následujícího roku; *Deset let československé zahraniční politiky*, s. 110n. Předtím – v prosinci roku 1918 – byl do Bukurešti rovněž vyslán Stanislav Votruba coby zástupce zmocněnce ČSR v Budapešti, aby zajistil transport československých vojáků do ČSR.

² Ministerstvu zahraničí byla doporučena (konkrétně kapitánem Jaklem ze zahraničního odboru ministerstva národní obrany) koupě této budovy za 900 tisíc lei (také ji, stejně jako snahu o získání bývalého rakousko-uherského vyslanectví, navrhoval vyslanec Čermák). Proti tomu však byl vyslanec Ferdinand Veverka, jenž na konci roku 1920 (oficiálně se přitom výkonu své funkce – po obdržení agrémentu – ujal až v únoru následujícího roku) ústředí oznámil, že obývaný objekt nevyhovuje, a navrhl dům Cerker za 3,2 milionu lei; AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 12 (není-li uvedeno jinak, platí u poznámek tento zdroj)

³ Za války působil ve vedení Odbočky Československé národní rady v Rusku.

nou 3,405 milionu lei plus poplatky a provize) byla Veverkou a majitelem Lazare Eliasem uzavřena 26. února 1921, od toho dne se vyslanectví ujalo správy areálu. Dubnový podpis spojenecké smlouvy s Rumunskem tak již mohlo provázet vědomí definitivního umístění zastupitelského úřadu ČSR ve spřátelené zemi.

Dům se zahrádkou a garáží kdysi vlastnil rumunský historik a politik Vasile Lascăr.⁴ Získaná budova byla adaptována, což spočívalo především ve změně dispozic a počtu místností a dokončení povrchových úprav. K datu kolaudace v červenci roku 1922 činily celkové náklady na koupi a adaptaci 4 917 822,75 lei, což odpovídalo 4 627 446,12 Kč.⁵ Následovalo vybudování objektu pro konzulární oddělení vyslanectví. Začalo se 3. května 1923, novostavba za 1,924 milionu lei⁶ byla dokončena v srpnu roku 1924.⁷ Doba stavby se prodloužila především kvůli potřebě přepracování projektu. Bukurešťské úřady totiž nařídily posunutí stavební čáry. Adaptaci i novostavbu realizoval architekt Oskar Anton Gross. Po ukončení stavebních prací byla používána adresa Strada Vasile Lascăr 41–45. V původním objektu byly umístěny reprezentační prostory, několik kanceláří a byt vyslance, úřad fungoval v jednopatrové novostavbě.⁸ Ve Strada Episcopiei 9 byl nájem prodloužen do

⁴ Künzl-Jizerský 1947, s. 169

⁵ K této částce úředníci došli přepočítáním vydaných obnosů v rumunské měně podle směnného kursu platného v době placení jednotlivých výdajů. Při úhradě zálohy za adaptační práce bylo lei nepatrně dražší než koruna, po kolaudaci v roce 1922 bylo naopak silnější československé oběživo, a to pětinásobně, v roce 1924 – při dokončení novostavby – dokonce sedminásobně.

⁶ Částky uváděné v dokumentech se však liší, což se liší také v případě adaptačních prací. Pravděpodobně je to způsobeno časovým odstupem, s nímž byly účty zpracovávány (od počátku 20. let až po období protektorátu).

⁷ Kvůli kolaudaci, jež proběhla na začátku srpna, z Prahy přicestoval ministerský rada Karel Douda, stejně jako v případě předchozí kolaudace v roce 1922.

⁸ Zde je uveden přibližný popis situace v objektech. Vyslanectví (původní budova): v suterénu více než 20 místností (sklepy, byt domovníka, kanceláře), v přízemí reprezentační místností a 2 pokoje vyslanceva bytu s příslušenstvím, v patře 5 kanceláří, v podstřeší 2 mansardy pro služebné, půda a další místnosti. Konzulární budova (novostavba): v suterénu bylo několik kanceláří, v přízemí a patře po 6 kancelá-

konce října 1922, pak ještě o rok, část úřadu se však do nové legační budovy přemístila už v roce 1922 po červencové kolaudaci.⁹

V roce 1930 proběhla generální oprava vyslanectví, o niž se postaral architekt Alberto Olivotto, který se podílel i na jindy provedených drobnějších úpravách areálu.¹⁰ Odhad hodnoty areálu vyslanectví, ležícího asi kilometr severně od centra a 2,5 kilometru východně od Severního nádraží, k 31. prosinci 1938 činil 5,044 milionu Kč.

Po 15. březnu 1939 vyslanec Veverka, jenž se v roce 1937 do této funkce dostal po třinácti letech už podruhé,¹¹ odevzdal areál i s veškerým inventářem německému vyslanectví, jež je poté využívalo k vlastním účelům. Od konce 40. let do rozdělení ČSFR tam byla rezidence československých velvyslanců, v současnosti objekt coby rezidenci využívá slovenský velvyslanec.

řích. V obou objektech se však počet kanceláří měnil, například při přemístění kanceláří vojenského atašé.

⁹ Další oddělení – pasové a repatriační – a tiskový referent sídlili před dokončením státem vlastněného komplexu v kancelářích na adrese Strada Povernei 34.

¹⁰ Například vyslanec Jan Šeba (v Bukurešti v letech 1932–1937) žádal rekonstrukci střechy zahradního domku, v němž po zimě vzhledem k zatékání spadl strop. Kvůli shnilým trámům hrozilo též zřícení krovu, což se vzhledem k sousedství zahrady ministra sociální péče Costineska mohlo dotknout prestiže vyslanectví. V onom domku, jenž částečně fungoval coby sklad, přitom Šeba choval domácí zvířectvo (!)

¹¹ Jeho příchod do Bukurešti přitom v obou případech řešil nepříjemné okolnosti: poprvé smrt předchůdce Čermáka, podruhé Šebovo postavení po záporném přijetí jeho knihy *Rusko a Malá dohoda v politice světové*.

Strada Vasile Lascăr 41–45: areál vyslanectví ze dvou pohledů (viz též stranu 131)

Hamburk

V Hamburku nejprve od roku 1919 fungoval úřad zástupce ČSR, od roku 1920 po celou zbylou dobu existence první republiky tam působil generální konzulát.

Od března roku 1919 byly v největším labském přístavu využívány kanceláře rakousko-uherského generálního konzulátu v Bemneckerstrasse, trvalejší umístění pak úřad získal v ulici Alter Wall 69/71, kde byl v nájmu od 7. července 1919, a to za 7030 marek ročně. Služební byt měl zástupce ČSR v Hamburku (prvním byl vicekonzul Konstantin Sedláček, v únoru roku 1920¹ pak nastoupil generální konzul Hugo Vavrečka) k dispozici od 1. června 1919 ve vile čp. 33 v ulici Jungfrauen-thal. Nájemní smlouva byla uzavřena na tři roky.² Služební byt byl přemístěn od 1. července 1928 do rodinného domu Abteistrasse 57, jenž byl Československou republikou koupen ve stejné době jako budova pro úřad ve Feldbrunnenstrasse 17.

Generální konzulát ČSR v Hamburku byl jedním z nejvýznamnějších československých zastupitelských úřadů v Evropě, a to jak z hlediska politického, tak především hospodářského. Tomu odpovídal počet zaměstnanců i počet využívaných budov. Na začátku 20. let úřad zaměstnával 36 lidí.³ Ti se do místností, jež měli k dispozici, vešli jen velmi obtížně. V hlavní kanceláři v ulici Alter Wall 69/71 se do jedné větší a čtyř menších místností vtěsňalo maximálně patnáct úředníků. V jediné

¹ Vavris (Vavrečka) 1997, s. 14

² Vzhledem k místním bytovým zákonům, které chránily nájemníky před vypovězením, tam služební byt mohl bez opakovaného prodlužování smlouvy zůstat až do přestěhování do státní vily. Regulaci rovněž podléhala výše nájemného, pro každý měsíc ji určoval bytový úřad, a to na základě mírových, tedy předválečných, činží. Pro ČSR byla nemožnost vypovězení generálního konzula z jeho služebního bytu pouze na základě skončení platnosti nájemní smlouvy výhodná. V té době totiž v Hamburku panovala vleklá bytová krize; AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 18 (není-li uvedeno jinak, pocházejí následující informace ze stejného zdroje)

³ zpráva generálního konzula Vavrečky ze 14. září 1921

velké místnosti na Admiralitätstrasse 40 bylo zájemcům k dispozici pasové, vojenské i sociální oddělení, pracovalo tam osmnáct lidí, zároveň tato společná kancelář sloužila jako čekárna. Poslední místnost, ve které působili tři úředníci, se nacházela v takzvaném Welserhausu na Schaarsteinwegbrücke 2, kde sídlilo dopravní oddělení.⁴ Vavrečka upozorňoval na špatný vzduch v úřadovnách, jen v roce 1921 podle něho bylo osm zaměstnanců v pracovní neschopnosti kvůli plicním chorobám. Zároveň neopomenul zmínit neefektivnost práce úřadu spočívající v tom, že rozmístění ve třech ulicích ztěžovalo kontrolu zaměstnanců, a v nutnosti neustálého přebíhání mezi pracovišti. Navrhl tři možnosti, jak situaci napravit: zaprvé pronájem osmi až deseti místností o celkové výměře 200–250 m², zadruhé koupi domu o stejné výměře užité plochy, zatřetí restrikci personálu a zrušení některých oddělení. Úřad měl podle jeho sdělení nabídky na pronájem za 80–120 tisíc marek ročně, koupě byla možná již za 600 tisíc marek. Vzhledem k nízkému kursu marky ji považoval za výhodnější.

Vavrečkovo naléhání pokračovalo: 27. října 1921 argumentoval tím, že 600 tisíc marek tehdy odpovídalo přibližně 350 tisícům korun, což vzhledem k tomu, že marka bude podle jeho názoru do dvou let na předválečné úrovni či alespoň v kursu 1:1 k československé koruně,⁵

⁴ Podle Vavrečkovy zprávy z 22. prosince 1920 se za přibližně 95 m² v kancelářích Alter Wall 69/71 platilo čtvrtletně 1840,10 marky, nájemní smlouva platila do 30. září 1921. Na Admiralitätstrasse 40 se za jednu velkou místnost o výměře asi 110 m² za stejné období platilo 813,39 M, přičemž šlo o podnájem na dobu neurčitou s jednoměsíční výpovědní lhůtou. Za další podnájem na dobu neurčitou, a to jedné místnosti (původně byly dvě, ale jedna byla posléze vrácena) o přibližně 25 m² ve Welserhausu, se měsíčně platilo 675 marek. Dříve tam sídlila Obchodní kancelář československé vlády, jež se od 1. ledna 1921 ocitla ve správě hamburského generálního konzulátu.

⁵ Později už Vavrečka o vývoji kursu věděl své. O situaci v Hamburku do Prahy 26. ledna 1924 sdělil následující: V létě 1922 bylo za cizí valutu v Hamburku možné „koupit veliké činžáky za několik tisíc Kč. – příležitost to, jíž jak známo použili i někteří naši konsulární úředníci.“ Viz též pozn. 6 v kapitole Koupě nemovitostí pro zastupitelské úřady.

činilo okamžitou koupi nejvýhodnější. Vyslovil se pro nákup domu, přičemž podotkl, že žádný prodejce nepočká déle než dva týdny. Vyzval tedy ústředí ke schválení nákupu předem s limitní částkou a naléhal, aby se o situaci panující na hamburském trhu s nemovitostmi přijel přesvědčit znalec vyslaný z Prahy.⁶ Vavrečka si byl vědom zatížení státního rozpočtu mobilizačními výdaji,⁷ podle jeho slov však na Hamburku nelze šetřit, neboť všechny nájemní smlouvy již prošly.

Po Brandlerově prosincové zprávě byl hospodářským oddělením zamini vydán souhlas s hledáním vhodné budovy, přičemž omezením pro generální konzulát byla potřeba vejít se (eventuálně i s odstupným) do sto tisíc korun. Toho generální konzulát zanedlouho využil k uzavření smlouvy o nájmu tolik potřebných prostor. Tato smlouva se týkala jedenácti místností ve druhém a třetím patře třípatrové budovy v ulici Neuer Jungfernstieg 16a. O dva dny později – 6. února 1922 – došel z Hamburku na ministerstvo zahraničních věcí telegram, v němž stojí: „Místnosti plně vyhovují... proto jsme najali prosím dodatečné schválení...“ Hospodářské oddělení smlouvu předběžně schválilo (rovněž částku 300 tisíc marek, tedy 81 758 Kč, z čehož bylo 250 tisíc za nájem, zařízení bytu a odstupné a 50 tisíc na chystané úpravy) a požadovalo zaslání podrobností o smlouvě. Tyto informace se na ministerstvo do-

⁶ Do Hamburku proto 9. prosince 1921 odjel stavební rada František Brandler z ministerstva veřejných prací. Ve zprávě ze 27. prosince téhož roku o stavu momentálně používaných kanceláří a budovách nabízených ke koupi uvedl celkový roční úhrn nájmu (před jejich chystaným zvýšením) ve výši 20 421,80 marky a potvrdil Vavrečkovy závěry týkající se neudržitelnosti panujícího stavu. Při koncentraci úředníků do jedné budovy by se prý dalo na platech tří lidí ročně ušetřit asi 120 tisíc marek. Roční nájem u nově najatých budov se pohyboval mezi 300–600 marek za metr čtvereční, k čemuž bylo třeba přidat náklady na takzvané odbytné (jakési odstupné dosavadnímu nájemci, často spočívající například v zakoupení starého inventáře). Brandler měl za svého pobytu v Hamburku k dispozici pouze dvě nabídky ke koupi (domy v ulici An der Alster 23 za 800 tisíc a v ulici Mundsbergdamm 8 za 1,25 milionu marek), přičemž obě označil kvůli nevyhovujícím rozměrům, respektive poloze za přemrštěné.

⁷ Kvůli (už poslednímu) pokusu bývalého císaře Karla I. o převzetí vlády nad Maďarskem Československo 23. října 1921 vyhlásilo částečnou mobilizaci.

staly až o více než měsíc později. Možnost nákupu však už podle Hamburku byla prováhána: nabídky na výhodné nájem jsou vzácné. Co se týče místností v budově čp. 16a v ulici Neuer Jungfernstieg, jež sloužily „dosud účelům soukromého penzionátu“, vstoupil generální konzulát „neprodleně v jednání s dosavadním nájemcem a majitelem domu a příslušné smlouvy uzavřel“.⁸ Ministerstvo veřejných prací smlouvu dodatečně schválilo 11. dubna 1922. Situace se tedy zdála vyřešena.

Vše se však změnilo s odchodem dosavadního generálního konzula na vyslanectví do Budapešti; Huga Vavrečku v Hamburku v červnu roku 1922 nahradil Jan Šeba. Bez otálení ministerstvu popsal komplikace, které se vyskytly s užíváním nově najaté budovy československým státem.⁹ Nejprve uznal opodstatněnost Vavrečkových snah o zajištění vyhovujících prostor a to, že doba výhodného nákupu již pominula. Poté se však pustil do zdrcující analýzy nevhodnosti najatých místností k tomu, aby v nich byly úřadovny československého zastupitelského úřadu. Podle jeho sdělení konzul Formánek již před Šebovým nástupem upozornil, že místnosti jsou „naprosto nevyhovující“, a žádal Šebu, aby v Praze podpořil koupi budovy v Klopstockstrasse,¹⁰ což nový generální konzul odmítl, dokud ji neuvidí. Hlavně se však zmínil o revizní komisi, jež jela do Hamburku ověřit stav Neuer Jungfernstieg 16a. Její členové, generální konzul Kopecký a vrchní účetní rada Če-

⁸ zpráva poslaná do Prahy 12. března 1922; podle nájemní smlouvy (na deset let), jež je podepsána generálním konzulem Vavrečkou, majitelem nemovitosti A. L. Seemannem a dosavadní nájemkyní Mathildou Cahnovou (v korespondenci mezi Hamburkem a Prahou dlouho uváděna jako Kahnová), musela nájemkyně do 1. března 1922 vyklidit devět místností, zbylé dvě mohla obývat do doby, než si sama nebo generální konzulát jí nenajde adekvátní náhradu.

⁹ důvěrná čtrnáctistránková zpráva z 28. června

¹⁰ Šeba tuto budovu prohlédl a označil ji za vyhovující, ale připojil mínění, že vhodnější by bylo umístění v centru města. Proto doporučil dohodu s některou v Hamburku působící československou společností (navrhl Labskou paroplavební společnost), která by umožnila společné užívání domu, v němž by mohla být i vzorková výroba z ČSR. Varianta Klopstockstrasse byla nakonec kvůli v přízemí dlícím lékařům a jejich dvěma ordinacím odmítnuta.

hovský, podle něho řekli, že „tak mizerné místnosti nemá žádný zastupitelský úřad Československé republiky“.¹¹ Šeba také kritizoval v době všeobecné bytové krize nepochopitelnou úmluvu o ponechání dvou místností Mathildě Cahnové (sama se nechtěla vystěhovat a sehnat pro ni výhodně dva pokoje a kuchyň bylo v té době v Hamburku téměř nemožné)¹² a tu okolnost, že jeden vchod do úřadu musí být stále otevřen, neboť slouží jako nouzový východ pro čtyři sta dělnic z textilní továrny, s níž má dům společnou chodbu. Z toho navíc vyplývalo zvýšené nebezpečí požáru a krádeže. Rovněž se mu nelíbilo vytápění pouze v kamnech – uhlí není kde skladovat, muselo by se týdně dovážet z bytu generálního konzula v ulici Jungfrauenthal. Od srpna roku 1922 probíhalo vyšetřování okolností vedoucích k najmutí místností v budově Neuer Jungfernstieg 16a. Mělo přinést odpovědi na otázky, kdo nájem schválil, kdo jej doporučil, kdo naléhal na jeho uskutečnění, případně zda zamini mělo dostatek informací o minulosti tohoto místa.¹³

¹¹ Podle vyjádření členů této komise v době zjišťování okolností uzavření nevýhodné nájemní smlouvy přitom neexistovala při jejich návštěvě Hamburku možnost důkladného posouzení vhodnosti místností pro účely generálního konzulátu. Čehovský v Praze 4. února 1924 uvedl, že prohlídku vykonal společně s Kopeckým a Formánkem 26. března 1922. Ve třetím patře tehdy probíhaly adaptační práce, do patra druhého se vůbec nedostali. Kopecký tvrdil 22. února 1924 to samé, navíc poukázal na to, že konzul Formánek obhajoval Neuer Jungfernstieg 16a jako jedinou možnost.

¹² Šeba soudil, že k vystěhování by ji možná přiměl její syn, československý občan a majitel cestovní kanceláře, ucházející se o prodejnu lístků československých drah. Matku však k sobě vzít nechtěl, neboť jde „o osobu poněkud hysterickou“, což samozřejmě není dobré ani pro eventuální úřadování, jak Šeba trpce poznamenal.

¹³ V rámci vyšetřování ministerstvo zahraničí 15. ledna 1924 žádalo do Budapešti tamního vyslance Vavrečku o vyjádření ke schodku zjištěnému v případě investice do nájmu Neuer Jungfernstieg 16a; činil 51 847,56 koruny (na odstupné a adaptaci bylo vydáno 108 307,39 Kč, za nábytek a odstupné při přenechání nájmu pak stát získal 56 459,83 Kč). Hospodářské oddělení zamini navrhovalo předepsat Vavrečkovi škodu k náhradě. Hugo Vavrečka se v odpovědi ze 4. února důrazně bránil nařčení, že najal nevhodné prostory. Všichni konceptní a konzulární úředníci, jež po několika prohlídkách místností požádal o vyjádření názoru na ně, podle něho souhlasili s tím, že místnosti vhodné jsou. Tvzení, že šlo o bývalý bordel (Absteig, jak uvedl Šeba ve své zprávě z 22. července 1922), Vavrečka považoval za groteskní: je to prý pouhá smyšlenka, v penzionátu prý dokonce měli stálé bydliště někteří čle-

Vzhledem k Šebovu odporu tedy bylo nutno hledat dále. Potenciálních způsobů umístění úřadu bylo stále několik, přímo na místě byla jako obvykle za nejvhodnější považována koupě.¹⁴ Dříve zvažovaná spolupráce s Labskou paroplavební společností už byla passé, zajistila si totiž mezitím prostory sama. Její ředitel Illheim však Šebovi pomohl v nalezení jiného vhodného objektu. Tím byl Kontorhaus OstAsien, nárožní dům v ulici Speersort 19. Majitel měl v domě velkoobchod s čínským a japonským zbožím, další nájemce – Nordischer Bankverein – se chystal po fúzi s jinou bankou objekt opustit. Jednání se společností Nordischer Bankverein o převzetí nájmu však skončilo neúspěšně, a to kvůli průtahům způsobeným požadavky Prahy na změnu délky nájemní smlouvy a měny, v níž mělo být nájemné placeno.

nové konzulárního sboru a v březnu roku 1922 Vavrečkovi nabízel sousední hotel Vier Jahreszeiten převzetí místností s úhradou adaptačních prací a za vyšší odstupné, než zaplatila ČSR. Nevýhodné prý bylo pouze umístění ve druhém a třetím patře, jinak šlo o polohu v centru města („na jedné z nejelegantnějších promenád“) v blízkosti výše zmíněného hotelu Vier Jahreszeiten, podle Vavrečky nejlepšího v Hamburku. Najaté místnosti neshledával ideálními, za daných poměrů však byly tím nejlepším, co se v Hamburku dalo sehnat. S nastěhováním počítal v květnu roku 1922, avšak právě tehdy byl přeložen do Budapešti. I v roce 1924 trval na tom, že „místnosti byly vhodné, pro úřad účelné a lepší než místnosti staré“. Vavrečka neopomněl podotknout, že se po svém odchodu z Hamburku dověděl, že se jeho nástupci Šebovi více zalíbily místnosti v domě nedaleko hotelu Atlantic (míněn je dům An der Alster 61). Vavrečka je sice neviděl, avšak doslechl se, že nejsou ideální, rozhodně prý mají horší polohu než Neuer Jungfernstieg 16a.

Co se týče vyčísleného schodku, odkázal Vavrečka na prudký pokles zahraničního kursu marky, přičemž odstupné a adaptace byly zaplacený ještě před tímto přelomem hodnoty marky, kdežto peníze za prodaný nábytek a nové odstupné byly inkasovány až po něm. Schodek tedy nebyl zaviněn konkrétní osobou, nýbrž měnovým vývojem. Navrhoval dát vyúčtování schodku k posouzení znalci měnových a cenových poměrů v Německu.

¹⁴ Tehdy disponovaly v Hamburku vlastním domem generální konzuláty Švédska, Dánska, Velké Británie, Brazílie, Argentiny, Mexika či Turecka, Francii k tomu nedal svolení hamburský senát. Podobnou formou, jakou Šeba navrhl pro ČSR (společný dům s Labskou paroplavební společností), si budovu zajistily USA, jež se spojily se společností Hapag. Jednou z mála možností generálního konzulátu zůstával dům na Klopstockstrasse (ježž prý chtěl na vlastní zodpovědnost koupit už Vavrečka), dále bylo možno koupit nějaký „Kontorhaus“ (administrativní budovu) v centru. Šeba rovněž předestřel možnost koupě vily, v níž byl služební byt, a to vzhledem k oslabující marce. Neopomněl však (což pro něho bylo typické) zdůraznit, že „sám osobně na této transakci interest“ nemá.

ČSR přicházela o možnost výhodného nájmu či koupě většinou právě vinou množství potřebných potvrzení a schválení, z Hamburku dokonce přicházela upozornění na to, že s generálním konzulátem již nechtějí spolupracovat makléři, neboť tuší neúspěch obchodu, a tedy nulovou provizi. Proto též Šeba (podobně jako dříve Vavrečka) 25. července 1922 žádal nadřízenou instituci o udělení plné moci k sjednání nájemní či kupní smlouvy.¹⁵

Další návrh nastěhování se s československou firmou (tentokrát s filiálkou rozšiřující se Československé bankovní jednoty berlínské) do nějakého Kontorhausu byl do Prahy poslán 5. září 1922. S ním byly oznámeny ještě následující možnosti: koupě domu ve Feldbrunnenstrasse (čp. 16, nikoli budoucí úřad ve státní budově čp. 17), nájem u československého velkoobchodníka Srnce (syna karlínského speditéra) na Stadthausbrücke a zřízení vzorkovny s úřady v jednom domě. Generální konzul zároveň informoval o vyřešení situace nájmu v domě Neuer Jungfernstieg 16a.¹⁶

Příští měsíc, 21. října, Šeba zaslal nový návrh, a to na Kontorhaus čp. 44 v ulici Alter Wall, umístěný naproti tehdejšímu úřadu (Alter Wall 69/71). Srncův dům podle Šeby prostorově nevyhovoval. Alter Wall 44 byl o dva dny z Prahy telegramem schválen, požadovány byly

¹⁵ „Byly-li v minulosti pro daleko bezvýznamnější úřady zastupitelské koupeny či najaty nádherné paláce, mám za to, že i pro náš generální konsulat, nejdůležitější to úřad konsulární ČSR v Německu, jest odhodlati se k jistým obětem, aby nynější neudržitelný stav byl likvidován.“

¹⁶ Podařilo se jej přenechat jinému zájemci (firmě Leopold Singer) za 1,4 milionu marek (vzhledem ke kursu však stát prodělal, viz pozn. 13), k čemuž Šeba dodává, že „byl nám nápomocen také osud“, neboť paní Cahnová „byla raněna mrtvicí a zemřela“. Tím však komplikace neustaly: firma Singer místnosti ve 2. a 3. poschodí po několika týdnech přenechala za odstupné jiné společnosti. Té však bytový úřad nepovolil nastěhování s tím, že jde o místnosti určené k obývacím účelům. Firma Singer tedy musela odstupné vrátit a začala škodu vymáhat na československém generálním konzulátu. Ten se hájil tím, že mu bylo místním úřadem povoleno využití prostor ke kancelářským účelům, a rovněž tím, že ve smlouvě se Singerem nepřevzal závazek ručení ohledně námitek úřadu či majitele. Situace se nakonec vyřešila dohodou firmy s bytovým úřadem, jemuž zaplatila další dva miliony marek.

podrobnosti. Rovněž tato varianta však zůstala nevyužita, 2. listopadu Šeba do Prahy telegrafoval, že nepřistoupil na podmínky nájmu (sedm tisíc zlatých marek ročně a ponechání dvou místností) a našel uprázdněné místnosti po sekci hamburského berního úřadu na nábřeží An der Alster 61 za 450 tisíc papírových marek ročně.¹⁷ Tento dvouposchodový dům sice nebyl přímo v centru (srv. pozn. 13), přesto byl ještě téhož dne z Prahy odeslán schvalující telegram. Smlouva byla podepsána na dobu pěti let a dvou měsíců, a to od 1. listopadu 1922. Vzhledem k dodatečným nákladům (odbytné ve výši dvou milionů marek obchodníku Krammersovi, jemuž úřady nepovolily v tomto domě obchod se starožitnostmi, a úřední poplatek za převod nájmu ve výši tří milionů marek; v přepočtu podle kursu z 3. listopadu 1922 šlo celkem jen o 27 800 Kč) majitel – sociálnědemokratická pojišťovna Volksfürsorge – dokonce snížil nájemné na 250 tisíc marek s podmínkou, že bude 1. dubna 1924 upraveno podle kursu zlaté marky ku marce papírové.

V nových prostorách se úřadovalo od 15. prosince, slavnostního otevření, jež se konalo 13. ledna 1923, se zúčastnil mimo jiné vyslanec ČSR v Berlíně Tusar a předseda hamburské vlády Holten (z Prahy se kvůli nedostatku lidí nedostavil nikdo). Šeba si pochvaloval, že „největší konsulat republiky (kromě Vídně) v zahraničí“ má „nejkrásnější úřadovny konsulární v Hamburku“, všichni blahopřejí a závidí.¹⁸ Po předchozích patáliích tak kanceláře československého generálního konzulátu našly své působiště na delší dobu.¹⁹ Ještě však bylo třeba zbavit se nájmů prostor, jež v předchozím období sloužily k umístění kanceláří.²⁰

¹⁷ Výsledný nájem byl velmi výhodný, například v roce 1924 činil v přepočtu přibližně pouze 725 zlatých marek, přičemž v roce 1923 odpovídal i částkám výrazně nižším než tisíc korun.

¹⁸ Šebova zpráva z 11. ledna 1923

¹⁹ Výhodou bylo, že generální konzulát mohl využívat všech dvanáct místností, neboť v domě nesídlil žádný jiný nájemce. Šeba také ocenil, že jsou k dispozici

V průběhu roku 1927 se staly aktuálními opětovné úvahy o zakoupením vlastní budovy pro generální konzulát, v níž měl být podle některých představ umístěn i služební byt přednosty úřadu. Generální konzulát takový návrh předložil ústředí v květnu téhož roku a doplnil jej údaji o více než deseti nabízených objektech. Do těchto úvah výrazně vstoupil Nejvyšší účetní kontrolní úřad, jenž 19. října 1927 seznámil zamíni se svým stabilně zamítavým stanoviskem.²¹

Hamburskému generálnímu konzulátu byl tedy důrazně doporučen nájem, a to pokud možno jedné budovy, do níž by se vešly jak kanceláře, tak byt generálního konzula. Po dalších jednáních svůj souhlas v polovině října vyjádřilo ministerstvo financí a nakonec také Nejvyšší účetní kontrolní úřad. Na své schůzi 21. října 1927 tak předsednictvo ministerské rady povolilo ministerstvu zahraničních věcí nákup budovy pro generální konzulát v Hamburku s limitní cenou do dvou set tisíc marek (přibližně 1,6 milionu korun), jenž měl být uhrazen ze státního rozpočtu na rok 1927. Pokud by však do Hamburku vyslaný znalec z ministerstva veřejných prací, sekční šéf Piskač, našel výhodný nájem, možnost koupě by padla.

Piskač po prozkoumání hamburského trhu s nemovitostmi došel k závěru, že nákup je lepší než nájem a zároveň že nelze nalézt vhodnou společnou budovu pro úřad i byt. V tom smyslu informoval také ústředí.²² Piskač zdůraznil nevýhodnost nájmu (často roční nájem přesahoval

sklepy, jež lze využít k uložení pozůstalostí – podle něho jich bývalo mnoho, neboť emigrantům z ČSR se často stalo, že na lodi plující z Hamburku zešléli.

²⁰ Nájemní smlouva prostor na Admiralitätstrasse byla se souhlasem majitele 21. prosince 1922 postoupena společnosti Gildemeister & Co. Dosud hlavní kancelář v ulici Alter Wall 69/71 musel generální konzulát vyklidit bez náhrady, neboť nájemní smlouva s majitelem vypršela již 30. září 1921. K vystěhování k tomuto datu tehdy nedošlo díky zákonu o nájemní ochraně.

²¹ viz text odkazující k pozn. 11 v kapitole Postup při výběru a schvalování nemovitostí

²² Piskač ve svém posudku ze 14. listopadu 1927 informoval o tom, že prohlédl celkem 39 budov. Ty se lišily jak nájemní či prodejní cenou, tak počtem místností,

deset procent ceny nemovitosti, navíc se očekávalo zvýšení nájmu), a naopak výhodnost koupě, kdy při nižší kupní síle říšské marky oproti předválečné v poměru 100:140 až 150 dosahovala soudobá cena jen 50–90 procent ceny mírové, tedy ceny ze srpna roku 1914.²³ S těmito vývody souhlasil též generální konzul Matějček, jenž spolupracoval při průzkumu hamburských nemovitostí.

Pro úřadovny generálního konzulátu přicházely v úvahu koupě těchto domů: Alsterufer 12 za 110 tisíc marek (nedoporučeno vzhledem k nutnosti doděláním elektrického osvětlení a ústředního topení), Feldbrunnenstrasse 5 za 70 tisíc marek patřící Červenému kříži (rovněž nedoporučeno kvůli trhlinám a možnosti snadného vloupání) a Feldbrunnenstrasse 17 za tutéž cenu. Pro byt generálního konzula byl navržen pouze dům čp. 57 v Abteistrasse za 62 tisíc marek.

Konečný návrh z Hamburku se tedy netýkal nájmu, nýbrž koupě, a to dvou budov. V případě kanceláří bylo doporučeno čp. 17 ve Feldbrunnenstrasse,²⁴ generální konzul se měl přestěhovat do budovy čp. 57

což byl při úvahách, zda koupit nebo najmout budovu jednu, či dvě, parametr velmi důležitý. „Menší objekty nehodí se pro společné umístění konzulátu a bytu pro generálního konsula již samy sebou pro nedostatečný počet místností, větší objekty pak proto, že schodiště muselo by sloužit jak pro byt, tak i pro strany. Byt nemůže být proto oddělen od úřadoven tak, aby strany neprocházely soukromým bytem.“ Tato výhrada týkající se neoddělení bytu od kanceláří se podle Piskače týkala především domu v ulici Rothenbaumchausee 27 (jedenadvacet pokojů za 120 tisíc marek, případně roční nájem devět tisíc marek), jež opakovaně doporučovalo ministerstvo financí ve snaze ušetřit umístěním všech potřebných místností do jedné budovy. Výběr byl pestrý: jak deset místností za 45 tisíc marek, tak i třidvacet místností za 195 tisíc marek. Dalšími důležitými faktory při posuzování vhodnosti budov byly například vzdálenost od centra a míra reprezentativnosti prostor.

²³ Příčinou nízkých cen byl rovněž dostatek volných velkých bytů zapříčiněný několika okolnostmi, především vysokými náklady. Vedle vysokého úroku hypoték (v době Piskačova průzkumu na úrovni 10,5 procenta) šlo o rovněž vysokou domovní daň (dříve, kdy byla nízká, prý i dělnické rodiny mívaly byty se třemi čtyřmi místnostmi), jež zvyšovala poptávku po menších bytech.

²⁴ dům ve čtvrti Rothenbaum nebyl příliš vzdálen od generálních konzulátů dalších zemí, přibližně půldruhého kilometru to z něj bylo k radnici, hlavnímu nádraží i k domu navrhovanému pro služební byt. Dvoupatrový objekt s rovnou střechou krytou asfaltovou lepenkou stál v řadě domů s průčelní a zadní zahrádkou. Za budovu

v Abteistrasse,²⁵ čemuž neměl vzhledem k výhodné ceně překážet ani vyšší než požadovaný počet místností. Původci návrhu se přitom snažili předjímat námitky pražských úřadů: „Bylo by přímo pošetilé, nenavrhnouti tuto budovu ke koupi jediné proto, že má větší počet místností, než jest třeba.“

Plná moc k zakoupení vybraných domů byla generálnímu konzulátu odeslána 26. listopadu 1927, následně byly uzavřeny obě kupní smlouvy, s cenou 70 tisíc, respektive 62 tisíc marek. Za obě koupené nemovitosti tedy československý stát spolu s poplatky zaplatil v přepočtu asi 1,12 milionu korun, a to z úspor státního rozpočtu. Hamburk se tak stal jediným místem mimo hlavní města, kde byl ve 20. letech pro umístění zastupitelského úřadu ČSR zvolen nákup, a to hned dvou nemovitostí současně. Budovy byly využívány až do ukončení činnosti úřadu. Generální konzulát byl po 15. březnu 1939 v rámci likvidace československé zahraniční služby odevzdán německým orgánům.²⁶

majitel – doktor Siegert – původně žádal 75 tisíc marek, při ponechání v domě až do 1. května 1928 platilo snížení na 70 tisíc marek.

²⁵ rodinný dům ve čtvrti Harvesterhude, tři kilometry od radnice, přibližně stejně daleko od hlavního vlakového nádraží. Také šlo o dvoupatrovou budovu s rovnou střechou krytou asfaltovou lepenkou v typické hamburské zástavbě vedle sebe stojících domů s průčelní a zadní zahrádkou. Podmínky byly obdobné: cena byla snížena z původních 75 tisíc na 62 tisíc marek, pokud bude majitel – doktor Jensen – moci v domě zůstat do 1. srpna 1928. Podobně jako v případě nové budovy pro kanceláře se předem počítalo s náklady na dodatečné úpravy a úřední poplatky ve výši tři tisíc marek.

²⁶ Likvidaci státního majetku měl (i za války) na starosti „Oberaktuarsekretär“ Ludvík Zach.

Londýn

Vyslanectví v Londýně, jež svou činnost zahájilo už v roce 1918, začalo (díky nájemní smlouvě uzavřené s lady Waringovou) už v listopadu téhož roku fungovat na adrese Grosvenor Place 9. Vzhledem k tomu, že její platnost končila už za rok, navrhl v červenci roku 1919 vyslanec Štefan Osuský v Paříži dlícímu Edvardu Benešovi její zakoupení, a to společně se sousedním čp. 8, vlastněným majorem Walterem Waringem. Úřad se měl podle londýnského zástupce ČSR přesunout do nově získaného domu, v dosud užívaném měla být jeho rezidence.

Beneš byl pro, zato prezidium ministerské rady se poté, co seznalo podrobnosti návrhu a seznámilo s nimi ministerstvo financí, postavilo proti. Československo by si totiž uzavřením smlouvy budovy nepřivlastnilo, získalo by však právo užívat je do roku 1956 při placení ročního nájmu za pozemek („ground rent“) ve výši sto šedesáti liber za každou z nich. Poté by opět přešly na pozemkového vlastníka – vévodu z Westminsteru. Waringovi přitom byli (od roku 1897) pouze dočasnými „majiteli“ uvažovaných nemovitostí, ve skutečnosti by ČSR prodali právo užívat je po dobu následujících sedmatřiceti let.¹ Vzhledem k tomu se Praze (ministerské radě i finančnímu resortu) zdála předpokládaná několikamilionová částka (v Kč) vynaložená bez zajištění definitivního umístění úřadu vysoká, Londýn byl vyzván, aby se alespoň pokusil dobu nájmu výrazně prodloužit.

Legační tajemník Vladimír Nosek, jenž Osuského v Londýně zastupoval při jeho účasti na pařížských jednáních, 11. listopadu 1919 požádal o poukázání 20 tisíc liber kvůli blížícímu se podpisu kupní smlouvy. Na to ministerstvo zahraničí reagovalo pokynem, aby byl ná-

¹ Skutečným vlastníkem byl vévoda z Westminsteru, jehož rodina místo, na němž následně vyrostl budoucí areál vyslanectví, od roku 1866 pronajala E. H. Baldockovi (v prvním roce za „peppercorn“, ve druhém za 32 liber, od třetího za 160 liber); AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 26

vrh smlouvy zaslán k přezkoumání. Nechtělo připustit její podepsání bez předchozí kontroly a eventuálního schválení ústředím. Vyslanectví však odpovědělo sdělením, že už smlouvu s ohledem na původní telegrafické zmocnění od ministra Edvarda Beneše (poslané tehdy samozřejmě z Paříže) smlouvu uzavřelo, a čeká pouze na poskytnutí financí k uhrazení smluvní částky. V roce 1920 byly originály obou smluv předloženy k podpisu prezidentu Masarykovi a ministru Benešovi, třetím podepsaným za Československo byl právní zástupce vyslanectví Francis Percy Woodcock.

Obě budovy tedy byly úředníky vyslanectví využívány už před konečným uzavřením kupní smlouvy. Ve správě státu byly už od počátků republiky (čp. 9), respektive od ledna roku 1920 (čp. 8).² V prvním případě (čp. 9) přenechání držebního práva vyšlo na 8 tisíc liber, ve druhém (čp. 8) na 6,5 tisíce liber, celkem tedy 14,5 tisíce liber.³ V případě vyšší zmiňované částky (18 500 liber) šlo v přepočtu o 4 399 855 Kč. Podle Woodcocka měly nemovitosti hodnotu 57 tisíc liber, tedy přibližně 13,5 milionu korun. Přes skutečný majetkoprávní vztah ČSR k budovám byly považovány za koupené.⁴ Obě čtyřpatrové budovy byly

² Nájem čp. 9 podepsal Vladimír Nosek 2. listopadu 1918, vyjednán byl Československou národní radou v Londýně (sídlicí v City na adrese Strand 231). Z téže doby pochází potvrzení pro „Czechoslovak Government“ o zaplacení „General Rate“ týkající se čp. 9 k 1. říjnu 1918, ČSNR měla platit 600 liber ročně; tamtéž

³ V československých dokumentech je několikrát uvedena částka 18 500 liber, přitom ani při přípravě prodeje držebního práva v roce 1939 nebyl londýnským zaměstnancům zamíni zřejmý důvod čtyřtisícového navýšení. Podobně lze i na opisech smluv o Leaseholdu nalézt jak datum 17. března 1920 pro obě čísla popisná, tak 21. dubna 1920 pro úřad a 10. května 1920 pro rezidenci. Příčina pravděpodobně tkví v rozdílném znění těchto smluv, v nichž se ústředí neorientovalo už v roce 1920: čp. 9 stálo podle březnové smlouvy 12 tisíc liber (8 tisíc plus 4 tisíce za dům a dřevěné vykládání – částka prý byla rozdělena kvůli daním), zato podle květnové smlouvy pouze 8 tisíc liber; AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 26 a 27

⁴ Svědčí o tom mimo jiné způsob jejich zařazení na formulářích, jejichž pomocí ministerstvo zjišťovalo okolnosti umístění československých vyslanectví, konzulárních úřadů a jejich titulářů. Formuláře A byly určeny pro „Úřední místnosti – nájem“, formuláře B pro „Služební byt – nájem“. Domy čp. 8 a 9 byly popsány na formuláři označeném písmenem C, což znamenalo „Vlastní budovy“.

(spolu s čp. 7 a čp. 10, spojoval je dokonce balkon) v jednom bloku ležícím naproti královské zahradě Buckinghamského paláce, ve viktoriánské zástavbě na severozápadě Westminsteru u nádraží Victoria, asi kilometr od náměstí Piccadilly Circus.

Na zařizování interiéru se sháněním potřebného inventáře v Praze coby stavební rada podílel architekt Jan Kotěra.⁵ Jako ve většině ostatních nemovitostí zakoupených pro zastupitelské účely také v Londýně proběhly nákladné adaptační práce, jež dostaly na starost firmy Walter Lilly & Co. a Lenygon & Morant Ltd. Mimo jiné byla v 1. poschodí probourána stěna mezi oběma domy – tím se vyřešilo propojení rezidence a úřadu a spojením dvou menších vznikl velký salon – a instalováno ústřední topení. Úpravy si v letech 1925 a 1926 vyžádaly investici převyšující milion korun.⁶

V roce 1933 se do čp. 8 přistěhoval československý konzulát, fungující předtím deset let v domě čp. 18 na Bedford Square, patřícím vévodovi z Bedfordu; v roce 1933 totiž bylo rozhodnuto neprodloužit nájemní smlouvu a de facto se vrátit na vyslanectví (před zřízením konzulátu tuto agendu vykonávalo jeho konzulární oddělení). Konzulát svou činnost ukončil v roce 1938 v rámci úsporných opatření následujících po Mnichovu.

⁵ Kotěra, profesor pražské Akademie výtvarných umění, se na výběru podílel coby umělecký poradce ministerstva, od roku 1923 působil jako umělecký expert ministerstva zahraničí akademický malíř a grafik Jaromír Stretti-Zamponi, jenž tuto funkci zastával i ve 30. letech. Mimochodem mezi vybranými dodavateli figurovala rovněž firma T. H. V. Mastný z Lomnice nad Popelkou; AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 26

⁶ Ministerstvo veřejných prací (jímž pověřený znalec objekt v roce 1923 označil za vyhovující, bez potřeby oprav) přitom schválilo pouze částku 400 tisíc Kč (ve státním rozpočtu Kap. 14, Tit. 14, Pol. 6 – mimořádné opravy). Ministerstvo financí posléze kritizovalo fakt, že se ministerstvo veřejných prací ani při překročení výdajů o sto padesát procent nemohlo přesvědčit o oprávněnosti navýšení. Další úpravy viz pozn. 15 v kapitole Koupě nemovitostí pro zastupitelské úřady

Způsob nabytí Leaseholdu zkomplikoval uplatňování nakládání se zmíněným dočasným nemovitým majetkem. Vzhledem ke smrti dvou ze tří jeho nabyvatelů v roce 1937 (Woodcock 25. července, bývalý prezident Masaryk 14. září) se aktuálními staly úvahy o tom, co by se dělo, kdyby totéž potkalo Beneše. Bývalá Woodcockova advokátní kancelář proto po analýze vlastnictví vyslanectví z pohledu mezinárodního, britského a československého práva doporučila jeho převod na osoby, u nichž se předpokládalo dlouhodobé setrvání v úřední funkci (z dnešního pohledu – se znalostí data počátku druhé světové války – tato rada vyznívá poněkud tragikomicky). Vyslanec Jan Masaryk v roce 1938 navrhoval, aby Leasehold měl ministr veřejných prací nebo zahraničních věcí z titulu své funkce, čímž by problém úmrtí odpadl.

Edvard Beneš nakonec převedl 2. února 1939 plnou moc k držebnímu právu na *chargé d'affaires* a.i. Karla Lisického, jenž po odstoupení vyslance Jana Masaryka z funkce na konci roku 1938 působil jako nejvyšší oficiální představitel Česko-Slovenska ve Velké Británii. Lisický podporoval návrh na prodej Leaseholdu z podzimu roku 1938, a to kvůli zhoršeným podmínkám (okolí vyslanectví se ve 30. letech změnilo z obytné na obchodní čtvrť, což zvýšilo tamní životní náklady) a požadavku na zlevnění československé zahraniční služby po Mnichovu. Uživatel sousedních nemovitostí – dámský společenský klub Forum⁷ – za přenechání držebního práva (platného do roku 1956) nabízel 14 tisíc liber.⁸ Proto ještě 13. března 1939 předsednictvo ministerské rady požádalo ministerstvo financí i veřejných prací o sdělení jejich stanoviska k návrhu ze 7. března na prodej objektů vyslanectví.

⁷ Forum Club využíval budovy Grosvenor Place 6 a 7, přičemž nájem první z nich měl skončit v roce 1940.

⁸ Lisického zpráva určená ministerstvu zahraničí z 24. února 1939; AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 26

Situace se ze zřejmých důvodů změnila po 15. březnu 1939. Ústředí povolalo Lisického k 1. dubnu téhož roku do Prahy a zajímalo se o to, zda může být plná moc převedena na legačního tajemníka Václava Jansu. Pokud by to nešlo, měl Lisický zjistit, bude-li moci eventuální smlouvu o prodeji Leaseholdu podepsat v Praze. V Londýně samém však došlo k jinému vývoji, než jaký měl nastat podle teď už likvidovaného ministerstva zahraničí. Navíc Lisický, jenž se podle pokynu k návratu do ústředí nezachoval, mohl disponovat plnou mocí pouze v době Benešovy nepřítomnosti ve Spojeném království.

Vliv ústředí na osud budov vyslanectví pominul po Lisického rozhodnutí nevydat je tamnímu německému diplomatickému zástupci, později se také ze Spojených států vrátil Beneš, a tak vyslanectví mohlo sloužit československému boji za obnovení republiky. Ještě v létě roku 1939 se před vypuknutím druhé světové války přitom Německo přímo v Londýně snažilo dosáhnout uzavření vyslanectví, proti čemuž se svým zákrokem postavil Edvard Beneš.⁹

Dvě budovy na Grosvenor Place, v nichž v období první i druhé republiky fungovalo vyslanectví a od roku 1933 také konzulát, byly využívány také po druhé světové válce. Československé velvyslanectví se muselo stěhovat až v roce 1956, kdy vypršela platnost držebního práva, zakoupeného v roce 1920.

Grosvenor Place 8/9: nynější podoba

⁹ E. Beneš, *Paměti II. Od Mnichova k nové válce a k novému vítězství*. Praha 1948, s. 134

Moskva

Na sovětské poměry honosná přízemní budova se zahradou na adrese Malyj Charitoněvskij pereulok 10, dříve dům bohatého moskevského továrníka, byla zástupcům ČSR pronajmuta Bjurobinem¹ v roce 1919. Po většinu sledovaného období sloužila jako sídlo přednosty úřadu hájícího na sovětském území zájmy ČSR.² Zároveň v ní býval různý počet kanceláří. V jednoposchodovém (dalo by se říci, že nárožním) objektu s označením Bolšoj Kozlovskij prospekt 4 byly rovněž umístěny kanceláře, neméně důležitý však byl coby ubytování pro úředníky. Blok, ve kterém byl tento dům, stál přes ulici naproti rezidenční budově, vchody byly v rovnoběžných ulicích. Obě nemovitosti byly vzdáleny asi dva kilometry od středu města, a sice severovýchodním směrem, o něco blíže stálo sovětské ministerstvo zahraničí i Dzeržinského³ úřad na Lubjance. Na základě smlouvy o reciprocitě byly obytné i úřední místnosti využívány bezplatně.⁴ Počátkem roku 1924 však Sovětský svaz reciprocitu vypověděl, a tak musely být sjednány standardní nájemní vztahy.

¹ viz pozn. 3 v kapitole Vyslanectví a konzulární úřady ve spleti nájemních vztahů

² o předchozích umístěních úřadů hájících v Moskvě československé zájmy viz pozn. 24 v kapitole Faktory ovlivňující úroveň zastoupení ČSR

³ Felix Dzeržinskij, vrchní představitel sovětského bezpečnostního aparátu (takzvaná čeka, od roku 1922 GPU). Črezvyčajce pochopitelně československý úřad nebyl lhostejný. V jejích službách byl podle Girsy například „komendant“ domu, v němž úřad sídlil. Oficiálně ho Narkominděl platil za dohled na zařízení budovy a styk s místními úřady, ostatní služebnictvo v rozporu s původní dohodou platila československá repatriační mise a poté její nástupci; AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 31

⁴ Ona reciprocita však pro ČSR nebyla zvlášť výhodná, v roce 1921 měla v Moskvě platit měsíčně 19 liber (zhruba 5 tisíc korun), což sovětská vláda obhajovala tím, že na rozdíl od Prahy poskytla byty, a ne pouze kanceláře. Podle Josefa Girsy, šéfa nejprve obchodní mise a později zastupitelství ČSR, se Rusové především snažili získat cizí valuty, jak jen to jde. Zamini proto doporučilo úředníkům, aby si v Moskvě hradili byty sami, neboť je to pro republiku výhodnější (zamini totiž navíc platilo v Praze nájem za místnosti využívané sovětskou misí; AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 31

Zhoršující se životní podmínky v sídle moskevského zastupitelského úřadu⁵ dokázaly v důsledku nepříznivě ovlivnit též část obyvatel Československa v názoru na domácí diplomaty. Českoslovenští občané žijící v SSSR se totiž ve stále větší míře rozhodovali pro stěhování do ČSR. Svůj majetek se snažili zpeněžit, přičemž peníze a cennější předměty často posílali na zastupitelství. To se této praxi zpočátku bránilo, ale vzhledem k úpěnlivým prosbám a tomu, že cennosti začali od svých krajanů do úschovy přijímat rovněž zástupci dalších států, svůj postup změnilo. Po příjezdu do ČSR pak ti, kdo v Moskvě své prostředky uložili v sovětské měně, požadovali jejich vyplacení v korunách.⁶ Na zastupitelství se tak vzhledem k nízkým provozním nákladům začaly hromadit ruble (až 150 tisíc; nebylo je přitom možné vyvážet ani poukazovat do zahraničí), jež také pocházely z konzulárních poplatků a takzvané úvěrové akce pro příslušníky československé kolonie v Rusku.

Na podzim roku 1930 proto zastupitelství začalo pod dozorem vybraných úředníků nakupovat vybavení pro ústředí a nové i již fungující zastupitelské úřady. Asi za třetinu ceny v porovnání s obvyklými cenami tak byly získány koberce, obrazy, sklo, porcelán, nábytek i starožitnosti. Náklady přesáhly tři sta tisíc korun. Ministerstvo požádalo kolegy z Englišova úřadu o dodatečné schválení moskevských výdajů. V odpovědi datované předposledním dnem téhož roku ministerstvo financí

⁵ Josef Girsá 26. února 1930 zamíni v důvěrné zprávě informuje o tom, že „stupňují se represe v SSSR vůči všemu obyvatelstvu, u kterého se předpokládá nějaký majetek. Ukládají se dodatečné, ničím neodůvodněné daně za minulá léta a velké pokuty bez ohledu na hmotný stav poplatníků. Žalářování a vyhoštění jakožto trest za domnělé fiskální delikty je všedním zjevem.“ Upozorňuje, že vedle zabavování majetku dokonce dochází ke zmizení obyvatel; AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 31

⁶ Neznamenal to, že by ruble byly bezcenné: dle oficiálního přepočtu byl na počátku roku 1930 americký dolar dokonce za méně než dva ruble (v průběhu roku však několikanásobně oslabil, a to až téměř k paritě koruny a papírového ruble; později byla koruna dokonce silnější než papírový rubl). V Sovětském svazu však nebylo možné legálně směnit ruble za dolary, neoficiální cesta pochopitelně představovala z pohledu sovětské měny nesrovnatelně nevýhodnější kurs.

výjimečně souhlasí, zároveň však upozorňuje, že do roku 1929 bylo na zařízení diplomatických misí poskytnuto přes 30 milionů korun (plus dalších osm milionů pro účely pražského úřadu), „takže by snad bylo lze od dalších zařizovacích výdajů upustiti“.⁷ Ostřejší reakce se ministerstvu a členům zahraniční služby dostalo ze strany protibenešovsky zaměřeného tisku. Jeho útoky směřovaly především na legačního tajemníka Karla Vaňka (v roce 1931), o rok později Stříbrného⁸ Polední (a Nedělní) list obviňoval legačního radu Josefa Koška, pozdějšího chargé d'affaires sídlícího v Caracasu a Bogotě. Tisková kampaň se soustředila na údajné zneužívání nedotknutelnosti diplomatických zavezadel k hromadným bezcelním dovozům starožitností, jež poté buď končily v domácích sídlech zaměstnanců ministerstva nebo byly dále prodávány. Na stránkách zmíněného tisku se tuzemští starožitníci bouřili proti „konkurenci“ z ministerstva zahraničí (stížnost týkající se dovozu z Moskvy podala ministrovi průmyslu, obchodu a živností Josefu Matouškovi Obchodní a živnostenská komora v Praze). Rovněž v případě upozorňování na údajné zneužívání zoufalé situace někdejších carových poddaných ministerstvem a jeho zaměstnanci je patrná vnitropolitická motivace.⁹

Ministerstvo zahraničí na rozhraní léta a podzimu roku 1935 žádalo kolegy z resortu financí, aby v rozpočtu na rok 1936 ponechali 3 miliony korun (oproti zamýšleným dvěma) na stavbu v Ankaře a milion na připravovanou novostavbu v Moskvě. Jako argumenty použilo to, co bylo pro druhou stranu nejsrozumitelnější: finanční náklady. Zamini upozornilo, že od 1. ledna 1937 bude třeba nájem v Moskvě platit ve

⁷ AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 31

⁸ Jiří Stříbrný, československý národněsocialistický (vyloučen v roce 1926) a později pravicový (Národní liga, Národní sjednocení) politik

⁹ AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 31, a SÚA, Výstřižkový archiv ministerstva zahraničních věcí, k. 2662

zlatých rublech, přičemž dosud byl hrazen v papírových rublech, a to sumou 30 tisíc ročně (zhruba 26 tisíc Kč). Předpokládalo se však, že od zmíněného data náklady stoupnou na 217 936 Kč, neboť nájem bude činit 10 280 zlatých rublů (při kursu 21,20 Kč za 1 zlatý rubl). Černínský palác připomněl, že v případě Kozlovského prospektu 4 už obdobná změna (od 1. ledna 1935 nájemné ve výši 9 tisíc zlatých rublů, do té doby 26 tisíc papírových rublů) proběhla. Nejvýhodnější by tedy podle něj byla stavba nové budovy.¹⁰

Další motivací byly potíže, jež provázely snahy úředníků moskevského vyslanectví o získání ubytování.¹¹ Bydleli většinou v hotelu nebo v čp. 4 na Velkém Kozlovském prospektu, tedy v budově, v níž byly zároveň čtyři kanceláře zastupitelského úřadu.¹² Dalších pět kanceláří bylo v provozu v Malém Charitoněvském pereuloku 10, kde také bydlel vyslanec (stav z roku 1937, o rok dříve byla dokončena adaptace, po níž se z čp. 10 do čp. 4 přesunulo konzulární oddělení legace). Ve 2. polovině 30. let se tak v úřední korespondenci stále častěji objevovaly úvahy o novostavbě.

V červnu roku 1937 byl do sovětské metropole vyslán odborový rada Vladimír Čech z ministerstva veřejných prací, aby se vyjádřil k pozemkům nabízeným moskevským sovětem: například ve Vorovského

¹⁰ AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 2

¹¹ viz pozn. 7 v kapitole Vyslanectví a konzulární úřady ve spleti nájemních vztahů

¹² Ani tam nebyly jejich životní podmínky nijak záviděníhodné: v roce 1937 v 1. patře bydlelo osm rodin celkem se dvěma dětmi a tři svobodní zaměstnanci úřadu – k dispozici měli dohromady jednu koupelnu a toaletu; v přízemí měly společné sociální zařízení bezdětné rodiny tiskového atašé a pomocníka vojenského atašé; v suterénu bydlely služebné. V celém domě byly jen dvě kuchyně; AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 31. Na místní poměry určitě nešlo o nic neobvyklého, ale právě možnost přiblížit se v zemích s nižším životním standardem podmínkám obvyklým v ČSR byla jedním z hlavních důvodů pro stavby v cizině.

ulici či Granátném pereuloku.¹³ Načrtl tři varianty řešení: zaprvé ke stávajícím dvěma budovám najmout ještě nedaleké finské vyslanectví (Finové v té době dostavěli nové na jiném místě), což už v únoru ústředí navrhl vyslanec Bohdan Pavlů; zadruhé přistavět na vyslancovu rezidenci s kanceláři jedno patro¹⁴ a přemístit tam zbylé kanceláře z Velkého Kozlovského prospektu 4, přičemž by se pro byty úředníků také najalo finské vyslanectví; zatřetí postavit během tří až pěti let vlastní areál.

Čech odhadoval náklady na novostavbu na více než 33 milionů korun dle oficiálního kursu, respektive na přibližně 9 milionů korun podle neúředního směnného poměru. Přikláněl se ke třetí variantě, navíc s dočasným najmutím finského vyslanectví. Neobešla by se však bez komplikací. Čech doporučoval postavit dvě budovy, jenže ani ty by neznamenal definitivu. Po 66 či 99 letech by totiž připadly SSSR. Projekt by navíc provázela nutnost zbourání zděných i dřevěných domků stojících na nabídnutých pozemcích a placení odškodného jejich obyvatelům.¹⁵

Pravděpodobně až Čechova zpráva vypracovaná po návratu do Prahy změnila náhled ministerstva zahraničních věcí, respektive veřejných prací na potřeby vyslanectví týkající se nemovitostí. Zamini už od zřízení vyslanectví v roce 1934 vážně uvažovalo o definitivním umístě-

¹³ Čechovu cestu (v Moskvě pobyl jedenáct dní, a to od 8. června 1937) doprovázela netypická opatření: kvůli tomu, aby se neprozradil tajný pevný přepočítací kurs rublu, obdržel na výlohy polské zloté.

¹⁴ O zvýšení o jedno či více podlaží se uvažovalo už v roce 1934, a to v případě obou objektů zastupitelského úřadu; návrh pocházel od tehdejšího šéfa zastupitelství ČSR Vladimíra Smetany, pozdějšího vyslance v Chile. Další jím prezentovanou variantou byla novostavba v těsném sousedství rezidence (po zjištění, že ji sovětské úřady neprodají). Myšlenka na nástavbu tehdy byla opuštěna poté, co se ukázalo, že pod budovou vede podzemní dráha (čp. 4), respektive má podle pražského ministerstva veřejných prací slabé základy (čp. 10); AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 31

¹⁵ Přibližně 2500 rublů každému, přičemž počet stávajících obyvatel uvažovaných pozemků nebyl nezanedbatelný (většinou kolem sta lidí, v jednom případě dokonce 294 osob); AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 31

ní úřadu v postavené nebo zakoupené nemovitosti, nebo alespoň o přístavbě, na niž už dokonce byly připraveny mnohasettisícové částky ve státních rozpočtech na roky 1935–1937. Rovněž proto původně rozhodlo o ukončení nájmu na Velkém Kozlovském prospektu 4 do konce roku 1936 (nakonec byl prodloužen do konce roku 1939). Naproti tomu samo vyslanectví mělo stále na zřeteli neutěšenou bytovou situaci, a nechťelo se proto ani na okamžik vzdát již obývaných místností. Navíc si vyhlédlo opouštěné vyslanectví Finska, aby mělo k dispozici co nejvíce bytů.

Nový vyslanec Zdeněk Fierlinger se krátce po svém nástupu v říjnu roku 1937 ve zprávě určené zamíni vyjádřil v tom smyslu, že novostavba by byla drahá a komplikovaná,¹⁶ stačit by podle něho mohla adaptace hospodářských stavení přiléhajících k čp. 4 na byty a zlepšení hygienických podmínek zřízením alespoň jedné koupelny a toalety. K nechuti stavět nové vyslanectví na jednom z míst vybraných sovětskými úřady a odmítnutí nabízených parcel snad přispěla i vyhlídka na ztrátu možnosti kontaktu s běžnými občany.¹⁷ Už tak byla obvyklá činnost vyslanectví moskevskými poměry poznamenána v mnoha oblastech. Například byly výrazně omezeny možnosti propagace ČSR.¹⁸

¹⁶ Už v srpnu téhož roku jeho předchůdce Bohdan Pavlů informoval ústředí o tom, že podle Bjurobinu by v případě akceptování některého z nabídnutých pozemků muselo obytné prostory pro dosavadní obyvatele zajistit vyslanectví, a to například nástavbou na budově určené sovětským úřadem. Mimo to se Fierlinger později pokoušel jednáním s úředníky Narkomindělu dosáhnout nižšího přepočítacího kursu sovětské měny pro stavební účely, avšak bez úspěchu; AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 31

¹⁷ Jako už někteří před ním rovněž Fierlinger popisuje izolovanost „všech cizinců v dnešní době politických a špionážních procesů“, kdy se občan SSSR „obává sebe-menšího styku s cizincem“; AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 31

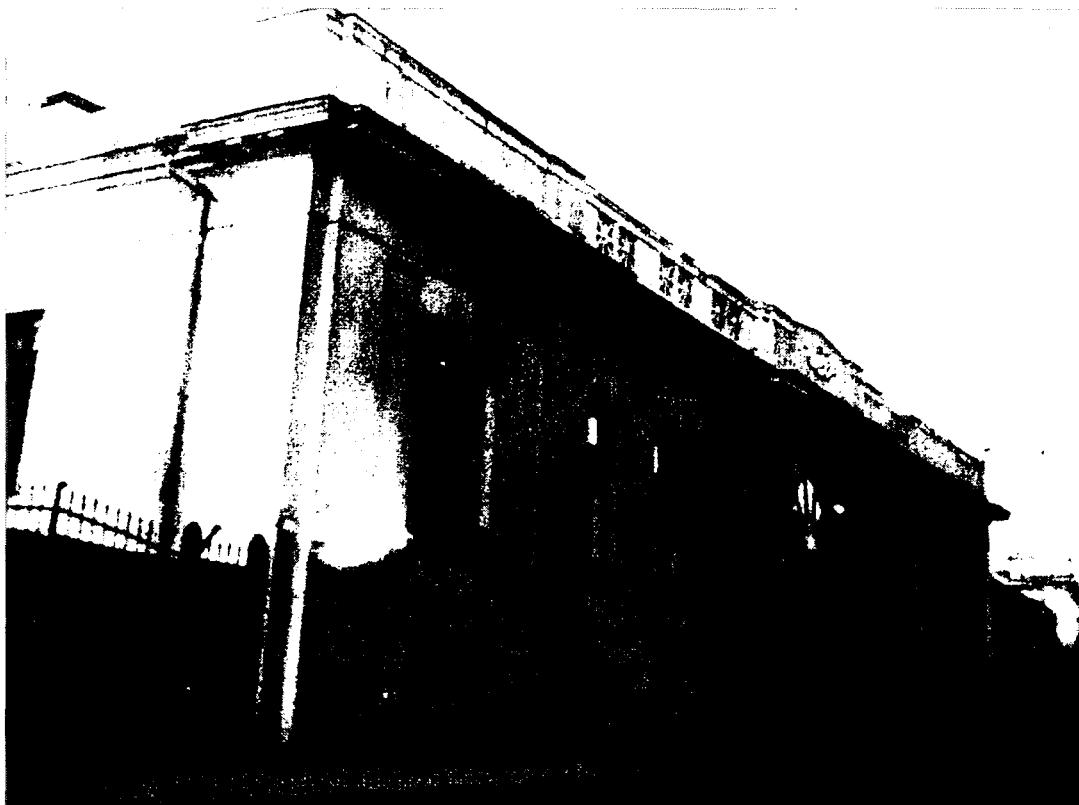
¹⁸ „Turistickou, lázeňskou a sportovní propagaci nelze vésti pro zvláštní místní poměry. Proto také není možná činnost v kroužcích a spolcích.“ Platilo totiž, že „sovětští občané stále jsou pod hrozbou pozornosti GPU. Pokud se rozvíjejí styky se sovět. lidmi, jsou ve skutečnosti pouze možny jen tam, kde to ‚vrchnost‘ výslovně povoluje“, jak je zaznamenáno v dotazníku ministerstva Životní a zdravotní podmínky v sídle úřadu za rok 1936; AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 31

Ke stavbě nakonec ve sledovaném období nedošlo. Po 15. březnu 1939 Zdeněk Fierlinger protestoval proti německé okupaci a zasáhl proti likvidaci inventáře vyslanectví.¹⁹

Bolšoj Kozlovskij prospekt 4: kanceláře a byty úředníků v najaté budově

¹⁹ Viz J. Němeček, *Československá diplomatická mise v Moskvě (březen – prosinec 1939)*. Moderní dějiny 4, 1996, s. 221–277

Malyj Charitoněvskij pereulok 10: vyslancova najatá rezidence při pohledu z ulice (nahore) a ze zahrady (dole)

Paříž

Vyslanectví se místem působení od ostatních československých úřadů fungujících tehdy v Paříži (viz níže) odtrhlo s koncem září roku 1919, kdy se přestěhovalo na adresu avenue Charles Floquet 15–17. V reprezentativním objektu patřícím – jak je v československých dokumentech titulována – Alžbětě Františce Marii princezně de la Rochefoucauld (později bývá spíše používáno označení princezna de Ligne)¹ se našlo místo pro kanceláře (čp. 15) i služební byt (čp. 17). Nájemní smlouvu uzavřel 1. září 1919 Edvard Beneš osobně, a to na tři roky s další opcí. Ta byla využita, a tak mělo vyslanectví zajištěno potřebné prostory až do září roku 1925, a to přímo u Martových polí, nedaleko Eiffelovy věže. V tomto období místo v třípatrové budově se dvěma vchody nalezl vedle kanceláří vyslanectví (včetně zpravodajského oddělení, ČTK), bytu jeho tituláře a generálního konzulátu také úřad vojenského atašé; nikdy však všechny najednou.

V únoru roku 1922 vyslanectví navrhlo koupit palác na Quai d'Orsay, tedy nedaleko francouzského ministerstva zahraničí, což by z hlediska symboliky vztahů obou zemí bylo žádoucí. V Praze však tento záměr nebyl projednán, neboť by se to nestihlo do 7. března, kdy podle Osuského mělo proběhnout řízení o dědictví zmíněné nemovitosti.²

Majitelka se na jaře roku 1923 definitivně rozhodla dům postavený o deset let dříve zpeněžit, měla i několik zájemců (třeba velvyslanectví USA), ale prodej byl komplikován československým nájmem. Přesto ze

¹ ale také „pí. princezna de LIGNE“ (zpráva vyslance Osuského z 12. ledna 1921); AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 34

² Zamini Osuského upozornilo na nutnost absolvování schvalovací procedury vycházející z rok platného výnosu ministerské rady. Navíc pochybovalo o úspěchu návrhu s ohledem na to, že nedlouho předtím byla zamítnuta koupě v Budapešti, kde byl potřebný výdaj nižší než v případě pařížského paláce; AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 34. V Budapešti byla uzavřena kupní smlouva několik měsíců poté, v červnu roku 1922, ale týkala se jiného objektu. Mezitím byla v Praze schválena jiná nabídka na koupi v Budapešti, neuskutečnila se vzhledem k dodatečnému zvýšení požadované částky; AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 11

zamýšlené transakce pro Osuského úřad plynulo nebezpečí vystěhování: po skončení platnosti nájemního vztahu. Paříž proto neváhala a jala se ústředí přesvědčovat o nezbytnosti koupě obývaného komplexu na Avenue Charles Floquet.³ Takové návrhy přitom do Prahy docházely už od roku 1921, kdy však majitelka požadovala 6 milionů franků.

Do Paříže byl v lednu roku 1924 vyslán odborný znalec z ministerstva veřejných prací – sekční šéf Piskač. Nemovitost odhadl na 2,5 milionu franků, ministerská rada po souhlasu ostatních zainteresovaných úřadů v březnu schválila koupi maximálně za 4 miliony franků plus 258 688 frs. (podle Piskačova posudku) za zařízení. Nakonec se republika s princeznou de Ligne dohodla: k 1. červnu 1924 byl ukončen nájem a druhého dne byla podepsána kupní smlouva. Získání vytouženého definitivního umístění vyšlo státní pokladnu přibližně na 4 miliony francouzských franků.⁴

Vybavení vyslanectví bylo doplněno péčí uměleckého experta za mini; Jaromír Stretti-Zamponi zvolil například obrazy malíře Františka Kupky, dva orientální koberce dodal smyrenský vicekonzulát. V letech 1924 a 1925 proběhla adaptace, již provedli architekti Duval a Gonse, respektive jejich firma.⁵

³ Skládá se z několika částí, v přízemí tehdy byly reprezentační místnosti, v 1. poschodí vyslancův byt, ve 2. a 3. (mansarda) poschodí kanceláře. Výhodou bylo oddělení reprezentačních prostor od kanceláří, mimo jiné v budově byly dva výtahy; AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 34

⁴ Celková částka 4,045 milionu franků se skládala z 3,387 milionu franků za nemovitosti, čtyřsettisícové hypotéky (ve skutečnosti 387 952,84 frs.) a 258 tisíc franků za zařízení, přičemž Osuský oproti obvyklé praxi s majitelkou vyjednal, že převodní poplatky (14 procent z ceny nemovitostí a 8 procent z movitostí) zaplatí ona (o tom z Paříže informuje v důvěrné zprávě z 16. dubna 1924); AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 34

⁵ Ministerstvo veřejných prací na ni začátkem října roku 1924 po dohodě s ministerstvem financí a Nejvyšším účetním kontrolním úřadem povolilo 232 600 Kč (ekvivalent projektovaných 125 560 frs.). V souvislosti s adaptací je zajímavý Osuského návrh dát budovy firmou Duval & Gonse dvakrát ročně prohlédnout a nechat na nich eventuální opravy, tedy neriskovat soutěže, v nichž nízká cena nezaručí vysokou kvalitu – sice pochopitelný požadavek, ale vzhledem k vynakládání státních

V Paříži bylo rovněž třeba postarat se o prostory pro generální konzulát, jenž začal oficiálně fungovat 1. dubna 1920, a další instituce hájící československé zájmy.

Československá tisková kancelář (Bureau de presse tchéco-slovaque), spadající pod ministerstvo zahraničí (odbor pro politické a hospodářské zpravodajství), se od majitele bývalého sídla Československé národní rady (rue Bonaparte 18)⁶ Vogela dověděla, že do října roku 1921 musí vyklidit jeho tamní byt. Vyslanectví proto 8. července 1921 od společnosti Editions russes (deník Posledni Novosti) převzalo nájem v rue Guénégaud 27, kam 14. října 1921 přešla ČTK (v roce 1923 se přemístila na vyslanectví, a to místo generálního konzulátu, jenž si najal kanceláře v avenue Kléber XVI. 11 bis). Od 1. října 1923 tyto prostory převzala československá Kolonie (užívaný název, oficiálně Ústřední výbor československých sdružení – Conseil Central des Associations Tchécoslovaques en France), skládající se z mnoha organizací a zájmových či profesních spolků, jež do té doby sídlila v rue de Richelieu 43.

Generální konzulát nejprve využíval pohostinství areálu československého vyslanectví. Na počátku roku 1921 se však přestěhoval do čp. 1 ve stejné ulici (avenue Charles Floquet).⁷ Tam jeho zaměstnanci po-

prostředků a tlaku firem, jež z něj chtějí profitovat, obtížně prosaditelný; tamtéž. Přesto v případě stavebních prací na nejednom zastupitelském úřadě ČSR (například v Ankaře) nakonec většinu zakázek získávala tatáž firma, na místě většinou již osvědčená.

⁶ Dům patříci architektovi, stojící v ulici kolmé na Seině a protínající bulvár St. Germain, francouzská vláda pro československé účely zrekvírovala. Využíván byl i po válce, a to coby generální sekretariát československé delegace na mírové konferenci, ministr Beneš úřadoval v 1. poschodí (většina delegátů bydlela – a nezřídka také pracovala – v hotelu Lutetia). Po jeho odjezdu delegaci vedl Osuský, tehdy zároveň stále vyslanec v Londýně. Ve stejné ulici v tříposchodovém domě čp. 34 úřadovala legace a ministerstvo vojenství. Dříve klidná ulice tak byla za konference plná zástupců ČSR; R. Weiner, *Třásničky dějinných dnů*. Praha 1991, s. 109nn. Většinu čp. 18 zástupci Československa vyklidili při přemístění záměni do Prahy v září roku 1919, čp. 34 vojenská mise opustila kvůli vypršení platnosti nájemní smlouvy k 15. dubnu 1920; AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 34

⁷ AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 33

byli do roku 1922, kdy se vrátili na vyslanectví. Od léta následujícího roku úřad na delší dobu konečně získal vlastní kanceláře (viz výše).⁸

Generální konzulát byl z úsporných důvodů zrušen v prosinci roku 1938.⁹ Osudným se mu tedy – stejně jako konzulárním úřadům v Berlíně a Londýně, tedy v dalších významných evropských metropolích, v nichž bylo v provozu také vyslanectví ČSR – staly následky zářijového jednání v Mnichově.

Přednostové těchto úřadů díky tomu byli ušetřeni dilematu, zda uposlechnout Chvalkovského již protektorátní příkaz k odevzdání misí německým úřadům (v případě berlínského generálního konzulátu by pochopitelně žádné takové úvahy nebyly připuštěny). U pařížského generálního konzula Jana Opočenského nelze pochybovat o tom, že by se rozhodl stejně jako vyslanec Osuský. Ten se odmítl podřídít Chvalkovského výzvě z 16. března (i těm následujícím) a instruoval podřízené konzulární úřady, aby se zachovaly stejně jako on.¹⁰ Díky tomu – alespoň dočasněmu zachování činnosti vyslanectví a konzulátů – byla značně usnadněna situace československých občanů, kteří se různými cestami vydali do Francie (případně ještě dále), aby odvrátili nebezpečí hrozící jim na území bývalé ČSR, nebo dokonce bojovali proti Němcům a jeho spojencům. Nelze přitom opominout, že Osuský fakt nepřerušování činnosti svého úřadu považoval za potvrzení své pozice v kontaktu nejen s francouzskými úřady. Toto politikum pak komplikovalo organizaci československé zahraniční akce, především v jejích počátcích.

Po obsazení Paříže Němci převzali budovy avenue Charles Floquet 15–17 a rue Gamelin (Hamelin) 24, obě byly po válce opět využívány

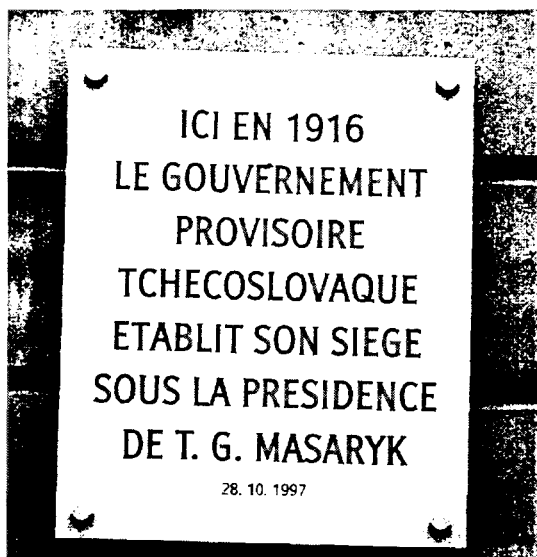
⁸ Služební byt získal generální konzul až v roce 1925, ministerstvo do té doby přispívalo na soukromé ubytování; tamtéž

⁹ Na začátku roku 1939 zamínilo souhlasilo s tím, aby se do posledního sídla generálního konzulátu (Dumont d'Urville 11 bis) dočasně přesunulo konzulární oddělení vyslanectví, jež generální konzulát od 1. ledna 1939 nahradilo.

¹⁰ Němeček 1998, s. 152

k zastupitelským účelům: jako velvyslanectví, respektive konzulární úřad. Československo však v té době v Paříži kromě vyslanectví vlastnilo ještě jednu významnou budovu: v roce 1937 koupilo dříve hojně využívaný dům rue Bonaparte 18.¹¹ Uvažovalo se o tom, že tam od začátku roku 1939 budou úřadovny konzulárního oddělení vyslanectví, ale v domě už nebylo místo – to zabírali nájemníci i československá „Kolonie“. Ta společně s Konfederací duševních pracovníků ČSR v roce 1933 požádala ministerstvo veřejných prací o příspěvek na stavbu československého domu v Paříži, zmíněný úřad jim pak přispíval z rozpočtových zbytků. Kolonie pak byla v roce 1937 uspokojena koupí Masarykova domu.¹²

Obě někdejší státní budovy (avenue Charles Floquet 15–17 a rue Bonaparte 18) jsou v majetku České republiky, v první působí velvyslanectví (úřad má čp. 15), ve druhé jeho konzulární oddělení a České centrum Paříž.

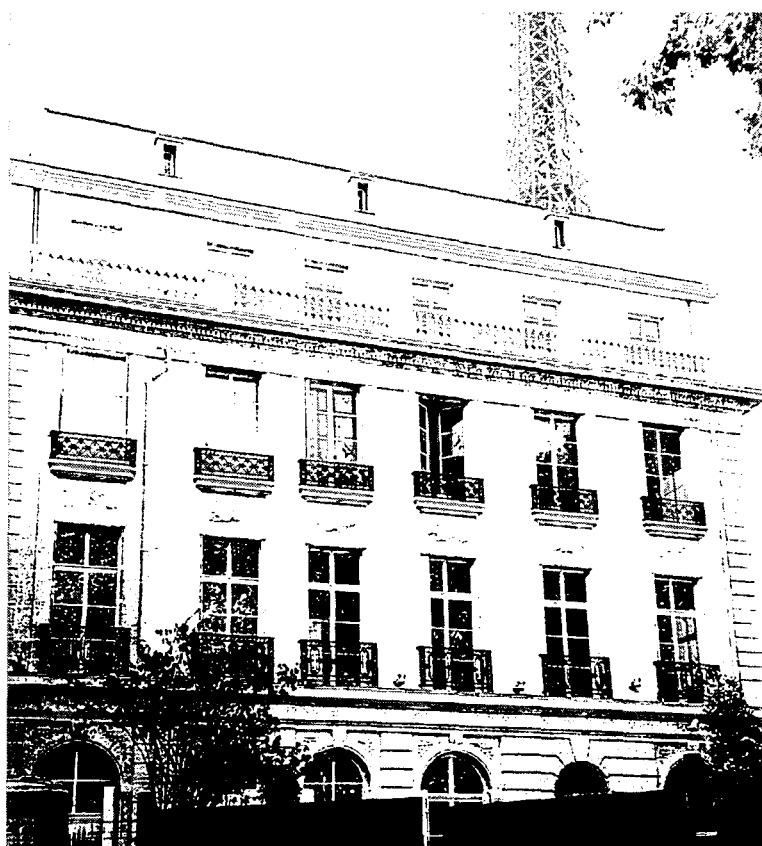
Pamětní deska na Národním domě TGM

¹¹ Schůze ministerské rady návrh ministerstva veřejných prací na jeho koupi schválila 9. července, souhlasilo ministerstvo financí i Nejvyšší účetní kontrolní úřad; AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 34

¹² V roce 1951 byl Masarykův dům (i v dokumentech ministerstva zahraničí komunistického Československa je pro něj užíváno oficiální označení Národní dům T. G. Masaryka v Paříži) adaptován; AMZV, I/4, Budovy ZÚ 1945–1954, k. 23

Dnešní velvyslanectví z avenue Charles Floquet (vlevo); rue Bonaparte 18 (vpravo)

Velvyslanectví v roce 2004 během rekonstrukce

avenue Kléber XVI. 11 bis: sídlo generálního konzulátu od roku 1923

boulevard Suchet 31: byt generálního konzula (označen perem) od roku 1931

Řím a Vatikán

V Římě bylo vyslanectví¹ s konzulární agendou od 1. listopadu 1919 umístěno v zařízené vile na adrese Via Gaeta 9 (villa Greco). Podle dvouleté nájemní smlouvy uzavřené 25. října 1919 československým chargé d'affaires Lvem Borským, od října roku 1918 prvním diplomatickým zástupcem ČSR v Itálii, a majitelem vily, markýzem Agesilaem Grecem, zůstal markýzi k užívání pokoj nad stájemi a též prostor k uschování automobilu. Zároveň se ČSR zavázala ponechat ve službě portýra, jemuž zůstal k užívání dvoupokojový byt. V letech 1919 a 1920 bylo ústředí adresováno několik návrhů na koupi této vily (vedle toho se návrhy týkaly i jiných domů, například bývalé vatikánské hvězdárny). Kvůli tomu, že byla obývaná nemovitost prodána jinému zájemci, bylo nutno urychleně řešit další umístění vyslanectví.

Vyslanec Vlastimil Kybal (ve funkci od ledna roku 1920) od jara téhož roku neúnavně žádal o povolení koupit pro vyslanectví vilu ve Via Luisa di Savoia 24. Prezidiu ministerské rady byl 5. června 1920 předložen návrh koupě této vily, a to za 2,65 milionu lir, přičemž půl milionu lir bylo nutno složit okamžitě, zbytek pak do konce července. Nezávaznou předkupní smlouvu přitom Kybal sjednal už 2. června. Ministr Beneš projevil souhlas,² ministerstvo financí trvalo na svém původním zamítavém stanovisku.³ Vyslanectví přesto koupí sjednalo a žádalo o její schválení. Ministerská rada koupí schválila⁴ (za 2,65 milionu lir) a vyzvala zamíni, aby se na její realizaci dohodlo s minister-

¹ Jeho činnost navazovala na aktivity tamní odbočky Československé národní rady.

² V telegramu poslaném 22. května z Paříže vyslovil „principiální souhlas“ s koupí; AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 38

³ V reakci ze 17. června na Kybalův telegram, v němž prosí o schválení koupě v zájmu státu, financí a prestiže, přičemž tvrdí, že tam lze umístit obě vyslanectví i konzulát. Ministerstvo financí se ptá, proč je v Římě nutný královský přepych, když „doma vystavení jsme strádání a nucení k největší šetrnosti“; tamtéž

⁴ intimát č.18924/20m.r. z 27. června 1920

stvem financí, respektive veřejných prací.⁵ Tentokrát (1. července 1920) již ministerstvo financí oznámilo dodatečný souhlas, důrazně však upozornilo, že v každém dalším případě zakoupení budovy pro zastupitelský úřad je nutné zajistit si předem schválení ministerstva financí a ministerstva veřejných prací.⁶

V duchu kupní smlouvy stvrzené podpisy 17. července 1920 (zaplaceno bylo 0,9 milionu lir za nemovitost a 1,75 milionu lir za inventář)⁷, tak vyslanectví začalo nárožní dům Via Luisa di Savoia 24⁸ používat od 26. srpna 1920. Dvouposchod'ová reprezentativní budova⁹ („villa delle Rosa“) stála na východním nábřeží Tibery v oblasti mezi mosty Margherita a Risorgimento. Vzhledem k tomu, že do té doby využívaný nájem zněl na dva roky, snažilo se vyslanectví sehnat po přesunu do koupené budovy podnájemníky do vily Greco. Vedle několika československých úředníků v ní pak od 1. září 1920 sídlilo kolumbijské vyslanectví, jež platilo tři pětiny z vysokého ročního nájmu 100 tisíc lir, předepsaného v roce 1919 československé legaci.¹⁰ Vyslanec Kybal předal najaté prostory ve Via Gaeta 9 v listopadu roku 1921 zpět majiteli.

⁵ To ani nestihlo vyslat svého odborného znalce za účelem prohlídky kupované nemovitosti. K ní se pouze na základě půdorysných kreseb a fotografií na začátku června kladně vyjádřil profesor Kotěra – souhlasil s ní jako s poválečnou možností, do budoucna doporučoval novostavbu; AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 38

⁶ V případě nedodržení tohoto postupu žádalo, aby „pohroženo bylo nejprísnějšími tresty a uložením náhrady škody státu jejich nedovolenými činy vzniklé“; tamtéž

⁷ S koupí byla převzata také hypotéka ve výši 220 tisíc lir, celkem bylo na koupi nakonec vynaloženo 2 541 020,24 Lit., tehdy 7 623 661,02 Kč.

⁸ Později se užívaly adresy s čp. 22/24, respektive 16/18, po druhé světové válce adresa úřadu zněla Via Luisa di Savoia 16.

⁹ Její vnitřní rozvržení (na začátku 30. let): suterén (kuchyně, sklad, 6 pokojů pro služebnictvo, knihovna...), přízemí (5 reprezentačních pokojů s příslušenstvím), 1. patro (vyslancův byt – 6 pokojů s příslušenstvím), 2. patro (kanceláře); AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 37

¹⁰ Nepodařilo se tím však pokrýt celkový nájem, proto musel Kybal později čelit snahám předepsat mu rozdílnou úhradu. Podobné problémy měl také kvůli objednávání nábytku; AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 37 a 38

Kybalovy aktivity vyvolaly mnoho protestů ze strany ministerstva financí a Nejvyššího účetního kontrolního úřadu (podle něj šlo o zatím nejnákladnější budovu). Vytýkán mu byl postup při koupi, především neschválené zaplacení záloh (celkem půl milionu lir), a pozdní vypovězení předchozího nájmu.¹¹ Nebylo totiž dohodnuto ani krytí římského výdaje, nakonec k úhradě posloužily úspory ve státním rozpočtu.

Československý vyslanec u Svatého stolce, historik Kamil Krofta, se 23. března 1920¹² nastěhoval do domu Via Virginio Orsini 15 ve vilové čtvrti Prati di Castello na pravém (západním) břehu Tibery. Byl vzdálen přibližně půl kilometru od vyslanectví ČSR u italského královského dvora, tedy u Kvirinálu (Quirinale), jež mělo od roku 1920 k dispozici vlastní budovu na druhém břehu ve Via Luisa di Savoia. Co se týče vzdálenosti od Vatikánu samého šlo o jedno z nejbližších umístění mezi legacemi, mnoho vyslanectví u Svatého stolce sídlilo na druhém břehu Tibery, než leží Vatikán. Vilu se zahradou vyslanectví pronajal italský diplomat Luigi Mercatelli. Po jeho smrti v dubnu roku 1922 ve funkci italského velvyslance v Brazílii se majitelkou nemovitosti stala jeho žena Rosa, jež pak využívala 1. patro vily. V průběhu nájmu majitelka vyslanectví umožnila používání zahrady (předtím jen s jejím souhlasem) a postavila garáž, jejíž část legace rovněž využívala.¹³

V roce 1924 majitelka Mercatelliová nabízela vilu ke koupi, což vyslanectví nakonec neakceptovalo. Přitom není jasné, jak by s případně získanou vilou bylo nakládáno ve 2. polovině roku 1925 a v dalších

¹¹ Vzhledem k častým varováním určeným ostatním zastupitelským úřadům Kybalův případ jistě posloužil jako ideální ukázka nesprávného nakládání se státními prostředky; žádný exemplární trest ho však nestihl.

¹² Nájemní smlouvu uzavřel 15. března 1920; Deník Kamila Krofty

¹³ Před její stavbou mělo vyslanectví pronajatu garáž v těsné blízkosti ve Via Pompeo Magno 7b, a to od vojenského atašé, podplukovníka Millera (automobil mělo vyslanectví od poloviny roku 1920); tamtéž

dvou letech.¹⁴ V roce 1925 totiž do osudů vyslanectví výrazně vstoupila politika (jak vnitřní československá, tak mezinárodní – vztah ČSR a Vatikánu), a to vzhledem k reakci církevního státu na účast nejvyšších představitelů ČSR na oslavách svátku mistra Jana Husa. Jejich následkem bylo odvolání papežského nuncia Marmaggiho z Prahy, a tedy také ukončení Pallierovy diplomatické činnosti u Svatého stolce.

Po obnovení diplomatických styků v únoru roku 1928 (po předchozím uzavření modu vivendi) se nový titulář vyslanectví – Vladimír Radimský – opět ubytoval ve Via Virginio Orsini 15, kde však kvůli dalšímu nájemníkovi zabírajícímu 1. poschodí nebyl dostatek prostoru pro úřad i služební byt; vyslanectví si od 15. dubna 1928 po několika letech opět najalo prostory ve 2. poschodí. Jako náhrada (pro úřad i vyslancův služební byt) byla získána vila ve Via Saverio Mercadante 28 (stojící na rohu s Via Nicolò Porpora, dva kilometry od nádraží). Tuto variantu umožnil polský zastupitelský úřad, jenž československému vyslanectví pronajal prostory, které měl sám do konce října roku 1929 pouze najaté.¹⁵ Proto byl nájem u paní Mercatelliové z československé strany vypovězen k 1. říjnu 1928, později byl ještě nájem prodloužen do konce října,¹⁶ neboť se čekalo na to, až se z vyhlédnuté budovy („villino Rosmunda“) vystěhuje egyptský vyslanec, jenž ji obýval po polském vyslanci Knollovi. Poláci vyslanectví pronajali vlastní nábytek umístěný ve vile. V průběhu roku 1929 se uvažovalo o koupi polského inven-

¹⁴ Prodej státní budovy by nebyl snadný, jak vidno z reakcí ústředí na podobné úvahy; pravděpodobně by byla dočasně pronajmuta československým úředníkům.

¹⁵ Pro polské vyslanectví však byla budova malá, proto ji nabídlo egyptskému vyslanci, jenž ji měl opustit k 5. říjnu 1928. Československé vyslanectví pak po uplynutí polského nájmu s majiteli podepsalo 18. října 1929 vlastní (tříletou) nájemní smlouvu, a to s platností od 1. listopadu. Přitom se odmítlo podílet na jejich pokusu snížit vedlejší náklady uvedením nájmu ve výši 45 tisíc lir s tajným dodatkem o skutečných nákladech – 85 tisících lir; AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 37

¹⁶ Po celý říjen v ní ještě bydlel tiskový atašé „kvirinálního“ vyslanectví, před ním zase legační tajemník Nepustil; tamtéž

táře do dvou set tisíc korun, v květnu následujícího roku se však zástupci zamini (přednosta národohospodářské sekce a umělecký expert) při svém pobytu v Římě rozhodli zamítnout nákup za požadovanou sumu 130 tisíc lir a místo toho objednat potřebné zařízení v ČSR. Poláci proto pronájem inventáře koncem února roku 1931 vypověděli; Československo se předtím při dlouhých jednáních ještě snažilo o snížení ceny.¹⁷

Rozhodování o způsobu dalšího umístění vatikánského vyslanectví ovlivňovala také politická situace panující v Římě. Po Mussoliniho politickém útoku na Vatikán v roce 1929 bylo jedním z možných důsledků definitivního vyřešení postavení Vatikánu v rámci Itálie¹⁸ stěhování diplomatických misí na území církevního státu. S ohledem na to v lednu roku 1929 zamini oznámilo ministerstvům financí a veřejných prací, že „z důvodů finančních i politických“ nebude navrhopvat, aby ve státním rozpočtu pro rok 1930 byly vyčleněny prostředky na koupi domu pro vatikánské vyslanectví.¹⁹

Republice však v meziválečném období leželo na srdci ubytování ještě jedné instituce: Československého historického ústavu. V průběhu 20. let se chystala stavba objektu,²⁰ v němž by konečně našel definitivní umístění (na začátku 20. let měl k dispozici místnost i na vatikánském vyslanectví), ale i celá 30. léta byla vyplněna pouze přípravou

¹⁷ Poslední součásti polského majetku byly vráceny 18. července 1931; tamtéž

¹⁸ Lateránské smlouvy z 11. února 1929 uzavřené mezi papežem Piem XI. a Italským královstvím nakonec znamenaly oficiální založení Vatikánu (předtím neúplně v roce 1871).

¹⁹ AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 37. Projevy místní politiky se na situaci vyslanectví mohly odrazit také kladně – například když fašistická strana, usilující o všeobecnou redukci cen, prosadila snížení nájmu o deset procent.

²⁰ Město Řím darovalo 6. července 1923 pozemek ve Valle Giulia, na němž se Československo zavázalo do čtyř let (postupně termín několikrát prodloužen, naposledy po Chvalkovského zákroku o tři roky do 6. července 1941) vybudovat budovu pro vědu, historii, archeologii, umění a literaturu. Další omezení spočívalo v tom, že postavená budova nesměla sloužit k umístění konzulátu ani vyslanectví. Vláda se v tomtéž roce usnesla věnovat na zmíněnou československou akademii 3 miliony Kč, ve 30. letech rozhodla o použití této částky na stavbu Československého historického ústavu; AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 37 a 39

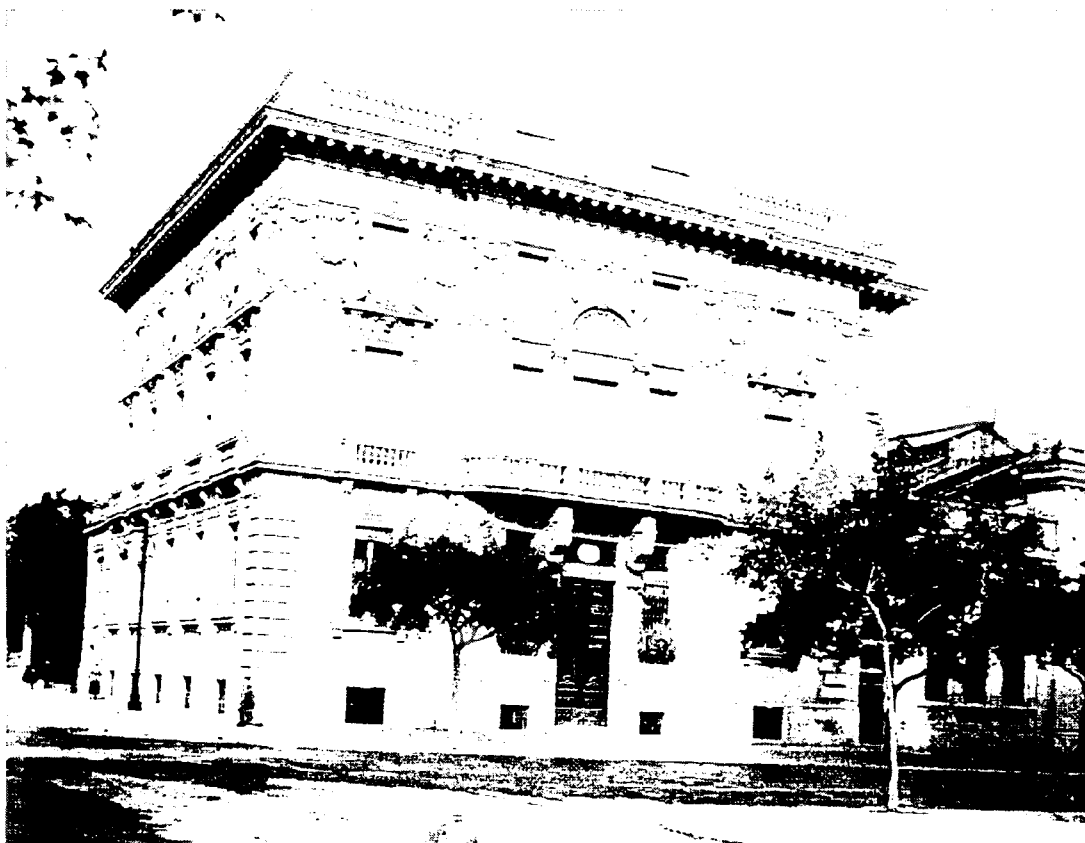
projektu; peníze na něj byly soustředěny v rozpočtu ministerstva veřejných prací. Zahájení stavby se stále odkládalo, také z politických důvodů (sankce proti Itálii kvůli napadení Habeše; stavět se přitom mělo začít na konci roku 1935), a proto ke stavbě zajímavě vypadajícího čtyřpatrového domu (alespoň podle projektů architekta Antonína Mendla) ve sledovaném období nedošlo.

Ve vile původně pronajaté polským zastupitelským úřadem vatikánské vyslanectví vydrželo až do konce existence první i druhé republiky. Stejně jako „kvirinální“ vyslanectví²¹ bylo po 15. březnu 1939 likvidováno, vedle obvyklých příjemců inventáře (protektorátní ministerstvo školství, místní německé zastupitelské úřady, František Chvalkovský) byla jeho část převzata výše zmíněným historickým ústavem, ale také vyslanectvím slovenského státu.²²

Současné české zastupitelské úřady v Římě jsou s meziválečnými státními objekty spojeny prostřednictvím velvyslanectví ve Vatikánu, jež používá byt v činžovním domě Crescenzo 91, koupený v roce 1929 provizorně pro Československý historický ústav.

²¹ vedené Vlastimilem Čermákem, jenž Chvalkovského na postu vyslance nahradil až v lednu roku 1939

²² Slovenské vyslanectví přitom za druhé světové války vedl bývalý takzvaný státní tajemník na Chvalkovského ministerstvu Jozef Miloslav Zvrškovec.

Via Luisa di Savoia 24: dům zakoupený vyslancem Vlastimilem Kybalem

Via Saverio Mercadante 28: najatá vila vatikánského vyslanectví ČSR ve 30. letech

Sofie

Do Sofie byl coby delegát československé vlády u velitele spojeneckého okupačního vojska vyslán někdejší vojenský plnomocník habsburské monarchie v Bulharsku Rudolf Künzl-Jizerský, bývalý major rakousko-uherského generálního štábu. Tímto úkolem byl pověřen 4. února 1919 přímo prezidentem Masarykem, a to díky znalosti prostředí.¹ Měl dosáhnout uklidnění poměrů v tamní československé kolonii a později také prosazovat obchodní zájmy republiky. Spolu s konzulárním radou Aloisem Maršounem vyjel z Prahy 25. dubna 1919, do Sofie dorazili přes Záhřeb a Bukurešť až 4. května.²

Vzhledem k tomu, že v té době ještě nebylo oficiálně rozhodnuto o osudu nemovitého majetku zaniklé monarchie,³ předpokládalo se (alespoň dočasné) umístění delegace v budově sloužící dříve jako sídlo rakousko-uherského vyslanectví.⁴ Pokus československého zástupce Künzla-Jizerského o zabydlení se v paláci bývalé rakousko-uherské diplomatické mise v Bulharsku a otevření zastupitelského úřadu ČSR tamtéž však od počátku provázely komplikace. Bulharsko v roce 1918 vypovědělo rakousko-uherské zastupitelské úřady, jejich zařízení bylo sestěhováno do budovy vyslanectví habsburské monarchie,⁵ již následně k užívání získalo nizozemské vyslanectví.⁶ Den před příjezdem čes-

¹ Předchozí pobyt se však zároveň ukázal jako nevýhoda: ministr Edvard Beneš Künzlovi-Jizerskému v létě roku 1919 v Paříži sdělil, že není v zájmu republiky, aby ji na stejných místech zastupovali bývalí rakousko-uhersští funkcionáři. Situaci v Sofii se údajně při rozhovoru s Benešem divil dokonce francouzský premiér Clemenceau; Künzl-Jizerský 1947, s. 35n.

² V prvních poválečných letech byla v Evropě dopravní situace následkem bojů i mezinárodněpolitických vztahů špatná. Československým diplomatům komplikovala především cestování na Balkánském poloostrově.

³ viz kap. Snahy o převzetí bývalých zastupitelských úřadů monarchie

⁴ Takové bylo stanovisko vlády podporované především ministerstvem financí; Künzl-Jizerský 1947, s. 32

⁵ palácový komplex na rohu bulváru Cara Osvoboditele a ulice Šestého září

⁶ Později v ní po různou dobu působili též italský zástupce, vládní delegáti ČSR a Maďarska a rakouský vyslanec (rakouské vyslanectví je na tomto místě i v součas-

koslovenské mise se do přední části objektu nastěhoval italský komisař, baron Aliotti,⁷ vchody obsadily italské vojenské stráže. Přitom hned vedle stálo italské vyslanectví. Künzl-Jizerský proto požádal prostřednictvím nizozemského vyslance, barona Melvilla van Carnbèe, o vydání vyslanectví monarchie. Aliotti se odmítl vystěhovat, a tak byl československý delegát nucen vystačit si se zadním traktem téže budovy.⁸

V červnu roku 1919 (několik týdnů před svým odjezdem do Prahy a následně do Paříže) Künzl-Jizerský navrhl zakoupení nábytku a dalšího inventáře ponechaného na místě bývalým vyslancem mocnářství, hrabětem Černínem,⁹ na což po předchozím schválení zainteresovanými orgány ministerstvo financí v říjnu téhož roku uvolnilo potřebných 50 tisíc švýcarských franků. Záměrem bylo nejen ušetřit za dopravu zařízení z ČSR, ale především tlačit na Italy. Nábytek byl ponechán v budově a místnosti byly opatřeny pečeti československé a nizozemské vlády.

Podruhé se Künzl-Jizerský do Sofie vydal 13. února 1920,¹⁰ a přestože měl po intervenci ve vídeňském zahraničním úřadě¹¹ povolení k dočasnému ubytování v bývalém vyslanectví monarchie, opět narazil na neústupného italského zástupce. Tentokrát jím byl hrabě Durini, jenž

nosti). Inventář byl půjčován na stvrzenky, ale také bez nich, což pravděpodobně vysvětluje to, proč se později jeho část ocitla v budově vyslanectví ČSR koupené v roce 1921.

⁷ V jedné z československých úředních zpráv byl charakterizován jako „Levantinec ze Smyrny“, přitom právě ve Smyrně byla na počátku 30. let nájemní smlouva na místnosti pro československý konzulát i byt jeho tituláře uzavřena s Eduardem Aliottim; AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 42 a 43

⁸ Künzl-Jizerský bydlel v bytě bývalého rakousko-uherského legačního rady, barona Rubido-Zichy; AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 43

⁹ V československé úřední korespondenci titulován takřka výhradně jako „pan Černín“; AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 42 a 43

¹⁰ Künzl-Jizerský, zastupovaný v Sofii po dobu své nepřítomnosti Maršounem, tentokrát cestoval s manželkou. Cesta se zastávkami ve Vídni, Terstu a Bukurešti vyšla dokonce na dva týdny.

¹¹ Zásahu Künzla-Jizerského na Ballhausplatzu předcházelo jeho jednání v Praze s rakouským diplomatickým zástupcem Ferdinandem Markem.

dal ze dveří strhnout pečetě a do budovy nastěhoval i své příbuzné, kteří dokonce používali Československem zakoupený nábytek. Proti tomu intervenovaly zastupitelské úřady ČSR v Římě a Haagu, avšak bezvýsledně.

Českoslovenští zástupci argumentovali při sporu s Itálií o právo na užívání budovy tím, že Češi byli daňově nejzatíženější v monarchii a objekty bývalých zastupitelských úřadů monarchie už jsou nástupnickými státy většinou zabrané, a to bez výrazného efektu pro ČSR. Navíc disponovali kladným vyjádřením rakouského zahraničního resortu a uvažovali o koupi celého areálu. Italové oponovali poukazem na probíhající opravy italského vyslanectví po zemětřesení a rovněž na to, že Řím je hlavním věřitelem monarchie. S Durinim, jenž čekal na pokyny z Říma, nic nesvedl ani nový nizozemský vyslanec Domela-Nieuwenhuis, další zásahy ve Vídni a Římě rovněž nepomohly.

Vzhledem k rozhodnutí pařížské mírové konference o nemovitém majetku monarchie přitom ČSR ani Itálie neměly na sofijský areál právní nárok. Přední trakt připadl Rakousku, zadní – v němž sídlil Künzl-Jizerský – Maďarsku. Československo se snažilo koupit rakouskou část, což by usnadnilo vystřídání Italů. Ti se však pokoušeli o totéž. Navíc v létě roku 1920 dal maďarský zástupce najevo, že se hodlá v budově též ubytovat. Situace se dále změnila, když se Italům podařilo získat maďarskou část, tedy zadní trakt obývaný vyslanectvím ČSR.¹²

Nakonec se tedy v roli toho, kdo je v budově nechtěný, ocitlo československé vyslanectví. K úřadování používalo bez nájemní smlouvy pět kanceláří, ve stejném vztahu k majiteli byl v bytě o čtyřech poko-

¹² Künzl-Jizerský o tom do Prahy píše 30. listopadu 1920, přičemž navrhuje urychleně získat souhlas Vídně s koupí a paradoxně se chce též zeptat Italů, zač by prodali své vyslanectví; AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 43. Později žádal ministra Beneše, aby problém přednesl na chystané návštěvě Itálie, odpovědí mu však byl příkaz, aby se v Sofii poohlédl po jiné budově; Künzl-Jizerský 1947, s. 64

jích s příslušenstvím Künzl-Jizerský, od září roku 1920 už vystupující coby chargé d'affaires právě zřízeného vyslanectví ČSR.¹³ Vzhledem k neúspěšné snaze o koupi československému vyslanectví náhodně nabídnutého domu na počátku roku 1921 ministerstvo zahraničních věcí zmocnilo své v Sofii působící zaměstnance k zahájení jednání při další nabídce, aby nebyla prováhána jako předchozí. Zároveň slíbilo urychleně zajistit schválení u relevantních úřadů v Praze.

Adresu Boulevard Car Osvoboditel 11 nakonec vyslanectví opustilo až v červnu roku 1921, poté co byl 5. května zakoupen pozemek s několika nemovitostmi na Ferdinandově bulváru. Vilu carského intendanty Dimitra Ankova, ležící naproti botanické zahradě poblíž bulharského ministerstva zahraničí, nejprve prohlédl zástupce ministerstva veřejných prací Pacold. Cena 2,4 milionu se Nejvyššímu účetnímu kontrolnímu úřadu zdála přemrštěná, nesouhlasilo ani ministerstvo financí, jež požadovalo, aby si vyslanectví potřebné prostory najalo. Koupě přesto proběhla, 17. listopadu 1921 byla dodatečně schválena na schůzi ministerské rady, ministerstvo veřejných prací svůj souhlas připojilo dokonce až v únoru následujícího roku. Kupní cena byla kvůli nižšímu zdanění rozdělena na 2 miliony za pozemek a stavby a 400 tisíc leva za vybavení. S poplatky a adaptačními pracemi se cena zvýšila na 2 618 122,50 leva (tehdejší kurs byl 84 Kč za 100 leva). Na pozemku ležícím na rohu Boulevardu Ferdinand a ulice Valkovič stála rohová hlavní budova z roku 1905, menší dům ve dvoře, sloužící jako kanceláře, a domek s bytem řidiče. Oba pocházely z 19. století. Čtvrtá nemovitost – zahradní domek z vepřovic – byla zbořena v roce 1924. Předtím však dva roky sloužila československé škole.¹⁴

¹³ To následovalo nedlouho po ratifikaci neuillského míru, uzavřeného o deset měsíců dříve.

¹⁴ Ve školním roce 1922/23 se v tamní školní síni (40 m²) učilo 43 žáků, vzhledem k jejich stoupajícímu počtu však již kapacitně nepostačovala. Sofijští krajané dali

V dubnu 1928 bylo vyslanectví, sloužící jako rezidence i úřad, poničeno zemětřesením, v témže roce byly dokončeny rozsáhlé stavební úpravy, jež vyšly na více než půl milionu leva. Jejich součástí byla přístavba hlavní budovy (prodloužení jejího křídla a vytvoření druhého vchodu) a stavba nové garáže. Na konci 30. let se uvažovalo o zbourání dosavadní rezidence a stavbě nové budovy. V polovině roku 1938 ministerstva zahraničních věcí a veřejných prací navrhla ministerské radě, aby schválila záměr postavit na státním pozemku novou budovu za tři miliony korun. Byly už vypracovány plány novostavby, avšak vzhledem k mezinárodněpolitické situaci k realizaci nedošlo.

Vyslanec Prokop Maxa předal už 16. března 1939 areál s kompletním inventářem německému zastupitelskému úřadu.¹⁵ Po druhé světové válce byl komplex vyslaneckých budov Československu vrácen, na pozměněné adrese (Bulvar maršal Tolbuchin 16) působilo československé velvyslanectví, v roce 1960 byl státní majetek postoupen Bulharsku.

Boulevard Ferdinand 22: dům ve dvoře (pasové oddělení)

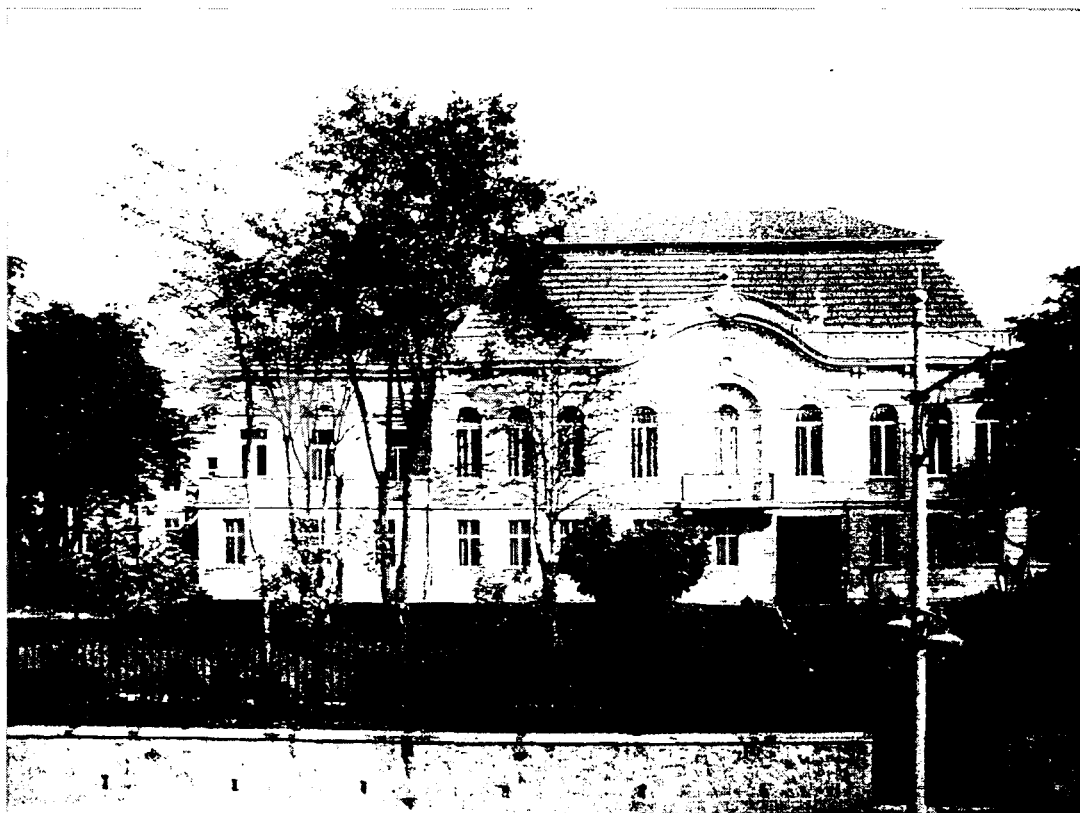
dohromady prostředky na koupi domu v ulici Krakra („Národní dům TGM“), kam se škola v roce 1924 přemístila.

¹⁵ J. Němeček, *Likvidace československé zahraniční služby po 15. březnu 1939*. In: AUC PhilHist 1998/1, s. 149 (pozn. 31)

Boulevard Ferdinand 22: hlavní budova před adaptací (nahore) a po ní (dole)

Boulevard Car Osvoboditel 11: hlavní část paláce, zabraná zástupci Itálie

Boulevard Car Osvoboditel 11: zadní trakt, v němž působil Rudolf Künzl-Jizerský

Varšava

Od poloviny roku 1919 ve Varšavě působil úřad vládního delegáta vedený Vladimírem Radimským (pozdějším vyslancem ve Švédsku – též pro Norsko – a ve Vatikánu), na vyslanectví byl změněn v březnu následujícího roku. Radimský pro úřad i svůj byt (nejprve bydlel v Marszałkowské ulici) na počátku září najal velký dům (často označovaný za palác) Moniuszki 1a legačního rady Leona Goldstanda. Využíván byl pět let, nájemné bylo majiteli propláceno prostřednictvím vyslanectví ČSR v librách přímo v Londýně, kde tento polský diplomat působil.

Vzhledem k nedostačujícím prostorům v Goldstandově domě byli českoslovenští úředníci nuceni využívat kanceláře na několika dalších místech. Již na konci srpna roku 1919 jim byly přiděleny kanceláře ve Velké (Wielka) ulici 33, kde pak působilo konzulární oddělení, později místo něj vojenský atašé a tiskové oddělení. V srpnu roku 1920 bylo vyslanectví majitelkou penzionu Žofií Gostomskou nabídnuto přenechání nájmu (nepatřil jí celý dům, disponovala pouze pokoji svého penzionu) ve Zlaté ulici 4 (nedaleko vyslanectví). Investice ve výši přibližně 300 tisíc korun (odstupné a cena inventáře) byla v Praze schválena, následně se Gostomská vzdala své živnosti a pokoje byly zrekvírovány ve prospěch vyslanectví. Proti tomu se však ohradili jejich obyvatelé. Ani majitelka domu Złota 4 Halina Weiniarská příliš nepomáhala vyslanectví v jeho snaze vystěhovat z najatých místností podnájemníky, kteří bydleli v devíti místnostech (vyslanectví jich ve 2. a 3. patře obývalo deset; úřadovalo tam obchodní, pasové a konzulární oddělení), přičemž dokonce používali nábytek patřící ČSR. Zákon o ochraně nájemníků tak československým zástupcům ve Varšavě přinášel problémy (jinde v cizině jim naopak pomohl). Vše navíc probíhalo v době panujících protičeskoslovenských nálad.

V červenci roku 1921 vyslanectví podalo návrh na koupi domu čp. 13 v Szopenově a čp. 18 v Košíkové (Koszykowa) ulici. Tyto budovy ležící na jih od centra svými pozemky (zahradou) hraničily, obě zmíněné ulice se nedaleko stýkaly. Původní cena za obě nemovitosti činila přibližně 1,8 milionu korun. Ministerstvo zahraničí předložilo tento záměr čtyřem zainteresovaným úřadům. Výsledkem jejich vyjádření bylo vyslání odborného znalce ministerstva veřejných prací, jenž do Varšavy zavítal 28. července. Zamýšlenou rezidenci ohodnotil jako vyhovující, oproti tomu starou a zanedbanou budovu, v níž měl sídlit úřad, podle něho bylo třeba opravit. Vyslanectví se přesto v první srpnový den přimlouvalo za koupi obou objektů, neboť pouze společně prý splní svůj účel.

Na schůzi předsednictva ministerské rady konané 11. srpna 1921 byl návrh zamíni na koupi obou domů schválen. Hlavním motivem odsouhlasení záměru byl stav a vysoký nájem do té doby používané budovy Moniuszki 1a (340 173 Kč ročně, placeno v librách), což zejména Nejvyšší účetní kontrolní úřad neopomněl zdůraznit. Ministerstvo financí s koupí souhlasilo, jen pokud je nutná, což zamíni nepochybně nečinilo výrazné problémy dosvědčit. Objekty Koszykowa 18 (budoucí úřad) a Szopena 13 (služební byt vyslance) byly 1. září 1921 koupeny za 31 milionů polských marek (s poplatky téměř 34 milionů Mkp), respektive 310 tisíc francouzských franků (plus další výdaje ve výši přibližně 3,7 milionu Mkp), což v létě roku 1921 odpovídalo částce 3 203 290,13 Kč (rezidence byla téměř přesně dvakrát dražší než úřad). Na nákupu obou realit se podílel zprostředkovatel Izák Goldmann.

Postupně se však ukázalo, že provést nákladnou adaptaci spočívající i v přístavbě nových místností bude třeba v případě obou domů. Z nabídek polských stavebních firem byla vybrána ta od architekta Szanióra z ředitelství veřejných prací ve Varšavě. Zněla na přibližně 11 mili-

ard polských marek (přes 5 miliard za každou z budov), což na konci roku 1923 představovalo pouhých 800 tisíc korun. Při stavbě postupoval podle projektu architekta Jana Pacla (v některých dokumentech uváděn jako Patzl).¹ S dlouhým čekáním (podobně jako jeho kolega Jan Šeba o něco později v Bělehradě) byl nespokojen vyslanec Prokop Maxa, jenž zmiňované objekty navrhl ke koupi. Vadilo mu především zbytečné setrvávání v nehygienických, nedůstojných a drahých místnostech na adrese Moniuszki 1a. Přístavba rezidence začala až koncem října 1923, tedy více než dva roky po jejím získání. Do konce roku byly strženy části dosavadní budovy a položeny základy. Po zahájení prací projekt v prosinci roku 1923 kritizoval umělecký poradce ministerstva zahraničí Jaromír Stretti-Zamponi, jenž v době jeho schválení ještě v této funkci nepůsobil. Rezidence podle něho byla malá (jen dvanáct pokojů), vypadá jako provizorium; nepomůže prý ani adaptace, bylo by lepší koupit nějaký palác. Ke změně však už nedošlo (také vzhledem k předpokládaným nesnázím při hledání souhlasu k prodeji nedávno koupené nemovitosti u centrálních orgánů), úprava rezidenční budovy byla dokončena podle původního záměru.² Vyslanec Robert Flieder se do ní mohl nastěhovat k 1. červnu 1925. Její zařízení bylo zadáno architektu Ladislavu Machoňovi.³

¹ V roce 1923 proti zadání projektu bez veřejné soutěže protestovala skupina architektů ze Společnosti architektů, Klubu architektů, Sdružení stavební tvorby a Skupiny architektů při Spolku československých inženýrů a architektů. Zamini se bránilo především poukazem na to, že jde o adaptaci; AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 53

² Ještě předtím se s upozorněním, že je třeba šetřit, dotazovalo ministerstvo financí, zda je nutné mít pět reprezentačních pokojů („není důvodu, proč by se náš stát v Polsku měl nákladněji reprezentovati než Polsko zde“). Zamini v odpovědi zdůraznilo, že jich je nutno stejně jako v případě ostatních vyslanectví ČSR zřídit právě pět, a to velký přijímací pokoj (velký salon), malý salon, jídelnu, pracovnu vyslance a halu. Na zařízení přitom nelze výrazně šetřit, neboť má prezentovat „dokonalost výroby našeho státu“; tamtéž

³ Místnosti (počítáno včetně schodišť či toalet jich bylo padesát) adaptované rezidence byly rozvrženy následovně: v suterénu hospodářské zázemí a byt vrátného

Na místě zamýšlené úřední budovy vyslanectví bydleli nájemníci, což vedlo k oddalování stavebních prací.⁴ Mezitím se kanceláře vyslanectví přesunuly na adresu Zgoda 10. Nakonec bylo v roce 1927 nájemníkům domu v Košíkové ulici na odstupném vyplaceno 129 tisíc Kč. V téže době byla zbořena původní a zahájena stavba nové budovy pro úřad. Moderní čtyřpatrový dům byl dokončen v roce 1929, jako poslední se do něj přemístilo konzulární oddělení, a to v lednu roku 1930. Náklady na stavební úpravy obou budov činily celkem 11 milionů korun.

To však ve Varšavě nemusela být poslední výrazná investice. Pokud totiž ministerstvo zahraničí vědělo, že se v daném roce nepodaří využít prostředky preliminované ve státním rozpočtu způsobem, na nějž byly vyčleněny, snažilo se je přesunout na jiný projekt. Pokoušelo se o to také ve Varšavě: ve státním rozpočtu na rok 1932 figurovala částka 2,2 milionu Kč na stavbu vyslanectví v Ankaře.⁵ Ta však zatím byla odložena,⁶ a proto z polské metropole prostřednictvím zamini v únoru roku 1932 zazněl návrh na přikoupení části pozemku v Szopenově ulici, sousedícího se zahradou rezidence varšavského vyslanectví. Ministerstvo veřejných prací souhlasilo, a tak bylo v květnu téhož roku o vyjádření požádáno též ministerstvo financí. V odůvodnění záměru bylo uvedeno, že rezidence už z jedné strany sousedí s vysokým činžovním domem a nákup parcely má zabránit tomu, aby také z druhé strany stála

(14 místností, například kotelna, žehlárna, prádelna), v přízemí pětipokojový byt vyslanec s příslušenstvím (14 místností), v 1. poschodí pět reprezentačních pokojů s příslušenstvím (7 místností), v 2. poschodí čtyři pokoje pro služebnictvo a dva hostinské pokoje s příslušenstvím (12 místností) a na půdě dva pokoje pro služebnictvo a komora; tamtéž

⁴ V roce 1923 se plánovalo, že získají místnosti ve Zlaté ulici (odkud se rovněž stále nevystěhovali podnájemníci vyslanectví) využívané konzulárním oddělením, jež se mělo přesunout do hotelu Royal po odchodu tam dlící polsko-ruské repatriační mise; AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 51 a 52

⁵ Kap. 14, Titul 15, Paragraf 3, Položka 2

⁶ V Ankaře se začalo stavět až v roce 1936.

několikapatrová budova. Na koupi měla interest První brněnská strojírenská společnost, jež by díky ní mohla na zbývajících části pozemku postavit jeho majiteli – Varšavskému bruslařskému spolku – umělé kluziště. Argumentovala při tom zaměstnaností a zlepšením valutárních poměrů státu. Odpovědí bylo sdělení, že ministerstvo financí „nečinilo by vzhledem k doporučení ministerstva veřejných prací výjimečně námitky“. Podotýká však, že je třeba souhlasu ministerské rady, neboť jde o částku vyšší než 200 tisíc Kč. Jenže proti investici se postavil Nejvyšší účetní kontrolní úřad – podle něj nebyla nutná ani potřebná. Kvůli odporu „núkúradu“ a přes eminentní zájem brněnské strojírny ministerstvo zahraničí v září roku 1932 od záměru upustilo.

Nový návrh přišel v polovině následujícího roku, přičemž tentokrát už Poláci tvrdili, že postaví čtyřpatrovou budovu „ledového paláce“. Jen na československých orgánech podle nich je, zda bude stát přímo u rezidence a dosavadní zahrady, nebo vzdálena o přikoupený pás pozemku, široký deset metrů. Nejvyšší účetní kontrolní úřad opět nesouhlasil, vzhledem ke stavu státní pokladny se k jeho stanovisku připojil resort financí. Strojírna stejně jako v roce 1932 nabídla, že pozemek zatím zaplatí ze svého a se splatností počká do roku 1935. Ministerská rada však 5. srpna 1933 přikoupení pozemku zamítla. Jedním z rozhodujících důvodů tohoto rozhodnutí byla okolnost, že by se republika stala věřitelem soukromé společnosti, což vzhledem k jejímu eventuálnímu angažmá v zahraničí mohlo poškodit prestiž ČSR.⁷

Vyslanec Juraj Slávik po 15. březnu 1939 neuposlechl pokynů adresovaných mu z ústředí a vyslanecký areál nepředal, přestože se Polsko uznáním slovenského státu k jeho případné další činnosti vyjádřilo jednoznačně. Úřední budova současného českého velvyslanectví stále nese adresu Koszykowa 18.

⁷ SÚA, Ministerstvo veřejných prací, k. 139

Koszykowa 18: současná podoba úřední budovy, dostavěné na konci 20. let

Vídeň

Ve Vídni začal zájmy Československé republiky okamžitě po jejím vzniku (a de facto už předtím) hájit Vlastimil Tusar, titulovaný jako plnomocník ČSR. Dále v rakouské metropoli působily likvidační úřady jednotlivých ministerstev, jež se po ustavení Úřadu zástupce ČSR v rakouské sekci reparační komise ve Vídni staly odbory tohoto úřadu. Jejich umístění v ministerských komplexech zaniklé monarchie již z rakouské strany nebylo žádoucí, rovněž pro fungování úřadu československého reparačního zástupce Bohdana Zahradníka bylo vhodnější sestěhovat jednotlivé odbory pokud možno na jedno místo,¹ neboť omezený vzájemný kontakt způsoboval komplikace.² Jako možnosti se nabízely už československými úředníky využívané paláce Lobkovický (dříve v něm bylo francouzské vyslanectví) a Harrachův.³ V roce 1919 nabídla rakouská vláda Československé republice palác ministerstva vnitra ve Wipplingerstrasse za 39 milionů rakouských korun, českými znalci však byl odhadnut na 35 milionů Kr. V červenci roku 1920, kdy

¹ Úředníci hájící zájmy ČSR pracovali například na těchto adresách: Vordere Zolamtstrasse 5, Hoher Markt 5, Postgasse 10, Liebiggasse 5, Gauermannngasse 2, Canovagasse 5, Michaelerstrasse (císařský hrad). Úřad plnomocníka ČSR Vlastimila Tusara v roce 1918 krátkodobě působil v hotelu Continental; AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 56

² S používáním mnoha kanceláří nutně souvisela též potřeba rozsáhlého inventáře, jenž byl později využit na vyslanectví a generálním konzulátu. Ten obdržel inventář převzatý při koupi Cumberlandského paláce, dále měl k dispozici inventární předměty koupené 2. ledna 1919 od bývalého rakouského ministerského předsednictva a rovněž používal inventární předměty převzaté od různých institucí: 11. prosince 1918 od bývalého rakouského státního úřadu veřejných prací, tentýž den od německorakouských státních úřadů, 17. března 1919 od vojenského stavebního oddělení (likvidace vojenského velitelství ve Vídni), 8. dubna 1919 od správy domů německorakouských vojenských úřadů a roku 1918 od české agrární kanceláře ve Vídni (převzal jej plnomocník Tusar, agrární strana za to později Benešovu ministerstvu vystavila účet znějící na 120 tisíc Kč), 1. června 1920 od ČTK ve Vídni (při její likvidaci). Na podzim roku 1919, kdy už v úřadě působil Flieder, byl také zakoupen nábytek od rakouského hlavního ústavu pro věcnou demobilizaci (Hauptanstalt für Sachdemobilisierung); AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 55

³ Z Harrachova paláce (Freyung 3) dostali zástupci ČSR výpověď k 31. prosinci 1920; AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 56

už půl roku fungovalo vyslanectví ČSR, které vedl chargé d'affaires Robert Flieder, však Rakousko požadovalo dokonce 60 milionů Kr (tehdy asi 15 milionů Kč), v místním tisku navíc probíhala kampaň proti prodeji budovy, protesty také z univerzitních vídeňských kruhů směřovaly proti tomu, aby se cenné dílo barokní architektury dostalo do vlastnictví cizího státu.⁴ Naopak v ČSR zaznívaly hlasy připomínající, že v tomto komplexu sídlila česká dvorská kancelář (Böhmische Hofkanzlei), a to do roku 1749, kdy byla spojena s rakouskou kanceláří do společných úřadů (directorium in publicis et cameralibus, respektive nejvyšší soudní úřad). Nakonec byla koupě zamítnuta ministerstvem financí kvůli rozdílům v odhadované sumě potřebné ke koupi.⁵

Dále byly zkoumány možnosti získání paláce Pražské železářské společnosti, Pálffyho či Reinerova paláce nebo paláce Sylva-Tarouccy. Předposlední jmenovaný nemohl být hned uvolněn, ostatní nevyhovovaly. Nakonec byl v roce 1920 za 4,2 milionu Kč pro účely vyslanectví, ale hlavně vznikajícího generálního konzulátu koupen Cumberlandský palác⁶ v Penzingerstrasse 11–13.⁷

Do vzdáleného paláce se příliš nechtělo ani zástupcům jiných legací, a tak se vyslanectví poté, co Lobkovický palác přestal sloužit účelům

⁴ viz pozn. 6 v kapitole Snahy o převzetí bývalých zastupitelských úřadů monarchie; na československé straně se pátralo v archivech kvůli zjištění okolností koupě a stavby tohoto komplexu. Úvahy o možném nárokování budovy pro československý stát však ustaly poté, co vešlo ve známost znění mírové smlouvy s Rakouskem.

⁵ Flieder na ministerstvu financí v červnu roku 1920 osobně přesvědčoval k zakoupení tohoto objektu, podle něho jej bylo možné o půl roku dříve získat za čtyři až pět milionů rakouských korun; AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 56

⁶ Titul vévodů z Cumberlandu pocházel od hannoverských králů; palác vlastnili v letech 1866–1919, pak jej získal vrchní stavební rada Siegmund Sachsel, viceprezident Všeobecné depozitní banky (Allgemeine Depositenbank); AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 55

⁷ Generální konzulát sídlil ve XIII. okrese, Hietzingu, Čechy jedním z nejméně obydlených (*Ottův slovník naučný, díl XXVI.*, heslo Vídeň, s. 656). Hlavně však byla kritizována jeho mnohakilometrová vzdálenost od centra (viz pozn. 11 v kapitole Koupě nemovitostí pro zastupitelské úřady).

reparace a spisové rozluky,⁸ přestěhovalo zpět na Lobkowitzplatz 2. Původně se však předpokládalo, že tam (v nájmu) bude jen dočasně, dokud bude palác najmut kvůli jednáním o spisové rozluce.⁹ Lobkovic-
ký palác¹⁰ byl coby sídlo vyslanectví hodnocen kladně, jeho pobyt v této budově pouze na základě nájemní smlouvy však neodpovídal zá-
měru ústředí získat pro jeden z nejdůležitějších zastupitelských úřadů republiky definitivní umístění. Přitom se vědělo, že nelze získat využí-
vaný palác definitivně. V letech 1924 a 1925 tak byly časté úvahy o koupi budovy pro vyslanectví se služebním bytem, případně také pro generální konzulát s bytem. Sešlo se mnoho nabídek, mimo jiné Her-
bersteinský palác, Rotheho palác, palác arcivévody Viléma (řádu ně-
meckých rytířů) či areál belgického vyslanectví, ale realizována nebyla žádná varianta. Vzhledem k tomu bylo rozhodnuto o trvalejší úpravě Cumberlandského paláce, spojené s úpravou a stěhováním služebních
bytů vyslance, generálního konzula a bytů některých úředníků.¹¹

Po smrti majitele hlavní části Cumberlandského paláce Siegmunda Sachsela mělo Československo na přelomu let 1928 a 1929 možnost na základě předkupního práva, jež bylo jednou z položek celkové zaplacené částky, koupit takzvanou lotrinskou část paláce (Penzingerstrasse 9), ale nemělo o ni zájem. Naopak přijít mohlo Československo o prostory využívané vyslanectvím: od počátku roku 1932 se táhl spor jejich maji-
tele Ferdinanda Zdenka Lobkowicze s vídeňskou firmou Heinrich Tie-

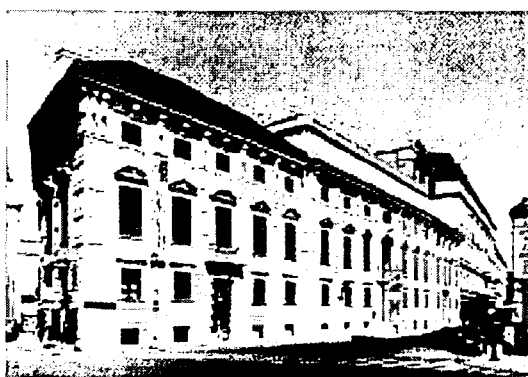
⁸ Byl sídlem „Odboru pro provedení mírové smlouvy St. Germainské“. Ve Vídni po ratifikaci míru působila rakouská sekce mezinárodní reparační komise, v níž mělo Československo své zástupce; AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 55 a 56
⁹ zpráva z 3. prosince 1921; AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 57

¹⁰ Lobkovický palác (dnešní Divadelní muzeum) leží v centru Vídně na rohu Augustinerstrasse a náměstí Lobkowitzplatz. Palác se dvěma vnitřními dvory má roz-
měry asi 30 x 65 metrů a oficiální čp. 2.

¹¹ podrobněji viz pozn. 11 v kapitole Koupě nemovitostí pro zastupitelské úřady

fenbrunn, v jehož rámci dostalo vyslanectví v lednu roku 1935 výpověď z nájmu v Lobkovickém paláci.¹²

Vyslanectví a generální konzulát svou činnost ukončily v roce 1938, ale příčiny byly odlišné, ač v obou případech způsobené politikou nacistického Německa: anšlus a úsporná opatření. Po vzniku protektorátu byl likvidován inventář generálního konzulátu, čehož se účastnila berlínská „Komise Zahraničního úřadu v Berlíně pro likvidaci bývalého generálního konzulátu česko-slovenského ve Vídni“.¹³ Výsledek druhé světové války znamenal opětovné převzetí státního majetku, v současnosti v Cumberlandském paláci sídlí velvyslanectví České republiky.

Lobkowitzplatz 2: současná podoba

Penzingerstrasse 11–13: Cumberlandský palác nyní

¹² podrobně viz pozn. 25 v kapitole Koupě nemovitostí pro zastupitelské úřady

¹³ Oficiální konec generálního konzulátu v likvidaci nastal 16. září 1939, komplex v průběhu války obývala právě ona a Říšská pracovní služba (Reichsarbeitsdienst); AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 55

Stavby vlastních objektů

Seznam uvedený v kapitole Koupě nemovitostí pro zastupitelské úřady obsahuje nejen zakoupené budovy, ale též místa, kde došlo po obstarání pozemku k následné stavbě (někdy po zbourání dosavadních objektů), případně k dostavění či důkladné adaptaci koupených domů. O požadavcích na reprezentativnost československého diplomatického zastoupení dostatečně vypovídá už to, že stavby a přístavby se týkaly pouze východní části kontinentu, zejména Balkánu. V žádné z nemovitostí zakoupených v západní Evropě nebylo takových zásahů do nabytého majetku třeba. Jak v Londýně, Vídni, Haagu, Římě i Berlíně, tak o několik let později v Paříži, Bernu, Hamburku a opět Haagu nebyl problém nalézt objekty odpovídající představám československé diplomacie o důstojném umístění vyslanectví, eventuálně konzulárního úřadu. Z podstaty zastupování v cizích státech vyplývalo také to, že výběr dané nemovitosti bude kvitován i v dotyčné zemi, tedy že bude zvolena budova, jež se nijak negativně nevymyká charakteru tamní zástavby a zároveň dokáže patřičně reprezentovat vkus nového majitele.

Nepoměrně složitější byla situace na východ od Prahy (pochopitelně s výjimkou Vídne a také Budapešti). Podmínky téměř ve všech tamních metropolích přinutily ČSR přiklonit se k variantě stavby vlastního sídla, nebo alespoň výrazného zásahu do zakoupené budovy. Někde bylo důvodem přizpůsobení objektu československým (potažmo západoevropským) standardům. Nemuselo to přímo znamenat, že v daném městě nestála vyhovující nemovitost, většinou jich však byl nedostatek, neboť hlavní města východoevropských a balkánských zemí byla (a dosud jsou) všeobecně méně moderní a vyspělá. Souvisel však také se škodami napáchanými válkou a značnými přesuny obyvatel odehrávajícími se i po ní, což ale platilo i pro některá západněji položená města.

Přesto nelze pominout rozdíl mezi tím, co chtělo Československo volbou stylu zastoupení sdělit v západní a co ve východní části kontinentu.

V hospodářsky vyspělých tradičních demokraciích by bylo vzhledem ke krátkosti trvání republiky pošetilé snažit se upoutat důrazem na modernost. To by se v podstatě rovnalo přehlížení tamních tradic, mezi něž patřila důstojnost sídla diplomatické mise. Bývalo by bylo až nezdvorné nevybrat si z široké nabídky reprezentativních budov a tím pohrdnout architekturou zemí, jež zásadně podpořily ambice na vytvoření samostatného Československa.

Oproti tomu na východě a především na Balkáně byla pozice ČSR odlišná: šlo o vybudování silné pozice ve shluku nových či jinak ohraňovaných dřívějších států. K tomu patřilo sebevědomé vystupování, jež se mělo odrazit i na vzhledu vyslaneckých komplexů. Jedním ze základních požadavků na vlastní novostavby a adaptované budovy zastupitelských úřadů totiž bylo prezentovat vysokou úroveň a tradici průmyslu, architektů i řemeslníků působících v ČSR. Sebevědomí však nemělo mít nic společného s povýšeností, proto na tomto území nedošlo ke koupi honosných paláců, tradičních symbolů moci a přepychu. Stalo se tak pouze v zemích symbolizujících Čechům a Slovákům dlouhodobou nadvládu – v Rakousku a Maďarsku (Cumberlandský palác ve Vídni, respektive Zichyho palác v Budapešti). Důraz byl kladen na modernost, účelnost a hospodárnost, jedny ze zamýšlených poznávacích znaků mladé československé demokracie, jež právě na východ a jihovýchod od svého území mohla navazovat na dobré jméno výrobků pocházejících z českých zemí.

S účelností a hospodárností souzněla mimo jiné stavba dalších budov na získaných pozemcích a modernizace stávajících objektů. Například v nové turecké metropoli – Ankaře – však bylo vybudování vlast-

ního úředního a obytného komplexu „z důvodů místních a klimatických otázkou existenční“.¹

Již výše byla několikrát zmíněna role některých resortů při zajišťování prostor potřebných pro diplomatické mise ČSR. V případě nájmu a koupí jejich úloha spočívala v odborném posouzení a eventuálním schválení záměru ministerstva zahraničních věcí. Pokud však byl získán pozemek pro následnou stavbu, případně mělo dojít k bourání dosavadních objektů a budování nových, převzal jeden ze zainteresovaných orgánů – ministerstvo veřejných prací – také odpovědnost za organizování celé akce včetně vyhlašování veřejné soutěže. S ministerstvem zahraničí (nebo rovněž se zastupitelským úřadem, pokud už na daném místě fungoval) pak probíhaly konzultace týkající se požadovaných dispozic, místních podmínek či náhlých změn v projektu.

Při stavbách i adaptacích byl sledován podíl použitého tuzemského materiálu a angažování dělníků z ČSR. Zkoumala se výhodnost takového kroku,² na lehkou váhu nebyly brány reakce místních ani československých firem, či dokonce hospodářských sdružení v daném oboru.

Ministerstvo financí jak při nákupech, tak při stavební aktivitě státu trvalo na co nejnižším počtu budov. Například bylo dlouho proti zakoupení dvou objektů (pro generální konzulát, respektive jeho tituláře) v Hamburku v roce 1927, podle tehdy Englišova resortu měla postačovat jedna nemovitost. Podobně nakonec nedošlo k naplnění původního záměru postavit pro ankarské vyslanectví tři domy, nakonec vyrostly

¹ výše zmíněné Benešovo vyjádření z 29. března 1929 pro ministerskou radu a v opisech i pro všechna ministerstva

² Například 23. října 1922 zamíni připomíná generálnímu konzulovi v Hamburku Janu Šebovi, aby při dodatečných úpravách nově najatého sídla úřadu (An der Alster 61) dal přednost československým živnostníkům, ale pouze za předpokladu, že budou maximálně o pět procent dražší než němečtí konkurenti; AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 18

dva, přičemž ministerstvo financí dlouho preferovalo variantu rezidence i úřadu pod jednou střechou.

Ze seznamu nemovitostí vlastněných ČSR, uvedeného v kapitole Koupě nemovitostí pro zastupitelské úřady, byly nové úřední či rezidenční budovy postaveny v těchto městech: v Ankaře, Bělehradě (první velká stavba v cizině), Bukurešti a Varšavě.

Zajímavé je vybudování konzulátu ve Vladivostoku: stavba dřevěné budovy úřadu v Aleutské ulici proběhla na jaře roku 1920 z příkazu generála Stanislava Čečka. Tím (ostatně i vzhledem ke stavebnímu materiálu) však spíše navazovala na činnost československých legií, pokyny a záměry pražského ministerstva byly opravdu daleko. Ve 30. letech se navíc velmi vážně uvažovalo o stavbě vyslanectví v Moskvě (na místě určeném orgány sovětského státu) a mimo Evropu také v Tokiu.

Při pohledu na místa, v nichž stály Československem zakoupené či postavené budovy zastupitelských úřadů v Evropě, se jasně ukazují priority ministerstva při rozhodování o tom, kde taková majetková účast státu je potřebná. Z jejich rozmístění vysvítá následující: mít vlastní nemovitosti v metropolích sousedních zemí a států významných pro ČSR hospodářsky a politicky. Z „nehlavních“ měst se budov konzulárních úřadů vlastněných Československem dočkaly ještě přímořské přístavy na Labi (Hamburk) a Dunaji (Galac) a finanční centrum Švýcarské konfederace (Curych).

„Mimo“ tak zůstal jih (Španělsko, Portugalsko, Řecko) a sever (pobaltské republiky a severské země) Evropy. V pásu od Velké Británie po SSSR z pochopitelných důvodů chyběly malé státy a právě Sovětský svaz.³ Vlastní budova byla plánována též v Albánii, nejvzdálenější z metropolí evropských států (ač sama v Asii), v nichž Českoslo-

³ Příčinou bylo jednak pozdní datum navázání oficiálních diplomatických styků, jednak snaha bolševického režimu mít umístění cizích vyslanectví pod kontrolou.

vensko vlastnilo areál vyslanectví, byla Ankara (vzdušnou čarou osmnáct set kilometrů od Prahy). Z hlavních měst hospodářsky významných evropských států tak vlastní budova chyběla jen v Bruselu.

Způsob rozmístění vlastních objektů po Evropě tedy byl ze strany ČSR logický. Z lidnatějších států chybělo pouze Španělsko (velká vzdálenost a menší význam pro tuzemský průmysl) a Sovětský svaz (dlouho neplnohodnotná úroveň zastoupení). V malých státech typu Lucemburska nebyvalo ani vyslanectví, natož aby tam byly státní budovy zastupitelství. V méně obydlených vzdálenějších zemích, do nichž se Československo teprve chystalo hospodářsky pronikat,⁴ vlastní objekty rovněž chyběly.

Úspěšnost záměru koupit nebo postavit vlastní vyslanectví také částečně souvisela s tím, kdy k jeho prosazování došlo. Výše je již uvedeno, že při nákupech nemovitostí bylo ministerstvo zahraničí nejméně svázáno stanoviskem ostatních orgánů státní správy na počátku republiky. Tomu odpovídá, že z evropských měst, v nichž bylo vyslanectví zřízeno v letech 1918–1920, chyběly vlastní zastupitelské objekty jen ve Stockholmu, Kodani a Bruselu.⁵ Většinou totiž byly koupeny v roce 1920 nebo v následujícím roce. Oproti tomu vyslanectví zřízená roku 1921 a později (což už samo o sobě většinou odráželo menší význam pro ČSR) se se specifickou výjimkou Ankary⁶ dočkala umístění ve státních budovách nejdříve (pokud vůbec) po druhé světové válce, tedy mimo časový rámec této práce.

⁴ země s pobřežím omývaným Baltským mořem – samozřejmě mimo Německo a Polsko – a Norsko, v němž podobně jako v malých evropských státech chyběl skutečný („efektivní“) zastupitelský úřad ČSR

⁵ Z prvních vyslanectví chyběla vlastní budova také Vatikánu, ale tamní československé vyslanectví beztak sídlilo v Římě, kde republika vlastnila od roku 1920 rezidenci „kvirinálního“ vyslanectví v ulici Luisa di Savoia.

⁶ Podle vyjádření organizačního a inspekčního oddělení prezidia z 25. června 1925 k možnosti prodloužení nájmu cařihradského úřadu v ulici Tom-Tom 6 se tehdy ještě ani nevědělo, zda bude vyslanec sídlit v Cařihradu či „Angoře“; AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 19

Vyslanectví a konzulární úřady ve spleti nájemních vztahů

V poměru k celkovému počtu československých zastupitelských úřadů, ať už obsazených úředníky ministerstva zahraničí nebo pouze honorárních, koupě a stavby vlastních budov tvořily výraznou menšinu. Mnohem obvyklejší a z hlediska schvalování znatelně jednodušší bylo umístování úřadů na základě uzavření nájemních smluv.

Československo jako demokratická republika nemělo žádný zájem na tom, aby po vzoru tradiční diplomacie o umístění svých zastoupení jednalo pouze s vyššími vrstvami dané společnosti. Především mezi pronajímateli prostor pro československé konzulární úřady tak lze nalézt mnoho zástupců řadových občanů, což souviselo i s využíváním moderního způsobu vyhledávání potřebných nemovitostí – inzerce a realitních kanceláří.¹ Neznamená to však, že by mezi pronajímateli chyběla šlechta (Paříž, Řím) či vysocí státní úředníci a politici. Přírodním jevem bylo, že si svá sídla nabízeli diplomaté (Vatikán, Bělehrad). Téměř výhradně coby úřední místnosti zastupitelství byly používány kancelářské prostory firem, bank a pojišťoven (Hamburk, Brémy, Lipsko, Mnichov). Hlavně těsně po válce, kdy v mnoha městech nebylo volných místností nazbyt, vycházely často vstříc státní úřady, jež poskytovaly své kanceláře (Smyrna), školy (Linec) či orgány místní samosprávy (Linec)². Aktivní účast států při hledání místa pro působení

¹ Touto cestou získal nové umístění například generální konzulát v Mnichově v roce 1937. Úřad své další působiště našel v oficiální městské tiskovině Amtlicher Wohnungs Anzeiger, vycházející jednou týdně. Sám přitom uveřejnil svou poptávku v listu Münchener neusten Nachrichten; AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 30

² V Linci sídlil československý vicekonzulát i jeho titulář v podnájmu tamního magistrátu, jenž byl pouze nájemcem poskytnutých místností. Vicekonzulát však nabízené prostory zprvu odmítal převzít, na magistrátu si vynutil opravy hrozbou přesunutí úřadu do jiného města; AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 25. V podnájmu bylo dočasně dokonce i vyslanectví ve Vatikánu, a to v období 1928–1929 (podrobně v charakteristice umístění tohoto zastupitelského úřadu).

zastoupení cizích zemí však mohla být motivována i jinak.³ Vzhledem ke změně mnoha hranic v poválečné Evropě nebylo neobvyklé, že zastupitelský úřad našel útočiště u občanů jiného státu, než ve kterém sídlil (Cařihrad). Tato varianta (pokud pronajímateli nebyli rovnou občané ČSR) však nebyla příliš častá, navíc byla potenciálně nebezpečná kvůli tomu, že šlo o občany třetích států. To mohlo komplikovat eventuální soudní spory. Vyloučit se však nedal ani opačný efekt.⁴ Ministerstvo zahraničních věcí samozřejmě vítalo možnost využít zázemí československých firem i občanů, ale ukázalo se jako bláhový omyl očekávat od takového umístění vyloučení problémů.⁵

Zejména konzuláty svým rušným provozem nevytvářely u spolunájemníků nějak zvlášť přátelské pocity vůči státu zastupovanému zrovna v místě jejich bydliště. Výsledkem byly jejich stížnosti na chod konzulátu, zejména vadil hluk a větší nepořádek v domě. Příčinou toho byla jednak četnost návštěvníků konzulátů, jednak jejich společenský status a chování, jímž se někteří z nich vyznačovali. S tím rovněž souviselo rychlejší opotřebení zařízení domu (například koberců na schodišti). Není divu, že konzulát coby nájemce nebyl u majitelů zdaleka tak

³ Zvláště sovětský režim se snažil mít ubytování cizích misí pod kontrolou. Prostory poskytoval takzvaný Bjurobin (nebo Byrobin i Bürobin, na Ukrajině Ukrbjurobin), což byla (Ukrajinská či Centrální v Moskvě) kancelář (někdy překládáno i jako úřad) pro obsluhu cizinců – (Ukrajinskoje) bjuro po obsluživaniju inostrancev. Jeho nadřízeným orgánem byl Narkominděl (Národní komisariát zahraničních věcí, zahraniční ministerstvo). Totéž se týkalo vybavení úřadu, což si však Narkominděl příliš nekomplikoval: o starý nábytek, jež poskytl, se na charkovský československý úřad často přicházeli hlásit jeho původní vlastníci, jimž byl zrekvírován; AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 19

⁴ Merolée Gumuchguerdjanová, majitelka domu čp. 3 v ulici Taxim, v němž byl byt šéfa československého zastupitelského úřadu v Cařihradě, se rozhodla v roce 1922 za současných podmínek nájemní smlouvu neprodloužit, neboť v té době byl kvůli častým požárům ve městě nedostatek volných bytů. Avšak byla občankou Velké Británie, a tak se delegát ČSR Rudolf Světlík obrátil na mezispojeneckou policii a britský vysoký komisariát, jenž majitelku donutil k prodloužení nájemní smlouvy za stejných podmínek; AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 19

⁵ viz pozn. 25 v kapitole Koupě nemovitostí pro zastupitelské úřady

oblíben jako vyslanectví.⁶ Za problematickou však situaci leckdy pokládala i druhá strana, ovšem z jiných příčin.

Výhodnější tak bylo najímat pro úřední místnosti prostory v kancelářských budovách nebo rovnou nemovitosti, které nepoužívali žádní jiní nájemníci, pokud možno ani majitelé. Najímání místností či celých domů ztěžovaly také místní kulturní a vnitropolitické podmínky,⁷ komplikace přinášely též momentální postoje obyvatel k Československu a jeho občanům. Vyvolávání takových nálad přitom například v Německé říši přímo souviselo s politikou praktikovanou vůči ČSR. Avšak to neznamená, že československým úředníkům stačilo ohlížet se pouze na případné antipatie vůči ČSR: černovický vicekonzulát sídlil v areálu vlastněném ukrajinským spolkem,⁸ což vzhledem k vzájemnému poměru Rumunů a Ukrajinců nebylo pro reprezentaci Československa v centru Bukoviny, nedlouho předtím ležícím v rámci Předlitavska blízko hranic s Ruskem a Rumunskem, příliš vhodné.

⁶ Například v roce 1924 tehdejší konzul v Curychu František Skarnitzl (nejednou uváděn jako Skarnitzel), mimochodem vzhledem k německé národnosti za protektorátu coby znalec chodu československého zahraničního resortu využívaný k jeho likvidaci, po dlouho neúspěšném hledání vhodných prostor žádal zamíni, aby mohl nájemní smlouvu uzavřít bez zasahování ministerstva. Podle jeho zprávy zaslané z Curychu do ústředí 19. listopadu 1924 je málokdo ochoten pronajmout místnosti konzulátům, neboť „v posledních letech byly zde provedeny atentáty na konsuláty /americký, rakouský a italský/“; AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 14

⁷ Přes navázání diplomatických styků 9. června 1934 a následné zahájení činnosti vyslanectví v Moskvě se nic podstatného nezměnilo na problémech úředníků zastupitelských úřadů při shánění ubytování. Byty totiž byly přidělovány pouze diplomatům, kdežto běžní zaměstnanci tuto výhodu postrádali. V Sovětském svazu v době Stalinovy vlády přitom byla absence pomoci ze strany místních orgánů obzvláště nepříjemná, neboť „každý sovětský občan se obává přijíti ve styk s cizincem, tím méně vzít ho do podnájmu“. Na to ve své zprávě z 1. července 1937 upozorňoval odborový rada ministerstva veřejných prací Vladimír Čech, jenž v červnu přicestoval do Moskvy, aby posoudil situaci a zhodnotil místními úřady ke stavbě vyslanectví nabízené pozemky. Důvodem byla snaha shromáždit diplomatické mise do jedné čtvrti, v níž bylo rovněž plánováno sovětské ministerstvo zahraničí; AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 31

⁸ Ukrajinskij narodnij dim ve Strada Petrovici 2, kde zaměstnance vicekonzulátu vedle tanečních zábav rušil také provoz tiskárny; AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 14

Při shánění potřebných prostor docházelo i k podplácení. Jeho akteři ze strany československých úředníků se obhájovali nutností takového postupu. Jistě nešlo o postup posvěcený shora, jak dokazuje komunikace ústředí týkající se shánění prostor pro vicekonzulát v Katovicích. Ke kladnému výsledku nevedly intervence ani žádosti na vojvodství ani na katovickém bytovém úřadě. Již zmíněný přednosta těšínského pasového úřadu ČSR Zedwitz tak byl nucen získat místnosti pro katovický úřad nepřilíš legální cestou.⁹ Ačkoli už před nastěhováním do vyhlédnutých místností ministerstvu osvětlil, jaké byly okolnosti „zprostředkování“, ministerstvo o půl roku později při přesunu na jiné místo žádalo vrácení zaplaceného odstupného ve výši 19 400 Kč. Po opětovném vy-

⁹ Požadavek vysokého odstupného (100 milionů polských marek za třípokojový byt, často několikatisícová částka v dolarech) v případě nájmu Zedwitz označoval za lichvu, posléze však byl jednou z osob neúspěšně nabízejících byt ke koupi seznámen s inspektorem Windhenem, jenž za provizi nabídl urychlené vyřízení situace. Následkem toho (19 400 korun za „zprostředkování“) byl v září roku 1923 bytovým úřadem přidělen byt na adrese Moniuszki 5. O tři měsíce později se však Zedwitz na bytovém úřadě dověděl, že dosavadní vlastník bytu se stal definitivním policejním úředníkem, a proto byl Zedwitzovi nabídnut byt v Charlotině ulici 4, jenž s nejistým termínem uvolnění. Zamíni už bylo netrpělivé, že přes zaplacení provize místnosti nejsou k dispozici, a tak žádalo její vrácení nebo urychlené uvolnění bytu v Charlotině ulici. Pravý stav věcí pražskému ústředí Zedwitz osvětlil v prosinci roku 1923: přes Windhena šly úplatky na bytový úřad, kde zavládly obavy, neboť majitel bytu v Moniuszki 5 se stal tajným u policie. Nakonec však tento byt vicekonzulátu přidělen byl. Zedwitz svůj čin hodnotil z pragmatického hlediska. V důvěrné zprávě z 30. ledna 1924 o „provizi“ sděluje: „Domnívám se plným právem, že pomocí úplatku a známostí u bytového úřadu dosáhl jsem za krátkou dobu toho, čeho úředně nebylo možno dosíci.“

Rovněž získání následujícího umístění (Mlýnska 5) provázely další úlitby úředníkům a jednání s místními politiky. Z Katovic odcházelo mnoho Němců, po nichž se uvolňovaly byty. Za byt v Mlýnské 5 chtěl německý lékař Preiss odstupné 2000 dolarů, což vicekonzulát (ale ani nikdo jiný) neakceptoval. Vicekonzul Bohumír Tomsa se poté zajímal o možnost přidělení Preissova bytu, dověděl se však, že už bylo připraveno jeho přidělení bývalému starostovi Katovic a tehdejšímu poslanci slezského sněmu Milnerovi. Tuto informaci si však Tomsa nenechal pro sebe při jednání s vojvodou Bilským, jenž mu poté telefonicky oznámil, že nařídil přidělení bytu československému vicekonzulátu. Tomsa byl však nucen v zájmu neprotahování celé věci „dobrovolně“ přenechat dva pokoje správci domu, soudnímu přísedícímu Wroclawkovi. Kvůli bytu v Mlýnské ulici dokonce v roce 1928 byla podána žaloba; AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 21

světlení, že nešlo o odstupné, nýbrž o úplatek, zamíni pochopitelně od požadavku na jeho vrácení ustoupilo.

Výjimečně se stalo, že se československý úřad v najatých prostorech dostal do role pronajímatele. V Londýně tímto způsobem řešil konzulát situaci, kdy si najal zbytečně velkou nemovitost.¹⁰ Naproti tomu nedobrovolně získalo podnájemníky varšavské vyslanectví.¹¹

Pokud se stalo, že pro kanceláře zastupitelského úřadu či služební byt jeho přednosty byly najmuty prostory nevyhovující ze stavebně-bezpečnostního hlediska, ocitli se jeho zaměstnanci v obtížnější situaci než jejich kolegové v domech vlastněných ČSR. Vina nemusela zákonitě být na straně těch, kdo pochybný objekt našli nebo schválili. K jeho poškození mohlo dojít až v průběhu nájmu, a to i vlivem vyšší moci.¹²

Po zjištění nedostatků záleželo na majiteli, někdy ale také na stavebním úřadu, zda a kdy budou odstraněny. I když měl vlastník dobrou vůli problém vyřešit, nemuselo být vyhráno; třeba pokud mu chyběly finanční prostředky na opravu. V té chvíli bylo na zastupitelském úřadu, jestli z objektu odejde, smíří se s nedostatky, bude trvat na jejich nápravě, nebo na ni dokonce různou měrou přispěje.

Například v Kaunasu se Československo finančně podílelo na rekonstrukci najaté nemovitosti, jež zahrnovala přístavbu nových místností. Také v jině najatých budovách probíhaly významné stavební

¹⁰ Od konce roku 1923 byly kanceláře i byt umístěny ve třípatrovém domě Bedford Square 18, a to na deset let (v Británii byly obvyklé dlouhodobé nájmy). Konzulát několik místností dále pronajímal (nejprve společnosti Chamber of Horticulture, od roku 1927 advokátní kanceláři Ralph L. Leach & Co.); AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 27

¹¹ Po převzetí nájmu ve Zlaté ulici 4, kam přemístilo některé své kanceláře, se jich vyslanectví nemohlo zbavit několik let; AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 52

¹² Nejedno československé zastupitelství bylo postiženo zemětřesením. Stalo se tak například 15. května 1927 v Bělehradě (zřítíl se komín úřadu vyslanectví) nebo 14. a 18. dubna 1928 v Sofii. Následky většinou nebyly vážné, převládaly prasklé omítky, drobné trhliny ve zdivu nebo poničený inventář.

úpravy, spočívající většinou ve změně vnitřních dispozic budovy, tedy počtu a rozložení jednotlivých místností. Případné investice tohoto druhu však podléhaly schválení v Praze, což řešení nevyhovujícího stavu rozhodně neuspíšilo. Správce nejednoho zastupitelského úřadu to dokonce vedlo k provedení některých prací tohoto druhu bez čekání na odsouhlasení z Prahy. Naproti tomu rozhodování o investicích ze strany státu do nemovitostí patřících ČSR bylo vzhledem k jednodušším majetkoprávním vztahům výrazně méně komplikované. V tom spočívala jedna z výhod vyslanectví a konzulátů sídlících ve vlastních objektech.

Vzhledem k pohybům směnných kursů, v některých případech kvůli obrovské inflaci velmi dramatickým, se měnila také výhodnost nájemních smluv. Nejvýrazněji Československo mohlo ušetřit na počátku 20. let v Německu. Zamíni se však v takové situaci dokázalo zachovat velkoryse, například v Hamburku, Brémách či Mnichově¹³ v roce 1923 zaplatilo nájemné podle hodnoty původní smlouvy v Kč.¹⁴

Nájemné bylo většinou placeno v měně státu, v němž sídlil zastupitelský úřad ČSR, nijak výjimečná však nebyla ani úhrada v československé měně. Z obav před nestálostí některých platidel byly především v prvních poválečných letech některé nájmy (ale také koupě) hrazeny například v librách či francouzských francích.

¹³ Konzulát za své sídlo na adrese Briennerstrasse 9, kde měl k dispozici šest pokojů s příslušenstvím, v listopadu roku 1923, tedy těsně před měnovou reformou, platil nájemné 625 625 000 000 marek, což při kursu z 5. listopadu 1923 (přibližně 12,5 miliardy marek za 1 Kč) představovalo pouhých 50 korun. Na konci listopadu byla hodnota papírové marky dokonce asi desetkrát nižší; AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 30

¹⁴ Určitou pragmatickou velkorysost ukázaly československé orgány i v jiných situacích. Když například v Bělehradě hrozilo, že by se zadlužený pronajímatel úředních místností Mihajlo Rašič kvůli neakceptování zvýšení nájmu postavil proti československému úřadu, bylo mu raději vyhověno. Nájemné bylo poukazováno přímo Jadranské bance, u níž se pronajímatel zadlužil. Rašič, bývalý ministr vojenství a námořnictví, se zvýšení nájmu od ČSR dožadoval také tím, že přece nebude soud kvůli nájmu mezi bratrským a spojeneckým státem a jedním starým generálem, „který hrál svou roli ve světové válce“. Navíc byl jeho syn Svetozar Rašič v té době generálním konzulem v Praze; AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 3

Nájemní smlouvy podepsané československými tituláři se však netýkaly pouze budov určeným pro zastupitelské účely. Například tehdejší haagský vyslanec ČSR Miroslav Plesinger-Božinov v březnu roku 1930 podepsal s vládou Nizozemského království smlouvu o dědičném nájmu bývalého valonského kostela v Naardenu, čímž úspěšně završil snahy svého předchůdce Pavla Baráčka-Jacquiera o uctění památky Jana Amose Komenského.¹⁵

Pokud stát v zahraničí nedisponoval vlastní budovou vhodnou k fungování úřadu a neměl ani uzavřenu nájemní smlouvu umožňující jeho umístění, bylo dočasným řešením využití služeb některého hotelu. Tato situace několikrát nastala při zřizování úřadů, když se jeho pracovníkům krátce po příjezdu nepodařilo zajistit potřebné prostory. Častěji, a to i mnoho let po zřízení zastupitelství ČSR v dotyčném městě, sloužily hotelové pokoje jako služební byt tituláře úřadu. Příčina byla buď totožná jako v případě pátrání po místnostech určených k vykonávání činnosti právě zřízeného zastupitelského úřadu, nebo v uplynutí dosavadní nájemní smlouvy, případně v nespokojenosti nového tituláře s bytem do té doby využívaným.¹⁶ Podobně při shánění bydlení nezřídka postupovali níže postavení zaměstnanci úřadu. Ti totiž z pohledu ministerstva zahraničí při zajišťování bydlení přicházeli na řadu (navíc zdaleka ne vždy) až po svých nadřízených.

¹⁵ Více viz E. Kubů, *Životní osudy odbojáře a diplomata* – předmluva in: M. Plesinger-Božinov, *Vzpomínky na první odboj*. Praha 1997, s. 12.

¹⁶ V Brémách bydlel konzul Karel Locher na předměstí Neustadt ve 3. patře čp. 41 v Brückenstrasse. Jeho nástupce Robert Feitscher tam bydlel jen krátce, po nemoci způsobené nedostatečným vytápěním bytu přesídlil do hotelu. Do Brückenstrasse se odmítl vrátit též s poukazem na nutnost reprezentovat při neoficiálních jednáních, což prý předměstí jím přirovnané k pražskému Žižkovu či Nuslím nesplňovalo. V lednu roku 1922 Feitscher zamíni ujišťoval, že by toto místo nezvolil ani jako soukromé ubytování. S nalezením důstojnějšího mu pomohl brémský starosta Donandt; AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 9. Feitscher sám přitom musel čelit jiné kritice: protestům krajanů (míněno Čechů) proti tomu, že je jako národností Němec přehlíží; SÚA, Výstřižkový archiv, k. 2664

Stabilizace struktury zastupitelských úřadů a její dotváření

Éra budování československé zahraniční služby trvala v podstatě po celé první desetiletí existence republiky. S výjimkou vnitropolitickými i mezinárodněpolitickými okolnostmi ovlivněné absence vyslanectví v Sovětském svazu bylo nejpozději v roce 1929 zřízeno vyslanectví či alespoň efektivní konzulát ve všech významných státech a na (v různé míře) závislých územích Evropy. Mimo tak zůstalo pouze Norsko, Island a malé země.¹ Už od roku 1920 přitom bylo Československo zastoupeno na úrovni vyslanectví nebo alespoň efektivního konzulátu na všech kontinentech (samozřejmě mimo Antarktidu). To však ještě neznamenalo rovnoměrné rozvrstvení zastupitelských úřadů v rámci jednotlivých kontinentů.²

Po opadnutí vlny prvních nákupů,³ někdy sice dodatečně notně kritizovaných (například Řím)⁴, ale v rámci budování základní sítě zastupitelských úřadů opodstatněných, bylo pro ostatní vyslance a konzuly obtížné prosadit vlastní záměr získání budov v dalších městech. Běžné

¹ podrobněji viz kap. Faktory ovlivňující úroveň zastoupení ČSR

² Například v Africe vznikaly československé konzuláty a jedno vyslanectví – od roku 1923 činné v Egyptě – zpočátku pouze ve Středozeří. Prvním úřadem v subsaharské Africe se stal konzulát v Kapském Městě, jenž začal fungovat na počátku roku 1936.

³ Příčin bylo několik: pro ČSR významných metropolí, v nichž ještě vyslanectví nemělo definitivní umístění, bylo stále méně; zpřísnily se podmínky pro realizaci koupě státních nemovitostí; státní pokladna neměla dostatek prostředků. Úsporná komise parlamentu kvůli tomu v únoru roku 1922 vyzvala vládu, aby domy pro úřady nebyly kupovány tam, kde je stavební místo a činže nejdražší; AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 34

⁴ Kybal byl v některých zprávách mířících na zamini z vyslanectví či konzulátů kritizován, někdy dost nevybíravě. Ne vždy sice bylo zmíněno jeho jméno, z kontextu však bylo jasné, kterou koupi pisatel považuje za nejskandálnější. Například finanční oddělení ministerstva zahraničí 15. července 1920 oznámilo všem zastupitelským úřadům ČSR, že jeden z nich „uzavřel bez předchozího příslušného schválení kupní smlouvu a zajistil ji velkým závdavkem a penalem“, a zároveň tlumočilo žádost ministerstva financí o případné tresty; podrobně viz charakteristiku umístění tohoto zastupitelského úřadu.

argumenty (končící nájem, nevhodné prostory, snaha o definitivní umístění...) doplnila – nebo dokonce vystřídala – metoda srovnávací. Byla přitom využívána nejen při žádostech o koupi nemovitostí, ale také při návrzích na uzavření nového nájmu⁵ či při přesvědčování ústředí o tom, že je nezbytná oprava či adaptace obývaných místností, že žadatel opravdu nutně potřebuje vyšší příspěvky, že nemůže platit předepsané obnosy...

Zprávy o (co možno nejčerněji vykreslených) nevyhovujících podmínkách několikrát přišly právě od Jana Šeby, na něhož Beneš spoléhal v zahraničí a krátce také v domácí politice. Po nástupu na hamburský generální konzulát v červnu roku 1922 se pustil do kritizování před jeho příjezdem najatých prostor (podrobně viz charakteristiku umístění tohoto zastupitelského úřadu). O necelé čtyři roky později představil Bělehrad – hlavní město velevýznamného spojence (!) – jako místo s nejhorším dlážděním v Evropě a nejšpinavějšími ulicemi.⁶ Šeba však uměl také pochválit.⁷ Některé další doklady jsou zmíněny na jiných místech této práce.

Po hospodářské krizi první poloviny 30. let se opět rozeběhlo zřizování honorárních konzulátů, jež tak mohlo navázat na vysoké roční přírůstky počtů nových úřadů, obvyklé ve 2. polovině 20. let (vynikli obzvláště už rok 1925). Zřizování základní sítě efektivních úřadů bylo

⁵ Hamburský generální konzul Jan Šeba v roce 1922 při snaze prosadit jeden z nabízených nájmu srovnával jak s náklady ve svém předchozím působišti (v Terstu), tak na jiných místech. Příslušného referenta na ministerstvu, jenž měl tyto podmínky v Praze hodnotit, přesvědčuje o výhodnosti rovněž výzvou, aby si představil, že má před sebou žádost o schválení ročního nájmu ve výši pěti tisíc franků z jakéhokoli československého vicekonzulátu ve Francii; AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 18. Československé úřady ve Francii za nájem opravdu vydávaly – někdy výrazně – vyšší částky, Šebův výše zmíněný návrh však byl zase znevýhodněn nutností platit vysoké odstupné při jeho převzetí.

⁶ Šebova zpráva z ledna roku 1926; AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 4

⁷ To se však týkalo prostor, jež našel sám (úřadovalo se v nich od prosince roku 1922), šlo o „nejkrásnější úřadovny konsulární v Hamburku“, Šebova zpráva z 11. ledna 1923; AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 18

dokončeno už před rokem 1930, a tak se jich krize nedotkla nijak výrazně.⁸ Po jejím částečném odeznění se však československá diplomacie v polovině 30. let zaměřila na mimoevropská teritoria, především na Latinskou Ameriku.

Úspor se však dosahovalo také na základě podnětů od diplomatů či řadových úředníků. Ti někdy svým zásahem dokázali (možná i neúmyslně) změnit dlouhodobě všeobecně platné směrnice. Například v roce 1937 k tomu pravděpodobně stačil impuls jedné události – sporu generálního konzula v Kolíně nad Rýnem Vladimíra Černoška s mateřským úřadem o náklady na údržbu zahrádky přiléhající k budově generálního konzulátu ve Volksgartenstrasse 64. Podle výnosu ministerstva zahraničí⁹ měl přednosta úřadu platit polovinu těchto výdajů, což odmítal, neboť prý nešlo o zahrádku, nýbrž o pás země oddělující dům od ulice. Zamíni se proto rozhodlo snažit se v případě nových nájmu kvůli úspoře o domy bez zahrádek.

Díky tomu, že rok zřízení většiny zastupitelských úřadů ČSR v Evropě spadl do 20. let, už se ministerstvo nemuselo příliš obávat nutnosti hradit za nájemné vysoké částky, jak tomu bylo především na přelomu druhé a třetí dekády 20. století. Později už nebylo zakládání nových úřadů tak horečné jako tehdy; předcházela mu důkladná příprava včetně seznámení se s místním trhem s realitami, na čemž se nejednou podíleli zaměstnanci okolních zastupitelských úřadů ČSR. Ustálila se též délka nájmu, většinou byly uzavírány na tři roky. Tato lhůta však nesignalizovala brzký konec činnosti úřadu, pouze měla snížit možné finanční ztráty při takové eventualitě. S kratšími smlouvami bylo spokojeno též

⁸ Vedle zřizování nových byly mnohé úřady povyšovány či rušeny, eventuálně přeměňovány na honorární konzuláty. S rokem 1929 například zmizely státními úředníky obsazené vicekonzuláty, napříště už existovaly pouze v „čestné“ variantě, a to především ve Velké Británii.

⁹ oběžník č. 98645/I-4/32 z roku 1932; AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 24

ministerstvo financí, jež bylo v počátcích republiky několikrát pobouřeno dlouhodobostí sjednaného nájmu ve městech, která neskytala jistotu potřeby trvalého umístění československého zastoupení.¹⁰ Mnohaletá platnost nájmu sice též přinášela výhody, například jistotu, že pobyt ve vyhovujících prostorách nebude záhy ukončen, opodstatněnější však byla opatrnější varianta kratšího nájmu s opcí.¹¹ V průběhu několikaleté činnosti se většinou vyslanečtí či konzulární úředníci natolik seznámili s prostředím, v němž působili, že při dostatku času pro ně díky kontaktům nebyl výrazný problém eventuálně vyžadované nové umístění najít a získat.

Při tom se museli řídit Řádem pro správu budov¹² platným od Nového roku 1923, jenž stanovil, na jaké umístění mají zastupitelské úřady jednotlivých úrovní a jejich tituláři nárok. Popisoval rovněž snad všechny představitelné výdaje nutné pro fungování úřadů a také to, za co a do jaké míry musí přednostové a jejich podřízení přispívat do státní pokladny a co jim naopak náleží. Spolu s odlišnou cenovou hladinou a životní úrovní v různých částech kontinentu byly tyto předepsané částky a jejich výklad v konkrétních případech předmětem mnoha sporů, a to jak mezi pracovníky činnými na vyslanectvích a konzulátech a ústředím, tak mezi nimi samými. Výše zmíněný předpis byl posléze v roce 1930 upraven, dramatické změny se však nekonaly.

¹⁰ Kupříkladu konzul Konstantin Sedláček uzavřel v červnu roku 1920 nájem úřadu na deset let a bytu na pět let – finančnímu oddělení zamínila hlavně dlouhodobost nájmu, ale také to, že byt si Sedláček najal až v Bonnu. Sedláček uzavření smlouvy bez schválení omlouval spěchem, bytovou krizí a náhlým přesunutím z Hamburku. Reakcí ministerstva zahraničí bylo dlouhé otálení se schválením nájemního kontraktu; tamtéž

¹¹ Délka nájemních smluv přitom do značné míry závisela na místních zvyklostech, například ve Velké Británii bylo obtížné získat kratší než sedmiletý kontrakt. Specifický typ vlastnictví v Londýně (v podstatě nájem na 36 let) však byl považován za koupi.

¹² čj. 169976/V-4/22 z 30. listopadu 1922

Podíl na tom vedle nelepšící se hospodářské situace nepochybně měla větší snaha ústředí o zmapování poměrů na jednotlivých úřadech. Ministerstvo zahraničních věcí nejprve vyžadovalo vyplňování formulářů o umístění jednotlivých úřadů, jejichž prostřednictvím shromažďovalo také informace o vnitřním vybavení obývaných budov, podmínkách jejich využívání a o tom, do jaké míry se uplatňuje státní inventář.

Na konci 20. let československá zahraniční zastoupení dostala za úkol podrobně popsat úřední prostory, služební byt i jejich inventář.¹³ Dále byly informace každoročně získávány v podobě vyplněných (také na různé úrovni) formulářů s titulem Životní a zdravotní podmínky v sídle úřadu. Jejich kolonky – a nezhledka i v nich uvedené údaje – zůstávaly stejné: ústředí sledovalo umístění úřadu, ceny potravin, dopravy, klimatické podmínky, v místě obvyklé ceny bytů a hotelových pokojů, úroveň školství a zdravotní péče, výskyt nemocí, zastoupení krajanů, možnosti společenského, kulturního i sportovního vyžití či charakteristiky atmosféry panující v sídle úřadu; včetně vztahu místních obyvatel k němu a státu, jež zastupuje. Odpovědi na tyto dotazy pomáhaly na dotyčné místo mířícím příslušníkům československé zahraniční služby i ministerstvu při rozhodování o potřebnosti stávajících či zřizování nových zastupitelských úřadů. S vývojem mezinárodní politické situace však na konci 30. let do tohoto procesu vstoupily jiné, daleko vážnější okolnosti, jež znamenaly výrazné utlumení zahraniční služby a nakonec její likvidaci.

¹³ Výnos č. 130447/I-4/29 ze 17. října 1929; jeho atraktivním pozůstatkem jsou alba fotografií pořízených na základě tohoto pokynu. Díky jejich částečnému uchování v archivním fondu ministerstva zahraničních věcí Budovy ZÚ ČSR 1918–1940 lze pozorovat také rozdíly mezi jednotlivými úřady: někde byl očividně pouze splněn úkol daný nadřízeným orgánem, jinde bylo tomuto dokumentu věnováno hodně péče a záležet si na něm dalo celé osazenstvo příslušného úřadu.

Rušení zastupitelských úřadů v roce 1939

V souvislosti s koncem druhé republiky, způsobeným vyhlášením samostatného slovenského státu, vpádem maďarských vojenských jednotek na karpatoruské území a německou okupací českých zemí, byla rovněž ukončena činnost pražského ministerstva zahraničních věcí. To se však už v posledních měsících před zánikem Česko-Slovenska soustředilo místo koncepčního praktikování samostatné zahraniční politiky na konkrétní úkoly dané bezprostředním ohrožením samé existence československého (byť již zmenšeného o téměř třicet procent území) státu. Mezi ně patřila například snaha zbavit se nadbytečných zásob vojenského materiálu prodejem v zahraničí dříve, než o něj projeví zájem Německá říše, aktivity vedoucí k co nejpříznivější podobě hranic pátého pásma odstoupeného území, stanoveného velvyslaneckou konferencí v Berlíně, pokusy o zmírnění polských a maďarských nároků na části území republiky či zjišťování britského a francouzského postoje k slíbenému garantování pomnichovských hranic.

Jak vidno v tabulkách otištěných v Příloze, znamenal už rok 1938 konec činnosti mnoha československých zastupitelských úřadů. K personálním změnám na ministerstvu se přidalo jmenování zástupce lidí Jozefa Miloslava Zvrškovce státním tajemníkem, což vyplývalo ze zákona o slovenské autonomii.¹ Vzhledem k omezeným možnostem ministerstva jak doma, tak v cizině přišlo na řadu snížení počtu zaměstnanců resortu zahraničních věcí.² Jeho důvody byly finančního i politického rázu. Obojí se rovněž projevilo na přístupu ústředí k zastupitel-

¹ Stejnou funkci díky tomu získali Antonín Hrnčár na ministerstvu financí a Štefan Haššík v resortu národní obrany; Feierabend 1994, s. 69

² O tom viz například J. Dejmek, *Československá diplomacie v době druhé republiky (říjen 1938 – březen 1939)*. In: AUC PhilHist 1998/1, Studia historica XLVIII, s. 9–26

ským úřadům a jejich osazenstvu.³ Skutečnou smršť jejich uzavírání však přinesly březnové události roku následujícího.

Je logické, že vedle Německa musela vyslanectví i konzulární úřady skončit také ve státech s ním sympatizujících. Větší prostor k manévrování však měli českoslovenští zástupci v neutrálních, vzdálených či spojeneckých zemích.⁴ Základním pokynem k předání zastupitelských úřadů do rukou německých úředníků byla Chvalkovského výzva z 16. března 1939. Bylo přitom jasné, že nejde o Chvalkovského vlastní aktivitu, tyto příkazy byly vydány na rozkaz likvidátora ministerstva zahraničních věcí K. H. Franka.⁵ Neuposlechnutí pokynu z ústředí podle pohrůzek mělo znamenat ztrátu majetku a nároku na příspěvky ze strany státu. Příkaz se týkal též honorárních konzulů. Ti se k němu rovněž postavili různým způsobem, což bylo kromě osobních vlastností a politické orientace ovlivněno jednak tím, ve které zemi ČSR zastupovali, jednak jejich národností, případně též státním občanstvím.⁶

Ke kritické situaci se diplomaté nyní okupované země postavili různě. Někde lze jejich postup označit za hrdinský, jinde naopak za zbabělý. Většinou však byl ovlivněn možnostmi, jež se jim otevíraly

³ K zásahům za první republiky stěžejí představitelným patřilo poslání šéfa ministerstva kabinetu Huberta Masaříka k jednání (nakonec neuskutečněnému) se státním tajemníkem berlínského Zahraničního úřadu Ernstem von Weizsäckerem na počátku března; Feierabend 1994, s. 391nn., nebo též sám Masařík (*V proměnách Evropy*. Praha 2002)

⁴ Například v Turecku sice vyslanec Robert Feitscher svůj úřad odevzdal, v Istanbulu však generální konzul Jaromír Smutný (do Istanbulu byl z ústředí vyslán až na začátku roku 1939) přikázal vrchnímu oficiálovi Františku Kysilkovi uměle prodlužovat likvidaci úřadu. Nájemní smlouva na místnosti využívané úřadem byla platná až do 31. října 1939, Kysilka odmítl předat většinu inventáře generálního konzulátu; AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 19

⁵ Feierabend 1994, s. 167

⁶ Honorární konzul ČSR ve Splitu Artur Samek šňal ze svého domu československý státní znak až po zákroku německého konzula u jugoslávské vlády, nechal jej však alespoň na dveřích svého bytu; Feierabend 1994, s. 303

vzhledem k tomu, kde československý stát reprezentovali.⁷ V nejhorší pozici byli zákonitě českoslovenští zástupci v Německu.⁸ Tam pak působil jediný diplomatický úřad protektorátu, a to úřad vyslance Františka Chvalkovského v Berlíně, jenž však byl v kontaktu pouze s německým ministerstvem zahraničí (podrobněji viz charakteristiku umístění zastupitelského úřadu v Berlíně).

Vzhledem ke zpracovávanému tématu je zajímavé sledovat, co se stalo s inventářem. Většinou byl rozdělen do několika skupin: část směřovala na německé úřady, část do Prahy (zejména na ministerstvo školství), část byla prodána a z inventárních seznamů vyřazena. Vládním nařízením č. 103 z 27. března 1939 byl protektorátní ministr financí zmocněn k prodeji státního nemovitého majetku. Ani na počátku dubna téhož roku se však stále nevědělo, bude-li (případně kdy) tato pravomoc

⁷ Souhrnný popis situace na jednotlivých úřadech viz J. Němeček, *Likvidace československé zahraniční služby po 15. březnu 1939*. In: AUC PhilHist 1998/1, *Studia historica* XLVIII, s. 143–158

⁸ Jinde v Německu došlo k ukončení činnosti konzulárních úřadů buď už v roce 1938 z úsporných důvodů, nebo až po 15. březnu 1939. Výrazně změněné (pochopitelně k horšímu) podmínky k vykonávání úřední činnosti však postihly nejen konzulární úřad ČSR v Německu už před jednáním v Mnichově 29. září 1938. Například právě v bavorské metropoli byla generálnímu konzulátu, sídlícímu od roku 1929, kdy byl zřízen, na adrese Friedrichstrasse 11, k 1. říjnu 1937 vypovězena nájemní smlouva. Budova byla totiž koupena vojenskou správou wehrmachtu, jež měla s budovou jistě jiné plány než poskytování přístřeší československému generálnímu konzulátu. Tamtéž generální konzul Jaroslav Ziegler v dopisu z 26. září 1938 manželům Schmidovým, majitelům domu čp. 47 ve Widenmayerstrasse, v jehož 1. patře úřad plnil své poslání, sdělil, že jim nájemné bude posíláno prostřednictvím generálního konzula USA Charlese Hathawaye, jenž převzal prostory československého úřadu pod svou ochranu. Avšak na opakované stížnosti generálního konzulátu z let 1938 a 1939, týkající se nízké teploty v kancelářích (při větru jen 8–10 °C) majitel Alfons Schmid, studijní rada ve Stuttgartu, snahou o nápravu nereagoval, 31. ledna 1939 však generální konzulát ujišťoval, že „osobně skutečně nemá žádný zájem na tom, ztrpčovat pobyt v bytě nedostatečným vytápěním“. Příznačné je však ukončení jeho dopisů „Mit deutschem Gruss“, správce Miller v písemné komunikaci s generálním konzulátem dokonce použil spojení „Heil Hitler“; AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 30. Podobně tomu bylo i jinde v Německu: na nejednom konzulárním úřadě přitom dříve stejné osoby v komunikaci s československými úředníky užívaly nepoměrně uctivější výraz „Hochachtungsvoll“.

využita.⁹ Majetková práva však nakonec do budoucna vzhledem k výsledkům druhé světové války nebyla dotčena a do většiny státních budov se zastupitelské úřady po válce mohly vrátit.

⁹ Německá vláda 6. dubna 1939 vyjádřila přání, aby se s likvidací nemovitého majetku posečkalo; AMZV, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940, k. 5

Závěr

Potvrdilo se, že Československo způsobem zajištění ubytovacích potřeb svých vyslanectví a konzulátů (a předtím už samozřejmě tím, na jaké úrovni bylo v jednotlivých zemích zastupováno) dávalo najevo, jakou důležitost přikládá vzájemným vztahům. Proto bylo naprosto nezbytné, aby v sousedních a spojeneckých zemích mělo vlastní budovy. K jejich nákupu došlo nejčastěji v letech 1920 a 1921. Jednak to bylo umožněno ještě nezkoordinovaným postupem ústředních orgánů při vyjadřování se k výdajům na koupě zastupitelských budov, jednak skutečnou akutní potřebou získání sídla pro diplomatické mise ČSR v relevantních zemích. Koupě a stavby vyslaneckých budov zároveň symbolizovaly představu ČSR o definitivnosti vzájemných vztahů. Zvolená strategie kupovat a stavět budovy pro významná vyslanectví přímo souvisela s vytvářením základní sítě zastupitelských úřadů ČSR.

V získaných objektech většinou proběhla nákladná adaptace. Potřeba přiblížit se v zemích s nižším životním standardem podmínkám obvyklým v ČSR byla jedním z hlavních důvodů pro stavby zastupitelských úřadů. Při adaptacích a hlavně při realizaci novostaveb se uplatňovaly jak nároky na funkčnost, tak na reprezentativnost. Ta se rovněž týkala snahy poukázat na kvality československého průmyslu, tedy oblasti, již jinak měly na starosti především konzulární úřady. Československo zároveň při zařizování vlastních objektů přihlíželo k tomu, jak byla v jednotlivých zemích chápána úloha zastupitelských úřadů.

Faktory, jež hrály roli při rozhodování o způsobu zajištění potřebných prostor, lze shrnout následovně: zahraničněpolitické, hospodářské a místní (geografické, demografické a kulturní). Nepůsobily jednotlivě, nýbrž se samy navzájem ovlivňovaly. Konečný verdikt týkající se koupě či stavby budov pro jednotlivé zastupitelské úřady tak vznikl na zá-

kladě všech zmíněných faktorů. Dalšími důležitými zohledňovanými okolnostmi při posuzování vhodnosti budov byly například vzdálenost od centra města, sídla prezidenta či panovníka, od ústředních úřadů (zejména ministerstva zahraničí) a míra reprezentativnosti prostor.

Potvrdila se systematickosti ministerstva zahraničí v případě zkoumané problematiky, ještě výraznější však byla při budování sítě zastupitelských úřadů. Rozmístění vlastních budov a státem financovaných novostaveb sice splňuje předpoklad jejich získávání pouze na místech pro ČSR důležitých, nelze to však brát za důkaz existence jednoznačné a všeobecně platné koncepce resortu Edvarda Beneše. Ministerstvo zahraničí totiž o umístění jednotlivých zastupitelských úřadů rozhodovalo jen na prvním stupni – podáním návrhu ministerské radě. Na ní ležela odpovědnost finálního rozhodnutí, předtím se však podle postupu ukotveného oficiálním dokumentem v únoru roku 1921 k věci musela vyjádřit ministerstva financí a veřejných prací a Nejvyšší účetní kontrolní úřad. Úkolem ministerstva zahraničí bylo hlavně přesvědčit zmíněné instituce o nezbytnosti daného investičního záměru. Při zvažování svého stanoviska se zmíněné resorty pravděpodobně neřídily podle stranického soupeření (nebyly zaznamenány žádné vnitropoliticky motivované zásahy do rozhodování zmíněných ministerstev, avšak vzhledem k faktu kontrolování ministerstva financí agrárníky a národními demokraty se bez dalšího zkoumání nedají vyloučit). Teprve poté měl případný souhlas předsednictva ministerské rady všemi zainteresovanými úřady uznávanou platnost.

Co se týče respektování subordinační a předepsaného postupu při získávání vybraných nemovitostí k excesům nedocházelo, s výjimkou zálohy složené v roce 1920 v Římě vyslancem Kybalem a obcházením pokynů přicházejících z Prahy při uzavření smlouvy o koupi držebního práva v Londýně, kde se českoslovenští zástupci odvolávali na před-

chozí telegrafický souhlas ministra Beneše, tedy svého nadřízeného. Takovému „komunikačnímu šumu“ do budoucna zabránilo právě vyhlášení závazných pravidel při získávání nemovitostí v cizině z počátku roku 1921 (ten zůstal v platnosti; postup byl pouze ve druhé polovině třicátých doplněn pokynem zřídit stavební komisi). V rovině financí se však zařizování vlastního umístění zastupitelských úřadů bez nedostatků neobešlo častěji, vina však v těchto případech nebyla pouze na straně resortu zahraničních věcí.

Při hospodářských potížích státu se Benešův úřad choval s ohledem na rozpočet odpovědně, a to nejen sníženými požadavky na mimořádné výdaje, ale také v rámci stálých výdajů vlastního resortu.

Výrazná změna nenastala ani ve třicátých letech, a to ani po Benešově odchodu z ministerstva do prezidentské funkce. Kamil Krofta, fakticky vedoucí úřad i v čase krátkého intermezza Milana Hodži v roli ministra zahraničí, se držel zásad svého dlouholetého nadřízeného. Objekty zakoupené v tomto období (a sice až od poloviny třicátých let) se až na pozemek získaný v Tiraně týkaly konzulárních úřadů, což naznačuje další možný vývoj v případě, že by nedošlo k rozbití československého státu a druhé světové válce.

Ministerstvo zahraničních věcí a zaměstnanci zastupitelských úřadů rovněž považovali za důležité to, jak v jednotlivých městech řešily umístění svých vyslanectví a konzulárních úřadů jiné státy, především sousedící s ČSR a spojenecké. Další oblastí, ve které se ministerstvo poměřovalo s ostatními zeměmi, byl přístup k sociálním potřebám diplomatů a jejich podřízených. Proto svým pracovníkům v zahraničí svěřovalo – především zpočátku – úkol zjistit na místě přístup daného státu k vlastním diplomatům. Sledovány byly i podrobné údaje, například nakolik dotyčná země svým vyslancům či úředníkům přispívá na ubytování a jakou částku naopak oni hradí za energie. Získané údaje se pro-

mítly do předpisu, jímž byly ubytovací poměry na zastupitelských úřadech ČSR specifikovány. V tomto Řádu pro správu budov, platném od 1. ledna 1923, byly na základě nabytých zkušeností později učiněny pouze dílčí úpravy.

Československo sice svou zahraniční službu postavilo personálně na jiné bázi než tradiční suverénní státy, takže se dala očekávat její nižší finanční náročnost v rovině osobních výdajů, ale věcné výdaje byly obdobné. Základní položky souvisící s důstojným ubytováním úřadů a jejich titulářů – výlohy za nájemné, koupě nemovitostí, jejich provoz, údržbu a opravy, vnitřní zařízení, potraviny, služební vůz – se totiž týkaly zastupitelských úřadů všech zemí. Zahraniční služba – a pro tu československou to vzhledem ke krátkému pobytu na mezinárodní scéně platilo zvláště – si ani při hospodářských nesnázích státu nemohla dovolit ohrozit vnímání republiky kvůli případným nižším výdajům na umístění zastupitelských úřadů. I když ministerstvo zahraničí samo snížilo částku požadovanou v příslušné rozpočtové kapitole, snažilo se minimalizovat dopad vzhledem ke společenské atmosféře, patrně v celoevropském měřítku. V době všeobecné krize na počátku třicátých let se však nemuselo obávat výrazně negativní reakce na omezení úrovně zastoupení ČSR, neboť jeho postup nebyl v Evropě nijak výjimečný; podobně se zachovalo mnoho jiných států (naopak v případě absence úsporných opatření hrozila záporná reakce domácího prostředí). Dá se říci, že se v tom odrazil jeden ze základních společenských hodnotících postojů: všeobecně působící krize je považována za obecný problém, zato potíže jednotlivce – v tomto případě státu – jsou nahlíženy jako jeho neschopnost je řešit.

Vzhledem k výše uvedenému se republika prostřednictvím vyslanectví a konzulárních úřadů všech úrovní snažila prezentovat coby společnost úspěšná po všech stránkách: hospodářské, kulturní a postupně

také sportovní. Nezdár v rovině pro stát nejdůležitější – zahraničněpolitické – však znamenal konec existence ČSR, čímž přišla vniveč značná část v předchozích dvaceti letech vynaloženého úsilí. Identicky tomu bylo i ve zkoumané oblasti: Československo dočasně (a v případě vnitřního zařízení definitivně) ztratilo s výjimkou washingtonského a londýnského vyslanectví všechny dříve zakoupené či postavené nemovitosti. Dáno to bylo jednak jejich polohou v nepřátelských či za druhé světové války okupovaných zemích, jednak uposlechnutím březnových pokynů k vydání budov úřadů ve státech neutrálních. Po válce se však ČSR většina obsazeného majetku – v různém stavu – vrátila a jeho část je ke stejným účelům Českou republikou využívána i v současnosti. Stále přitom slouží témuž: jako technický prostředek k hájení zájmů státu a udržování či pokud možno zvyšování jeho společenské prestiže.

Prameny:

Archivní prameny:

AMZV Praha, I/1-I/2, Diplomatický sbor 1918–1939

AMZV Praha, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940

AMZV Praha, IV, Národohospodářská sekce

SÚA Praha, Ministerstvo veřejných prací

SÚA Praha, Výstřižkový archiv ministerstva zahraničních věcí

Periodika:

Zahraniční politika s přílohou Úřední věstník (Věstník) ministerstva zahraničních věcí. Roč. III–XVIII, Praha: Orbis 1922–1937

Edice a dobové tisky:

Beneš, Edvard: *Boj o mír a bezpečnost státu.* Praha 1934

Beneš, Edvard: *Cirkulární telegramy 1920–1935.* Ed. J. Dejmek. Praha: SEB 2002

Beneš, Edvard: *Dopisy bratru Vojtovi.* Praha: Společnost Edvarda Beneše 1998

Beneš, Edvard: *Paměti II. Od Mnichova k nové válce a k novému vítězství.* Praha: Orbis 1948

Beneš, Edvard: *Problémy nové Evropy a zahraniční politika československá: projevy a úvahy z r. 1919–1924.* Praha: Melantrich 1924

Beneš, Edvard: *Světová válka a naše revoluce I–III.* Praha: 1927 a 1928

Čechurová, Jana – Čechura, Jaroslav: *Edvard Beneš /diplomat na cestách/.* Praha: Karolinum 2000

Československá zahraniční politika a vznik Malé dohody 1920–1921 I. Dokumenty československé zahraniční politiky, A/3/1. Praha: Karolinum 2004

Československá zahraniční politika v roce 1936 I, II. Dokumenty československé zahraniční politiky A/18/1, A/18/2. Praha: Karolinum 2003

Československá zahraniční politika v roce 1938 I, II. Dokumenty československé zahraniční politiky A/20/1, A/20/2. Praha: Karolinum 2000, 2001

Československo na pařížské mírové konferenci 1918–1920 I. Dokumenty československé zahraniční politiky A/2/1. Praha: Karolinum 2001

Deset let Československé republiky I–III. Praha: Státní tiskárna 1928

Deset let československé zahraniční politiky. Praha: MZV 1928

Feierabend, Ladislav Karel: *Politické vzpomínky I, II.* Brno: Atlantis 1994

Fierlinger, Zdeněk: *Ve službách ČSR. Paměti z 2. zahraničního odboje, díl I.* Praha: Svoboda 1951

Kopecký, Jaromír: *Paměti diplomata.* Praha: Torst 2004

Krofta, Kamil: *Deník.* Rukopis

- Künzl-Jizerský, Rudolf: *V diplomatických službách ČSR*. Praha: Vilímek 1947
- Masaryk, Tomáš Garrigue: *Světová revoluce*. Praha 1928
- Masařík, Hubert: *V proměnách Evropy*. Praha a Litomyšl: Paseka 2002
- Mastný, Vojtěch: *Vzpomínky diplomata*. Praha: Karolinum 1997
- Moravec, František: *Špión, jemuž nevěřili*. Praha: Rozmluvy 1990
- Od rozpadu Česko-Slovenska do uznání československé prozatímní vlády. Dokumenty československé zahraniční politiky B/1*. Praha: Karolinum 2002
- Opočenský, Jan: *Archivní úmluva republiky Československé s republikou Rakouskou*. Praha: Politika 1923
- Opočenský, Jan: *Zrození našeho státu*. Praha: Státní nakladatelství 1928
- Plesinger-Božinov, Miroslav: *Vzpomínky na první odboj*. Praha: SEB 1997.
- Pořadník úřednictva a seznam zaměstnanců zahraniční služby (na rok 1933)*. Praha: Orbis 1933
- Pořadník úřednictva a seznam zaměstnanců zahraniční služby (k 31. 12. 1936)*. Praha: Orbis 1937
- Seznam zastupitelských úřadů Československé republiky (1927–1929, 1931–1938, 1956)*. Praha: MZV (1927–1938, 1956)
- Státní rozpočet Republiky československé pro rok 1921*. Praha: Politika 1921
- Státní rozpočet Republiky československé pro rok 1922*. Praha: Ed. Grégr a syn 1921
- Státní rozpočet Republiky československé pro rok... (1923–1937)*. Praha: Státní tiskárna (1922–1936)
- Strettiová, Marie: *O starých časech a dobrých lidech*. Praha: Topič 1940
- Šetřilová, Jana – Čechura, Jaroslav: *Listy důvěrné. Vzájemná korespondence Hany a Edvarda Benešových*. Praha: Česká expedice 1996
- Vavris, Hugo: *Život je spíš román*. (Výbor z knižně nepublikovaných prací Huga Vavrečky). Třebíč a Ostrava: Arca JiMfa a Jasmín 1997
- Vídeňská úmluva o diplomatických stycích*. Praha: FMZV 1974
- Votruba, Stanislav: *V srdci Maďarska a Rumunska*. České Budějovice: 1938
- Vznik Československa 1918. Dokumenty československé zahraniční politiky 1*. Praha: ÚMV 1994
- Weiner, Richard: *Třásničky dějinných dnů*. Praha: ELFA 1991

Literatura:

- Aerni, Agathon – Kováč, Milan: *Budova kanceláře a rezidence Velvyslanectví České republiky ve Švýcarsku*. Bern 1995
- Bočan, Jan: *Zastupitelské úřady*. Praha: Vydavatelství ČVUT 2000

- Břach, Radko: *Československo a Evropa v polovině dvacátých let*. Praha a Litomyšl: Paseka 1996
- Československé dějiny v datech. Praha: Svoboda 1986
- Dejmek, Jindřich: *Coup d'état Józefa Piłsudského v květnu 1926 v pohledu čs. diplomacie*. In: *Moderní dějiny* 3, Praha: HÚ 1995, s. 101–128
- Dejmek, Jindřich: *Československá diplomacie v době druhé republiky (říjen 1938–březen 1939)*. In: *AUC PhilHist* 1998/1, *Studia historica* XLVIII, s. 9–26
- Dejmek, Jindřich: *Československo a Lotyšsko: nástin historie vzájemných diplomatických a politických vztahů*. Praha 2001
- Dejmek, Jindřich: *Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX. století (1918 až 1992)*. Praha: CEP 2002
- Dejmek, Jindřich: *Historik v čele diplomacie: Kamil Krofta*. Praha: Karolinum 1998
- Dejmek, Jindřich: *Nacistická třetí říše a československá diplomacie 1933–1938; Zahraniční itinerář ministra dr. Edvarda Beneše v letech 1920–1935*. In: *Moderní dějiny* 5, Praha: HÚ 1997, s. 119–147, resp. s. 279–314
- Dejmek, Jindřich: *Nenaplněné naděje*. Praha: Karolinum 2003
- Galandauer, Jan a kol.: *O samostatný československý stát 1914–1918*. Praha: SPN 1992
- Gebhart, Jan – Kuklík, Jan: *Druhá republika 1938–1939*. Praha a Litomyšl: Paseka 2004
- Honzák, František – Pečenka, Marek – Vlčková, Jitka: *Evropa v proměnách staletí*. Praha: Libri 1995
- Honzík, Miroslav: *Legionáři*. Praha: Novinář 1990
- Horská, Pavla – Kořalka, Jiří – Polišenský, Josef: *Zahraniční konzuláty v Čechách*. Sborník archivních prací 37, Praha 1987, s. 375–474
- Kárník, Zdeněk: *České země v éře První republiky (1918–1938) I.–III*. Praha: Libri 2002–2003
- Klimek, Antonín: *Boj o Hrad 1. – Hrad a Pětka /1918–1926/*. Praha: Panevropa 1996
- Klimek, Antonín: *Boj o Hrad 2. – Kdo po Masarykovi? /1926–1935/*. Praha: Panevropa 1998
- Klimek, Antonín: *Jak se dělal mír roku 1919*. Praha: Melantrich 1989
- Klimek, Antonín – Kubů, Eduard: *Československá zahraniční politika 1918–1938*. Praha: ISE 1995.
- Konzulární zastoupení Československa v cizině a cizích zemích v Československu v letech 1918–1974*. Praha: FMZV 1974
- Kosatík, Pavel – Kolář, Michal: *Jan Masaryk – Pravdivý příběh*. Praha: MF 1998
- Kubů, Eduard: *Německo – zahraničněpolitické dilema Edvarda Beneše*. Praha: UK 1994

- Kubů, Eduard – Holásek, Peter: *K navazování diplomatických styků v československé zahraničně politické praxi v letech 1918–1939*. Československý časopis historický 35, 1987, s. 876–885
- Kubů, Eduard – Pátek, Jaroslav (eds.): *Mýty a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami*. Praha: UK 2000
- Kvaček, Robert: *Nad Evropou zataženo. Československo a Evropa 1933–1937*. Praha: Svoboda 1966
- MacMillanová, Margaret: *Mírotvorci*. Praha: Academia 2004
- Maršoun, Erik: *Diplomat a politik František Chvalkovský a vyslanectví protektorátu Čechy a Morava* (diplomová práce, FF UK). Praha: 2002
- Moravcová, Dagmar: *Československo, Německo a evropská hnutí 1929–1932*. Praha: ISE 2001
- Moravcová, Dagmar – Pečenka, Marek – Bělina, Pavel: *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1914–1941*. Praha: ISE 1994
- Nálevka, Vladimír: *Československá zahraniční politika a španělská občanská válka*. In: AUC, PhilHist 3–4, Praha: 1974, s. 91–104
- Nechvátal, Martin: „Záležitost washingtonská“, *Dějiny a současnost* 19, 1997, č. 3, s. 40–43
- Němeček, Jan: *Likvidace československé zahraniční služby po 15. březnu 1939*. In: AUC PhilHist 1998/1, *Studia historica XLVIII*, s. 143–158
- Němeček, Jan: *Okupace českých zemí 1939 a Společnost národů*. In: *Moderní dějiny* 5, Praha: HÚ 1997, s. 149–163
- Oficiální styky a diplomatické zastoupení Československa v cizině a cizích zemích v Československu 1918–1973*. Praha: FMZV 1974
- Olša, Jaroslav jr.: *Českoslovenští diplomaté v černé Africe, 1918–1955*. *Mezinárodní vztahy* 2/2005, s. 90–105
- Ottův slovník naučný: illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*. Praha a Polička: Paseka, Argo 2002
- Pfaff, Ivan: *Masaryk a Švýcarsko*. Český časopis historický 90, 1992, s. 555–570
- Příručka o navázání diplomatických styků a diplomatické zastoupení Československa v cizině a cizích zemích v Československu 1918–1985*. Praha: FMZV 1987 + Doplnky a opravy, vydané roku 1988
- Rysková, Světlana: *K případu Karla Perglera*, Český časopis historický 90, 1992, s. 571–587
- Vacek, Zdeněk: *Distanční elektronická komunikace – jeden z nástrojů politiky Edvarda Beneše*. In: Veselý, Zdeněk a kol. *Edvard Beneš – Československo – Evropa*. Praha: Professional Publishing 2005, s. 102–111
- Valenta, Jiří a kol.: *Máme národní zájmy?* Praha: Ústav mezinárodních vztahů 1992

PŘÍLOHA

Zastupitelské úřady ČSR v Evropě v roce 1938

Srv. s podobnými tabulkami: *Československá zahraniční politika v roce 1938 I*, DČZP A/20/1; J. Dejmek, *Československá diplomacie v době druhé republiky (říjen 1938–březen 1939)*, s. 26; J. Dejmek, *Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX. století (1918 až 1992)*, s. 343n.

Tučně jsou vytištěna místa, v nichž československé zastupitelské úřady obývaly vlastní budovy (včetně Londýna, kde bylo získáno dlouhodobé, leč časově omezené držební právo, takzvaný Leasehold).

Zastupitelské úřady (mimo honorární konzuláty) jsou zachyceny k říjnu roku 1938, totéž platí pro jejich přednosty.

Chargé d'affaires jsou označeni kurzivou.

zkratky: GA (generální agent), GK (generální konzulát), K (konzulát), V (vyslanectví)

stát	sídlo	ZÚ	jméno tituláře	datum nástupu
Albánie	Tirana	V	<i>Bedřich Nechutný</i>	1. 2. 1937
Belgie	Brusel	V	Vladimír Slavík	23. 10. 1931
Bulharsko	Sofie	V	Prokop Maxa	17. 3. 1931
Dánsko	Kodaň	V	Čeněk Ibl	20. 7. 1936
Estonsko	Tallinn	V	<i>Jaroslav Šejnoha</i>	4. 6. 1938
Finsko	Helsinky	V	<i>Karel Dvořáček</i>	1. 7. 1934
Francie	Paříž	V	Štefan Osuský	6. 1. 1921
		GK	Jan Opočenský	říjen 1936
	Lille	K	Karel Moravec	26. 11. 1935
	Marseille	K	Vladimír Vochoč	31. 3. 1938
	Štrasburk	K	Josef Lavička	1. 7. 1937
Irsko	Dublin	K	Karel Košťál	4. 2. 1937
Itálie	Řím	V	František Chvalkovský	25. 5. 1932 ¹
	Terst	GK	František Skarnitzl	16. 6. 1938
	Milán	K	Jan Hodek	9. 11. 1933
Jugoslávie	Bělehrad	V	Jaroslav Lípa	12. 7. 1938
	Záhřeb	GK	František Resl	15. 1. 1935
	Lublaň	K	Stanislav Miňovský	23. 9. 1935
	Sarajevo	K	Otakar Tichý	15. 1. 1935
	Skopje	K	Jaroslav Machač	15. 1. 1935
Litva	Kaunas	V	Jan Skalický	29. 4. 1936
Lotyšsko	Riga	V	Jaroslav Lípa Pavel Baráček-Jacquier	12. 7. 1935 1. 7. 1938
Maďarsko	Budapešť	V	Miloš Kobr	20. 4. 1933
Německo	Berlín	V	Vojtěch Mastný	10. 9. 1932
		GK	Eduard Barchan	22. 1. 1937
	Drážďany	GK	Jan Glos	6. 4. 1935
	Hamburk	GK	Vojtěch Krbec	27. 3. 1935
	Kolín nad Rýnem	GK	Vladimír Černošek	31. 8. 1935
	Mnichov	GK	Jaroslav Ziegler	1. 11. 1933
	Brémy	K	Zdeněk Matoušek	28. 8. 1935 ²
	Saská Kamenice	K	Miroslav Černý	1. 4. 1937
	Stuttgart	K	Emanuel Dyk	1. 8. 1935
	Vratislav	K	Arnošt Roztočil	6. 9. 1928 ³

Nizozemsko	Haag	V	Artur Pacák	18. 6. 1938
Polsko	Varšava	V	Juraj Slávik	28. 2. 1936
	Gdyně	K	Josef Pavlovský	30. 8. 1938 ⁴
	Krakov	K	Vladimír Znojemský	1. 10. 1937
	Lvov	K	Karel Macháček	18. 7. 1937
Rakousko	Vídeň	V	Rudolf Künzl-Jizerský	3. 2. 1938
		GK	František Šebesta	9. 7. 1935
Rumunsko	Bukurešť	V	Ferdinand Veverka	7. 7. 1937
	Galac	K	Ladislav Květoň	10. 2. 1938
	Kluž	K	František Tržický	19. 8. 1938
Řecko	Athény	V	Václav Pallier	5. 12. 1935
	Soluň	K	Josef Müller	1. 10. 1938
SSSR	Moskva	V	Zdeněk Fierlinger	7. 10. 1937
	Kyjev	GK	Rudolf Brabec	23. 5. 1936
Španělsko	Barcelona	V	<i>Zdeněk Němeček</i>	1. 2. 1938
	San Sebastián	GA	Michal Hanák ⁵	1. 6. 1938
Švédsko	Stockholm	V	Vladimír Kučera	22. 3. 1937
Švýcarsko	Bern	V	Bohdan Štrér	9. 4. 1938
	Curych	GK	Jan Laška	26. 8. 1933
Turecko	Ankara	V	Robert Feitscher	30. 3. 1938
Vatikán	Řím	V	Vladimír Radimský	9. 6. 1928
Velká Británie	Londýn	V	Jan Masaryk	23. 7. 1925
		K	Milan Pitlík	18. 7. 1937

¹ Vzhledem k tomu, že se František Chvalkovský stal ministrem zahraničí pomnichovské republiky, opustil v říjnu roku 1938 Itálii. Nahradil ho Vlastimil Čermák, který oficiálně zahájil činnost 10. ledna 1939.

² Před koncem roku 1938 – 29. listopadu – do funkce konzula v Brémách nastoupil Josef Šedivý.

³ Ještě před likvidací úřadu se dalším titulářem v Bratislavského konzulátu stal Antonín Novotný, a to s platností od Nového roku 1939.

⁴ Úřad v Gdyni byl přitom zřízen teprve 4. dubna 1938.

⁵ Michal Hanák vystupoval pod titulem generální agent.

Adresy úředních budov zastupitelských úřadů a služebních bytů jejich titulářů		
místo	služební byt	úřad
Ankara	Çankaya caddesi 53 (od 1. 4. 1926)	dům Tomali Hilmi Beye (od 9. 10. 1926); Çankaya caddesi 16 (od 1. 10. 1927); souběžně B. P. 74 (od r. 1928); Seddilbahir caddesi 2 (od r. 1933); Okula sokagi 13 (od r. 1935); Çankaya caddesi 53 (od 27. 9. 1937) ¹
Athény	Admirála Beatyho 14; boulevard Alexandra 3; boulevard de la Reine Sophie 64 (od 1. 9. 1935)	Admirála Beatyho 14 (od 14. 5. 1922); boulevard Alexandra 3 (od léta 1922); Odos Marnis 47 (od 1. 9. 1930); rue Karneadou 18 (od r. 1935)
Barcelona		Bailén 22 (min. od r. 1927); Calle Buenavista 3y5 (od r. 1931)
Bělehrad – generální konzulát	Djoka Dimitrijevič; Zorina 64–66; Knjaž Miloša Velikog 41 (od 1. 1. 1923)	Djoka Dimitrijevič (od 1. 5. 1919); Knjaž Miloša Velikog 37 (od 1. 4. 1921); Krunska 7 (od 1. 5. 1921) v listu o GK v B.: K7 od 1. 3. 1920
Bělehrad – vyslanectví	Šumadijska 37 (od 12. 8. 1919); Pozorišna 32 (od 1. 5. 1923); Kralja Alexandra 20 (od 27. 3. 1928)	Krunska 7 (od 1. 3. 1920); Knjaž Miloša Velikog 37 (od 1. 5. 1921); Kralja Alexandra 20 (od 27. 10. 1927) ²
Berlín – konzulát, generální konzulát	Ilmenauerstrasse 9 (od 1. 12. 1921); Rauchstrasse 27 (od 1. 10. 1922)	Kaithstrasse 5 (od 19. 5. 1919); Kronprinzenufer 14 (od r. 1919); Oranienburgerstrasse 67 (od 1. 10. 1919); Hildebrandstrasse 11 (od 27. 3. 1920); Rauchstrasse 27 (od 1. 10. 1926)
Berlín – vyslanectví	Regentenstrasse 19a (od 1. 6. 1920); Grossadmiral Prinz Heinrichstrasse 11 ³	Rauchstrasse 27 (od 24. 5. 1920)
Bern	Alpenstrasse 29; Kirchenfeldstrasse 84 (od 15. 1. 1920); Thunstrasse 68 (od 1. 2. 1924); Muristrasse 53	Alpenstrasse 29 (od 25. 4. 1919); Amthausgasse 24 (od 4. 10. 1922); Muristrasse 53 (od 1. 7. 1925)
Brémy	Brückenstrasse 41 (od 1. 5. 1921); Ausser der Schleifmühle 17 (od 1. 3. 1922); Osterdeich 68 (od 1. 4. 1926); Alten Eichen 38 (od 1. 10. 1930); Contrescarpe 18 (od r. 1933)	Bahnhofstrasse 29 (od 1. 10. 1921); Bahnhofstrasse 32 (od 1. 2. 1922); Bismarckstrasse 85 (od r. 1930)
Brusel	rue de la Loi 172	rue de la Loi 172 (od 1. 2. 1922); rue Joseph II. 7 (od 15. 7. 1922)
Budapešť	Szegfü utca 2 (Rózsa utca 61)	hotel Astoria (do konce r. 1918); Akademia utca 17 (1. 12. 1918); Rózsa utca 61 (od 22. 6. 1922)
Bukurešť	Strada Episcopiei 9, Strada Vasile Lascăr 41–45	Strada Episcopiei 9 (od 23. 4. 1919); souběžně Strada Povernei 34 (některá odd.); Strada Vasile Lascăr 45 (koupeno v r. 1921, úřad od r. 1922)

Curych	Seefeldstrasse 65 (od 17. 2. 1920); Attenhoferstrasse 36 (od 1. 4. 1931); Restelbergstrasse 49 (od 1. 10. 1938)	Wasserwerkstrasse 141 (od 1. 3. 1919); Seefeldstrasse 65 (od 17. 2. 1920); Dolderstrasse 24 (od 1. 10. 1929); Restelbergstrasse 49 (od 1. 10. 1938)
Černovice	Strada Petrovici 2 (od 1. 11. 1919); Strada Vlahuta 3 (od 1. 5. 1924); Strada Razboieni 22 (od 1. 10. 1926); Strada Noembrie (od 1. 10. 1927); Strada Nicolae Iorga 8	Strada Petrovici 2 (od 1. 11. 1919)
Dortmund		Hiltropwall 9 (od 8. 3. 1920)
Drážďany	Parkstrasse 2 (od 1. 10. 1920); Lennéstrasse 1; Hindenburg Ufer 82 (v r. 1939)	Wienerstrasse 13 (od 10. 5. 1919); Lennéstrasse 1 (od 1. 4. 1928); Lütichaustasse 13 (v r. 1939)
Dublin		Lansdowne Road 30 (od r. 1929); Northumberland Road 54 (od r. 1930)
Fiume	Via XXX. Ottobre 18 (od r. 1929)	Via J. Baccich (od r. 1929); Via Stefano Türr (od r. 1930)
Frankfurt	Bockenheimer Anlage 31 (v r. 1922); Forsthausstrasse 80 (od r. 1930); Rheinstrasse 22 (od r. 1933)	Hochstrasse 12 (od r. 1919); Goethestrasse 2 (od 1. 10. 1920); Hochstrasse 15 (od 1. 8. 1930); Rheinstrasse 22 (od r. 1933)
Galac	Strada Codreanu 7	Strada Codreanu 7 (od 23. 4. 1921)
Gdyně	Świętojańska 120 (od 1. 4. 1938)	Świętojańska 120 (od 1. 4. 1938)
Haag	Nassauplein 1b (od 1. 6. 1922); Laan Copes van Cattenburch 1 (od r. 1930)	Bezuidenhout 23 (od 12. 11. 1919); Zeestraat 42 (od 15. 10. 1920); Juliana van Stolberglaan 45 (od 22. 9. 1920)
Hamburk	Jungfrauenthal 33 (od 1. 6. 1919); Abteistrasse 57 (od 1. 7. 1928)	Bemneckerstrasse (od března 1919); Alter Wall 69/71 (od 7. 7. 1919); Admiralitätstrasse 40 (od r. 1920, některá odd.); Schaarsteinwegbrücke 2 (v r. 1921, některá odd.); Neuer Jungfernstieg 16a (náj. smlouva z 6. 2. 1922); An der Alster 61 (od 15. 12. 1922); Feldbrunnenstrasse 17 (od 1. 7. 1928)
Helsinky	Bulevardikatu 28B; Yrjönkatu 11	Bulevardikatu 28B (od 16. 8. 1923); Yrjönkatu 11 (od 1. 6. 1927); Raatimiehenkatu 2A (od r. 1935); Unioninkatu 7 (od r. 1938)
Charkov	Puškinskaja 44	Puškinskaja 44 (od 1. 7. 1921)
Istanbul	Taxim 3 (od 1. 10. 1920,); Vali Konağı caddesi 39	Tom-Tom 6; Tom-Tom 31; Vali Konağı caddesi 39 (od 1. 11. 1926)

Katovice	Moniuszki 5; Młyńska 5; Mickiewiczza 14	Moniuszki 5 (od 1. 2. 1924); Młyńska 5 (od 1. 8. 1924); Mickiewiczza 14 (od 1. 4. 1927)
Kaunas	Laisves aleja 14; Putvinskio gatvė 36a	Laisves aleja 14 (od 8. 7. 1922); Putvinskio gatvė 36a (od 14. 6. 1933)
Kluž	Strada Regala 29 (od 1. 10. 1921); Strada Avram Iancu 4	Strada Juliu Maniu 32 (od 8. 11. 1921); Calea Marèchal Foch (Calea Victoriei) 29 (od r. 1930); Strada Avram Iancu 4 (od r. 1935)
Kodaň	Osdrup Osdruphj 23; Hellerup Vestagervej 5 (od 1. 9. 1921); Lindevej 13 (od 15. 5. 1926); Kastelsvej 20B (od 15. 4. 1937)	Osdrup Osdruphj 23 (od 1. 7. 1920); Hammerensgade 4 (Bornholmegade 3) (od 15. 4. 1921)
Kolín nad Rýnem	Poppelsdorferallee 34 v Bonnu (od 1. 6. 1920); Mainzerstrasse 27 (od 1. 2. 1925); Volksgartenstrasse 64	Wagnerstrasse 27 (od 1. 6. 1919); Lübeckerstrasse 1 (od 15. 6. 1920); Am Hof 24–26 (od 1. 9. 1923); Volksgartenstrasse 64 (od 1. 9. 1926)
Krakov	Golebia 18; Żuławskiego 1 (od 1. 10. 1937)	Skałeczna 10 (od 1. 6. 1919); Golebia 18 (od 16. 7. 1921); Andrzeja Potockiego 8 (od 1. 7. 1937)
Kyjev	Vorošilova 30/b	Vorošilova 30/b (od r. 1936)
Lille	rue Patou 30	rue Patou 30 (od 1. 3. 1926)
Linec	Donaustrasse 1	Steingasse 6; (Rechte) Donaustrasse 1 (od 1. 2. 1922)
Lipsko	Inselnstrasse 27 (od 1. 6. 1920)	Georgiring 8 (od r. 1920)
Lisabon	S. Joao d'Estoril (od 1. 7. 1924); Rua de Pedro V. 19 (od 25. 10. 1924); Rua Escola Politecnica 42	Rua de Pedro V. 19 (od 9. 10. 1924); Rua Escola Politecnica 42 (od 1. 12. 1927)
Liverpool	Buckingham Avenue 12 (od 29. 7. 1921); Hartington Road 119 (od 17. 10. 1921); York Avenue 11 (pouze říjen 1921); Princess Road 68 (od 1. 11. 1923)	Water Street 25 (od 4. 8. 1921); Lord Street 11 (od 17. 7. 1924)
Londýn – konzulát	Bedford Square 18; Bickenhall Mansions 6H	Bedford Square 18 (od 20. 12. 1923); Grosvenor Place 8 (od prosince 1933)
Londýn – vyslanectví	Grosvenor Place 9	Grosvenor Place 9 (náj. smlouva z 11. 11. 1918); Grosvenor Place 8 (od 17. 3. 1920)
Lublaň	Komenskega 7 (v r. 1920); Beethovenova 16 (od 1. 10. 1922, možná už 1. 10. 1921); Bleiweisova 32; Erjavčeva 21	Na bregu 8 (od 14. 7. 1920); Bleiweisova 18 (od r. 1929); Erjavčeva 21 (od r. 1931)
Lucemburk ⁴		boulevard Royal 20 (od r. 1923); boulevard Royal 26 (od r. 1933)
Lvov	Chodkowiecza 6 (od 1. 3. 1922); Andrzeja Potockiego 52 (od 1.	3. maja 2 (od 27. 12. 1921); Badenich 12 (od 1. 8. 1929); Kornela

	11. 1928)	Ujejskiego 4 (od r. 1930)
Lyon	rue Boissac 8 (od pol. r. 1921)	rue de Marseille 39; rue Boissac 8 (od 15. 6. 1920); boulevard des Belges 51
Madrid	Calle de Orfila 5; Quintana 4; Calle de Miguel Angel 23	Calle de Lista 67 (náj. smlouva z 19. 11. 1919); Calle de Orfila 5 (od 15. 2. 1921); Montes Esquinza 6 (od září 1921); Quintana 4 (od 1. 3. 1928); Calle de Miguel Angel 23 (od června 1931)
Marseille	rue du Commandant Rolland 28 (od 1. 4. 1922); Impasse des Chalets 5 (od 15. 4. 1923); Vallon Baudille (od 1. 1. 1926); rue Farges 42 (od 15. 9. 1926); chemin du R. Blanc 46; boulevard Périer 60 (30. léta)	rue Sylvabelle 102 (od 29. 3. 1922), rue de la Republique 57 (asi od 1. 1. 1938, možná od 29. 9. 1937)
Milán		Piazzale Stazione Nord (Via Luigi Cadorna) 9; Via G. Carducci 13 (od r. 1931)
Mnichov	Mariannenplatz 4 (od prosince 1920); Widenmayerstrasse 43 (od r. 1929)	Brienerstrasse 9 (od 1. 10. 1919); Friedrichstrasse 11 (od 1. 10. 1929); Widenmayerstrasse 47 (od 1. 6. 1937)
Moskva	Malyj Charitoněvskij pereulok 10	Bolšoj Kozlovskij prospekt 4
Neapol	Vico San Pasquale a Chiaia 62; Corso Vittorio Emanuele 167 (na poč. 30. let)	Vico San Pasquale a Chiaia 62 (od 4. 6. 1923); Corso Vittorio Emanuele 167 (od r. 1930)
Norimberk	Königstrasse 52	Königstrasse 52 (od 1. 1. 1921)
Opolí		
Oslo		Torvgaten 4 (od r. 1921)
Paříž – generální konzulát	avenue Champembert 3 (od 1. 10. 1925); boulevard Suchet 31 (od 1. 5. 1931)	avenue Charles Floquet 15 (od 1. 4. 1920); avenue Kléber XVI. 11 bis (od 1. 7. 1923); Dumont d'Urville 11 bis (od r. 1935)
Paříž – vyslanectví	avenue Charles Floquet 17 (od 1. 10. 1919)	avenue Charles Floquet 17 (od 1. 10. 1919)
Petrohrad		Mojka 86; Malá Konjusenná 5 (od září 1922); Něvskij prospekt 54 (od r. 1923)
Poznaň	Mickiewicza 34 (od 15. 6. 1921)	Plac Sapieżyński 8 (od 1. 4. 1921); Slowackiego 59 (od r. 1933)
Riga	Strēlnieku ielā 9; Elīzabetes ielā 41/43	Skolas ielā 34 (od dubna 1921); Strēlnieku ielā 9 (od 1. 6. 1922); Elīzabetes ielā 41/43 (od 1. 7. 1931)
Ruščuk		Ticha (Batak) 2
Řím	Via Gaeta 9; Via Luisa di Savoia 24	Via Gaeta 9 (od 1. 11. 1919); Via Luisa di Savoia 24 (od 26. 8. 1920) ⁵
Sarajevo	Čukoviča 9; Careva 26; Aleksan-	Čukoviča 9 (od 1. 7. 1919); Careva

	drova 68	26 (od 1. 1. 1920); Aleksandrova 68 (od 1. 1. 1925)
Saská Kamenice		Helenenstrasse 54 (20. léta); Helenenstrasse 18; Weststrasse (od r. 1933)
Skopje	Venac Svetok Save (od 22. 5. 1925); Obiličev trg; Kraljice Marije 57	Prestolonaslednika Aleksandra; Obiličev trg (od 1. 11. 1927); Kneza Arseny (od r. 1930); Kraljice Marije 57 (od 2. 10. 1934)
Smyrna	rue Franque; Sur les Quais 476; Sur les Quais 478 (od 1. 9. 1925); Hatip Sokak 1 (Birinci Kordon)	rue Franque (od 17. 3. 1921); rue Triandafilis 5 (6) (od 25. 3. 1922); rue Walker 4 (od 1. 9. 1922); Sur les Quais 476 (od r. 1923); Sur les Quais 478 (od 1. 9. 1925); Hatip Sokak 1 (Birinci Kordon) (od 1. 1. 1930)
Sofie	Boulevard Car Osvoboditel 11; Boulevard Ferdinand 22	Boulevard Car Osvoboditel 11 (od května 1919); Boulevard Ferdinand 22 (kupní smlouva z 5. 5. 1921) ⁶
Soluň	avenue de la Republique 30; Odos Misrachi 2	místnosti pana Vita B. Amara (od 16. 4. 1921); Odos Misrachi 6 (od r. 1922); Mannousagiannaki 7 (v r. 25); avenue de la Republique 30 (od 1. 5. 1927); avenue de la Republique 51 (od r. 1931); Odos Misrachi 2 (od r. 1932); avenue Reine Olga (Rue Demokratias) 46 (od r. 1934)
Split	Poljana Princa Regenta (Aleksandra) 2; Lovretská	Poljana Princa Regenta (Aleksandra) 2 (asi od 1919); Klaičeva Poljana 4; Lovretská (od listopadu 1922)
Stockholm	vila Ekudden v Djurgårdenu (od 1. 11. 1920); Engelbrektsgatan 25 (od 1. 11. 1921); Villagatan 4 (od 1. 10. 1923); Karlavägen 63 (od 1. 10. 1926); Sturegatan 24 (od 1. 10. 1927); Linnégatan (30. léta)	Humlegårdsgatan 18 (od 1. 11. 1920); Strandvägen 7B (od 1. 10. 1921); Hjorthagsvägen 7 (od 1. 10. 1926); Erik Dahlbergsgatan 7 (od r. 1931); Strandvägen 63 (od r. 1935)
Stuttgart	Eduard Pfeifferstrasse 126; Mörikestrasse 14	Eduard Pfeifferstrasse 126 (od dubna 1923); Mörikestrasse 14 (od 22. 11. 1923)
Štrasburk	place de Bordeaux 8 (od 1. 8. 1925)	rue de Maréchal Joffre 12 (od 1. 10. 1925)
Štýrský Hradec	Frauengasse 4; Merangasse 20	Frauengasse 4 (od 1. 3. 1919); Merangasse 20 (od 1. 5. 1920)
Tallinn	Mundi 3; Sur Tatari tänav 12; Pikk tänav 36/12; Estonia puistee 15/3; Domberg (Kiriku tänav) 6; Pärnu 26; Vadabuse plats 7	Mundi 3 (od 15. 8. 1921); Sur Tatari tänav 12 (od 1. 10. 1922); Pikk tänav 36/12 (od června 1925); Estonia puistee 15/3 (od 1. 9. 1926); Domberg (Kiriku tänav) 6 (od června 1928); Pärnu 26 (od září 1936); Vadabuse plats 7 (od 15. 10. 1936)
Terst	Viale Venti Settembre 46 (od 28.	Viale Regina Elena (Via di Miramar)

	1. 1921); Via Domenico Rossetti 105 (od 24. 8. 1922)	29 (od 24. 3. 1919); Via del Coroneo 21 (24. 8. 1926)
Tirana		Rouga e rë; Rue de la Reinemère 20 (od r. 1929); Boulevard B. Mussolini 52 (od r. 1931); Boulevard B. Mussolini 94 (od r. 1935)
Valletta		Strada Reale 292 (od r. 1925)
Varna		(od 1. 9. 19)
Varšava	Marszałkowska 81 (od července 1919); Moniuszki 1a; Szopena 13 (od 1. 6. 1925)	Moniuszki 1a (náj. smlouva z 5. 9. 1919); Wielka 33 (od srpna 1919, některá odd.); Złota 4 (od 1. 10. 1920); Zgoda 10 (od 1. 5. 1925); Koszykowa 18 (od r. 1929)
Vatikán	Via Virginio Orsini 15; Via Saverio Mercadante 28	Via Virginio Orsini 15 (od 23. 3. 1920); Via Saverio Mercadante 28 (od 1. 11. 1928)
Vídeň – generální konzulát	Penzingerstrasse 11–13; Lobkowitzplatz 2 (od r. 1927)	Penzingerstrasse 11–13 (od r. 1921)
Vídeň – vyslanectví	Freyung 3; Lobkowitzplatz 2; Penzingerstrasse 11–13 (od r. 1921); Lobkowitzplatz 2 (od r. 1926)	hotel Continental (krátkodobě v r. 1918); Freyung 3 (od 1. 7. 1919); současně Lobkowitzplatz 2 (od 15. 12. 1918)
Vladivostok	Fontannaja; Poltavskaja; Svetlanskaja	Aleutskaja 9 (od r. 1920)
Vratislav	Gabitzstrasse 28; Schwerinstrasse 15 (od 1. 12. 1921); Menzelstrasse 87 (od 1. 10. 1923); Göthestrasse 17 (od 1. 10. 1928); Göthestrasse 68/70; Kleinburgerstrasse 39	Gabitzstrasse 28 (od 1. 10. 1919); Viktoriastrasse 108 (od 1. 10. 1928); Kaiser Wilhelmstrasse 154 (od roku 1931)
Záhřeb	Jurišičova 21; Zrinski Trg (od r. 1921); Kumičićeva (od r. 1922); Trg 1	Markov Trg 1 (od r. 1919); Jurišičova 21 (od 1. 10. 1920); Trg 1 (od 1. 10. 1923); Trg Kralja Petra I. (Na sajmišti) 1; Deželićeva 10 (od r. 1936)
Ženeva ⁷	Quai Wilson 41 (od 30. 5. 1930)	rue Töpfer 19 (min. od r. 1919); rue Philippe Plantamour 45 (od 5. 2. 1925); rue Jean Jaquet 14 (od r. 1931)

Údaje v tabulce pocházejí z bádání v archivních fondech (zejména AMZV Praha, I/4, Budovy ZÚ ČSR 1918–1940) a z periodika Zahraniční politika, v takovém rozsahu toto dílčí téma s největší pravděpodobností dosud nebylo zpracováno. Seznam nepochybně není kompletní, což se týká především služebních bytů, jež byly v úřední komunikaci zmiňovány zřídka. Přes snahu o opak nelze vyloučit ani zásadní chyby (považování stejné budovy kvůli dvěma adresám za dvě, eventuálně opačný případ) způsobené nesprávnou interpretací nebo akceptováním nesprávně uvedených údajů.

¹ Çankaya caddesi 53 – po dokončení novostavby změna adresy úřadu na Çankaya caddesi 5

² do roku 1929 jako Kralja Alexandra 22

³ nedošlo k prodeji státní budovy rezidence v Regentenstrasse, pouze byla ulice v roce 1935 přejmenována na Grossadmiral Prinz Heinrichstrasse

⁴ Honorární konzulární úřady jsou uvedeny, sídlí-li v hlavním městě státu či závislého území

⁵ od roku 1936 jako Via Luisa di Savoia 16/18

⁶ též jako Boulevard Christo Botev 22 (do roku 1927), Boulevard Ferdinand 18 (do roku 1934) a Boulevard Ferdinand 16 (od roku 1934), po druhé světové válce Bulvar maršal Tolbuchin 16

⁷ ČTK Ženeva patřilo pod vyslanectví v Bernu, ale od konce 20. let se úřadovalo spíše u Ženevského jezera.

Seznam zastupitelských úřadů v meziválečném období podle místa působení

stát	místo	zastupitelský úřad	doba působení
Albánie	Korča	honorární vicekonzulát	1927–1937
		honorární konzulát	1938–1939
	Skadar	honorární konzulát	1929–1939
	Tirana	konzulát	1925–1927
		generální konzulát	1927–1929
		s diplomatickou agencí	
	Belgie	Antverpy	vyslanectví
honorární konzulát			1927–1939
Brusel		úřad delegáta	1919
vyslanectví		1919–1939	
honorární konzulát		1923–1928	
Bulharsko	Lutych	honorární konzulát	1927–1930
	Plovdiv	honorární konzulát	1936–1939
	Ruščuk	konzulát	1924–1932
	Sofie	úřad delegáta	1919–1920
		vyslanectví	1920–1939
		konzulát	1921–1924
	Dánsko	Aalborg	honorární konzulát
honorární vicekonzulát			1928–1939
Aarhus		honorární konzulát	1925–1939
Kodaň		vyslanectví	1920–1939
		honorární konzulát	1933–1939
Estonsko	Odense	honorární konzulát	1927–1939
	Tallinn	konzulát	1921–1928
		vyslanectví	1928–1939
Finsko	Helsinky	konzulát	1923–1928
		vyslanectví	1928–1939
Francie	<i>Viipuri</i>	honorární konzulát	1926–1939
	Bordeaux	honorární konzulát	1927–1930
	Le Havre	honorární konzulát	1923–1936
	Lille	vicekonzulát	1926–1928
		konzulát	1928–1939
		konzulát	1920–1922
	Lyon	honorární konzulát	1924–1932
		konzulární agencie	1934–1937
		konzulát	1922–1939*
	Nantes	honorární vicekonzulát	1929–1939
	Nice	honorární konzulát	1926–1939
	Paříž	vyslanectví	1918–1939*
		generální konzulát	1920–1938
honorární konzulát		1938–1939	
Irsko ¹	Štrasburk	konzulát	1925–1939
	Dublin	konzulát	1929–1939*
Island ²	Reykjavík	honorární konzulát	1926–1939
Itálie	Bari	honorární konzulát	1924–1938
	Benátky	honorární konzulát	1928–1931
	Boloňa	honorární konzulát	1924–1937
	Catania	honorární konzulát	1923–1936

Jugoslávie	Janov	vicekonzulát	1920–1921
		honorární konzulát	1925–1938
	Livorno	honorární konzulát	1925–1936
	Messina	honorární konzulát	1924–1938
	Milán	konzulát	1920–1939
	Neapol	konzulát	1923–1932
		honorární konzulát	1932–1938
	Padova	honorární konzulát	1926–1928
	Palermo	honorární konzulát	1923–1926
	<i>Rodi</i>	honorární konzulát	1930–1938
	<i>Rijeka (Fiume)</i>	zastupitelství	1918–1920
		konzulát	1929–1936
		honorární konzulát	1937–1939
	Řím	vyslanectví	1918–1939
	Terst	generální konzulát	1921–1939
	Turín	honorární konzulát	1923–1938
	Bělehrad	vyslanectví	1919–1939
		generální konzulát	1920–1925
	Dubrovník	honorární konzulát	1928–1938
	Lublaň	konzulát	1920–1939
	Sarajevo	konzulát	1919–1939
	Skopje	vicekonzulát	1925–1929
		konzulát	1929–1939
	Split	konzulát	1919–1925
Litva		honorární konzulát	1925–1939
	Sušak	honorární konzulát	1937–1939
	Záhřeb	úřad plnomocníka	1918–?
		konzulát	1920–1930
		generální konzulát	1930–1939
Lotyšsko	Klajpeda Riga	konzulární agencie	1921–1922
		konzulát	1922–1928
		vyslanectví	1928–1939
		honorární konzulát	1925–1938
Lucembursko	Lucemburk	konzulát	1921–1927
		vyslanectví	1928–1939
		honorární konzulát	1923–1927, 1933–1939
Maďarsko	Budapešť	úřad plnomocníka	1918–1919
		úřad delegáta	1919–1922
		vyslanectví	1922–1939
Malta ³	Valletta	honorární konzulát	1925–1939
Německo	Berlín	úřad zmocněnce	1919–1920
		vyslanectví	1920–1939
		konzulát	1920–1928
		generální konzulát	1928–1938
		expozitura generálního	1920–1921
		konzulátu Hamburk	
		konzulát	1921–1939
		zastupitelství	1919–1920
		vicekonzulát	1920–1923
	Dortmund		

	Drážďany	zastupitelství	1919–1920
		konzulát	1920
		generální konzulát	1921–1939
	Düsseldorf	honorární konzulát	1927–1938
	Essen	honorární konzulát	1927–1938
	Frankfurt nad Mohanem	vicekonzulát	1919–1925
		honorární konzulát	1925–1929
		generální konzulát	1930–1936
	Hamburk	zastupitelství	1919–1920
		generální konzulát	1920–1939
	Hannover	honorární konzulát	1926–1931
	Kolín nad Rýnem	zastupitelství	1919–1920
		konzulát	1920–1936
		generální konzulát	1936–1939
	Královec	honorární konzulát	1923–1938
	Lipsko	vicekonzulát	1920–1922
		expozitura generálního konzulátu Drážďany	1923–1925
		honorární konzulát	1925–1939
	Magdeburk	honorární konzulát	1923–1939
	Mnichov	konzulát	1919–1929
		generální konzulát	1929–1939
	Norimberk	vicekonzulát	1920–1922
		konzulát	1922–1929
	Opolí	generální konzulát	1920–1922
	Saská Kamenice	konzulát	1919–1939
	Stuttgart	konzulát	1923–1939
	Štětín	honorární konzulát	1926–1938
	Vratislav	zastupitelství	1919–1920
		vicekonzulát	1920
		konzulát	1921–1939
Nizozemsko	Amsterdam	honorární konzulát	1923–1938**
	Haag	úřad delegáta	1919
		vyslanectví	1919–1939
	Rotterdam	honorární konzulát	1924–1939
Norsko	Bergen	honorární konzulát	1924–1938**
	Oslo	honorární generální konzulát	1921–1939
	Stavanger	honorární konzulát	1923–1938**
	Tromsø	honorární konzulární agentura	1937–1939
	Trondheim	honorární konzulát	1924–1939
Polsko	Český Kvasilov	honorární konzulát	1931–1938**
	Gdyně	konzulát	1938–1939
	Katovice	vicekonzulát	1924–1929
		konzulát	1929–1937
	Krakov	pasový úřad	1919–?
		konzulát	1922–1939
	Lvov	konzulát	1921–1939
	Polský Těšín	pasový úřad	1920–1924

Portugalsko	Poznaň	konzulát	1921–1936
	Varšava	úřad delegáta	1919–1920
		vyslanectví	1920–1939
	Lisabon	konzulát	1924–1927
		vyslanectví	1927–1937
Rakousko		kancelář pro konzulární záležitosti	1937–1939
	Porto	honorární konzulát	1927–1938
	Innsbruck	honorární konzulát	1927–1938
	Linec	odbočka úřadu plnomocníka	1919–1921
		vicekonzulát	1921–1927
		konzulát	1927–1934
		honorární konzulát	1935–1938
	Štýrský Hradec	odbočka úřadu plnomocníka	1919–1921
		vicekonzulát	1921–1929
		konzulát	1929–1931
Rumunsko	Vídeň	úřad plnomocníka	1918–1920
		vyslanectví	1920–1938
		generální konzulát	1921–1938
	Braila	honorární konzulát	1925–1939
	Bukurešť	úřad zmocněnce	1919–1920
		vyslanectví	1920–1939
	Buzau	honorární konzulát	1926–1927
	Černovice	vicekonzulát	1921–1929
		konzulát	1929–1932
		honorární konzulát	1933–1938
	Galac	konzulát	1920–1939
	Kluž	konzulát	1921–1939
	Konstanca	honorární konzulát	1929–1939
Řecko	Temešvár	honorární konzulát	1925–1939
	Athény	vyslanectví	1922–1939
	Kandie	honorární vicekonzulát	1928–1939
	Kavalla	honorární konzulát	1926–1928
	Patras	honorární konzulát	1926–1938**
	Soluň	generální konzulát	1921–1922
		honorární konzulát	1923–1927
		konzulát	1927–1938
		konzulární agencie	1920
Sovětský svaz ⁴	Batumi	konzulát	1920–1921
		honorární vicekonzulát	1921–1923
	Charkov	obchodní mise	1921–1922
		zastupitelství pro USSR	1922–1923
		odbočka zastupitelství pro SSSR	1923–1927
	Kyjev	odbočka zastupitelství pro USSR	1922–1923
		odbočka zastupitelství pro SSSR	1923–1924

Španělsko	Moskva	generální konzulát	1936–1938
		obchodní mise	1921–1922
		zastupitelství pro RSFSR	1922–1923
		zastupitelství pro SSSR	1923–1934
		vyslanectví	1934–1939
	Petrohrad	odbočka zastupitelství	1921–1923
	Tbilisi	obchodní mise, honorární konzulát	1921–1923
		odbočka zastupitelství	1922–1924
	Tomsk	konzulární pobočka	1919–1920
	Vladivostok	konzulát	1920–1922
		odbočka zastupitelství	1922–1923
		konzulární agentie	1919
	Barcelona	honorární konzulát	1924–1934
		honorární generální konzulát	1934–1939
		vyslanectví	1938–1939
		honorární vicekonzulát	1927–1929
		honorární konzulát	1930–1938
Švédsko	Madrid	generální konzulát	1920–1921
		vyslanectví	1921–1939 ⁵
		honorární generální konzulát	1935–1938
	Malaga	honorární vicekonzulát	1927–1938
	San Sebastián	honorární konzulát	1929–1938 ⁶
	Santander	honorární konzulát	1924–1936
	Sevilla	honorární konzulát	1928–1937
	Valencie	honorární konzulát	1927–1938
	Vigo	honorární konzulát	1925–1938**
	Göteborg	honorární generální konzulát	1922–1939
		honorární konzulát	1937–1939
		honorární konzulát	1937–1939
	Malmö	honorární konzulát	1924–1939
	Norrköping	honorární konzulát	1924–1939
	Stockholm	vyslanectví	1920–1939
		honorární konzulát	1924–1939
Švýcarsko	Sundsvall	honorární konzulát	1936–1939
	Basilej	honorární konzulát	1927–1938
	Bern	úřad delegáta ⁷	1919
		vyslanectví	1919–1939
	Curych	konzulární agentie	1919–1920
		konzulát	1920–1926, 1929–1938
		honorární konzulát	1926–1929
	Ženeva	generální konzulát	1938–1939
		honorární konzulát	1927–1938 ⁸
		vyslanectví	1926–1939
Turecko	Ankara	úřad delegáta (na konci	1919–1926
	Cařihrad ⁹	krátkodobě vyslanectví s	

		konzulární agendou)	
	Smyrna ¹⁰	generální konzulát	1927–1939*
		vicekonzulát	1920–1926
		konzulát	1926–1936
		honorární konzulát	1937–1939
Vatikán	Řím	vyslanectví	1920–1939
Velká Británie	Birmingham	honorární vicekonzulát	1925–1939
	Bradford	honorární vicekonzulát	1924–1939
	Edinburgh	honorární vicekonzulát	1925–1938
	Glasgow	honorární vicekonzulát	1924–1939
	Liverpool	konzulát	1921–1925
		honorární vicekonzulát	1925–1927
		honorární konzulát	1927–1939
	Londýn	vyslanectví	1918–1939*
		konzulát	1924–1938
	Newcastle	honorární vicekonzulát	1926–1929
	Sheffield	honorární vicekonzulát	1924–1939

Tento seznam vychází z údajů (eventuálně opravených) v příručkách federálního ministerstva zahraničních věcí. Vzhledem k výdajům preliminovaným na činnost jednotlivých zastupitelských úřadů, publikovaným ve státních rozpočtech, je pravděpodobná jeho nekompletnost.

města ležící v současnosti v jiných zemích (odlišné názvy; v tabulce zvýrazněno kurzivou):

Viipuri: ruský Vyborg

Rodi: řecký Rhodos (Ródos)

Rijeka (Fiume): chorvatská Rijeka

Královec: Königsberg, ruský Kaliningrad

Opolí: Oppeln, polské Opole

Štětín: Stettin, polský Štětín (Szczecin)

Vratislav: Breslau, polská Vratislav (Wrocław)

Český Kvasilov: Kvasilow (Kvasilov Český), ukrajinský Kvasyliv

Lvov: Lwów, ukrajinský Lvov (Lviv)

Černovice: Cernăuți, ukrajinské Černovcey

* Působení úřadu i po vyhlášení protektorátu je zohledněno poznámkou jen u vyslanectví a efektivních konzulátů, nikoli u honorárních konzulátů. K nim je přiřazen letopočet 1939, ačkoli mnohé z nich své poslání vykonávaly (eventuálně s přestávkou způsobenou válečnými událostmi) až do hromadného rušení ze strany komunistického Československa v letech 1950 a 1951.

** V příručce *Konzulární zastoupení Československa v cizině a cizích zemí v Československu v letech 1918–1974* jsou především u honorárních konzulátů někdy uvedeny jiné letopočty ohraničující dobu fungování dotyčných úřadů než v každoročně vydávaném *Seznamu zastupitelských úřadů*. V jeho jednotlivých verzích byl většinou zachycen stav platný k 1. lednu. Vedle označení úřadů, popisu jejich agendy a platných adres byla ve 2. polovině 30. let publikována rovněž jména titulářů. Vzhledem k tomu, že v *Seznamech* bylo zaznamenáváno dočasné zastavení činnosti (poznámkou) i zrušení úřadů (prostým vynecháním), upravil jsem funkční období podle nich, přičemž jsem předpokládal ukončení jejich aktivity v roce 1938, ač k tomu nejspíše v některých případech došlo později.

U některých odlišných datací prezentovaných v příručce *Konzulární zastoupení Československa v cizině a cizích zemí v Československu v letech 1918–1974* se lze právem domnívat, že jde o překlep (například záměna číslic 2 a 3 týkající se desetiletí).

¹ Svobodný irský stát vznikl na konci roku 1922, šlo však o britské dominium. O patnáct let později byla vyhlášena Irská republika, jež figurovala v britském Společenství národů až do roku 1949. Diplomatické styky s ČSR navázány nebyly; v roce 1929 však byl v Dublinu zřízen konzulát, jenž oficiálně zahájil činnost 14. listopadu téhož roku.

² Island byl od roku 1918 nezávislým státem spojeným personální unií s Dánskem.

³ Ostrov Malta od roku 1921 disponoval vnitřní samosprávou, avšak stále v rámci britského Společenství národů.

⁴ Jsou zahrnuty též mise a konzuláty působící v době, kdy jejich sídelní místo ještě nepatřilo do Svazu sovětských socialistických republik (vyhlášen 30. prosince 1922). Jeho vznik naopak pro většinu těchto orgánů znamenal brzké zastavení činnosti. To je třeba případ honorárních zastupitelství v gruzínských městech Batumi a Tbilisi (tehdy Tiflis) s konzulárním obvodem Gruzie a Ázerbájdžán, respektive Arménie. Také konzulát ve Vladivostoku bývá uváděn v souvislosti s jiným státním útvarem, a to Dálněvýchodní republikou. Některé odbočky zastupitelství pro SSSR (i samo moskevské zastupitelství) zase navazovaly na činnost orgánů Odbočky ČSNR na Rusi, repatriační misi a její pobočky a na kanceláře obchodních misí.

⁵ V souvislosti se španělskou občanskou válkou však bylo vyslanectví u vlády Španělské republiky koncem ledna roku 1938 přemístěno do Barcelony, kde našlo útočiště v budově, v níž československé zájmy hájil honorární generální konzul José Monteys Serra. V Madridu zůstalo konzulární oddělení vyslanectví a též honorární generální konzulát. Česko-Slovensko uznalo povstaleckou vládu *de iure* až v lednu roku 1939, poté ukončila svou činnost barcelonská legace a úřad se vrátil do Madridu.

⁶ V San Sebastiánu přebýval generální agent u frankistické vlády Michal Hanák, jenž v této funkci začal působit ve druhé polovině června roku 1938. Frankova vláda sice sídlila v Burgosu, jenže tam bylo velmi obtížné najít odpovídající prostory pro úřad. V červnu roku 1938 tam měla své kanceláře pouze britská diplomatická mise, zástupci ostatních států úřadovali právě v San Sebastiánu. Viz *Československá zahraniční politika v roce 1938 I.* DČZP A/20/1, Praha 2000, dok. 371, s. 563–566. Ostatně ani předtím v Burgosu nebyl umístěn žádný zastupitelský úřad ČSR, kdežto v San Sebastianu šlo využít zkušeností a kontaktů, jež mohl poskytnout místní honorární konzul ČSR Arbide y Allende.

⁷ Zmíněný úřad delegáta ministerstva zahraničních věcí vznikl přeměnou československé revoluční kanceláře, která působila už za první světové války v Ženevě. Po změně se úřad delegáta přemístil do Bernu.

⁸ V sídle Společnosti národů též fungovaly, a to od roku 1931 dokonce na stejné adrese, dva důležité orgány hájící zájmy ČSR: Kancelář stálého delegáta při Společnosti národů v Ženevě a Československá tisková kancelář v Ženevě.

⁹ Název Istanbul byl používán od roku 1930, kdy změnu předchozího pojmenování (Konstantinopol) prosadili noví nacionalisté. V dokumentech československého zastupitelského úřadu se to projevilo nedlouho po ohlášení oficiální změny, do té doby bylo používáno tradiční české označení Cařihrad.

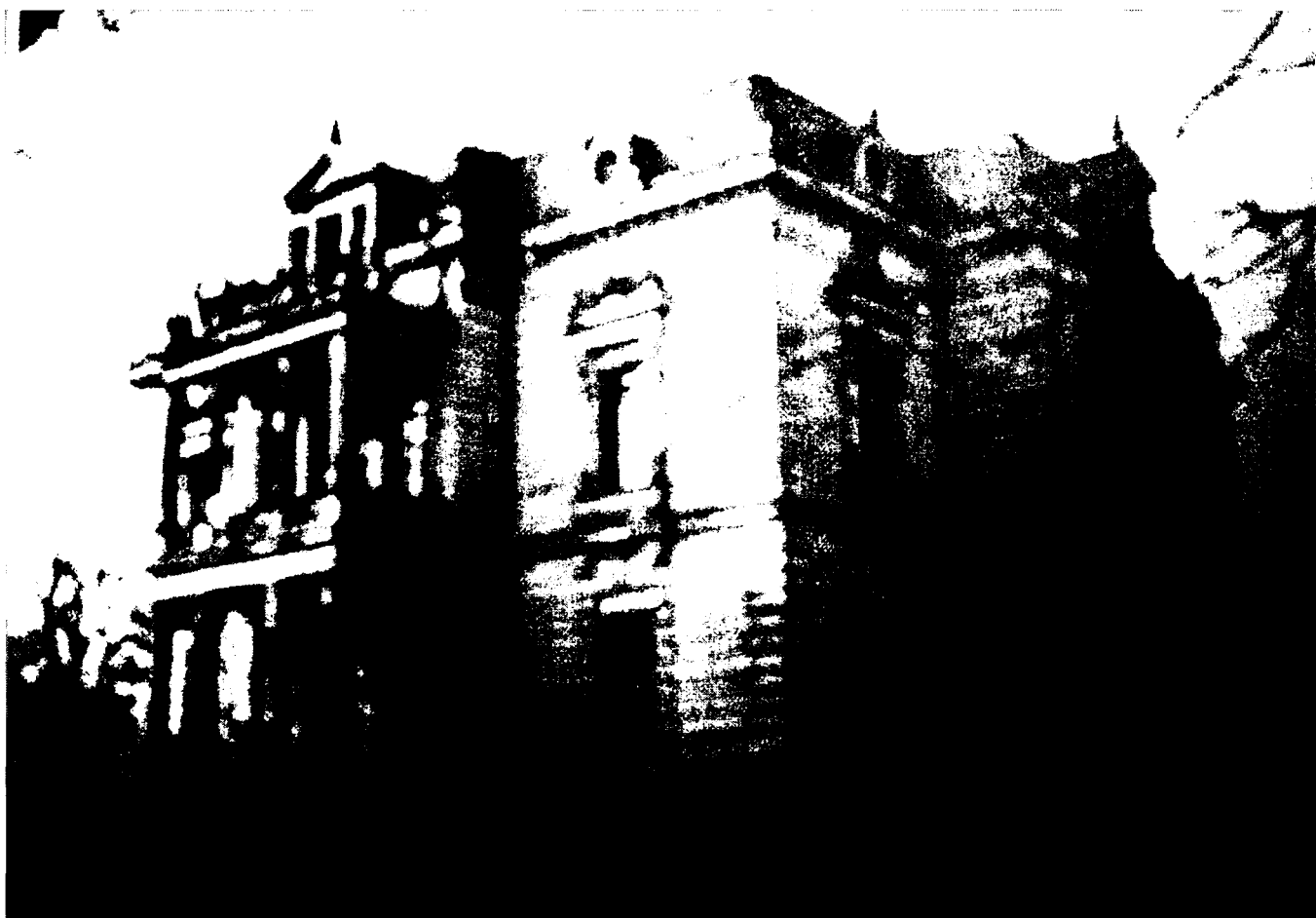
¹⁰ Smyrna jako turecké území byla potvrzena až na základě několikaměsíčních jednání, která se konala v Lausanne. Tam v červenci roku 1923 podepsaná smlouva s Tureckem znamenala významné zmírnění podmínek sèvreské smlouvy z 10. srpna 1920, jež mimo jiné přiřkla Smyrnu Řekům, kteří město ovládali do roku 1922.

Curych – Wasserwerkstrasse 141

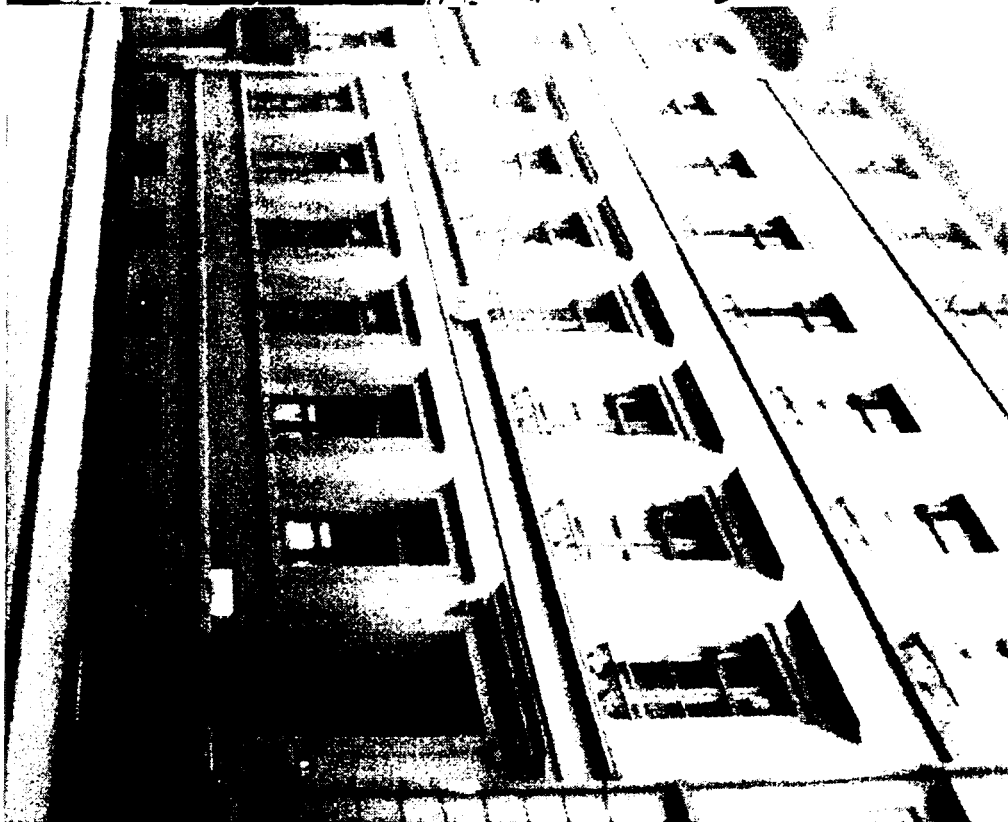
Curych – Seefeldstrasse 65

Drážďany – Wienerstrasse 13

Drážďany – Lennéstrasse 1

Frankfurt nad Mohanem – Forsthausstrasse 80 (nahore) a Hochstrasse 15

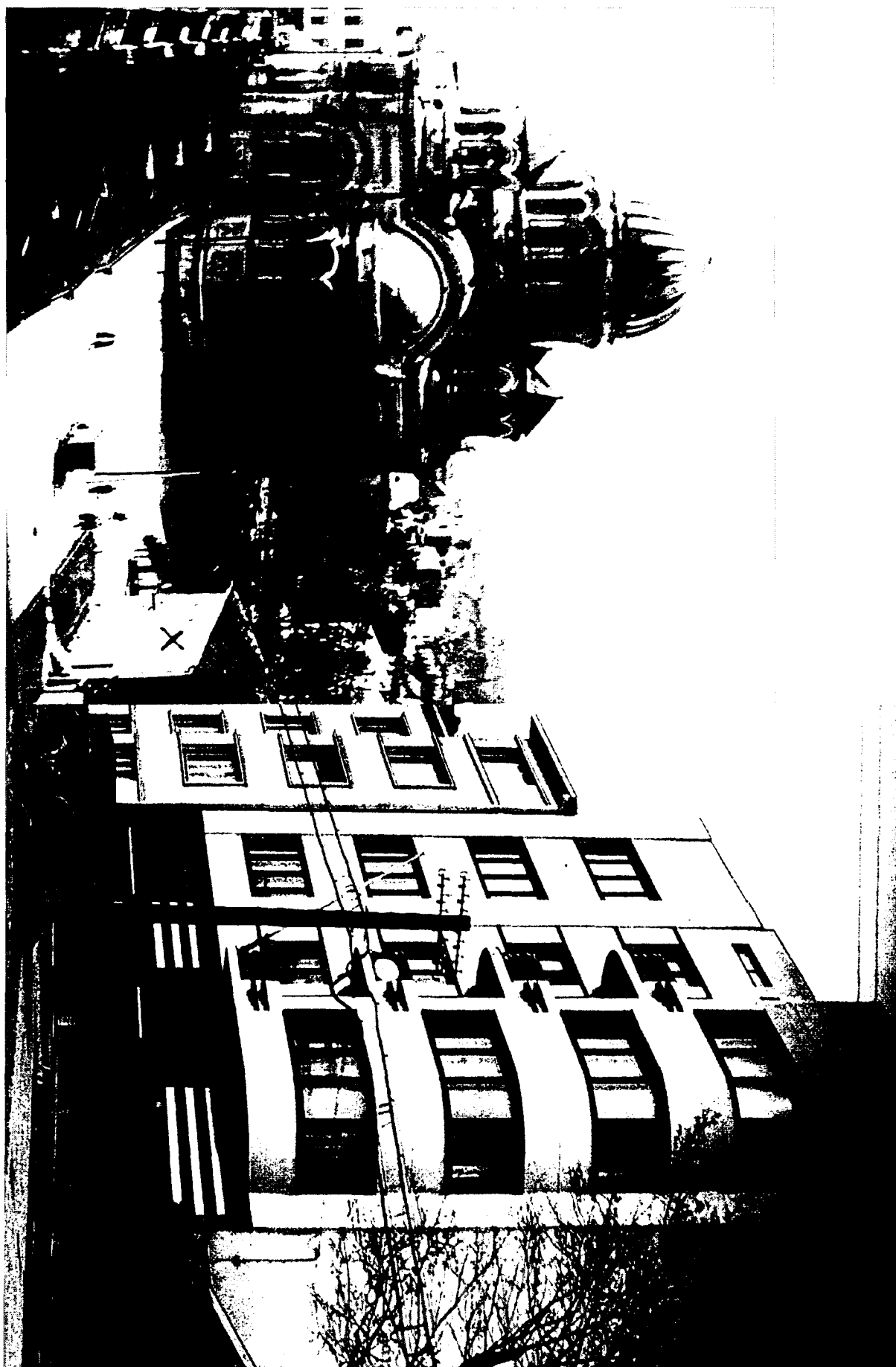

Galac – Strada Codreanu 7 (nahore hlavní vchod, dole vchod do úřadu, oba před úpravou z roku 1936)

Galac – státní budova Strada Codreanu 7 koupená v roce 1935 (hlavní vchod po následné úpravě)

Kaunas – Laisvės aleja 14 (nahore; označeno křížkem) a Putvinskio gatvė 36a (dole)

Kluž – Calea Marèchal Foch (Calea Victoriei) 29 (nahore) a Strada Regala 29 (dole)

Kolín nad Rýnem – Volksgartenstrasse 64 (viz str. 202; spor o úhradu péče o „zahrádku“)

Stuttgart – Mörikestrasse 14

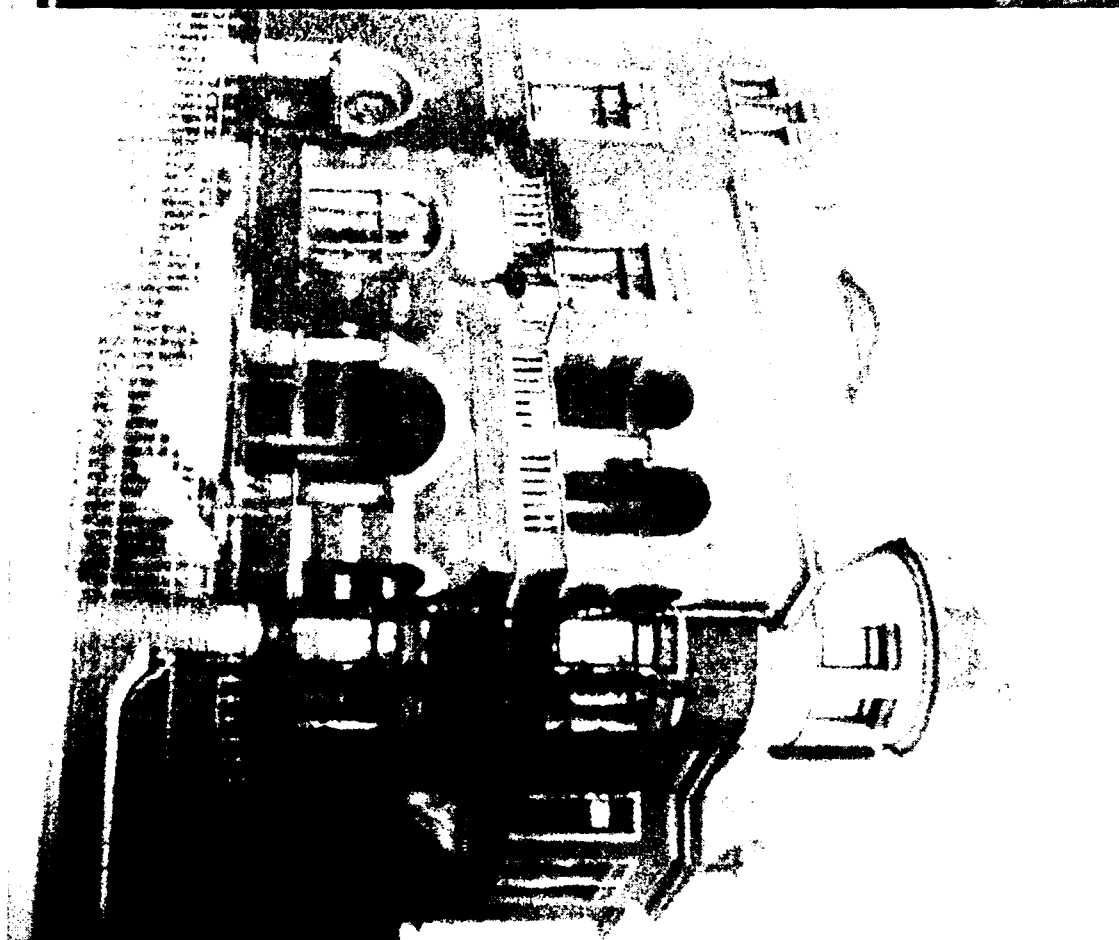
Stuttgart – Eduard Pfeifferstrasse 126

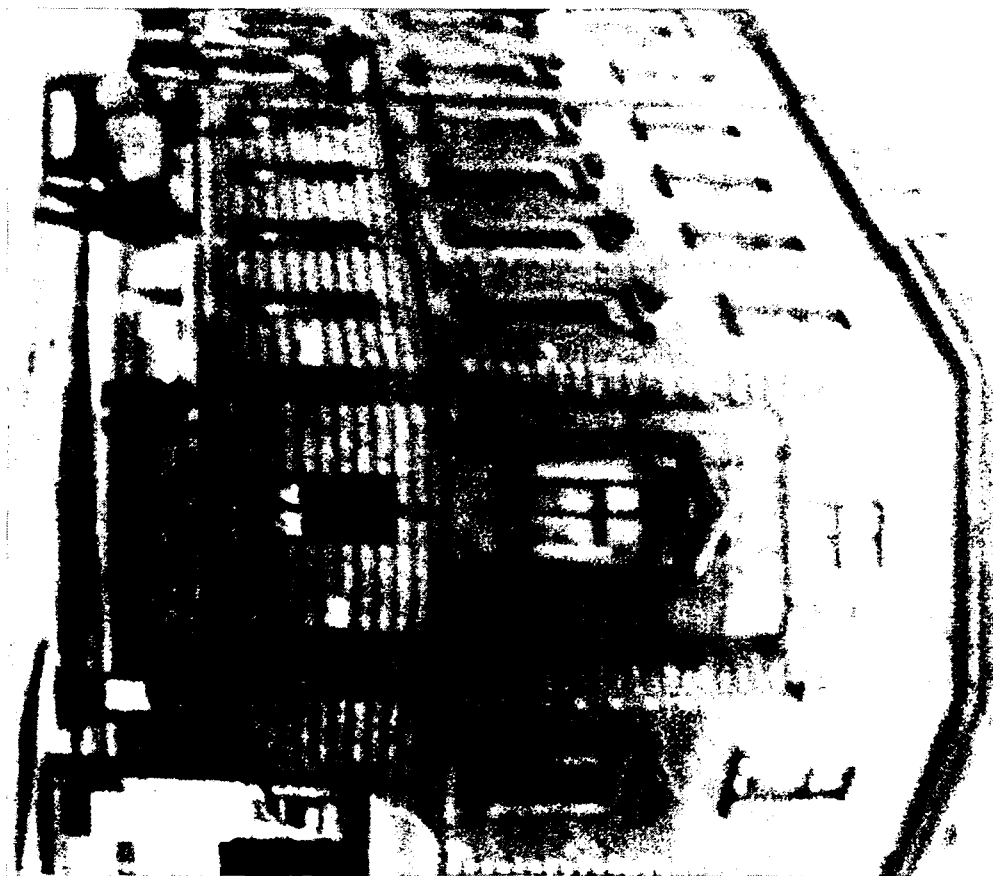
Vratislav – Kleinburgerstrasse 39

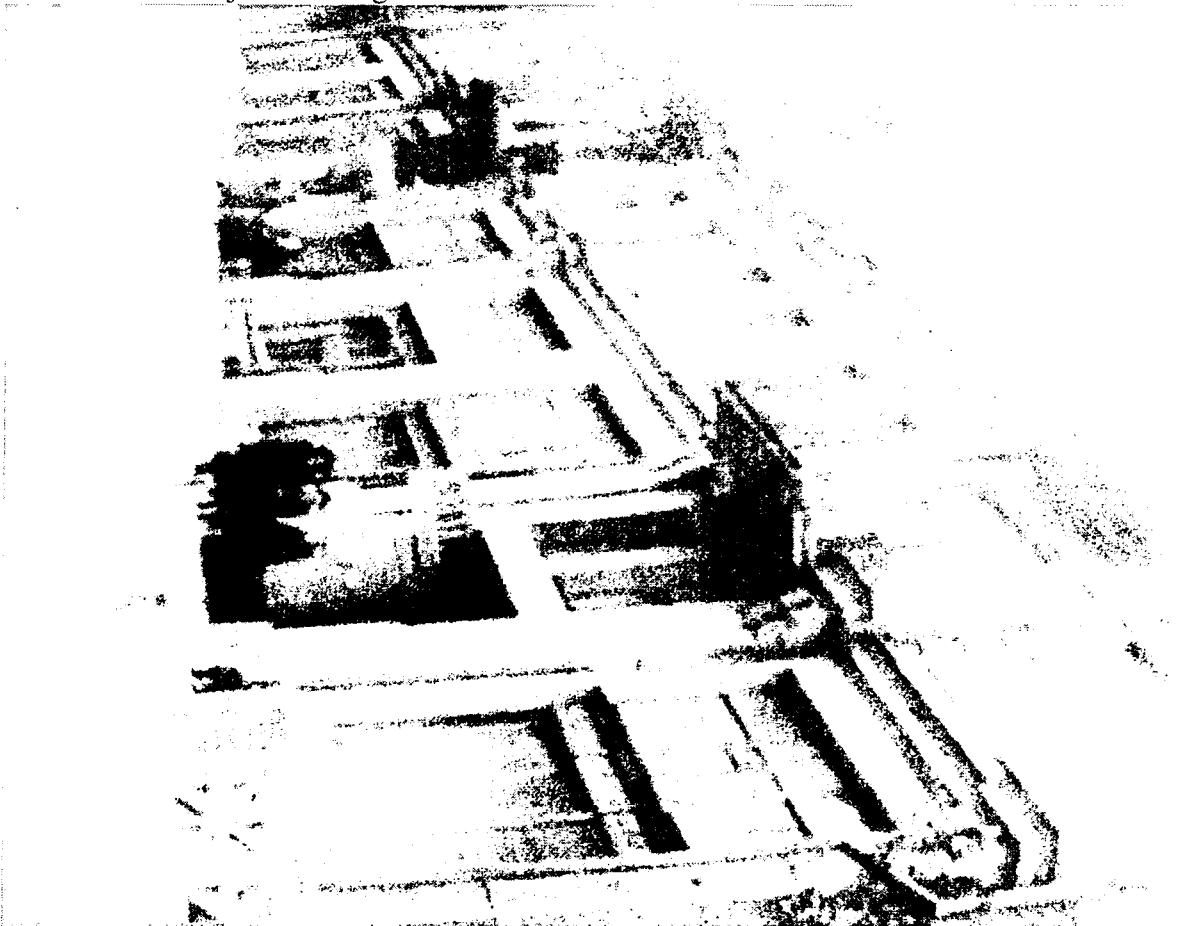
Brémy – Contrescarpe 18 (nahore z ulice, dole pohled ze zahrady)

Brémy – Bismarckstrasse 85 (nahore) a Osterdeich 68 (dole)

Krakov – Andrzeja Potockiego 8

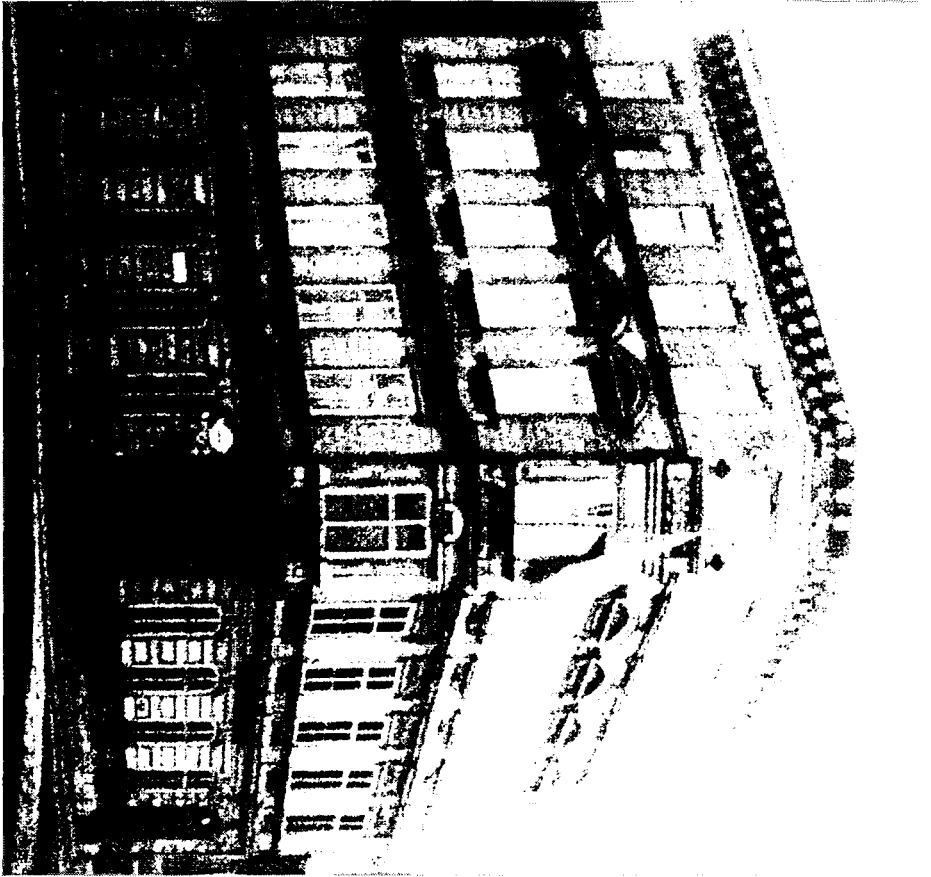
Kyjev – Kreščatik 22

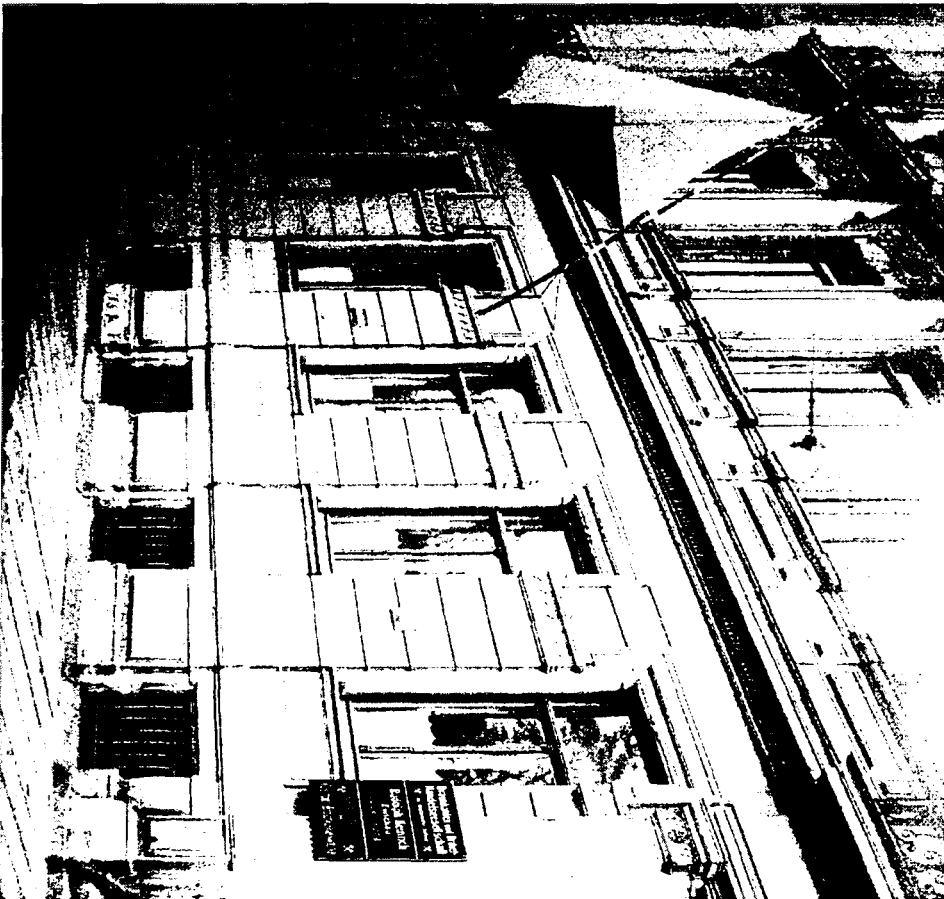
Lille – rue Patou 30

Lisabon – Rua Escola Politecnica 42

Linec - Donaustrasse 1

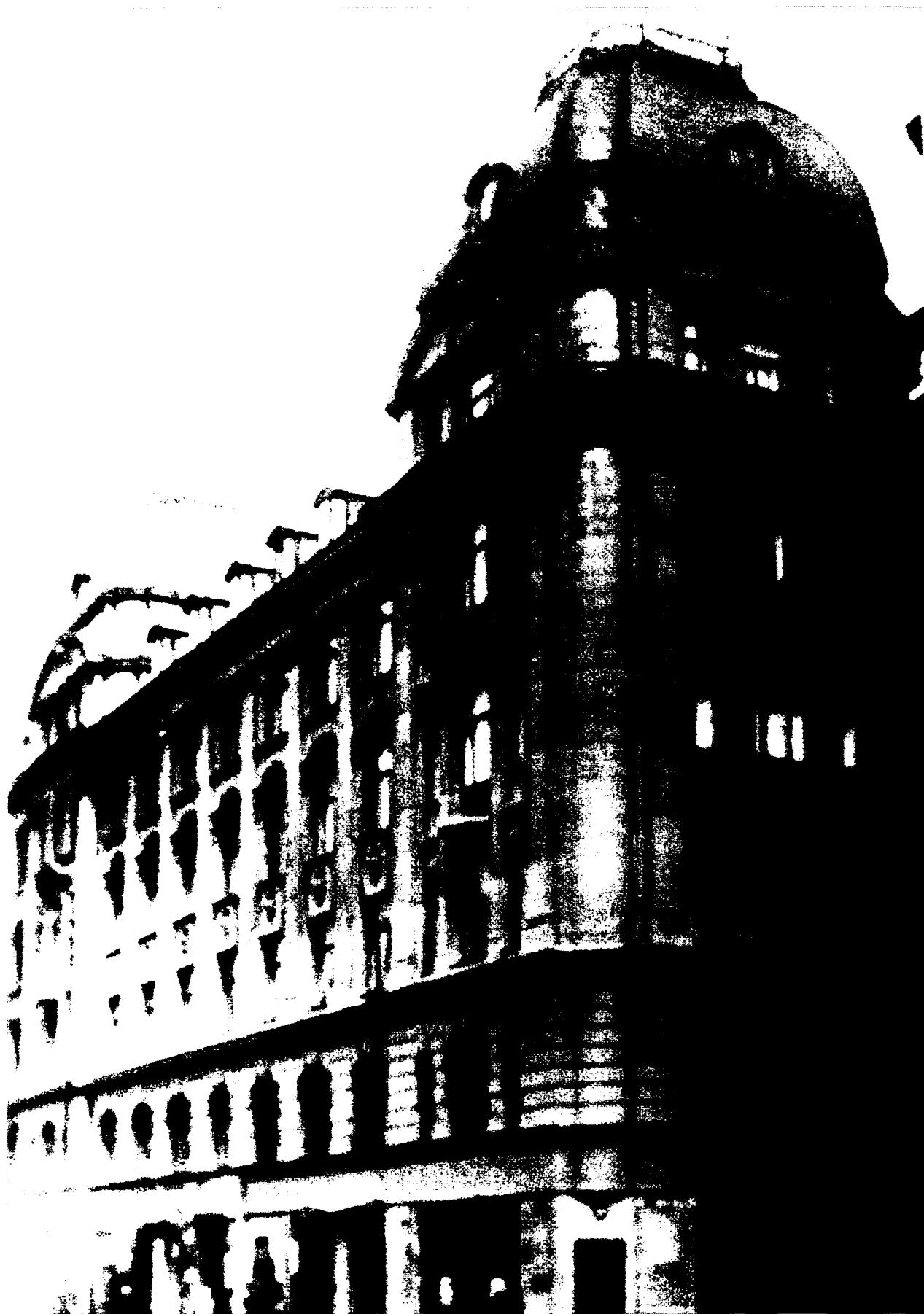
Lipsko - Georgiring 8

Mnichov – Friedrichstrasse 11 (vlevo) a Widenmayerstrasse 43 (2. patro označeno křížkem)

Rīga – Strēlnieku ielā 9

Rīga – Elīzabetes ielā 41/43

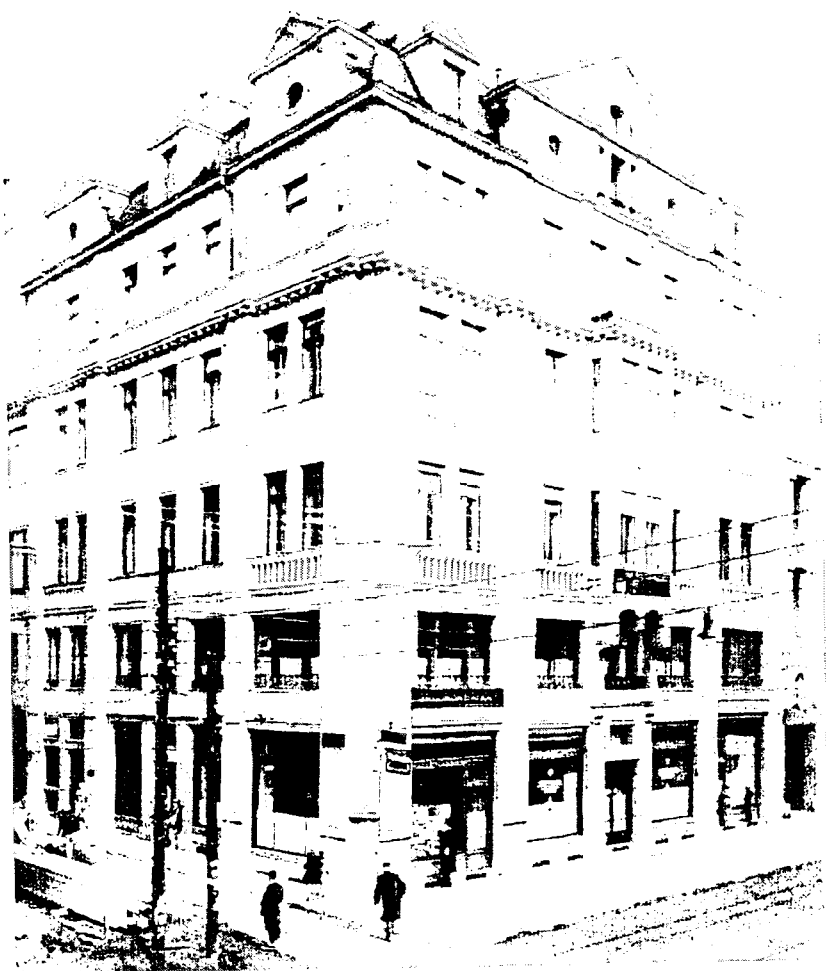

Terst – Via del Coroneo 21 a Via Domenico Rossetti 105 (dole)

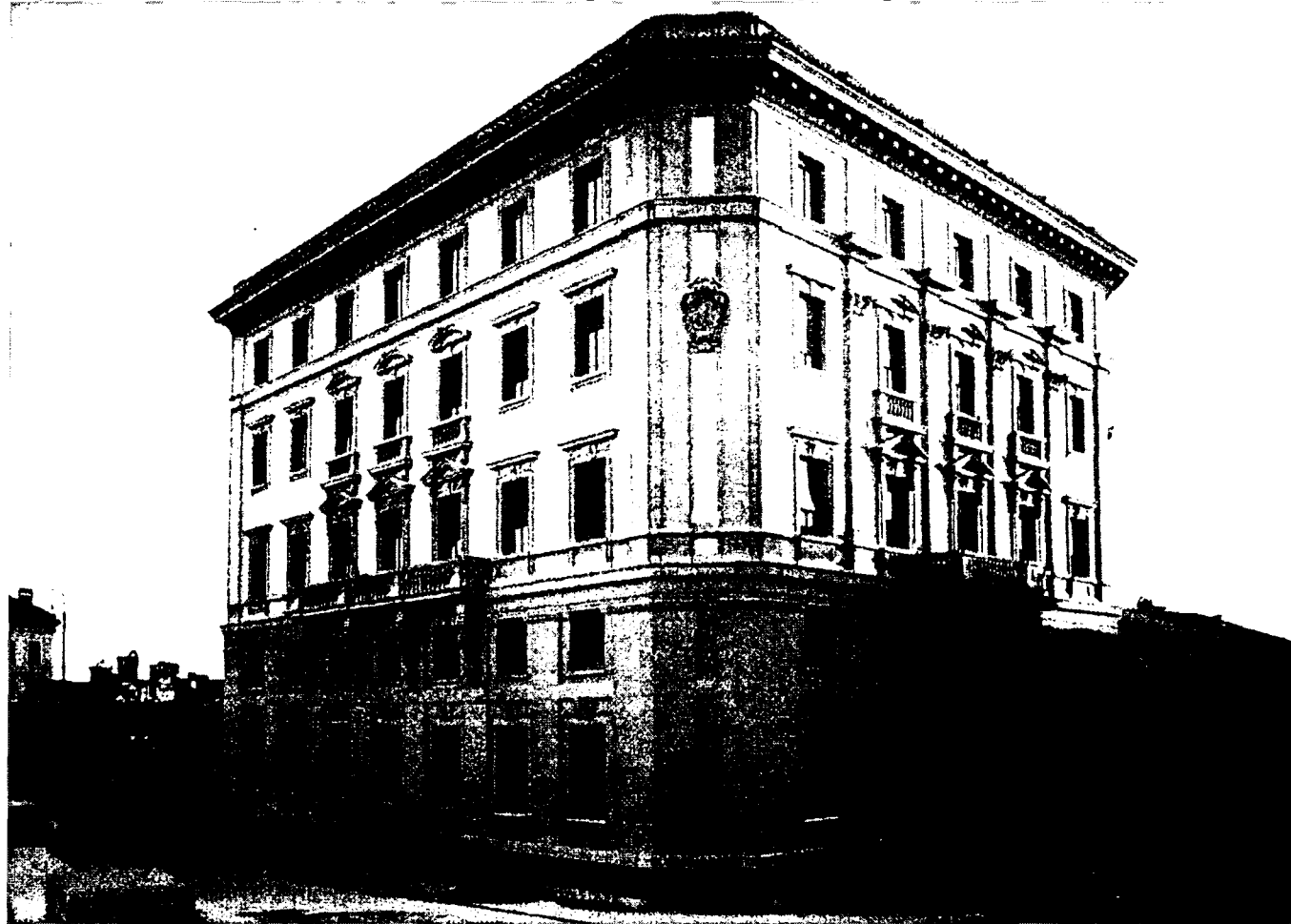

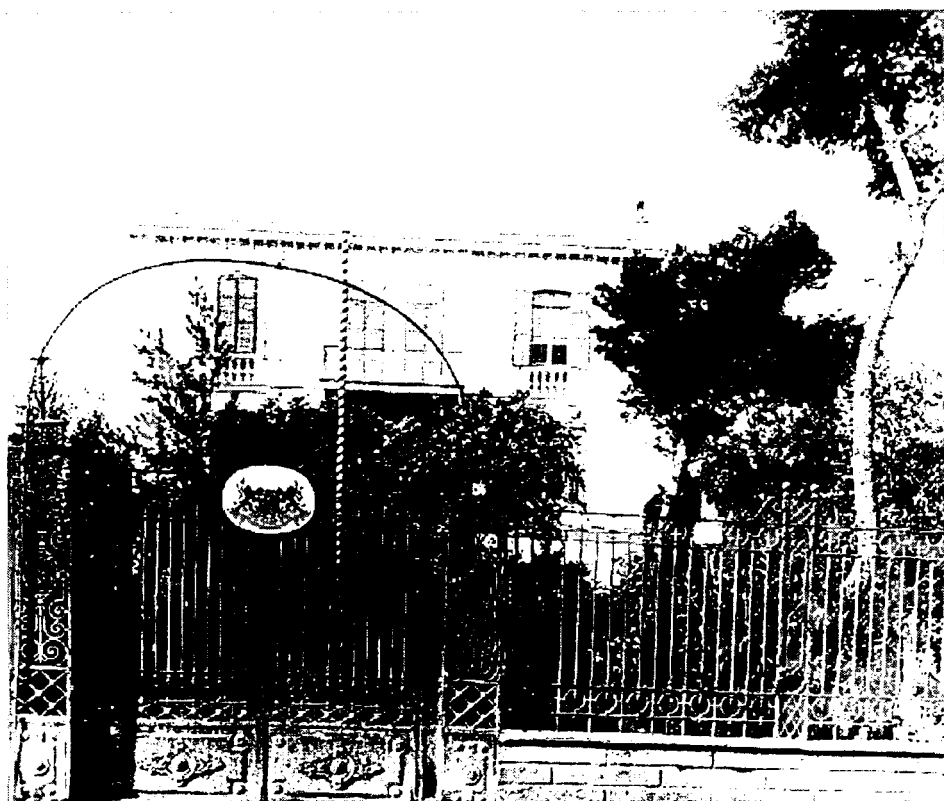
Sarajevo – Careva 26 (nahore) a Aleksandrova 68 (dole)

Rijeka (Fiume) – Via J. Baccich (nahore; žerd' patřící konzulátu je v 1. patře) a Via XXX. Ottobre 18

Solun – avenue de la Republique 30

Strasburk – rue de Maréchal Joffre 12

Ženeva – rue Philippe Plantamour 45 (sídlo ČTK od zimy roku 1925)

Ženeva – Quai Wilson 41 (byt stálého delegáta ČSR při Společnosti národů byl v 6. patře)

Fotografie v příloze i kapitole Koupě nemovitostí pro zastupitelské úřady pocházejí z archivu autora.

Úvod.....	1
Budování československé zahraniční služby.....	7
Personální obsazení.....	22
Vytváření sítě zastupitelských úřadů.....	32
Faktory ovlivňující úroveň zastoupení ČSR.....	38
Postup při výběru a schvalování nemovitostí.....	61
Snahy o převzetí bývalých zastupitelských úřadů monarchie.....	71
Koupě nemovitostí pro zastupitelské úřady.....	76
Stavby vlastních objektů.....	188
Vyslanectví a konzulární úřady ve spleti nájemních vztahů.....	193
Stabilizace struktury zastupitelských úřadů a její dotváření.....	200
Rušení zastupitelských úřadů v roce 1939.....	205
Závěr.....	209
Prameny, literatura	
Příloha (tabulky, fotografie)	

[illegible]